

Hrvatsko-ukrajinsko društvo
Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
Hrvatsko-ukrajinska suradnja (HORUS)

Knjižnica *Ucrainiana Croatica*
Knjiga 15

Nakladnik
Hrvatsko-ukrajinsko društvo

Za nakladnika
Stjepan Mesić

Urednici
Jevgenij Paščenko,
Tetyana Fuderer

Recenzenti
dr. sc. Željka Čelić
dr. sc. Cvijeta Pavlović
dr. sc. Martin Previšić

Lektura i korektura
Vesna Radaković-Vinchierutti

Likovna oprema, grafička i računalna obrada
M. Kirinčić

Tisak
5. Boja

Godina i mjesec objavljivanja: 2017, listopad

ISBN 978-953-58142-4-5

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000975339.

BUKOVINA БУКОВИНА

(prijevodi s ukrajinskoga)

PRIREDILI

Jevgenij Paščenko i Tetyana Fuderer

Zagreb, 2017.

Sadržaj

Bukovina prema Hrvatskoj (Jevgenij Paščenko)	7
--	---

I. Bukovyna: povijest, tradicija

O podrijetlu naziva Bukovyna (A. Žukovs'kyj, Z. Lukijanovyč).	15
Černivci. Povijest i sadašnjost (Serĝij Pyvovarov)	21
Stanovništvo Bukovyne. Tko smo mi? Čija djeca? Kakvih roditelja? (Ĝeorgij Kožoljanko)	27
Bukovyna u sastavu ukrajinske države (Arkadij Žukovs'kyj)	39
Bukovyns'ki govori (Orest Starčuk)	63
Narodni život (Lidija Buračyns'ka)	77

II. Hotinska bitka

Hotyn (S. L. Jusov, D. J. Vortman)	89
Hotynska utvrda (K. A. Lypa)	93
Iz povijesti Hotynskoga rata (Serĝij Komarnyc'kyj)	97
Hotynska bitka 1621. – jedna od ključnih etapa europske povijesti XVII. stoljeća (Boĝdan Jakymovyč)	III
Petro Saĝajdačnyj (Mykola Lazarovyč)	II9
Elementi „linijske taktike“ u borbenim metodama ukrajinske kozačke vojske u Hotynskoj bitci 1621. godine (Andrij Fedoruk)	123

III. Nacionalni kolorit

Černivci – važno središte ukrajinskoga nacionalnog pokreta druge pol. XIX. st. i početka XX. stoljeća (Oleksandr Dobržans'kyj).	127
Černivci u međuratnom razdoblju (Igor Piddubnyj)	135
Funkcionalnost dihotomije „svoj“ – „tuđi“ (I. C. Monolatiij)	147

IV. Iz književnosti

Prilog povijesti ukrajinske književnosti u Bukovini (D. Jaremčuk)	159
Jurij Fed'kovič kao središnja figura ukrajinske književnosti (Lidija Kovalec')	173
Toponimi zavičaja u povijesnoj prozi Katrje Ğrynevyčeve (Nataliya Celing Tomkiv)	189
Oljga Kobyljans'ka (Dmytro Jaremčuk)	197
Oljga Kobyljans'ka: aspekti stvaralaštva (Svitlana Kyryljuk)	215
Stvaralaštvo Oljge Kobyljans'ke i Marije Matios u kontekstu ukrajinske ženske književne tradicije (Tetyana Kačak)	231
Proza Marije Matios kao intertekst (Iryna Nasminčuk)	239
Umjetnički svijet Marije Matios (Igor Nabytovyč)	253

Sažetak, prevedeni radovi, autori, recenzenti i prevoditelji

Буковина в Хорватіі (Євген Пащенко)	265
Prevedeni radovi, autori, recenzenti i prevoditelji	269
Sažetak, Summary	274
Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Knjižnica <i>Ucrainiana Croatica</i>)	275

Jevgenij Paščenko

Bukovina prema Hrvatskoj

KATEDRA ZA UKRAJINSKI JEZIK i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu ostvaruje projekt, uvjetno nazvan *Put kroz Ukrajinu*, kojim predstavlja zemlju kroz regije – prevodenjem radova znanstvenika Ukrajine i drugih zemalja. Izbor tekstova ostvaruje se na temelju suradnje s ukrajinskim sveučilištima i drugim znanstvenim ustanovama. Cilj projekta je prikazati određene regije kroz znanstvena istraživanja aktualna i za hrvatsku znanost, ponajprije u domeni etnogeneze, i dalje – kroz povijesna razdoblja, sve do suvremenosti. Prijevodi se ostvaruju u okviru diplomskoga studija ukrajinistike. Zamišljen put ostvaruju objavljeni zbornici u knjižnici *Ucrainiana Croatica*, prema geografskom redoslijedu: Zakarpats'ka Ukrajina (2013), Ukrajinski Karpati (2014), Ukrajinska Galicija (2015), Prikarpataska Galicija (2017).

Petnaesta knjiga edicije *Ucrainiana Croatica* prikazuje jugozapadnu regiju s povijesnim nazivom Bukovyna, koji se odnosi na rubna područja ukrajinskih i rumunjskih etničkih prostora. Smještena između srednjega dijela rijeke Dnjestar i glavnoga Karpatskog grebena, većinskim dijelom (sjeverna Bukovyna) pripada Ukrajini kao Černivec'ka oblast, a južni dio uz gradove Suceava i Botoșani – Rumunjskoj. Naziv se povezuje s osobinama okoliša: bukovim šumama koje su, kako se smatra, pokrivala velik dio teritorija. Širi pojam Bukovine odnosi se na PrikarpatSKU regiju, uz doline između Dnjestra i Pruta, nastavlajući ukrajinsko PrikarpatSku uz Ivano-Frankiv'sku oblast i povezuje se s iskonskim stanovništvom –

slavenskim plemenima.¹ Povijesna razdoblja bilježe pripadnost Bukovine rimskoj provinciji Daciji (I–III. st.), staroukrajinskoj državnosti Rus'ka zemlja (Kyjiv'ska Rus') u X–XI. st., koja se nakon mongolo-tatarske invazije izrazila u Ćalyc'koj Kneževini, odnosno Ćalyc'ko-Volynjs'koj državi (XII–XIV. st.) i slabljenjem koje tu nastaje Šypyns'ka Zemlja. Padom ukrajinskih srednjovjekovnih državnosti regija je potpala pod vladavinu Ugarske, Moldavske Kneževine, Poljske, Osmanlija i Rumunjske. Bukovina je doživljavala povijesnu sudbinu cjelokupne Ukrajine s kojom je bila neprekidno povezana kulturnim razvojem ili nacionalnim ustancima za neovisnost. U vojnim sukobljavanjima Austrije s Osmanlijama, Bukovina se od 1774. našla pod Austro-Ugarskom, u početku kao dio susjedne Galicije, a zatim – kao odvojena krunska regija pod austrijskom vladavinom s autonomijom od 1862. U godinama Prvoga svjetskog rata je kao cijela zapadna Ukrajina bila polje sukobljavanja Ruskoga i Austro-Ugarskoga Carstva, povremeno potpadajući pod rusku okupaciju, a nestankom obiju monarhija i proglašenjem ukrajinske neovisnosti bila je u sastavu Zapadnoukrajinske Narodne Republike. U daljnjem razvoju povijesti doživljava diobe: Rumunjska je 1918. pripojila ukrajinsku Bukovinu, a 1940, ulaskom sovjetske vojske, formira se Ćernivec'ka oblast u sastavu Ukrajine, odnosno SSSR-a. Početkom Drugoga svjetskog rata Bukovinu su okupirale rumunjske snage, od kojih je oslobođena 1944, a 1947. je utvrđena granica podjelom Bukovine na ukrajinsku i podrumunjsku.

Stanovništvo je većinski ukrajinsko, uz rumunjsku, židovsku, poljsku, njemačku i druge manjine. Gospodarstvo je vezano uglavnom za poljoprivredu, koja se razvijala već od slavenskih plemena s obzirom na plodnost zemlje uz riječne doline, gdje šumski predjeli zauzimaju 40% površine. Kroz povijesna razdoblja dolazilo je do ukrajinsko-rumunjskih napetosti; sovjetska je ideologija nastojala oslabiti tradicionalni ukrajinski nacionalni otpor – neprekidnim rusificiranjem. Međutim uz sve nepovoljne uvjete, Ukrajinci Bukovine očuvali su bogat nacionalni kolorit i dekorativnost pučke kulture. Crkva je u usporedbi sa susjednom grkokatoličkom tradicijom Galicije – pravoslavne konfesije, što je otvaralo prostor za širenje rumunjskih ili ruskih utjecaja i rabilo se kao instrument u slabljenju nacionalnoga konsolidiranja zapadnoukrajinskoga stanovništva. Zato je Pravoslavna crkva u Bukovini, kao i u Poljskoj, težila statusu autokefalne crkve – kao obliku obrane od ruske crkvene intervencije ili poljskih pritisaka preko unijatstva. Povezanost s Velikom Ukrajinom, kako se nazivao podruski dio, imala je ulogu u nacionalnom

---

1 *Prikarpatska Galicija* (prijevodi s ukrajinskoga). Priredili Jevgenij Paščenko i Tetyana Fuderer. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2017.

razvoju regije. U ukrajinskoj Bukovini pojavila su se velika imena pisaca, znanstvenika i kulturnih djelatnika koji su dali važan doprinos otporu protiv austrijskoga, rumunjskog i ruskog denacionaliziranja. Odrastajući u njemačkome govornom ozračju kao glavnom službenom jeziku Bukovine austrijskoga razdoblja, intelektualci su osjećali pripadnost ukrajinskoj zajednici te su stvarali na ukrajinskome, što svjedoče realist Jurij Fed'kovyč, nazvan bukovinskim Kobzarom – prema imenu Tarasa Ševčenka, ili Oljga Kobyljans'ka, predstavnica moderne i drugi. Istaknuti jezikoslovac Smalj-Stoc'kyj (1859–1938) je kao profesor Černivec'koga sveučilišta imao veze s hrvatskom filologijom preko Sveučilišta u Beču; među prvima je upućivao na srodnost ukrajinskoga i hrvatskog jezika, zbog čega ga je sovjetska cenzura zabranjivala i nazivala ukrajinskim buržoaskim nacionalistom. Usprkos sovjetskom režimu, koji je nastojao gospodarski i kulturno minorizirati Bukovinu kao opasan dio zapadnoga ukrajinskog nacionalizma, odavde je potekao niz umjetnika proukrajinskih usmjerenja, zbog kojih su doživjeli tešku sudbinu represiranih rodoljuba. Među ostalima takav je bio istaknuti filmski glumac, redatelj i scenarist Ivan Mykolajčuk (1941–1987), zaslužan za stvaranje nacionalne kinematografije izražene u filmovima Sergeja Paradžanova, koji je u Kijevu snimio, prema klasiku Kocjubyns'kom, čuveni rad *Tini zabutyh predkiv* (1964), poznat u svjetskoj kinematografiji kao *Vatreni konji*. Međutim, službena Moskva se potrudila predstaviti rad kao sovjetski, dok su Paradžanov i glavni glumac Mykolajčuk, iako proganjani i zabranjivani, uz sve restrikcije nastavljali stvarati, sve do sloma – uhićenja i smrti. Iz Bukovine su rodod talentirani i širom Ukrajine popularni pjevači Volodymyr Ivasjuk i Sofija Rotaru, koji su nacionalnim koloritom obogaćivali glazbenu kulturu mladih, oslobođenu od sovjetskih stega. Međutim širenje ukrajinske pjesme ocjenjivalo se kao nacionalizam, što je stajalo života studenta Černivec'koga sveučilišta Ivasjuku, koji je pronađen 1979. obješen u šumi – kao jedan od izraza brojnih likvidiranja „nacionalista“.

Ukrajinsko iseljništvo iz Bukovine, koje se zateklo u mnogim zemljama od Europe do Amerike, nastojalo je prikazati osebnost zavičaja kao dio Ukrajine, nacionalnu individualnost kojega je prešućivala sovjetska ideologija. Jedan od izraza rodoljubnih napora, opsežan svezak *Bukovyna. Njena prošlost i sadašnjost* (955 str.), objavila je 1956. izdavačka kuća u iseljništvu „Zelena Bukovyna“, sa sjedištem u Francuskoj i SAD-u. Osobita zasluga pothvata pripada istaknutom bukovincu, znanstveniku nastanjenom u Francuskoj, Arkadiju Žukovs'kom (Černivci, 1922 – Pariz, 2014). Kao povjesničar, kulturolog te društveni i politički djelatnik bio je prešućivan ili negativno predstavljan u režimskim publikacijama. Životni put Arkadija Žukovs'kog, koji je desetljećima nastupao kao istaknuti predstavnik inozemne ukrajinstike i vodeća ličnost ukrajinstike u Francuskoj, karakterističan je za

sudbinu intelektualaca primoranih naći se izvan domovine. Rođen u Černivcima u obitelji pravoslavnoga svećenika, završio je licej, upisao se na Filozofski fakultet Černivec'koga sveučilišta; pridružio se ukrajinskoj nacionalnoj omladini i zatim postao član Organizacije ukrajinskih nacionalista (OUN-a). U godinama Drugoga svjetskog rata, zbog ugroženosti od sovjetskih ili rumunjskih okupatora koji su u istoj mjeri nastupali represivno prema ukrajinskim rodoljubima, emigrirao je u Austriju, gdje je studirao, priključio se OUN-u i postao predsjednik Udruge ukrajinskih studenata. Kada su sovjetske snage okupirale Austriju preselio se u Francusku, gdje je 1959. postao generalni tajnik Ukrajinskoga akademskog društva u Parizu. Doktorirao je na Ukrajinskome slobodnom sveučilištu u Münchenu i Sorboni u Parizu. Od 1969. je profesor Ukrajinskoga slobodnog sveučilišta u Münchenu i prodekan Filozofskog fakulteta. Snažno je pridonio razvoju ukrajinstike u Europi, posebice u Francuskoj i Njemačkoj. Predavao je povijest i civilizaciju Istočne Europe na Sorboni. Kao dugogodišnji vodeći ukrajinist u Francuskoj, bio je na čelu Znanstvenoga društva Taras Ševčenko, sličnog Matici hrvatskoj i ravnatelj Biblioteke Simona Petljure u Parizu, bio je urednik *Enciklopedije ukrajinoznastva*. Objavio je niz značajnih djela; među najpoznatijima su *Povijest Ukrajine*, *Povijest Bukovine*, *Petro Mogla i pitanje jedinstva crkava*, *Ševčenko i Francuska* te druga izdanja objavljena na francuskome ili ukrajinskome. Nagrađen je visokim državnim odlikovanjima, među ostalima francuskim Ordre des Palmes Académiques (1982). Tek je proglasom neovisnosti Ukrajine postao poznat i priznat u domovini: 1992. postao je inozemni član Nacionalne akademije ukrajinske znanosti (NANU), počasni doktor Černivec'koga sveučilišta, a proglašen je i počasnim građaninom grada Černivci, gdje je prema oporuci pokopan na Rus'kom groblju.

Objavljena u iseljeništvu pod uredništvom bukovinskih znanstvenika, knjiga *Bukovyna* (1956) i danas ne gubi značenje – kao znanstveni doprinos i kao spomenik iseljeništva, poslužila je kao jedan od izvora u priređivanju naše knjige o Bukovini za hrvatski auditorij. Veći dio radova pripada suvremenim znanstvenicima, ponajprije s Černivec'koga nacionalnog sveučilišta Osy Fed'kovič, s kojim je uspostavljena suradnja. Izbor tekstova je motiviran ciljem općeg i karakterističnog prikaza, s orijentacijom na određene teme koje mogu biti bliske ili na neki način povezane s hrvatskom problematikom. Prikaz se ostvaruje tematski, u povijesno-kronološkom redoslijedu. Povijesne starine mogu pobuditi interes građom iz ranoga srednjovjekovlja, u kojem su se ostvarivali migracijski procesi slavenskih plemena i jedan je od pravaca bio – prema današnjim hrvatskim terenima. Kao i u susjednim područjima, prikarpatSKU regiju Bukovine povezuju neki autori s pretpostavkom o prebivanju ondje tzv. Bijelih Hrvata, međutim taj problem zahtijeva posebno rasvjetljavanje koje je još uvijek hipoteza ili predmet amaterskih zanima-

nja. Bukovinska povijest prikazana je uglavnom na osnovi istraživanja vezanih za središnji grad – Černivci, s prikazom pučke kulture i lokalnih osobina jezika. Dio poglavlja posvećen je radovima spomenute knjige *Bukovyna*, koja sadrži promatranja kulture još nepodvrgnute rusifikatorskoj intervenciji narednoga sovjetskog razdoblja. Uz tekstove autora iz emigracije, problematiku Bukovine prikazuju i radovi suvremenih istraživača.

Posebno zanimanje hrvatske javnosti može pobuditi prikaz Hotynske bitke 1621, koja se odvijala uz Hotynsku utvrdu, tada – pod dominacijom Poljske. Događaj koji je opjevao Ivan Gundulić u spjevu *Osman* kao izrazu hrvatskoga baroknog slavizma, u radovima suvremenih ukrajinskih istraživača je konkretiziran, što ima kulturološko značenje kao povijesni kontekst nastanka djela hrvatskoga pjesnika. Slavni Dubrovčanin je opjevao i ukrajinsko kozaštvo, koje je predstavljalo odlučujuću snagu u porazu Osmanlija. Ushićen slavenskim junaštvom u obrani kršćanske Europe od osmanlijske ugroženosti, hrvatski pjesnik stvorio je veličanstven ep kao batalističku sliku, srodnu monumentalnim slikarskim platnima baroknih umjetnika s prikazom kršćanskih snaga. Na Gundulićevu pjesničkom platnu ukrajinsko kozaštvo su viteške postrojbe, čime se dubrovački pisac XVII. st. bitno razlikovao od budućih karikiranja ukrajinskoga nacionalnog dostojanstva u ruskim imperijskim vizijama. Takvo je, na primjer, platno Ilje Jefimoviča Rjepina *Zaporošci pišu pismo turskome sultanu* (1880–1891), gdje su kozaci prikazani kao hrpa masnih razbojnika, dakle u duhu imperijalnog antiukrajinizma. Hrvatski pjesnik je spoznao o kozacima iz poljskih izvora, što se odražava u nazivlju pukova, nazvanih prema nastanku po regijama – kao volynjski, kijevski, zaporoški, na čelu s čuvenim get'manom Sağajdačnym. Na pjesničkome platnu dubrovačkog autora kozačke su postrojbe prikazane u baroknoj koloristici, sa simpatijama prema braniteljima europskih vrijednosti, kakvi su se potvrdili u boju pod Hotynom na prostoru Bukovine:

Za bojnicim plasim ovim
Volinski se ono staju;
Britke vučce pod lukovim
I kopjače svi imaju.

A u košuljah kijovski puci
Od gvozdene pak su žice;
Harbe i štite nose u rici
A na pasu sikirice.

Nut onoga kom kaciga
 snižanim se perjem kiti,
 a i konj pod njim bijeli od sniga
 regbi kad će poletiti...

.....

Nu opet vojska od Kozaka
 pazi gdi se nase kupi,
 koji se oprijeti nijejaka
 Ičija sila igdje stupi.

Peset tisuć njih je u broju
 svi su izbrani vitezovi,
 neprijateljski strah u boju,
 vihri, gromovi i trijeskovi.

Gledaj oružan vas ognjeno
 Gdi Sajdački gre pred njima;
 Crvenu odeću i crveno
 Za ugaršticom perje ima.²

U povijesnim razdobljima Bukovine za hrvatsku je javnost važno razdoblje Prvog svjetskog rata. Istočno bojište, koje se u hrvatskoj predodžbi obično povezuje s nazivom Galicija, išlo je glede ukrajinskog prostora sa sjevera od Volynja, prelazilo Galiciju i završavalo na južnome dijelu Bukovinom. Hrvatske postrojbe su prebivale na terenima Bukovine od početka i do završetka rata, međutim nedovoljno su razlikovale susjednu Galiciju od Bukovine te su sve doživljavali kao Galiciju. Na prostoru Bukovine vodile su se žestoke bitke s ruskom vojskom, a među ostalim događajima upravo je na tim terenima 1915. dospio u rusko zarobljeništvo jedan od vojnika, poznat kasnije kao Tito. Mnogobrojna groblja poginulih iz Hrvatske ostala su uglavnom na fotografijama, pohranjenima u Hrvatskome državnom arhivu i objavljenima nedavno.³ Brojne fotografije koje su snimili hrvatski oficiri

2 Fragmente s prikazima ukrajinskih postrojbi, iz Gundulićeva *Osmana*, preveo je na ukrajinski jedan od vodećih ukrajinskih pjesnika Dmytro Pavlyčko, zaslužan za priznanje neovisnosti Hrvatske 11. prosinca 1991. parlamenta Ukrajine, prvo priznanje RH zemljom-članicom UN-a. *Мала антологія хорватської поезії. Ідея світу*. У перекладах Дмитра Павличка. Київ: Основи, 2008, с. 26-27.

3 Jevgenij Paščenko. *Hrvatski grobovi 1914–1918. Karpati, Galicija, Bukovina*. Zagreb: Hrvatski

svjedoče o dobronamjernom stavu hrvatskoga vojnoga kontingenta prema ukrajinskom stanovništvu, čime su se Hrvati razlikovali od drugih pripadnika austro-ugarske ili ruske vojske, koji su se represivno ponašali prema tamošnjim Rutenima. Upravo je takav stav u drami *Galicija* prikazao mladi oficir Krleža koji je boravio na bojištima, stotinjak kilometara od susjedne Bukovine. Ukrajinsko pučanstvo je također doživljavalo Hrvate kao svoje, bliske sebi, što se potvrđuje i pomno čuvanim spomenicima domobrana. Upravo je u Bukovini na nekadašnjemu vojnom groblju, u selu Dobrynivci (Dobranouc), očuvan jedan od rijetkih spomenika, obnovljen 2017. godine.

Svjedočenja vojnika o stanovništvu Bukovine, a posebice fotografije, značajan su izvor za rekonstruiranje pučkoga života u regiji. Hrvatski izvori daju obilnu informaciju o ukrajinskome pučanstvu u Bukovini koju karakterizira polietničko stanovništvo, što u knjizi prikazuju radovi ukrajinskih autora. Nacionalni kolorit i osobitosti pučkoga života bogato su izraženi u književnosti koju prezentira realist Osyp Fed'kovyč, poznat i u hrvatskim prijevodima u drugoj polovini XIX. stoljeća. Predstavnica moderne Oljga Kobyljans'ka je također iznimno zaslužna za oslikavanje zavičaja, čime je bliska piscima hrvatske secesije. Razdoblje moderne nudi zahvalnu građu za poredbena istraživanja, na što je obraćao pozornost već Aleksandar Flaker, posebice zaslužan za aktualiziranje ukrajinske problematike i za razvoj hrvatske ukrajinistike. Suvremenu književnost dostojno uobličava prozaičica Marija Matios, jedna od najpoznatijih ne samo u Ukrajini već i u svijetu – brojnim prijevodima uključujući i hrvatski, kao snažna umjetnica u prikazu sudbine ukrajinskog čovjeka, posebice u sovjetskom režimu.⁴ Objavljivanjem tekstova o spomenutim piscima ukrajinske književnosti potičemo na daljnja poredbena istraživanja u svakom povijesnom razdoblju, koja imaju dovoljno prostora za pronalaženje novih spoznaja o idejnoj i tipološkoj bliskosti hrvatske i ukrajinske književnosti.⁵

Kao i prethodna izdanja edicije *Ucrainiana Croatica*, ova knjiga ne pretendira na enciklopedijski značaj; ona ne može biti sveobuhvatna, već ocrta pojam i potiče na zanimanje i daljnja proučavanja. Priređivanje tekstova ostvarivalo se u suradnji s nizom znanstvenih, visokoškolskih ustanova, uz konzultiranje kolega iz Ukrajine i šire, kojima izražavamo zahvalnost.

---

državni arhiv, 2016.

4 Marija Matios. *Slatka Darica*. Drama u tri života. S ukrajinskog prevela Dijana Dill. Hrvatsko-ukrajinsko društvo, Udruga hrvatskih ukrajinista, *Ucrainiana Croatica*, knj. 8, Zagreb 2011.

5 O tome: Jevgenij Paščenko. Perspektive istraživanja. U: *Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe*. Split: Književni krug, 2010, str. 249-260.

Prijevodni su nastali kao rezultat rada studenata u okviru kolegija *Teorija i praksa prevođenja*, koji se izvodi na prevoditeljsko-kulturološkom smjeru sveučilišnoga diplomskog studija ukrajinskog jezika i književnosti. Kod prenošenja ukrajinskih vlastitih imena kao i toponima primjenjuje se transliteracija (preslovljavanje), stoga u skladu s transliteracijskim pravilima pravopisa Matice hrvatske (2008) ukrajinski grafem Г, kojim se zapisuje grleni (faringalni) fonem i koji se u ukrajinskom jeziku upotrebljava na mjestu hrvatskoga zatvornog / okluzivnoga praskavoga / eksplozivnoga /g/, preslovljava se kao Ć, a grafem И, kojim se zapisuje prednji sniženi visoki samoglasnički fonem, preslovljava se kao Y; slovo Ь, koje ukazuje na umekšanost prethodnoga suglasnika, preslovljava se kao ’, a apostrof (’) se preslovljava kao ”.

Knjiga je objavljena u suradnji Katedre za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu s Hrvatsko-ukrajinskim društvom i Udrugom Hrvatsko-ukrajinska suradnja (HORUS), uz potporu društava prijateljstva, prema natječaju Ministarstva vanjskih i europskih poslova RH.

Bukovyna na karti Ukrajine

I. BUKOVYNA: POVIJEST, TRADICIJA

A. Žukovs'kyj, Z. Lukijanovyč

O podrijetlu naziva Bukovyna

TOPONIMIJA, ODNOSNO ZNANOST O podrijetlu geografskih naziva prilično je široka grana jezikoslovlja. Ona može biti korisna u etnografskim istraživanjima zato što brojnim primjerima upućuje ili navodi na razmišljanje koji je narod ili pleme prvotno naseljavao neku državu, oblast, provinciju ili je barem živio ondje neko vrijeme. Posve je prirodna činjenica da je narod koji je prije toga naseljavao određeno područje, ili je tamo dugo boravio, davao mu naziv, kao i druge geografske nazive: planinama, rijekama, jezerima, lokalitetima i dr. Naziv područja usko je povezan s njegovom poviješću. U jednoj riječi sadržana je sva prošlost; ona simbolizira stvaralaštvo pokoljenja koja su živjela na određenom prostoru. Prikladan primjer personifikacije u jednoj riječi cijele povijesti dijela naroda je naziv „Bukovyna“. On pomaže doznati o podrijetlu tog područja i o njegovu prvotnom stanovništvu.

Geografski nazivi koji potječu od naziva drveća (i raslinja) koja ondje rastu susreću se kod svih europskih naroda, no najviše kod Slavena. Sve vrvi različitim Dubovycama, Berezynama, Sosnivcima, Kalynivkama, Viljšanima¹ i dr. u slavenskim zemljama. Riječ „buk“ germanskoga je podrijetla. Slaveni koji su prvotno naseljavali današnju južnu Bjelorusiju i sjevernu Ukrajinu susreli su se s tim nazivom – kao i sa samim drvetom – još u doba Seobe naroda (kada su se preselili na

---

1 Укр. Дубовиці, Березини, Соснівці, Калинівки, Вільшани (ор. ргеv.).

zapad i jug, zato što u Istočnoj Europi, odnosno više-manje istočno od Volynja i Besarabije, bukve uopće nema).

Došavši u Srednju i Južnu Europu i upoznavši bukvu te njezin naziv, Slaveni su počeli davati i stvarati različite geografske nazive koji potječu od naziva tog drveta, s vremenom čak i cijelim pokrajinama, slično kako su radili i ranije s drugim drvećem i raslinjem.

Tako su i nastali razni Bukovy (od jednine – Bukiv), ili ženskog roda – Bukova (Bukovyci) od jednine – Bukovycja, Bukivci (od jednine – Bukovec'), Bukovyna (jednina – Bukovyna) i sl.

Slični nazivi susreću se i u drugim jezicima, na primjer u njemačkome Buchenwald, Buchenland i dr.

Tako je nastao i naziv suvremene nevelike zemlje-oblasti Bukovyne, smještene u jugozapadnome dijelu etnografskih ukrajinskih zemalja.

Isti naziv ima i zapadni dio Хотынščыне u sjevernoj Besarabiji, koji graniči s tom oblasti. Na putu koji vodi od Kosova do Žabja, između sela Sokolivka i Kryvorivna, u Ćalyčyni se nalazi planina koja se zove Bukovec'. U narodnom stvaralaštvu Lemkivščыне (ukr. „Гора, гора, Буковина“) orjevana je planina „Bukovyna“.

Nazivi područja

Prije nego započne povijesno istraživanje naziva, potrebno je prisjetiti se drugih naziva koje je dobivalo to područje tijekom vremena te pokušaja promjene prvotnoga naziva „Bukovyna“.

Propustit ćemo općenite nazive koji su se davali cijelome području naseljenom Ukrajincima ili njihovim precima: Skytija, Sarmatija, Rus' (ukr. Русь), Ukrajina – ili država u sastav kojih je ulazila i Bukovyna – Getija (ukr. Гетія), Dakija (ukr. Дакія), Moldavija – ograničit ćemo se samo na naziv područja koje je kasnije dobilo ukrajinski naziv „Bukovyna“.

Na rimskoj karti svijeta iz III. st., koja se sačuvala pod nazivom Peutingersche Tafel, za oblast Bukovyna i za okolne zemlje nalazi se naziv „Alpes Bastarnicae“, gdje su živjela plemena Bastarna, Tatara i Pevkina². Ta su plemena nestala za vrijeme Velike seobe naroda; od IV. st. tu se pojavljuju Slaveni – Anti; Bukovyna ulazi u sastav države Anta, a kasnije u Kijevsko i Ćalyc'ko kneževstvo.

Dolaskom Tatara u Bukovynu, nastala je nova administrativna jedinica: **Šypyns'ka Zemlja** (ukr. Шипинська Земля). Taj naziv potječe od nastambe Šypynci na Prutu, u kojoj su pronađeni tragovi iz neolitičkog razdoblja. „Šypyns'ka

2 Nazivi se prenose prema ukrajinskim izvorima (op. prev.).

Zemlja“ obuhvaćala je sjevernu Bukovynu sve do šumskog predjela južno od rijeke Seret (ukr. Серет) te Hotynščynu.

Od druge polovine XV. st. Bukovyna se polako uvlačila u područje Moldavske države te se istodobno sve više i sve češće u tadašnjim dokumentima pojavljuje pravo ime zemlje – Bukovyna. No tek nakon pripajanja toga područja Austriji 1774. i stvaranja posebne administrativne jedinice, dobila je naziv iz XV. st.: **Bukovyna**.

U drugoj pol. XIX. st. neki rumunjski povjesničari, kako bi izbjegli ukrajinski naziv „Bukovyna“, pokušavali su ga zamijeniti različitim rumunjskim nazivima koji su bili toliko neuspješni i neprirodni da se nisu ustalili čak ni za vrijeme denacionalizirajuće rumunjske vladavine između dvaju svjetskih ratova. Ovdje treba spomenuti naziv „Țara de Sus“ ili „Moldova de Sus“ – „gornja Moldavija“ ili „gornji kraj“, izmišljen kako bi se naglasilo pripadanje Bukovyne Moldaviji. Realističniji Rumunji prevodili su na rumunjski jezik naziv Bukovyna kao „Țara Fagilor“ (kraj bukvi).

Godine 1938. provedena je administrativna reorganizacija Rumunjske te je područje Bukovyne – kojoj su pridodani i Hotyns’ki i Doroĝojs’ki povit³, dobilo naziv „Ținutul Sucevei“ – „Oblast Suceava“. Službeno se taj naziv zadržao samo dvije godine, a u narodu nije ostavio nikakvih tragova kao, uostalom, ni svi ostali pokušaji zamjene naziva „Bukovyna“.

Za sovjetske okupacije⁴ Bukovyna je bila podijeljena po etničkom principu te je nakon pripojenja Hotynščyne i dijela sjevernoga Doroĝojs’kog povita stvorena **Černivec’ka Oblast’**, koja je ušla u sastav Ukrajinske SSR.

Povijesno istraživanje naziva Bukovyna

Naziv „Bukovyna“ potječe od riječi „**bukva**“⁵ (ukr. „бук“ – drvo); bukovyna (bukova šuma) zauzima značajan dio područja između Sereta i Pruta, osobito zbog bukove šume koja raste na masivima sjeverno od sela Ğliboka. Zapisi o tom nazivu postoje u dokumentima već od kraja XIV. stoljeća.

Prvi naziv Bukovyna nalazi se u povelji moldavskoga vladara Romana I. (1391–1393), koja je izdana 30. ožujka 1392. u gradu Suceava. U tom dokumentu

3 Ukr. povit je administrativno-teritorijalna jedinica u razdoblju pod Carskom Rusijom; dio gubernije (op. prev.).

4 Rješenjem 7. zasjedanja Vrhovnoga vijeća SSSR-a 2. kolovoza 1940.

5 Neki znanstvenici (Milengof, Braun, Vesolovskij i dr.) izvode geografski naziv „Bukovyna“ iz riječi „boky“. Ta riječ postoji u nazivima „Sabokiv“ i „Kojstobokiv“ (povijesna slavenska plemena) i znači „zemlja Boka“. Šafáryk u „Bokima“ vidi slavensko „bok“, odnosno „bik“, a drugi tračansko ime naroda (М. Грушевський. *Исторія України-Руси*. I, стр. 136, Прим 1).

naziv Bukovyna daje se šumskoj pokrajini iznad Sereta („do velike bukovyne“)⁶ i upotrijebljen je u genitivu.

U drugome dokumentu⁷, 15. svibnja 1412. – dogovoru kraljeva u Ljublavi, poljskoga Vladislava i ugarskoga Žigmunda (u kojemu je odlučena sudbina Moldavije), govori se o podjeli države Aleksandra Dobroga u slučaju ako se ne bi pokorio Poljskoj. Pri razgraničavanju moldavskih oblasti koje su podijelile Poljska i Ugarska spomenut je i naziv Bukovyna. Šumska pokrajina od ugarske granice do rijeke Seret nazvana je „velika Bukovyna“ („sylvae maiores Bukovina dictae“), a pokrajina na Prutu „mala Bukovyna“ („ad aliam sylvam minore Bukovina dictam“)⁸. Tu je naziv Bukovyna prvi put upotrijebljen kao vlastito ime.

Treba spomenuti i drugi povijesni izvor u kojem se nalazi naziv Bukovyna – „Rus’ka krojnika“⁹ (ukr. Руська кройника) iz XVII. stoljeća. U tom kratkom ljetopisu koji obuhvaća događaje iz XV. i XVI. st. te iz prve pol. XVII. st. (posljednja činjenica je iz 1648) redovnik Mykolajiv’skoga manastira u Krehovu kod Žovkve kratko je prepričao povijest koja je „для памяти списана висть“ („napisana je za sjećanje“). Opisujući događaje dva puta spominje Bukovynu:

Оу Буковине во’на
На Буковине во’на

Naziv Bukovyna često se susreće u drevnim ukrajinskim narodnim pjesmama:

„Попід тоті полонини, густі буковини“ (str. 333.)¹⁰
 „...Як зозуленька при буковинці,
 При буковинці, верховинці“. (str. 36.)
 „...Ей коби я мала шабельку,
 Вистинала би я ліс буковину,
 Ліс буковину, вшитку ялину“. (str. 77.)

Naziv „Bukovyna“ za zemlje iznad Pruta, Sereta, Suceave, Čeremoša te Dnjestra cijelo se vrijeme upotrebljavao ne samo u lokalnim dokumentima – zapisima, nego i inozemnima.

6 Bogdan Petriceicu-Hașdeu. *Arhiva istorică a României*. București, 1899.

7 Dogiel. *Codex diplomaticus regni Poloniae*. I, Wilna, 1758, p. 47.

8 Eudoxiu Hurmuzaki. *Documente privitoare la istoria românilor*. I, București, 1890, p. 485.

9 Vidi: Записки НТШ, том LXII, 1904 р., u poglavlju „Miscellanea“ – Арцитарх Крижановський, Ч. С. В. В.

10 Я. Головацький. *Народні пісні Галицької й Угорської Руси*. I, Москва, 1878.

Tako Ljubinec, činovnik u francuskoj službi koji je obavještavao francusko ministarstvo vanjskih poslova o političkim događanjima na Istoku Europe, tri puta spominje naziv „Bukovyna“. U pismu 20. rujna 1673. piše: „Veliki vezir nagomilao je velika stabla u šumi Bukovycja (forest de Bucowitza) kako bi prepriječio put Poljacima do Vlaške.“¹¹ U pismu iz Hamburga 24. studenoga 1673. napisao je: „vojvoda Vlaške, izdavši Turke, a bježeći u Bukovynu (Bucovina), u velikoj žurbi je izgubio velik dio svojeg imanja i ljudi i tamo je dobio pomoć od Velikog Generala“ (Jan Sobieski)¹². U trećem pismu iz Hamburga 26. siječnja 1674. francuski je službenik obavijestio: „stanovništvo, nezadovoljno ponašanjem Poljaka, počelo ih je ubijati. Ta nesreća pogodila je jednog kapetana, imenom Brink, s 30 vojnika u šumama Bukovyne“ (forest de Bucowina)¹³.

Sva tri pisma svjedočanstvo su o pohodu turskoga sultana protiv Poljske 1672. i događajima koji su time izazvani.

Veleposlanik Francuske u Poljskoj, Marquis de Béthune, koji je s Janom Sobieskim sudjelovao u njegovu pohodu protiv Turaka u Bukovyni, piše u pismu francuskome državnom tajniku vanjskih poslova o Bukovyni kao mjestu taborenja vojske (Des Bucovines, le 9. octobre 1686)¹⁴.

Naziv „Bukovyna“ za sjeverni dio moldavskoga vojvodstva susreće se također na različitim kartama iz XVII. i XVIII. stoljeća. Na primjer u Seutterscherovu atlasu¹⁵ iz 1688. označen je zaseban povit Moldavije pod nazivom „Bucovina“, s glavnim gradom Suceavom. U kasnijem izdanju te karte (1720), na području pod nazivom „Bukovyna“ označena su dva grada – Suceava i Seret, a Černivci – kao veliko selo.

Službeno je potvrđen naziv zemlje „Bukovyna“ tek nakon što ju je zauzela Austrija; od tada je samo tako nazivaju svi narodi.

S ukrajinskoga prevela Aleksandra Vračević

11 I. Hudița. *Recueil de documents concernant l'Histoire des Pays Roumains*. Jassay, 1929, p. 192.

12 Ibid., p. 199/200.

13 Ibid., p. 202.

14 Ibid., p. 301.

15 *Seutterscher Atlas*. Erste Auflage vom Jahre 1688.

Sergij Pyvovarov

Černivci.

Povijest i sadašnjost

Arheološki podaci o prošlosti grada Černivci i njegove okolice

U PROUČAVANJU PROŠLOSTI GRADA ČERNIVCI važno značenje imaju arheološki i numizmatički materijali, koji omogućuju praćenje razvoja naselja na mjestu buduće bukovynske prijestolnice. Do tada, u vrijeme prvoga spomena naselja Černivci u službenim dokumentima, povijest ljudskih nastambi na obje obale rijeke Prut već je brojila nekoliko desetaka tisuća godina.

Na teritoriju današnjih Černivaca i njegove okolice poznato je približno 90 arheoloških spomenika (špilje, naselja, gradine, groblja, zasebna pokapališta, dragocjenosti), koji se odnose na razdoblje između kasnoga paleolitika (35.000–10.000 god. pr. Kr.) do kasnoga srednjeg vijeka (XIV–XVII. st.). Njihovo istraživanje omogućuje praćenje etapa naseljavanja teritorija na području današnjega grada i određivanje osnovnih povijesnih razdoblja njegova postojanja.

Prve ljudske zajednice nastanjuju najviše predjele obale rijeke Prut u razdoblju kasnoga paleolitika (40.000–10.000 god. pr. Kr.). Dokaz su nalazišta u Sadgori, blizu podnožja Kozac'ke gore, gdje je, očigledno, postojala špilja prapovijesnih ljudi. Tu je pronađeno mnogo patiniranih (s raznobojnim slojem) kremenih oblutaka i pločica nalik nevelikim noževima. Slična špilja smještena je na Roši na desnoj obali rijeke Storožynec', gdje su pronađeni kremenito oruđe i kosti mamuta. Osnovna vrsta gospodarske djelatnosti stanovnika tih špilja bila je skupljanje i lov na mamute te ostale velike životinje. Među ostalim, kosti velikih životinja često

se pojavljuju uzduž desne obale rijeke, osobito na Klokučki. U posljednje vrijeme slični nalazi otkriveni su u određenim dijelovima Černivaca.

Značajnije se teritorij budućega grada naseljava u doba eneolitika (bakreno-kamenoga doba; IV–III. tisućljeće pr. Kr.). U tom se razdoblju naseljavaju obje obale rijeke Prut te mnogih rijeka i potoka koji se u nju ulijevaju. Istraživanjem je pronađeno najmanje 18 naselja tripiljs'ke¹ arheološke kulture. Njihovi tragovi utvrđeni su na teritoriju niza naselja u okolici grada. Treba istaknuti da na susjednom teritoriju, uzvodno i nizvodno od Černivaca uzduž rijeke Prut, slične nakupine nalazišta nisu prisutne.

Razlozi takva rasta naselja i stanovništva na navedenom području izazvani su promjenama prirodno-klimatskih uvjeta. U to vrijeme, u odnosu na prijašnje razdoblje, znatno se snižava razina rijeke Prut, što oslobađa velike površine riječne doline i dopušta mnogo lakšu gradnju prijelaza preko rijeke. Osim toga samo je na području budućega grada, gdje se potoci Ruda i Klokučka ulijevaju u Prut, visoka strma desna obala bila zaobljena. Nanosi potoka su na plovnoj rijeci stvorili pličinu, koja je ubrzavala svladavanje vodene barijere. Sve je to pogodovalo jednostavnijem prijelazu preko rijeke, potaknulo pojavu prvih putova povezivanja, ubrzalo procese razmjene i dovelo do veće koncentracije stanovništva na tom teritoriju. Okolica prekrivena prastarom šumom omogućavala je bavljenje lovom, raznim obrtima, a rijeka i potoci služili su kao izvor ribe. Usto treba naglasiti da su prva zemljoradnička tripiljs'ka naselja bila smještena na određenoj udaljenosti od rijeke (1–3 km). Ta se okolnost, očigledno, objašnjava time što je u unutrašnjosti područja tlo bilo pogodnije za poljoprivredu, a stanovništvo se osjećalo sigurnije. U tom su razdoblju doline velikih rijeka služile kao glavni orijentir i pouzdan put za migracije, selidbe i vojne pohode.

Među pronađenim spomenicima najviše istraživanja provodilo se na ranotripiljs'kom naselju Rožatka (IV. tisućljeće pr. Kr.). Iskapanjem su proučeni ostaci triju nadzemnih kuća, od kojih je jedna imala dvije prostorije i smočnicu. Kuće su imale pravokutan oblik i konstrukciju od stupova. Zidovi su bili načinjeni od pruća i ožbukani debelim slojem gline, o čemu svjedoči sloj žbuke s otiskom grane. Tijekom iskapanja objekata pronađena je velika količina fragmenata keramike (lonaca, posuda, poklopaca, podmetača, žlica i sita), ukrašenih udubljenim ornamentima (rupice, pečati, trake). Pokraj njih su se našli i kameni nakovnji, kremene jezgre, strugala, masivne oštrice na oblutcima, oštrice srpova, retuširane oštrice noževa, kamene sjekire-klinovi, žrvnji, vrhovi strijela. U jednoj od kuća pronađena

1 Укр. Трипільська культура – kultura iz doba eneolitika s prostora zapadne Ukrajine. Sličan oblik kulture otkriven je u sjeveroistočnoj Rumunjskoj i sjevernoj Moldaviji (ovdje i dalje op. prev.).

je antropomorfna glinena ženska figura, a u drugoj podložna ploča ručnoga lučnog svrdla. Lučno svrdlo bilo je sastavni dio naprave za bušenje otvora u kamenim proizvodima.

Vrijedna informacija o životu i svakodnevici kasnotripiljs'koga (III. tisućljeće pr. Kr.) stanovništva ovog područja dobivena je kao rezultat iskapanja na mjestu gradine (Cecyna), gdje se proučavala jedna od najstarijih umjetnih utvrda na tom području. Na površini nalazišta iskopani su ostaci građevina od gline s konstrukcijama od stupova, koje su grijane glinenim kupolastim pećima. U njima su pronađeni fragmenti glinenog posuđa te kremenito i kameno oruđe.

U sljedećem razdoblju, brončanom dobu (II. tisućljeće pr. Kr.), mikroregija Černivaca znatno je manje naseljena, što se objašnjava promjenama u gospodarskoj djelatnosti njezina stanovništva i pojavom drugih arheoloških kultura. Na tom teritoriju pronađeni su samo tragovi nekoliko naselja i jedno pokopalište. Najstarije među njima je parno pokopalište kulture vrpčane keramike (od kraja III. do početka II. tisućljeća pr. Kr.), pronađeno u predgrađu Roša u kojem je, kraj kostura posipanih crvenim okerom, nađena kamena bojna sjekira i glinena posuda u obliku kaleža, ukrašena utisnutim ornamentom u obliku vjenčića. Ostavštini te kulture pripada i bakrena sjekira slučajno pronađena na obali rijeke Prut, dužine 14 centimetara. Ona je najstariji metalni proizvod pronađen na teritoriju Černivaca.

Nova etapa u razvitku mikroregije počinje II–V. st., kada se javljaju spomenici dviju arheoloških kultura: černjahivs'ke kulture² na lijevoj obali Pruta i kulture karpatskih kuršana³ na desnoj obali. Pronađeno je samo sedam naselja černjahivs'ke kulture. Tijekom istraživanja kulture Rožizna I iskopani su ostaci nadzemne kuće s konstrukcijom od stupova, jame – grobnice i lončarska peć na dvije razine. U njima su pronađeni fragmenti kuhinjskog posuđa svijetle boje, manji broj glinenih posuda, dijelovi antičkih amfora svijetle boje, žrvnjevi, glineni utezi od vertikalnih tkalačkih stanova, brončana fibula i željezno dlijeto. Pri daljnjim istraživanjima spomenika pronađene su i staklene perle, glinene preslice i preslice načinjene od stijenki antičkih amfora.

Na suprotnoj obali Pruta pronađeni su ostaci osam naselja kulture karpatskih kuršana. Među ostalim, u jednom su naselju istraženi ostaci nadzemnih nastambi, čiji je donji dio manjim dijelom ukopan u tlo, a zidovi imaju konstrukciju od stupova te su ožbukani glinom. Na sredini nastambe pronađeni su ostaci glinenih i kamenih peći. U nastambama su pronađeni ostaci glinenog posuđa, fragmenti crvenih lakiranih antičkih posuda i sivih uglačanih glinenih čaša s visokim stal-

2 Черняхівська культура (engl. Chernyakhov culture).

3 Культура карпатських кургана (engl. Carpathian Tumuli culture).

kom. U drugim se naseljima istražuju slične građevine, a pronađene su i nastambe koje pripadaju tipu zemunica. Među nalazima u naseljima pozornost zaslužuju fragmenti kasnoantičkih amfora, piramidalni utezi vertikalnoga tkalačkog stana i keramičke preslice.

Gustoća spomenika černjahiv'ske i kulture karpatskih kurĝana na području grada Černivci naglašava rastuću ulogu ove mikroregije u trgovinsko-gospodarskim vezama lokalnog stanovništva s kasnoantičkim svijetom i u međuplemenskoj razmjeni. Ovdje nastaje sustav komunikacije u kojem važnu ulogu sve više imaju pličina kroz rijeku Prut te ceste prema jugu (prema lokaciji Ğlyboka) i sjeveru (do Dnjestra) kroz naselja černjahiv'ske kulture i kulture karpatskih kurĝana u mikroregiji Černivaca.

U drugoj polovini 1. tisućljeća pr. Kr. na označenom području nastaje 10 naselja slavenske praz'ko-korčac'ke kulture⁴ (druga pol. V–VII. st.).

U XI. stoljeću, uključenjem regije u sastav Kyjiv'ske države, na području grada Černivci postojalo je samo nekoliko naselja, čiji su ostaci koncentrirani na gori Cecyno, na teško dostupnim i prirodno zaštićenim mjestima. U naseljima su nastambe, smještene gornjom polovicom iznad zemlje, s kamenim pećima u jednom od kutova i tipičnim kompletom predmeta (željezni noževi, vrhovi strijela, koštane oštrice) i keramike s karakterističnim vijencem i ornamentima u obliku valova i horizontalnih linija.

Situacija se u XII. st. do prve pol. XIII. st. temeljito mijenja ulaskom Gornjega Popruttja i Srednjega Podnistrovlja u sastav Ğalyc'ke, kasnije Ğalyc'ko-Volynjs'ke Kneževine. Prema svjedočenju ljetopisaca, njihovi kneževi osvajali su velike dijelove zemalja, gradeći gradove i stvarajući uporišne točke i stražarske utvrde. Jedno od takvih naselja nastaje na području Černivaca u drugoj pol. XII. st., najvjerojatnije u vrijeme vladavine kneza Jaroslava Osmomysla (1152–1187).

Istraživanje etimologije naziva naselja Černivci, koje se prvi put pod svojim nazivom (Černivci – Černov'cy, Černovcy, myto Černovs'koe) spominje u povelji moldavskoga kneza Oleksandra Dobroĝa 8. listopada 1408, dovodi do drugih zaključaka. Prema mišljenju istraživača, etimologiju Černivaca, u skladu s načelima tvorbe riječi, treba tražiti negdje drugdje. Jurij Oleksandrovyč Karpenko podrijetlo naziva prijestolnice Bukovyne daje u dvije varijante. Prema prvoj, toponim Černivci povezuje se s nadimkom vlastelina Čornyj. Poznato je da je u Bukovyni u XV. st. živjela vlastelinska obitelj s takvim prezimenom, a u povelji iz 1462. posebno se spominje Duma Čornyj, jedan od vlastelina. Prema drugoj, etimologija toponima ima društveno podrijetlo. Naziv Černivci potječe od naselja gdje je živjelo pučan-

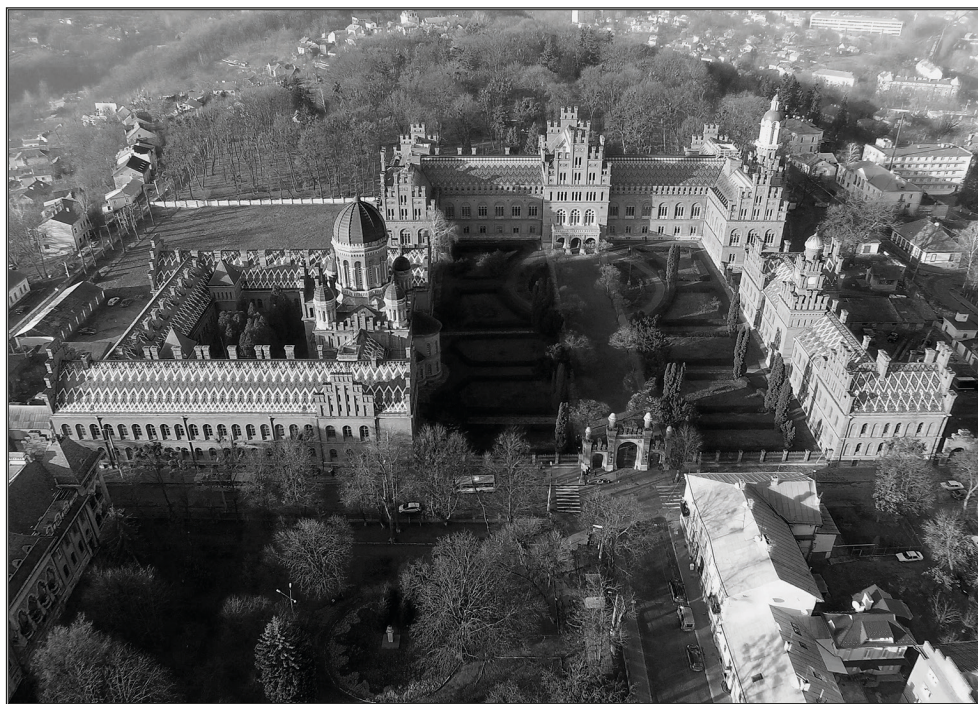
4 Укї. Слов'янська празько-корчацька культура.

stvo (čornyj ljud – trgovci, obrtnici, seljaci) i koje se smjestilo nedaleko od utvrde (goroda) Cecyno i zapravo bilo njezinim predgrađem.

Prva varijanta podrijetla naziva grada ima veliku potporu znanstvenika. Najviše ju obrazlaže Igor Grygorovyč Čehov'skyj, koji je na osnovi analize dokumentacijskog materijala ustanovio da je veći broj naziva bukovynskih sela XV. st. povezan s imenima njihovih osnivača i vlasnika. Tako nazivi Ğavrylivci, Ivankivci, Jurkivci, Vaškvci, Toporivci, Kolinkivci i dr. odgovaraju antroponimima Ğavrylo, Ivanko, Jurko, Vaško ili Vasko, Topir, Kolinko. Dakle nasljednici ili podanici Ğavryla zvali su se ğavrylivcima, Jurka – jurkivcima, Topora – toporivcima. Iz toga proizlazi da je ojkonom sa sufiksom -ivci kasnije nastao i potvrđuje se u selima. Istraživač smatra da je na sličan način nastao i naziv Černivci, kao naziv sela blizu utvrde Cecyno. Etimologiju naziva „Černivci“ također povezuje, kao i prethodni znanstvenik, s vlastelinskom obitelji Čornyh, čiji se predstavnici Duma Čornyj, Krystja Čornyj i Fetja Čornyj više puta spominju u poveljama iz XV. stoljeća. Dakle ljetopisni Čern nema poveznicu s nazivom Černivci koji nastaje kasnije. Taj se naziv, očigledno, povezuje s naseljem koje je postojalo na području jednoga dijela današnjega grada već u XII. st. i prvoj pol. XIII. st., a prelaskom u vlasništvo vlastelina Čornyh u XV. st. dobiva današnji naziv.

S ukrajinskoga prevela Katarina Črnko

Černivci, Sveučilište

Georgij Kožoljanko

Stanovništvo Bukovyne. Tko smo mi? Čija djeca? Kakvih roditelja?

PODRUČJE BUKOVYNE BILO JE naseljeno ljudima prije više od 100 tisuća godina¹. O tome svjedoče mnogobrojni nalazi primitivnoga kremenog oruđa i tragovi nastamba ljudi ranoga paleolitskog razdoblja – stanovnika bukovyns'koga kraja te susjednih ukrajinskih područja.

Povijesnokulturni razvoj ljudi na teritoriju Bukovyne prošao je put od prvotnog čovjeka tipa neandertalca do kromanjonca, odnosno čovjeka suvremenoga tjelesnog tipa. Iako u povijesnoj literaturi u posljednje vrijeme sve više priznanja dobiva teorija civilizacije na Zemlji u četiri etape. Prema toj teoriji prije približno milijun godina na Zemlji je postojala „siva“ rasa ljudi. Zamijenila ju je, kao i sve ostale civilizacije, kao rezultat svemirskog utjecaja, tamnoputa, crnačka civilizacija. Ona je postojala malo više od pola milijuna godina. Kasnije se pojavila civilizacija žuto-crvenih ljudi. Vrijeme njezina postojanja obuhvaćalo je gotovo 400 tisuća godina. I na kraju, prije približno 13 tisuća godina na Zemlji se pojavila četvrta civilizacija bijele jafetske rase. Važnu ulogu u smjenjivanju civilizacija imale su svemirske sile, među ostalim prisutnost četiriju umjetnih satelita oko Zemlje, sličnih

---

1 Kožoljankov tekst primjer je nekih suvremenih tumačenja (op. urednika).

Mjesecu. Neki zagovaratelji te teorije smatraju da je Mjesec umjetni element u našem Sunčevu sustavu koji se pojavio prije približno 15 tisuća godina.

Najstarija pismena sjećanja o ljudima ukrajinskih zemalja susreću se u drevnim rukopisima tibetanskih lamajskih manastira (Asja-Riši – mitraistički manastir) u okolici Harbina i Changchuna. Ti rukopisi sadržavaju podatke o najstarijem stanovništvu Prepontide (drevni naziv Ukrajine) – Arijcima.

Stanovništvo ukrajinskih područja spominje se također u istočnjačkim tekstovima: egipatskim, babilonskim i asirskim. Iz sredine II. tisućljeća prije n. e. sačuvalo se, među ostalim, pismo egipatskog faraona Amenhotepa III. caru Kadašmanharbu. Ulomak iz pisma glasi: „Tko zna nije li kći običnog čovjeka (Muškena) ili stanovnika zemlje Ćaĝa (drevni naziv državne tvorevine na području Ukrajine iz sredine II. do I. tisućljeća pr. n. e. – op. autora) ili je kći zemlje Hannigalbat, ili, tko zna ne potječe li iz zemlje Ugarit, koju su moji veleposlanici omogućili vidjeti?“

Podaci o stanovništvu (savezima plemena i naroda) ukrajinskih zemalja mogu se naći također u babilonskim kronikama iz VII. st. pr. n. e. iz doba vladavine careva Asarhadena i Ašurbanipala.

U Bibliji se spominju narodi koji su živjeli na području naše zemlje u davna vremena, iako država pod nazivom Ukrajina tada nije postojala. U 74 kanonske knjige Biblije (47 – *Stari zavjet*, 27 – *Novi zavjet*), posvećene uglavnom povijesti i kulturi Židova, govori se i o Rosima („narod Roš“). Pod „Rosima“ se misli na narod koji se oformio u Sjevernom Pricnomorju, dakle na južno-rus’ki narod – Ukrajince. Iz tekstova 9 i 10 poglavlja *Postanka* 38, *Ezekiela* 39 te drugih poglavlja Svetoga pisma saznaje se o stanovništvu Prepontide (Kimerijci – narod Homera, Skiti – narod Magoga, Sarmati – narod Madaja, Jonjani – narod Iavanna, Slaveni – narod Firasa, Moshi-Moskoviti – narod Mešeha, Ukrajinci-Ćalyčany – narod Fuvala).

Brojni su materijali o stanovništvu ukrajinskih zemalja iz doba starogrčke i rimske kulture u djelima Homera, Eshila iz Atene, Pindara, Helanika s Lezba, Hekateja iz Mileta, Herodota, Efora, Filarha, Strabona; Marka Tulija Cicerona, Kvinta Horacija Flaka, Publija Ovidija Nazona, Kvinta Kurcija Rufa, Pomponija Mela, Lucija Junija Moderata Kolumela, Gaja Plinija Starijeg, Tacita Kornelija i dr.

O stanovništvu koje je obitavalo na bukovyns’koj zemlji povjesničari imaju više-manje objektivne i vjerodostojne podatke od sredine I. tisućljeća pr. n. e.

Osim arheoloških izvora toga doba, postoje i fragmentarni materijali iz pisanih spomenika: djela grčkih, rimskih, bizantskih i gotskih filozofa i povjesničara.

Kada je riječ o formiranju etnokulturnih zajednica na području Ukrajine, uključujući Bukovynu, postoji nekoliko utemeljenih hipoteza i teorija. Među

ostalim, jedna od njih tvrdi da je središte indoeuropske kulture (arijske), kao pradamovine slavenstva – Podunavlje. Ondje je već nekoliko tisućljeća prije Tripiljaca postojala država Arrata, čije su granice dosezale na zapadu Dunav i Karpate, a na istoku Dnjepar.

U pisanim izvorima navodi se da su jedan od drevnih naroda koji je živio sjeverno od Dunava od IX. do VIII. st. pr. n. e. bili Hetiti. Još prije pojave Skita oni su naseljavali zemlje od Dnjestra do Dona. Strogo gledajući, hetitsko pleme koje je bilo naseljeno blizu Dnjestra zvalo se Kimerijci ili Targiti. Već u to vrijeme Kimerijci su pohodili Malu Aziju i svečano su obilježavali u Ukrajini (i Bukovyni) dan plodova zemlje i ratarskog rada – Ivan Kupalo (srpanj).

Također je poznato da su se krajem II. tisućljeća pr. n. e. u Karpate doselila plemena Bastarna, Besa i Karpa. S vremenom su se oni djelomično pomiješali s Hetitima.

U prvome stoljeću pr. n. e. sjeverno od Dunava pojavili su se Daki – narod koji je vjerojatno došao iz Trakije, iz planina Rodopa. Sredinom I. st. pr. n. e. stvorena je moćna Hetsko-dakijska država, koja je na jugu dosezala planinu Balkan, a na sjeveru Karpate. Na istoku je granica bio Bug, a na zapadu Dunav.

U toj državi Daki su naseljavali Banat, Transilvaniju i Vlašku, a Hetiti istočni dio države: Bukovynu i Moldaviju. Rimljani često nisu razlikovali Hete i Dake pa su sve stanovništvo koje je živjelo sjeverno od Dunava nazivali Dakima.

U vrijeme ratovanja Daka i Hetita s Rimljanima krajem I. st. i na početku II. st. Rimljani su imali važne pobjede i istisnuli su nevelik dio Hetita i Daka u Karpate, pri čemu je ostalo stanovništvo bilo pokoreno, a opustjeli gradovi i sela naseljeni kolonistima iz Italije. U isto vrijeme naseljena su stražarska mjesta-utvrde na sjevernim granicama države, od kojih je jedna utvrda bila na planini u okolici Černivaca; zvala se Cecyno, jednako kao i gradić te rijeka Cecino koji su se nalazili nedaleko od talijanskoga grada Pise. Očigledno su se rimski vojnici, koji su boravili u utvrdi u Bukovyni, doselili iz talijanskoga gradića Cecino.

Od III. st. počelo je u Europi razdoblje nazvano Velika seoba naroda, koje je trajalo do kraja XIII. st., a njegova je posljedica bila nestanak s političke karte Europe jednih te pojava drugih država i naroda.

Prvi nomadi koji su navalili u Ukrajinu, a također i u Bukovynu, bili su Goti – germanski narod. Njihovo kretanje počelo je sjeveroistočno od ukrajinskih zemalja. Od III. do VI. st. put Gota na zapad prolazio je kroz zemlje Bukovyne.

U IV. st. ukrajinske zemlje doživjele su novu navalu nomada, ali sada iz Azije. Bila je to horda Mongola-Huna. Nakon što su doživjeli poraz na Katalaunskim poljima u Galiji (sredina V. st.), Huni su se povukli nazad na istok, napustivši i Bukovynu.

Zemljama Bukovyne također je prošlo germansko pleme Gepida te turkijski Avari (V–VII. st.).

Nije ostao bez traga posjet bukovyns'kim zemljama Kočivnyka-Pečeneža te Kumana-Polovaca u IX i X. stoljeću. O tome među ostalim svjedoče prezimena Koman, Komanešty, rijeka Deregluj i dr. koja susrećemo u Bukovyni.

Smještaj bukovyns'koga područja na raskrižju putova koji su vodili s istoka na zapad i sa sjevera na jug doveo je do gubitka stanovništva za vrijeme osvajačkih pohoda raznih država i naroda. Hetiti i Daki zapravo su bili uništeni i potisnuti iz bukovyns'kih zemalja. Već sredinom I. tisućljeća pr. n. e. na području Bukovyne postojale su arheološke kulture slavensko-ukrajinske pripadnosti. Paralelno s nomadskim narodima koji su dolazili i odlazili iz tog područja živjelo je autohtono stanovništvo. Zarubynec'ka i černjahivs'ka kultura pripadale su slavenskim plemenima Veneda (Veneta).

Spomeni Slavena susreću se i u radu gotskoga (latinskog) povjesničara Jordana „O podrijetlu Gota“ (550. god.), gdje piše: „Veneti su se dijelili na tri dijela: Venete, Ante i Sklavene, svi oni sada, zbog naših grijeha, bijesne protiv nas...“

O životu Slavena u Bukovyni svjedoče brojni arheološki spomenici u bazenu Dnjestra i Pruta (istraživanje su vodili arheolozi O. Černyš i B. Tymoščuk, a posljednjih desetljeća S. Pyvovarov, L. Myhajlyna te I. Voznyj).

Slavensko stanovništvo Bukovyne u VII. st. pripadalo je dulibs'kom savezu plemena, a od VIII. do IX. st. slavenskom savezu Tiveraca. Otkriveno je gotovo 200 slavenskih naselja iz razdoblja od V. do IX. st. samo na području sjevernog dijela Bukovyne.

Arheološka istraživanja Bukovyne (B. Tymoščuk, L. Myhajlyna) dokazuju da su od IX. do X. st. u Bukovyni živjela plemena Hrvata. Takvu misao potvrđuje i češki slavist L. Niederle, smatrajući da su Hrvati živjeli na velikom teritoriju kojemu su pripadale i Ćalyčyna i Bukovyna.

U IX. st. je područje Bukovyne s pretežito slavenskim stanovništvom bilo dio Kijevske Rus'. U sastavu davnorus'kih kneževstava Bukovyna je bila do sredine XIV. stoljeća. U vrijeme ulaska bukovyns'koga kraja u Ćalyc'ko-Volynjs'ko Kneževstvo ondje su se promijenili feudalno-zavisni odnosi. Iako kmetstva u to doba nije bilo, seljaci su feudalcima odrađivali raznovrsnu rentu. Gubitak osobne slobode u XIV i XV. st. prisililo je seljake da bježe na jug u teško dostupne Karpate.

Osobito je Bukovyna gubila stanovništvo za mongolo-tatarske navale. U ožujku 1241. odredi Mongolo-Tatara prodrli su preko Bukovyne u susjednu Ugarsku. Novi napad bukovyns'ki kraj je doživio 1259, kada su u zapadnoukrajinske zemlje došli Mongolo-Tatari s velikom vojskom na čelu s vojvodom Burundajem. Spaljena su sela i utvrde. Među ostalim, za drugoga prodora Mongolo-Tatara uništeni su

bili i Černivci – utvrda koja se nalazila u sjevernome dijelu kraj rijeke Prut (okolica Lenkivaca).

Slabljenje Ćalyc'ko-Volynjs'koga Kneževstva te njegova propast potaknuli su susjedne feudalne države na proširenje svojih posjeda. Ugarski i poljski kraljevi redom su vladali Bukovynom. Tako su od 1352. do 1359. ugarski vladari postavili u Bukovyni feudalice iz Maramureša – Vlahe prema etničkoj pripadnosti.

Godine 1359. u arenu političke borbe u Europi ulazi Moldavsko Kneževstvo, koje je nastupilo protiv ugarskoga kralja i pripojilo Bukovynu Moldaviji.

O etničkom sastavu stanovništva Bukovyne svjedoče rezultati arheoloških istraživanja te pisani izvori. U to vrijeme (XII–XIII. st.) prevladavala su na tom području drevna slavenska naselja i utvrde (ukr. городище). Tek od XIV. st. u pronalascima su predstavljeni zapadnoromanski elementi. Dio suvremenih moldavskih naselja u Bukovyni nastao je između XIV. i XV. stoljeća. Većina ih je osnovana na mjestu slavenskih sela koja su prestala postojati u vrijeme mongolo-tatarskih napada u XIII. stoljeću. Moldavski ljetopisac iz XVII. st. Miron Costin pisao je da su u Černivec'kom, Hotyns'kom i djelomično Jasskom i Suceavskom cinutu² (povitu) od XIV. do XVI. st. „živjeli Rus'ki“ (odnosno Ukrajinci).

Bez obzira na to što je silni vlaško-moldavski val kolonizacije u vrijeme ulaska Bukovyne u sastav Moldavskoga Kneževstva (XIV–XVIII. st.) doveo do znatnog porasta romanskog etničkog elementa na tom području, već sredinom XVII. st. je ukrajinsko stanovništvo prevladavalo ne samo u sjevernome dijelu Bukovyne, nego i u nekim južnim područjima, među ostalim u Suceavskom okrugu.

Za austrijske okupacije (1774) u Bukovyni je postojalo 290 naseljenih lokacija, 62 zaseoka i 36 manastira. Međutim nakon potpisivanja Austrijsko-turske konvencije o demarkaciji granica 2. srpnja 1776, Austriji su na Bukovyni ostale 233 naseljene lokacije, 56 zaselaka i 31 manastir; bilo je ukupno 14.650 obitelji.

Kao posljedica Rusko-turskoga rata 1768–1774. te masovnoga bijega radnog stanovništva iz Bukovyne nakon što ju je okupirala Austrija, broj stanovnika se znatno smanjio. Austrijska vlada zatvorila je granice i dio autohtonog stanovništva ostao je izvan granica Bukovyne.

Tek je u 1780-ima zamjetan novi val imigracije nakon ukaza koji je donijela vlada Habsburgovaca, kojemu je cilj bio poticanje preseljenja stanovnika susjednih krajeva na područje Bukovyne. Tome su pogodovali i čimbenici: oslobođenje od feudalnih obveza, sloboda vjeroispovijesti, nepostojanje seljaka bez zemlje, oslobo-

2 Cinut je pokrajina u Moldavskome Kneževstvu od XV. do XIX. st. (ovdje i dalje op. prev.).

đenje od regrutacije na 50 godina (1780–1830), slabiji pritisak Unije³, niski porezi i dr.

Određenom porastu stanovništva pogodovala je kolonizatorska politika austrijske vlade, s namjerom povećanja germanskog elementa – Austrijanaca i Nijemaca. Osim toga vlada je provodila merkantilsku politiku protekcionizma i potpore austrijskim poduzetnicima i trgovcima, kada je riječ o preseljenju u Bukovynu radi ovladavanja njezinim prirodnim resursima, razvoju manufakturne proizvodnje, rastu trgovačkoga kapitala, a također preseljenju obrtnika i ratara iz austrijskih provincija.

Imigracija Ukrajinaca iz Ğalyčyne, Vlaha iz Transilvanije, Moldavaca iz Moldavskoga Kneževstva, Rusa starovjeraca (Lipovjani⁴) iz Banata, Armenaca gregorijanaca s turskih posjeda i Nijemaca protestanata iz Poljske oživjela je nakon što je Josip II. godine 1781. izdao patent o djelomičnoj slobodi vjeroispovijesti. Spašavajući se od vjerskih progona u muslimanskoj Turskoj i drugim državama gdje su poprimili oblik izravne diskriminacije, a ponegdje i genocida, predstavnici ortodoksnih religija te raznih sekti rado su se doseljavali u Bukovynu.

Preseljenje pravoslavnoga stanovništva iz Transilvanije i Ğalyčyne objašnjava- lo se prisilnim preobraćenjem na unijatstvo Ukrajinaca, Armenaca gregorijanaca, Vlaha i Moldavaca.

Prirodni prirast i imigracija osnovni su izvori povećanja broja stanovnika nekog područja. Međutim epidemije (kolera, kuga i dr.), koje su se često ponavljale, a i smanjenje prehrambenih resursa kao posljedica bolesti stoke, najezde skakavaca na žito, suše i slabi urodi kočili su rast broja stanovnika Bukovyne.

Na demografske procese koji su se odvijali na teritoriju Bukovyne krajem XVIII. i u prvoj pol. XIX. st. utjecali su: prometno-geografski smještaj i prirodno-geografski uvjeti, vođenje ratova u toj regiji, promjene socijalno-ekonomskog razvoja te političkog položaja područja, periodična pojava slabog uroda, epizootija, epidemija i dr.

Prema stanju 15. srpnja 1775. u Bukovyni je živjelo više od 85.000 stanovnika. Nakon potpisivanja Austrijsko-turske konvencije o demarkaciji granica 2. srpnja 1776. u selu Balamutivka, zapadni dio Hotynščyne dobila je Turska te je austrijski dio Bukovyne imao 73.000 stanovnika.

Godine 1789. Hotyns'ka regija imala je 10.705, a 1835. god. 12.145 stanovnika. Međutim, znatan dio stanovništva Bukovyne, koji se nije pokorio okupatorima,

3 Crkvena unija (stanovništvo Bukovyne pripadalo je istočnom obredu).

4 Lipovjani su religijsko-etnička skupina starovjeraca, protjerana u XVII. st. iz Moskovi je u susjedne države.

emigriravši je ostao izvan granica. Osim toga vodstvo okupatorskoga garnizona izdalo je naredbu da se zatvore granice. Dragovoljci ruske vojske među mjesnim stanovništvom otišli su s vojskom u Podillja⁵.

Određena reemigracija primjetna je potkraj 1774. i na početku 1775. godine. Međutim, ona je bila beznačajna zbog nepovjerenja prema austrijskoj vladi.

Osnovne struje preseljenika u Bukovynu bile su iz Galyčyne, Podillja, Hodynščyne, Besarabije, Transilvanije i Moldavskoga Kneževstva. Prva veća struja iz Galyčyne bila je između 1766. i 1767. godine. U 1780-ima primjetan je imigracijski val Vlaha iz Transilvanije, a 1782. Nijemaca iz porajnskih oblasti. U gradovima njemačkih država otvaraju se agencije za vrbovanje i preseljenje Nijemaca u Galyčynu i Bukovynu. Vlasi i Nijemci preseljeni su, u najvećoj mjeri, u gradove, a također i u kolonije u Pruts'ko-Sirets'kom međuriječju.

Do sredine 1780-ih preseljenje Nijemaca-kolonista poprimilo je takav zamah da je austrijska vlada zatvorila imigracijske putove.

U prvoj pol. XIX. st. u Bukovynu je došao manji broj Poljaka Gorale, Slovaka, Čeha te Rusa starovjeraca.

Na prirodni prirast stanovništva Bukovyne, u istraživanom razdoblju znatno su utjecali socijalno-ekonomski uvjeti, koji su bili posljedica austrijske okupacije. U prvoj pol. XIX. st. prirast je u prosjeku iznosio 5.000 ljudi godišnje. Na progresivni prirodni prirast stanovništva negativno su utjecali, a u nekim razdobljima dovodili i do velikog smanjenja, ratovi, epidemije, slabi urodi i masovna emigracija, a također nezadovoljavajuća razina zaštite zdravlja.

U istraživanom razdoblju apsolutna većina stanovništva tog područja živjela je na selu. Neki od čimbenika koji su uvjetovali brojnost gradskog stanovništva bili su razvoj trgovine i obrta, a također nova funkcionalna oznaka naseljenih mjesta kao središta administrativne vlade. Primjećuju se dva suprotna procesa: zgušnjavanje i razmještanje naseljenih mjesta Bukovyne, što je bilo povezano s promjenom njihove strukture.

Potkraj XVIII. st. i u prvoj pol. XIX. st. prirodni i mehanički prirast stanovništva Bukovyne bio je uvjetovan socijalno-ekonomskim razvojem i političkim stajalištem koje se formiralo kao posljedica austrijske okupacije. Presudan je bio ukrajinski etnički element, odnosno autohtono stanovništvo područja bili su Ukrajinci. Predstavljali su ih žitelji Dnjestarsko-Suceavskoga međuriječja, Ukrajinci-gorštaci Bukovyns'kih Karpata, zasebni areali i naseljena mjesta u sjevernome dijelu Bukovyne. Prema popisu iz 1774. Ukrajinci su činili 69% svih stanovnika.

5 Ukr. Поділля je povijesno-geografska regija u jugozapadnoj Ukrajini.

Ukrajinsko stanovništvo Bukovyne povećavalo se prirodno i zbog imigracija iz Galyčyne, Podillja te drugih susjednih teritorija.

Emigracijski val ukrajinskoga stanovništva iz Galyčyne povećao je postotak Ukrajinaca u pograničnim selima uz Galyčynu. Međutim, na opću sliku etničkog sastava stanovništva bukovyns'koga kraja val je imao malen utjecaj, budući da je prije austrijske okupacije ukrajinsko stanovništvo bilo dominirajući etnički element i prema popisu 1774. činio je 69% svih stanovnika područja. Ukrajinsko stanovništvo nastavilo je prevladavati u većini povita sjevernoga dijela Bukovyne i u XIX. st. te u prvim desetljećima XX. stoljeća. Samo statistika iz 1930, koju su falsificirali Rumunji, pokazuje smanjen broj i postotak Ukrajinaca u Bukovyni u odnosu na rumunjsko stanovništvo.

Romanski element prevladavao je u južnome dijelu Bukovyne, gdje su ga predstavljali Moldavci i Vlasi koji su živjeli u Siretsko-Suceavskom međuriječju u zasebnim arealima te kolonijama u naseljenim mjestima predplaninskog pojasa.

Godine 1765. bilo je 45.000 Moldavaca i Vlaha, koji su 1774. činili 26% ukupnog stanovništva.

Austrijanci i Nijemci došli su na područje Bukovyne zajedno s okupatorskim vojskama. Bili su to uglavnom vojni službenici i civilni činovnici s obiteljima. Austrijska vlada, provodeći šovinističku politiku germanizacije mjesnog stanovništva, široko je otvorila imigracijske putove kolonistima iz njemačkih država od Rajne do Odre.

Austrijski i njemački kolonisti bili su u Bukovyni socijalni vrh društva i predstavnici osnovnih eksploatorskih klasa. Zauzimali su vodeće pozicije u gospodarstvu, vlada ih je postavljala na važne položaje u mjesnoj administraciji, sudovima te drugim državnim ustanovama, skupljali su veliku materijalnu dobit.

Njemački je dugo vremena bio jedini službeni jezik ne samo u službenim ustanovama, nego i u školama. Austrijski znanstvenik iz XIX. st. R. F. Kaindl, koji se bavio etnografijom Bukovyne, primijetio je da su Nijemci, zahvaljujući svojoj aktivnosti, bili elita ne samo u selima, nego i u gradovima.

Međutim njihov prosperitet postupno je zamijenio zastoje, a zatim i pad, pojave kojih su postale osobito zamjetne na početku XX. stoljeća. Razumljivo, austrijsko stanovništvo nastojalo je zadržati privilegije. U to vrijeme osobito se pojačala germanizacija, čiji su apologeti smatrali Bukovynu njemačkom kolonijom ili, kako su govorili: „posljednjom utvrdom njemačke kulture na Istoku“.

U posljednjoj četvrtini XIX. st. i u prvim desetljećima XX. st. etničke procese na tome području obilježava rumunjizacija Ukrajinaca, kojima su gotovo u potpunosti oduzeli „njihov“ feudalni vrh društva. Rumunjski dvorjani-zemljovlasnici

i poduzetnici u drugoj pol. XIX. st. postupno su zauzeli dominantan položaj u gospodarstvu, potisnuvši čak i Nijemce.

Rumunjizaciji Ukrajinaca pogodovala su posebnosti organizacije crkvene uprave i osnovnoga školskog obrazovanja. Ukrajinско i rumunjsko stanovništvo bilo je pravoslavno i među njihovim predstavnicima nisu se javljali sukobi na osnovi vjeroispovijesti. Etnička samosvijest kod bukovyns'kih Ukrajinaca izjednačila se s vjerskom. A. Petrov je pisao: „Pravoslavnu vjeru u Bukovyni narod naziva 'vlaškom' odnosno 'rumunjskom' vjerom.“ Zajednička pravoslavna vjeroispovijest povezivala je Ukrajince i Rumunje. Rumunjizatorsku politiku podržavala je i bukovyns'ka inteligencija.

Od sredine XVI. st. sve do pripojenja Austriji Bukovyna je u crkvenim poslovima ovisila o Moldaviji. U Iași – prijestolnici Moldavskoga Kneževstva, nalazila se pravoslavna mitropolija.

Moldavsko-vlaški utjecaj na organizaciju Pravoslavne crkve u Bukovyni pokazao se vrlo jak. Na čelu bukovyns'ke eparhije bili su Vlasi, romanski element je prevladavao i u tijelu eparhijske uprave – konzistoriju. Zbog toga su se u visokim crkvenim tijelima Bukovyne među običnim ukrajinskim klerom pojavljivala i romanofska raspoloženja, koja su se prenosila i na kler (ukr. парафіяни).

Jedan od načina romanizacije ukrajinskoga stanovništva Bukovyne potkraj XIX. st. i na početku XX. st. bile su privatne rumunjske škole. Iako su u većini ukrajinskih sela djelovale službene narodne ukrajinske škole, nacionalistički raspoloženi krugovi rumunjske buržoazije i inteligencije ulagali su velika sredstva za otvaranje rumunjskih obrazovnih ustanova. U pravilu su te obrazovne ustanove bile lijepo uređene, što je poticalo Ukrajince da u njih šalju djecu. O rezultatu nabrojbe u takvim ustanovama govori bukovyns'ka izreka: „Tata – Rus, mama – Rus, a Ivan – Moldavac.“

Rusi su naselili Bukovynu 1780-ih godina. Godine 1783. (9. listopada) izaslanstvo Lipovjana (Rusa starovjeraca) došlo je u Beč s molbom da im se dopusti naseljavanje. Već je 10. prosinca starješina Lipovjana dobio dozvolu. Lipovjani – nekrasivci prvi su pristigli u Bukovynu 22. travnja 1784. iz Temišvarskoga Banata.

Armenci su jedan od najstarijih stanovnika Bukovyne. Godine 1781. živjelo je 129, zatim 1776. god. 58, a 1780. god. 118 armenskih obitelji. Doseljavanje na to područje privlačilo ih je zbog vjerskih sloboda i trgovačko-obrtničkih povlastica. Živjeli su u dvije jedinstvene kolonije: u Suceavi Armenci gregorijanci, a od 1783. u Černivcima Armenci katolici. Osnovne su im djelatnosti bile trgovina, ratarstvo, krznarstvo, zlatarstvo te iznajmljivanje zemljoposjedničkih, crkvenih i državnih imanja.

Razvoj trgovine i obrta s vremenom je doveo do obogaćivanja i socijalne diferencijacije armenskih kolonista, pojave trgovačke elite te pretvorbe pojedinih obrtnika u industrijalce i iznajmljivače.

Jačanje materijalnih i pravnih pozicija vrha armenskoga društva Bukovyne išlo je preko protekcionizma austrijske administracije, koja je posuđivala novac od Armenaca bogataša, a oni pomagali u eksploataciji mjesnog stanovništva te preobraćivanju Armenaca gregorijanaca na unijatstvo (armenski katolicizam). Stanje trgovačkog i obrtničkog vrha društva poboljšalo se zbog aktivne potpore privilegija Ljvivs'ke i kuts'ke armenske kolonije⁶, koje su u Bukovyni imale velike interese spram monopolističkog preuzimanja tržišta tog područja. Armenski trgovci su u svojim rukama držali i opskrbu austrijske vojske konjima, a u Lavovu i Beču stoku za klanje.

Prema popisu 29. prosinca 1776. u Bukovyni je živjelo 526 židovskih obitelji. Nakon austrijske okupacije Židovi su živjeli u Černivcima, Sadgori i Vyžnyci. Tu su se bavili, u najvećoj mjeri, trgovinom (veleprodajom i maloprodajom), obrtom (krojači, frizeri, mlinari, zlatari) te iznajmljivanjem. Godine 1780. broj židovskih obitelji povećao se na 870.

Austrijska administracija odredila im je visoku nacionalnu kvotu pri plaćanju doprinosa, što je imalo za cilj ograničavanje njihove emigracije. Tako je oženjeni Židov plaćao 26 florina i 55 krejcera, a neoženjeni 10 florina doprinosa. Za pravo ulaska u brak Židovima je određena visoka taksa – 20 dukata, a uveden je i porez na konzumiranje košer (obrednog) mesa.

Rabini – poglavari židovskih vjerskih zajednica bili su oslobođeni poreza. Upravljali su zajednicama po nalogima austrijske vlade. Kahal (sudac u zajednici) je od sugrađana ubirao novac, nastojeći se obogatiti do kraja izbornog razdoblja.

Godine 1776. u Bukovyni je bilo 294, zatim 1780. god. 242, a 1800. god. 627 romskih obitelji. General Enzenberg cirkularom je 26. rujna 1785, radi zaustavljanja nomadstva Roma, mjesnim tijelima vlasti zabranio izdavanje dozvola za zaustavljanje pod prijetnjom kazne jednim dukatom za svakog Roma. Dio Roma (jedini stalež stanovništva tog područja) bio je u osobitoj kmetskoj zavisnosti; njih se moglo prodati, razmijeniti ili izgubiti kartanjem. Nakon izdavanja patenta Josipa II. o ukidanju osobne kmetske zavisnosti (11. studenoga 1781), cirkularom je 12. studenog 1783. strogo zabranjena prodaja Roma-robova, njihovo novo kmetstvo, a također i članova njihovih obitelji. Romi-lingurari bavili su se primitivnom obradom metala; izrađivali su sitan seoski alat, kuhinjski pribor (žlice, vilice, noževe) i kotlove „kotevy“.

6 Ljvivs'ku i kuts'ku armensku koloniju čine naselja Armenaca u Ukrajini od XIII. stoljeća.

U etnodemografskom razvoju Bukovyne sredinom XIX. st. važnu su ulogu imali migracijski procesi. Ukidanje kmetskog prava 1848. znatno je povećalo mobilnost stanovništva. Reforma je ubrzala proces raslojavanja seljaka, njihova osiromašnja i gubitka zemlje. Sve je to stvorilo uvjete za intenzivnu emigraciju stanovništva potkraj XIX. st. i na početku XX. stoljeća.

Među različitim etničkim grupama u Bukovyni koje su napustile područje i preselile se preko oceana potkraj XIX. st. i na početku XX. st. ukrajinskih emigranta bilo je 40%. Glavninu preseljenika iz Ukrajine gotovo sve do kraja XIX. st. primao je SAD. Bukovyns'ki preseljenički val u Kanadu koji se proširio 1890-ih bio je produžetak emigracije Ukrajinaca u SAD i Južnu Ameriku. Emigraciju iz Bukovyne, kao i drugih zapadnoukrajinskih zemalja, podržavala je i poticala kanadska vlada, koja je bila zainteresirana za osvajanje nenaseljenih teritorija. Tako je tamo odlazila jeftina radna snaga.

Neznatan broj ukrajinskih emigranta s vremenom se vratio u domovinu, no većina je zauvijek ostala preko oceana. Emigracija iz Bukovyne nije jako utjecala na etničku situaciju područja. No iskrivljavanjem te izravnom falsifikacijom građe, popisa i stvarnog stanja etničkog sastava stanovništva 1918, rumunjski su okupatori u statističkim materijalima znatno smanjivali brojnost ukrajinskog stanovništva Bukovyne; umjesto toga je opća brojnost rumunjskoga rasla. Tome je pogodovao i mehanički prirast kada se na početku XX. st. u Bukovynu preselio velik broj Rumunja. Znatno se povećao broj Rumunja u Černivcima. Do toga je dovela politika rumunjizacije mjesnih žitelja i rumunjsko nacionalno ugnjetavanje.

Radi osvajanja Bukovyne od strane Rumunjske, od 1918. se na tom području provodila politika prisilne rumunjizacije Ukrajinaca. S ciljem povećanja brojnosti Rumunja u Bukovyni provodili su se popisi stanovništva, među ostalim popis stanovništva 1930. godine. U vrijeme te akcije obraćala se pozornost na etničku pripadnost, materinski jezik i vjeroispovijest stanovnika područja. Bilo koji stanovnik Bukovyne mogao se proglasiti Rumunjem, neovisno o nacionalnosti i da li zna rumunjski jezik. Taj popis zabilježio je u Bukovyni 32.000 Rumunja prema etničkoj pripadnosti i 280 tisuća Rumunja kojima je materinski jezik ukrajinski. Ukrajinaca po nacionalnosti zabilježeno je samo 248 tisuća.

Od 1910. do 1930. udio Rumunja u stanovništvu Bukovyne povećao se s 34,2% na 41,1%, a udio Ukrajinaca smanjio se s 38,1% na 32,9%.

Bez obzira na falsificirane podatke rumunjske statistike te na posljedice rumunjizacije, ukrajinsko stanovništvo je i 1930. potpuno prevladavalo u sjevernome dijelu Bukovyne.

Bukovyna u sastavu ukrajinske države

TIJEKOM CIJELOGA RAZDOBLJA POSTOJANJA prve ukrajinske države u kneževsko doba (885–1340), zemlja koja je kasnije nazvana Bukovynom ulazila je u njezin sastav.

Od IV. st. u Bukovyni se nalaze Anti, preci ukrajinskog naroda, koji su se početkom IX. st. pretvorili u pleme Tiveraca (ukr. тиверці). Za vladavine kneza Oleğa Viščoğa (882–912), pridruženjem Tiveraca Kijevskoj državi, Bukovyna je ušla u sastav kneževske ukrajinske države.

U to vrijeme ona nije bila zasebna politička ni administrativna jedinica, zbog čega je njezina povijest istovjetna s poviješću kneževske Ukrajine. Međutim tijekom četiri i pol stoljeća mijenjao se odnos zemlje Bukovyne prema ukrajinskome političkom centru te se potkraj toga razdoblja, za tatarske navale, Bukovyna oformila u zasebnu jedinicu (Šypyns'ka Zemlja).

Za sjajnoga kijevskog razdoblja, u kojem je današnja Bukovyna bila neposredno povezana s prijestolnicom Kijevom, ta je zemlja bila rijetko naseljena, ali ne naseljena¹ i bila je ukrajinsko pogranično područje. Na zapadu su prirodnu granicu činile planine Karpata, a od još neorganiziranih i slabih Ugara i Poljaka Bukovyna u to vrijeme nije doživljavala povijesne potrese. Ta oblast kneževske Rus' odigrala

---

1 Bavorski geograf iz IX. st. nabrojio je u zemlji Tiveraca 148 gradova; vidi: П. И. Шафарик. *Славянские древности*. Том II, кн. 3, Москва, 1848, стр. 70.

je kolonizatorsku ulogu širenjem na jug, koje je završilo u sljedećem razdoblju kada je ukrajinska država razvila na donjem Dunavu svestran politički i trgovački život. Prošlost Ukrajine tijesno je povezana s rijekom Dunav i često se spominje u ukrajinskim pjesmama². Na donjem Dunavu prepletali su se u kneževsko doba utjecaji bizantske, romanske i germanske kulture. S obzirom na važnost toga čvorišta, ukrajinski kneževi nastojali su zadržati i ojačati granicu ukrajinske države na Dunavu. Odjek takve politike je već u pripovijetkama o Kyju, legendarnom osnivaču Kijeva, koji je neko vrijeme boravio na Dunavu i izgradio ondje prijestolnicu Kyjivec'. A ukrajinski knez Svjatoslav Hrabri posvetio se da ukrajinskoj državi pripoji podunavski kraj. Tamo je čak želio prenijeti svoju prijestolnicu, rekavši: „Želim živjeti u Perejaslavcu na Dunavu, tamo je središte moje zemlje jer se tamo skupljaju sva dobra: od Grka – tkanine, zlato, vino i razno povrće, od Čeha i Ugara srebro, iz Rusy koža, vosak, med i sluge.“

Povezanost zemlje na Dnjestru, Prutu, Seretu i Čeremošu s Kijevom odražavala se na njezinu stanovništvu i vidljiva je u narodnim pjesmama, dumama i izrekama. Spominje ju i autor *Pjesme o Igorevom pohodu*: „Djevice pjevaju na Dunavu, lete glasovi njihovi kroz more do Kijeva.“ Ta svijest se nije zatrla tijekom dugih stoljeća pod različitim okupacijama; obnovila se za vrijeme nacionalnog preporoda u XIX. i XX. stoljeću.

Osnutkom i kasnijim osamostaljenjem galyc'koga kneževstva, Bukovyna je ušla u njegov sastav i sudjelovala u kolonizaciji dnjestarskoga Poryzja i Podunavlja. Onuda su prolazili putovi iz Galyc'a do Maloga Galyc'a i iz Kijeva u Ugarsku.

Za prvoga razdoblja vladavine galyc'kih kneževa povećao se broj stanovnika i nastao je niz naselja kao što su Vasyliv, Kučelemin i Onut, a iz doba Šypyn'ske Zemlje – utvrde Cecyno, Šypynci, Hotyn i Hmeliv. U ljetopisima se često spominje Vasyliv na desnoj obali Dnjestra, koji je služio kao pristanište i mjesto prelaska preko Dnjestra. U Vasylivu se cesta sa sjevera, koja je vodila na Dunav, križala s naddnistrjans'kom, koja je prolazila bukovyn'skom šumom do grada Benja Rodna. Ljetopisac se prisjeća da je u kneževsko doba bilo 70 crkava i manastira. Utvrde, danas zvane Manastyr i Gorodyšče, podsjećaju na davnu tradiciju Vasyliva.

Od povijesnih naselja poznatih iz kneževskoga doba u Bukovyni zna se i za selo Onut na Dnjestru te Malyj Kučuriv (Kučelemin). Autor *Ipatskoga ljetopisa*, opisujući pohod kneza Danyla Romanovyča koji je došao s juga, s Dunava, kroz guste šume zelene Bukovyne, pisao je: „Оттуду проідоша в Онут і ідоша в поле... оттуду же проідоша ніже Кучелміна мисляще... куд преіті реку Дністр.“ („Оту-

2 Vidi: Яків Т. Головацький. *Народні пісні Галицької й Угорської Русі*. I, Москва, 1878.

da je prešao Onut i izašao u polje... a tamo dalje je prolazio ispod Kučuriva Malog, razmišljajući kako prijeći rijeku Dnjestar.“)

Preseljavanje na jug i opći procvat države završili su zbog tatarske navale 1241. godine. Nakon toga Bukovyna je dospjela u područje pod utjecajem tatarske Zlatne Horde te je sredinom XIV. st. stvorila zasebnu političko-administrativnu formaciju, tzv. Šypyns'ku Zemlju. U to vrijeme prestala je postojati ukrajinska Ćalyc'ko-Volynjs'ka država koju je okupirala Litva, odnosno Poljska. Istodobno su iz Transilvanije pristigli vlaški preseljenici. Bukovyna je ostala odvojena od ostatka ukrajinskih zemalja. Dok su u drugim ukrajinskim zemljama počela litvansko-poljska i kasnije kozačka razdoblja – Bukovyna, koja je imala određeno vrijeme autonomiju (Šypyns'ka Zemlja), dospjela je pod ugarsku, moldavsku i tursku okupaciju.

Autohtonost ukrajinskog elementa u Bukovyni

Kronološki pregled povijesnih događaja u zemlji koja je kasnije dobila ukrajinski naziv Bukovyna temelji se na raznim povijesnim izvorima, među ostalim na suvremenim ili bliskim događajima pisanim spomenicima – dokumentima, aktima, ljetopisima, zapisima, opisima te povijesnim istraživanjima mjerodavnih poznavatelja.

Većina rumunjskih povjesničara koji su pisali o prošlosti Bukovyne nije se držala povijesne istine, nisu vjerno prikazivali događaje i pojave, nastojeći iskoristiti iskrivljene predodžbe za svoje političke ciljeve. Budući da su neobjektivni, njihovi povijesni radovi nisu znanstveni, potkopavaju autoritet povijesti i stvaraju zabludu.

Osnovna teza iz povijesti Bukovyne, koju je većina rumunjskih povjesničara pokušavala nametnuti, je ona o prvom naseljavanju te zemlje. U želji da na svoju stranu privuku povijesno pravo te pronađu opravdanje za vladanje Bukovynom i vodeći se principom „Prior tempore, potior jure“, negirali su autohtonost ukrajinskog elementa u Bukovyni, tvrdeći da su Rumunji oduvijek tu živjeli, a Ukrajinci su „ukrajinizirani Rumunji“ ili „ĝalyc'ki pridošlice“ iz kasnijih razdoblja, pretežito nakon pripojenja Bukovyne Austriji. U vezi s tim, od 1850-ih godina stvorena je tzv. teorija ukrajinizacije Bukovyne i o tome postoji cijela „literatura“³.

3 Važniji radovi: E. Hurmuzaki. „Fragmente zur Geschichte der Rumänen“, 1878; Z. Voronca. „Rutenizarea Bucovinei“, Cernăuți, 1903; „Rutenizarea Bucovinei și cauzele denaționalizării poporului român“, București, 1904; Dimitrie Țopa. „Românii in reguinea Prut ș Nistru din fosta Bucovina“, București, II, Nr. 4, 1929.

Najodaniji zaštitnik i propagator teorije „autohtonosti“ Rumunja u Bukovini bio je **I. Nistor**; njegov rad „Der nationale Kampf in der Bukowina“ (Bukarest, 1919; prerada prethodnoga iz 1915: „Românii si Rutenii din Bucovina“), objavila je rumunjska Akademija znanosti u Bukureštu. Kako bi prikrivio tendencioznost i šovinizam, izjavljuje da mu je cilj samo „ispraviti povijesne nepravilnosti, osobito one koje se odnose na pretpostavljenu autohtonost Ukrajinaca u Bukovini“.

Općenito je Nistor nastojao dokazati: 1) Da su Rumunji od pradavnih vremena nastanjivali Bukovynu te kao autohtoni nositelji povijesnih i kulturnih tradicija svojega kraja imaju povijesno pravo na njezin teritorij; Ukrajinci koji čine relativnu većinu stanovništva Bukovyne, pridošlice su iz kasnijih vremena, najviše iz druge pol. XVIII. stoljeća. 2) Da slavenski nazivi lokaliteta, rijeka, potoka i planina Bukovyne „nemaju ništa zajedničko s Ukrajinacima, nego potječu od staroslavenskih plemena Anta i Slavena koji su putujući do Balkanskog poluotoka i zadržavši se na ovoj zemlji, ostavili kao spomen na svoj prolaz mnogo toponimskih naziva“. Od važnijih su imena na **-ивці** (rum. -auți, njem. -autz, -outz, -owitz): Černivci, Radivci; **-иця**: Bystrycja, Moldavycja, Sučavycja; **-ів** (rum. -au): Kysyliv; **-ин**: Babyn. 3) Da Țalyc’ko kneževstvo nije obuhvaćalo ni jedan dio Moldavije. 4) Da se ukrajinski jezik nikada nije upotrebljavao u Moldaviji „kao crkveni, upravni i salonski“, nego je to bio ruski jezik.

Osim posljednje, sve tvrdnje odnose se na prethodno opisano razdoblje povijesti Bukovyne, stoga je potrebno odgovoriti i pokazati tendencioznost Nistorovih radova te većine rumunjskih povjesničara. Zaključci koje navodimo temelje se na povijesnim izvorima iz različitih vremena te istraživanjima uglednih povjesničara različitih nacija:

a) Formiranje rumunjskog naroda

Kako bi se odgovorilo na pitanje koji je od naroda – ukrajinski ili rumunjski – prvi naselio teritorij Bukovyne i uopće cijelo područje između Karpata i Dnjestra, treba prije svega dati odgovor gdje i kada se formirao rumunjski narod?

O tome postoji nekoliko teorija. Rumunjski povjesničari izvode rodoslovlje rumunjskog naroda iz miješanja rimskih doseljenika s dačanskim narodima na području nekadašnje države Dačana, počevši od II. stoljeća. Na osnovi te teorije Rumunji, kao neposredni potomci Dako-Rimljana, trebali bi biti autohtoni na cijelome teritoriju nekadašnje dako-rimske provincije koja se prema njihovim tvrdnjama prostirala od Tise do Dnjestra, odnosno obuhvaćala je i Bukovynu. Prema drugoj teoriji, koju su iznijeli potkraj XVIII. st. austrijsko-ugarski te dijelom istraživači slavenskoga podrijetla jugoistočne Europe, rumunjski narod formirao

se na Balkanskom poluotoku (točnije u Makedoniji), odakle je došao sjeverno od Dunava tek u kasnijim stoljećima.

Osim dviju dijametralno suprotnih teorija, postoji i treća, kompromisna, koja tvrdi da je pri povlačenju rimskoga stanovništva iz Dakije u III. st. dio romaniziranog elementa ondje ostao. To dako-rimsko stanovništvo činilo je manjinu među ostalim plemenima i tek jačanjem novih utjecaja s Balkanskoga poluotoka imalo je neku političku ulogu.

O potpunom odlasku rimskog stanovništva iz Dakije južno od Dunava pred invazijom Gota svjedoče rimski povjesničari: Flavius Vopiscus, koji primjećuje da nisu povučene samo legije, nego i civilno stanovništvo: „Cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam Daciam a Traiano constitutam, sublatto exercitu et provincialibus, reliquit, desperans eam posse retineri, adductosque ex ea populus in Moesia collocavit, appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.“ Detaljnije o tome piše Sextus Rufus: „Dacia Gallieno imperatore amissa est, et per Aurelianum translatis exinde Romanis, duae Daciae in regionibus Moesiae et Dardaniae factae sunt.“ Na kraju Eutrope dodaje da je rimska vojska bila povučena iz gradova i sela: „Provinciam Daciam intermisit vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae, in mediam Moesiam collocavit, appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.“ Napisao je također da je Dakija tijekom dugih ratova koje je vodila protiv Rimljana izgubila sve muško stanovništvo: „Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta.“

O dolasku Rumunja s juga i njihovu naseljavanju među starosjedilačkim slavenskim stanovništvom piše već u prvom ukrajinskom ljetopisu s početka XII. st. – *Povijest prošlih vremena*⁴. U prijevodu na suvremeni ukrajinski jezik taj odlomak glasi: „Kada su Vlasi napali naddunavske Slavene i naselili se među njima te ih potisnuli, tada su ti Slaveni došli i naselili se na Visli i nazvali se Ljasima (Poljacija – op. prev.)“ Na drugome mjestu ljetopis govori o slavenskim naseljima u Transilvaniji: „Ugari, došavši s istoka, prošli su četiri velike planine koje su nazvali Ugarskima (Karpati) i počeli su ratovati protiv Vlaha i Slavena koji su ondje živjeli. Jer prije toga ondje su živjeli Slaveni, a nakon toga Vlasi su zauzeli slavensku zemlju. Zatim su Ugari prognali Vlahe, osvojili njihovu zemlju i naselili se sa Slavenima, pokorivši ih sebi; od toga doba nazivala se zemlja Ugarskom.“ To potvrđuje da su Slaveni živjeli ne samo istočno, nego i zapadno od Karpata još prije Rumunja. Iz

4 L. Leger, „*La chronique dite de Nestor*“, traduite sur le texte slavon (А. А. Шахматов. *Повесть временных лет*. Петербург, 1884). Paris, 1916; „*Повесть временных лет*“ по Лавретьевской летописи 1377. Москва–Ленинград, 1950.

podataka proizlazi da su se u vrijeme dolaska Mađara u Transilvaniju tamo već nalazili Rumunji.

Prvi suvremeni istraživač koji se bavio problemom formiranja rumunjskog naroda bio je Austrijanac **F. J. Sulzer**. On je stvorio teoriju da se rumunjski jezik formirao u Makedoniji i da su Rumunji došli u nekadašnju Dakiju tek u XIII. i XIV. stoljeću.

Austrijski istraživač **J. Ch. Engel** dokazuje da su Rumunji došli iz dviju novostvorenih Dakija („Dacia ripensis“ i „Dacia mediterranea“) na lijevu obalu Dunava otprilike 813. godine.

Češki istraživač slavenstva, **P. Šafařík**⁵, tvrdi da su Slaveni nastanjivali zemlju s obje strane Karpata u V. st., kada su se Rumunji, kao mješavina Tračana, Geta i Rimljana, spustili s planina u obližnje doline nakon X. stoljeća.

Autor poredbene gramatike slavenskih jezika **F. Miklosič** u radu „Die Slawischen Elemente im Rumunischen“ piše da je rumunjski jezik stvoren u današnjoj Makedoniji, odakle su Rumunji kasnije emigrirali u zemlje koje danas naseljavaju. Kao približno vrijeme tog preseljenja Miklosič određuje V. st. – vrijeme kada su Slaveni došli na Balkan i primorali Rumunje na emigriranje.

Jedan od najznačajnijih povjesničara i lingvista jugoistočne Europe, **R. Resler**, na temelju opširne dokumentacije dolazi do zaključka da su Rimljani napustili Dakiju prije dolaska Gota: „okruženi neprijateljskim stanovništvom, na napuštenom području, Rimljani su u Dakiji stvorili kolonijalnu državu gdje romanski element nije mogao pustiti duboko korijenje... Time se objašnjava i zašto ga je bilo tako lako odstraniti i zašto je nestao“; odnosno, da je rumunjska nacija stvorena na Balkanskom poluotoku i da su Rumunji prvi put prešli Dunav i nastanili se u krajevima koji se nalaze sjeverno od te rijeke potkraj XII. stoljeća.

Profesor Sveučilišta u Grazu **W. Tomaschek** podržava Reslerovu teoriju, samo naznačava da se dolazak Rumunja u „Dakiju Trajanu“ odvio između 1074. i 1141. godine. **M. Bidermann** također određuje Balkanski poluotok kao domovinu Rumunja, no kaže da bi oni trebali potjecati od kelto-ligurskog elementa.

Ugarski znanstvenik **Paul Hunfalvy** tvrdi da su Rumunji naselili samo jedan dio Dakije, odnosno zapadnu Transilvaniju, Banat i Malu Vlašku (Oltenija) u doba kada sjevernu Transilvaniju, Moldaviju i Veliku Vlašku sve do rijeke Olt nisu zauzeli Rimljani i stoga nisu mogle biti romanizirane („Etnografija Ugarske“, str. 342). U nastavku piše da su Ugari, došavši u Transilvaniju i Panoniju, naišli na Slavene koje su s vremenom asimilirali Rumunji. Ukrajinci su se pojavili na tim prostorima tek nakon osnutka Rjurykove dinastije. Prema P. Hunfalvyju, Slaveni

5 „Слов'янські старинности“, див. „Slawische Alterthümer“, deutsche Ausgabe II, p. 205.

su jedini narod s kojim se Ugari mogu ne slagati oko prvenstva osvajanja njihove zemlje, jer su Rumunji došli znatno kasnije.

R. F. Kaindl u radu „Povijest Bukovyne“ također negira prisutnost rimskih doseljenika u Bukovyni: „U vrijeme kad je u jugozapadnoj i zapadnoj Dakiji procvjetao građanski i gradski život, zemlje preostale na Istoku bile su nedotaknute rimskom kulturom. Napisi u istočnome dijelu Transilvanije potječu gotovo isključivo od vojnika; tragovi koji bi potvrđivali rimsko naseljavanje tu se ne mogu dokazati. To se također odnosi i na prostore jugoistočne Vlaške te istočno od Pruta i Sereta, gdje su u velikom broju, ali neprestano slabeći, živjeli podređeni Dačani, koji su živjeli sa sarmatskim elementom, no zasigurno nisu bili romanizirani. To vrijedi za Istok, a još više za Sjever, gdje su Dačani ostali slobodni i neovisni od rimske vlasti.“⁶

Nove podatke o istraživanju pradomovine Rumunja iznijeli su **Briebrecher**, autor djela *Suvremeno stanje pitanja o porijeklu Rumunja*, i Čeh **K. Kadlec** (*Nova teorija o porijeklu Rumunja*), koji su na osnovi svih prethodnih radova iz tog područja pokušali dati sintezu istraživanja. Došli su do zaključka da se rumunjski narod formirao na Balkanskom poluotoku i tek se poslije, pod utjecajem različitih ekonomskih faktora, preselio sjeverno od Dunava.

Dodatni podaci o naseljavanju Rumunja istočno od Karpata navedeni su u lingvističko-toponimskom poglavlju.

Na temelju navedenih povijesnih dokumenata i studija može se tvrditi da se pradomovina Rumunja nalazila južno od Dunava. S obzirom da su bili narod pastira, Rumunji su počeli putovati s Balkanskoga poluotoka kroz Srbiju i Banat do Transilvanije i Vlaške. Ta se migracija odvijala od IX. do XI. stoljeća. Od tada postoje o njoj pisani podaci. Treba navesti da to nije bilo jednokratno preseljenje, jer o njemu nema nikakvih spomena u tadašnjim ljetopisima, a za takvo je preseljenje potrebna složena organizacija. Poznato je da Rumunji u to doba nisu imali nikakvu političku organizaciju. Zbog toga preseljenje sjeverno od Dunava treba smatrati posljedicom mnogih pojedinačnih preseljenja malih rumunjskih stočarskih grupa koje se događalo tijekom stoljeća. Nakon što su potpuno osvojili Transilvaniju i Vlašku te pomoću mjesnog stanovništva organizirali političku organizaciju (tzv. kneževinu), Vlasi su se kasnije mogli proširiti na Bukovynu, Moldaviju i Besarabiju.

b) Nastanjivanje Ukrajinaca na području između Karpata i Dnjestra

O naseljima slavenskih plemena Anta te kasnijih Tiveraca na prostoru Bukovyne, Moldavije i Besarabije, na područjima istočno od Karpata postoje

6 Raimund Friedrich Kaindl. *Geschichte der Bukowina*. I, § 21, Czernowitz, 1896.

arheološki materijalni dokazi, o njima govore ljetopisci, a potvrđuju to istaknuti ukrajinski, rumunjski te istraživači drugih nacionalnosti.

Arheolog Sveučilišta u Bukureštu **I. Nistor** u poruci pod nazivom „Arheološke iskopine 1949. g. u Narodnoj Rumunjskoj Republici“⁷ izvještava o iskopima iz 1949. i zadacima arheoloških iskopavanja 1950. godine. Tvrdi da su se u prethodim vremenima (Rumunjska država 1918–1945) zbog nekog razloga zaobilazila povijesna istraživanja u Moldaviji (možda zato što ondje nikad nije bilo rumunjskog utjecaja); da se na prostoru današnje Rumunjske nalazio i skitski element; da je romanski utjecaj u istočnoj Dakiji bio minimalan te je autohtono stanovništvo Dakije „vodilo oslobodilačku borbu protiv Rimljana“. Na osnovi istraživanja i iskopa dokazano je „da cijeli niz takozvanih rimskih utvrda iz tog područja (istočno od Karpatata) nema ništa zajedničko s rimskom vladavinom te ondje nikad nije bilo rimskih bedema (limes Romanum), kao što se dokazivalo ranije“.

Jedan od zadataka spomenutih iskopa bio je rasvijetliti povijesno razdoblje od propasti rimske vladavine do nastanka prvih rumunjskih državnih formacija. I. Nistor piše: „I zbog toga što su u toj epohi najvažniju ulogu u povijesnom procesu odigrali Slaveni, čija je invazija odredila etnogenezu rumunjskog naroda, prvi problem koji treba postaviti i riješiti je proces invazije Slavena.“ Zato su obavljena iskopavanja na donjem Dunavu, u drevnoj tvrđavi Dinogetiji, općini Tuljča te u okolici središnje i istočne Transilvanije. Zadatak iskopavanja u Dinogetiji bilo je dobiti podatke o rumunjsko-slavenskom suživotu u X., XI. i XII. stoljeću. Prema izvješću, na osnovi tih radova „bilo je moguće prvi put točno odrediti tehniku i razmjere nastambi te način života mjesnog stanovništva od X. do XII. stoljeća. Tu (u Dinogetiji, na donjem Dunavu) je riječ o civilnim nastambama miroljubivog stanovništva koje se bavilo pretežito ribarstvom u močvarama Dunava. Mnogobrojni pronalasci omogućili su utvrditi postojanje važne trgovačke razmjene s Kijevskom državom te Bizantom. Mjesna keramika, pronađena u poluzakopanim nastambama u Dinogetiji, pridonijela je uspješnom konkretiziranju koje je poslužilo za određivanje svakog razdoblja te povijesnog pronalaska keramike slavenskog tipa u našoj domovini...“ Iskopi u Transilvaniji, u kojima su pronađeni grobovi, dimnjak i keramika slavenskih nastambi, pokazuju da su Slaveni živjeli u Transilvaniji od VII. stoljeća. Svi podaci o nastanjivanju slavenskih plemena u krajevima zapadno od Dnjestra, dobiveni na osnovi stručnog istraživanja, samo potvrđuju povijesne teze koje je iznio Myhajlo Gruševskij.

7 *Revue roumaine*, Quatrième Année, No. 7, 1950, Bucarest: „Les fouilles archéologiques de 1949 dans la République populaire Roumaine“ par Ion Nestor, professeur à l'Université de Bucarest.

Godine 1950, pri iskopavanju kanala Dunav-Crno more u Dobrudži pronađen je najstariji slavenski natpis iz 943. godine, u kojem se govori o „Županu Dimitriju“. U X st. na svim slavenskim prostorima pod nazivom „župan“ podrazumijevalo se vlasnika zemlje ili nadzornika. Taj pronalazak upućuje na proširenje slavenskih naselja sve do Dobrudže, gdje je u X. st. postojao organiziran život zavisao od Kijevske države.

Ukrajinski ljetopisci također spominju naselja i razmještaj slavenskih plemena. Autor „**Povijesti prošlih vremena**“ govori o prvim naseljima istočnih Slavena: „Kad su još Slaveni, kao što smo već rekli, živjeli na Dunavu, od Skita su došli, odnosno od Hozara, takozvani Bugari i naselili se na Dunavu i bili su nasilni prema Slavenima. Zatim su došli Bijeli Ugari (Hozari) i oni su prisvojili slavensku zemlju... U ta vremena postojali su i Avari koji su ratovali protiv cara Iraklija i zamalo su ga pobijedili. Ti Avari ratovali su i protiv Slavena i zarobili su Dulibce, kao i Slavene te su silovali dulibske žene... i Bog ih je uništio, i svi su pomrli, i nije ostao ni jedan Avar.“

Dakle Slaveni su naseljavali područje između Dunava i Dnjestra davno prije dolaska Bugara s Volge. Za vrijeme cara Iraklija (610–641) slavensko pleme Dulibci, koje je naseljavalo Prykarpattje, ratovalo je s Avarima. To spominju i arapski izvjestitelji toga doba.

Autor *Povijesti prošlih vremena*, opisujući razmještaj ukrajinskih plemena, piše: „I živjeli su zajedno u miru Poljani, Derevljani, Siverjani, Radymyčy, Vjatyči i Hrvati. Dulibi su živjeli uz Bug, gdje su danas Volynjani, a Ulyči i Tiverci su živjeli oko Dnjestra i sve do Dunava. Bilo ih je mnogo, naselili su se uzduž Dnjestra do samoga mora te su se njihovi gradovi sačuvali do danas.“

M. Ćruševskij u *Исторії України-Руси* (tom I, Kijev, 1913, str. 175-183) piše o kolonizaciji prikarpatskih prostora: „Anti su preci ukrajinskih plemena (Poljana, Derevljana, Duliba, Hrvata, Tiveraca, Ulyča i Siverjana) koji su stvorili etnografsku cjelinu koju danas nazivamo ukrajinskom, a Slaveni su bili preci Bugara. Anti su se pojavili na teritoriju, gdje kasnije nalazimo Ukrajince i gdje tada, u VI. st., nije mogao prebivati ni jedan drugi slavenski narod... Njihova granica sa Slavenima tada (IV. st.) bio je Dnjestar, no kretanjem Slavena na zapad i jug ona se prirodno pomicala na zapad. Tek nakon završetka kolonizacije balkanskih zemalja, s prijelazom bugarskih horda preko Dunava, Anti su mogli osvojiti obalu Dunava... i zaista, potom, u X. st. vidimo Dunav kao granicu Rusi s mizijskim Slavenima.“ (Na temelju Nistorovih tvrdnji: „Anti i Slaveni pomaknuli su se na jug preko Dunava, a njihovi posljednji ostaci, Ulyči i Tiverci, koje spominje ljetopisac Nestor, a koji su živjeli između Dnjestra i Dunava, odvojeni od ostatka slavenskih naroda – s vremenom su bili potpuno asimilirani od strane Rumunja.“)

M. Ćruševs'kyj nastavlja: „Ovo intenzivno kretanje jugozapadnih Slavena na jug i zapad prepustilo je u drugoj polovini VI. st. i prvoj polovini VII. st. ukrajinskoj kolonizaciji prikarpatske zemlje (Ćalyčyna, Bukovyna, Moldavija). U drugoj polovini VII. st. ukrajinska kolonizacija mogla je već poglavito ovladati svojim teritorijem...“⁸

Arheološke iskopine u Istočnoj Transilvaniji iz 1949. također potvrđuju teoriju o postojanju zajedničkoga slavenskog saveza u VI. st. u prigorju Karpata, koju je iznio **V. O. Ključevskij** i potvrdio **B. D. Grekovij** u radu „Киевская Русь“. V. Ključevskij je u svojem „Курсе русской истории“ pisao: „Može se razumjeti zašto je kijevska priča (*Povijest prošlih vremena* – A. Ź.) zabilježila iste Dulibce iz vremena avarske navale. U to vrijeme Dulibci su vladali svim istočnim Slavenima i nazivali ih svojim imenom, s vremenom su se svi istočni Slaveni počeli nazivati Rus' – prema nazivu glavne oblasti u rus'koj zemlji, jer se isprva Rus' zvala samo Kijevska oblast. U vrijeme avarske navale još nije bilo ni Poljana, ni silnoga Kijeva, i masa istočnih Slavena koncentrirala se više na zapadu, u brdima i prigorjima Karpata...“ Dakle, u VI. st. susrećemo u nizbrdicama i prigorjima Karpata veliki vojni savez istočnih Slavena pod vodstvom kneza Dulibaca. Dugotrajna borba s Bizantom stvorila je taj savez i ujedinila istočne Slavena u jednu cjelinu. U Rusi u vrijeme kneza Igora još su dobro pamtili prvi pokušaj ujedinjenja istočnih Slavena, ujedinjavanja svojih sila u zajednički savez, tako da je arapski geograf (ovdje se govori o Al-Masudi, koji u „Zlatnim poljima“ spominje da je slavenski knez Madžak vladao svim ostalim slavenskim kneževima.⁹ Pleme, koje spominje Masudi, Volynjany, također se zvalo Dulibima – A. Ź.) toga doba uspio o tome zapisati prilično cjelovite podatke. Nakon sto godina, u vrijeme Jaroslava I., rus'ki ljetopisac (možda Nestor – A. Ź.) zabilježio je samo pjesnički odlomak o tom povijesnom događaju. Taj vojni savez je činjenica koja se može staviti na početak naše povijesti: ona je počela u VI. st. u jugozapadnome kutu naše ravnice, u jugoistočnim nizbrdicama i prigorjima Karpata.

Teoriju zajedničkog saveza prvih stanovnika jedne grane slavenskih naroda – Anta pokrenuo je već sredinom VIII. st. **M. V. Lomonosov**. Odbacujući normandijsku teoriju o podrijetlu Kijevske Rus', zastupao je misao da državu i kulturu kasnijega kneževskog razdoblja nisu stvorile varjaške družine, nego „Slaveni koji su predstavljali autohtono stanovništvo međuriječja Dunava i Dnjestra, uključujući padine Karpata“. Ti Slaveni živjeli su u tim krajevima kao „raspršene obitelji“ u antskome razdoblju i imali su svoju povijest.

8 M. Ćruševs'kij. *Исторія України-Руси*. Том I, Київ, 1913, p. 183.

9 A. Я. Ćаркави. *Сказанія мусульманских писателей о славянах и русских*. СПб, 1870, p. 135.

Na osnovi tih teorija područja kraj Dnjestra, Pruta, Sereta, Suceave, Moldave i Bystryce Zolote ne samo što su bila naseljena slavenskim plemenom, nego su i tvorila središte prve istočnoslavenske države.

Najbolje izvore za pobijanje Nistorovih tvrdnji daju rumunjski povjesničari koji su neposredno proučavali podrijetlo rumunjskog elementa istočno od Karpata.

D. Onciul u radu „Originele Principatelor Române“ („Porijeklo rumunjskih vojvodata“) piše: „Moldavija, iako je cijelim teritorijem bila dio Trajanova carstva, nije bila naseljena Rimljanima. Prostor te velike rimske kolonije u Dakiji, koju je osvojio Trajan te gdje se formirao rumunjski narod, obuhvaćao je samo Olteniju s istočnim dijelom Temešanskog Banata i Transilvaniju. Drugi dijelovi Trajanove Dakije još su dugo ostali izvan narodnog utjecaja romanizma. Geografski nazivi ostali su dačanski u vrijeme rimske vladavine. Nakon napuštanja Dakije, nezaštićena područja istočno od Karpata ostala su dugo vremena pustim mjestom prolaska barbarskih horda koje su tu upadale. Međutim, nakon disperzije Huna (453. god.) dio sjevernih Karpata zauzeli su Slaveni (navodi Jordanesa, gotski povjesničar iz VI. st.). U Moldaviji su se zadržali Slaveni, osnaženi novim doseljavanjima iz ukrajinskih zemalja pod vlašću drugih plemena, sve do dolaska Rumunja kojima su oni prenijeli slavenske nazive brojnih mjesta i rijeka.“¹⁰ U svojim istraživanjima D. Onciul se poziva na poljskoga ljetopisca Dlugossa.

Rumunjski povjesničar i filolog **Bogdan Petriceicu Hașdeu** u radu „Strat si substrat – Genealogia popoarelor balcanice“ („Верства і підверства – Родовіа балканських народів / Rodoslovlje balkanskih naroda“) na str. 28 navodi tko su bili prvi doseljenici zemalja između Karpata i Dnjestra: „Odmah nakon dolaska i nastanjivanja Slavena preko Dunava njihova prijašnja naselja između Oljte i Dnjestra zauzeo je najzapadniji dio Anta, odnosno Ukrajinaca koji su ubrzano kolonizirali Moldaviju gdje su boravili nekoliko stoljeća, boreći se ili mireći se s Pečenegima i Kumanima, nakon toga s Rumunjima.“

N. Iorga¹¹, jedan od najvećih rumunjskih povjesničara, u djelu *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, 1905, str. 119 tvrdi da: „od trenutka upada Ugara, Ukrajinci, organizirani u mnogo malih grupa u obliku države, otišli su iz svoje države. Kao i drugi Barbari, kao njihova braća Slaveni te kao potomci Anta približno oko VI. st. otišli su na primamljiv jug. U vrijeme kijevskoga kneza Svjatoslava, koji je razmišljao o dunavskoj državi, druga su ukrajinska plemena polako i sigurno

10 Dimitrie Onciul. *Originele Principatelor Române*. București, 1899, p. 78-79.

11 Potječe iz sjeverne Moldavije (Botoșana, 1871–1940), pisac, povjesničar i politički djelatnik; autor radova o povijesti Rumunja, Turaka; veliki ukrajinfob.

razmjestila sela i obitelji na putu do Carigrada. Nakon dolaska zauzeli su gornje doline Dnjestra, Pruta i Sereta“.

Najveći povjesničar Bukovyne **P. F. Kaindl** u radu „Історія Буковини“ piše: „Nema sumnje da su od V. st. na Dnjestru, Prutu i Seretu živjeli Slaveni, ili skraćeno Slavi...“ U radu „Рутени на Буковині“ Kaindl pojednostavnjuje rumunjsku tezu: „Rumunjska priča o tome da su Ukrajinci Bukovynu naselili u kasnijem razdoblju ne mijenja stvarnost; sve potvrđuje činjenicu da su Ukrajinci živjeli u tome području kada su ondje došli Rumunji.“

Dovoljno je nekoliko izjava autoritetnih istraživača kako bi se dokazalo da Dakorumunji nisu prvi zauzeli teritorij između Karpata i Dnjestra, nego slavensko-ukrajinsko stanovništvo. Prva naselja u Moldaviji osnovali su slavenski preci Ukrajinaca; Rumunji su onamo došli iz nekadašnje Sretne Dakije (Dacia felix), odnosno iz Transilvanije, tek sredinom XIV. stoljeća.

c) Bukovyna u sastavu ukrajinske kneževske države

Prije svega je potrebno odrediti barem približan datum kada je suvremena Bukovyna ušla u sastav kneževske ukrajinske države sa središtem u Kijevu. Prilično jasan odgovor daju ljetopisci.

Već je ranije ustanovljeno da je tijekom IX. st. Bukovynu naseljavalo ukrajinsko pleme Tiveraca. Za vladavine kneza Oleğa Kijevska Rus' ujedinila je sva ukrajinska plemena u ukrajinsku kneževsku državu. Kada autor *Povijesti prošlih vremena* piše o ustroju Kijevske države kneza Oleğa, ustvrđuje da je „6393. g. (885. g.) Oleğ vladao Poljanima, Derevljanima, Siverjanima i Radimičima, a s Tivercima i Uličima je ratovao“. Nakon dvadeset i dvije godine, 907. god., Oleğ je pri pohodu na Grke imao na svojoj strani već i Tiverce: „Pošao je Oleğ na Grke, ostavio Iğora u Kijevu; uzeo sa sobom velik broj Varjaga i Slavena, i Čuda, i Kriviča, i Mera, i Derevljana, i Radmiča, i Poljana, i Siverjana, i Vjatiča, i Hrvata, i Duliba, i Tiveraca, poznatih kao Tovmača (prevoditelja): sve njih Grci su nazivali 'Velykaja Skif'“ (Velika Skitija). Iz toga slijedi da je između 885. i 907. Oleğ pripojio zemlju Tiveraca Kijevu. Ako su već 907. Tiverci ratovali na strani kijevskoga kneza, znači da su stekli njegovo puno povjerenje, jer u rat protiv neprijatelja nije se uzimao neodređeni element – dakle njihovo priključivanje u Kijevsku državu moralo se dogoditi neposredno nakon 885. godine.

O razmjerima ukrajinske kneževske države od X. do XIII. st. točne podatke donose ljetopisci toga doba.

Posljednji od kijevskih kneževa koji je pokušao uvesti red na Dunavu bio je Volodymyr Monomah. U *Povijesti prošlih vremena* spominje se da je 1116. god. „knez veliki Volodymyr poslao Ivana Vojtyšyča i on je odredio namjesnike na

Dunavu“; dalje ljetopisac iznosi da je 1116. Volodymyr Monomah poslao na te prostore svojega sina: „Išao je Vjačeslav na Dunav s Romom Ratyboryčem i došavši do Deresta (Durostora) nisu postigli nikakav uspjeh, vratili su se nazad.“

Ako su kneževi namjesnici uređivali administrativne odnose u gradovima na Dunavu, tada su oni morali pripadati Kijevskoj državi.

Prilično točni geografski podaci o teritoriju Kijevske države nalaze se u poetskom „Слово о погібелі Руської землі“¹², književnom spomeniku iz XIII. st. (M. N. Tihomirov smatra da je to djelo nastalo 1225. god.). Rus’ka zemlja u odnosu na susjedne narode počinjala je od Ugarske i dalje. Spomenom da su Polovci plašili svoju djecu strašnim imenom Monomaha završava opis južnih susjeda. Prenoseći sva ta plemena s njihovim naseljima na kartu, mogu se s približnom točnošću utvrditi granice Kijevske Rus’. Opće je poznato da je u to doba Ugarska graničila sjeverno i istočno – sve do Karpata. Iz toga proizlazi da se ukrajinska država prostirala jugozapadno do planine Karpata, uključujući područje između Dnjestra i Prykarpattja.

Precizniji povijesni podaci postoje o proširenju ġalyc’koga kneževstva. Na jednom od najljepših mjesta u *Pjesmi o Igorovom pohodu* u 27. poglavlju „Obraćanja kneževima“ dan je opis države ġalyc’koga kneza Jaroslava Osmomysla. Ona se prostirala od Karpata (Ugarske planine) do donjeg Dunava, a na istoku do Kijeva...

Ovaj vrijedni dokument svjedoči o tome da je Ģalyc’ka Država u XII. st. obuhvaćala sve zemlje između Karpata, Dunava i Dnjestra, uključujući i kasniju Bukovynu.

Proširenje ukrajinsko-ġalyc’ke vlasti sve do Dunava spominje i **M. Ščerbatov**: „...Ģalyc’ani...otvorili su vrata (Dunavu) Andreju, knezu Ugarskome...“

Većina izvora o proširenju Ģalyc’koga kneževstva sve do Dunava povezana je s Berlads’kim kneževstvom. U „Ģalyc’ko-Volynjs’kom ljetopisu“ opisan je rat između kneza Jaroslava i Ivana Berladnyka 1159. god.: „Te iste godine počeo je Jaroslav Ģalyc’kyj tražiti Ivana Rostyslavyča, svojega bratića. Jaroslav je zamolio rus’ke kneževe kako bi mu pomogli protiv Ivana i oni su svi obećali... Poslali su izaslanike u Kijev Izjaslavu Davydovyču. Izjaslav nije pristao (izdati Ivana), odgovorivši tako izaslanicima, otpustio ih je. Ali Ivan se tada prestrašio i otputovao Polovcima. Udružio se s Polovcima i napao dunavske gradove; ondje je razbio sve kurabe (ġalyc’ki trgovački brodovi) i uzeo mnogo tereta s njih te je napravio mnogo štete ġalyc’kim ribarima. Njemu su se pridružili mnogi Polovci i Berladnyki, sku-

12 X. M. Лопарев. *Слово о погібелі Руськыя землі, поміщене в Пам’ятники древней письменности*. Т. XXXIV, Вып. I, 1892.

pilo se njih oko 6000. Pošao je u Kučelmin i ondje su ga rado primili...“¹³ U ovome tekstu prvi put se spominje naziv Kučelmin, što nije ništa drugo nego današnje selo Kučuriv Malyj u sjevernoj Bukovyni.

Na drugome mjestu anonimni autor *Ġalyc'ko-Volynjs'kog ljetopisa* pripovijeda o bitci između kralja Danila i ugarskoga kralja Bele koji je 1230. napao grad Ġalyc'. Poražen od stanovnika toga grada, „odatle je kralj (Bela) otišao u Vasyliv, prešao Dnjestar i išao do Pruta“ (tom I., str. 128)

Lokalitete u Bukovyni iz toga doba spominju i drugi izvori. „**Ipats'ki ljetopis**“, na primjer, piše o ugarsko-poljskom napadu na Ġalyc'ynu, kada je Danylo Romanovyč predano branio grad Ġalyc' iako ga je morao napustiti. Izvevši uspješno svoju vojsku iz Ġalyc'a, doveo ju je do grada Kučeljmina, gdje se susreo s Mstyslavom. Ondje je Mstyslav „jako pohvalio“ Danyla i dao mu velike „darove“ i „konje svoje sive“.

O proširenju vlasti Ġalyc'koga kneževstva sve do Dunava najbolje svjedoči vrijedan dokument iz 1134, tzv. **berlads'ka povelja** kneza Ivana Rostyslavovyča, koju je pronašao Antioh Kantemir Riljs'kyj (Podillja) i koju je prvi put objavio B. P. Haşdeu u svojem časopisu „Instrucţiunea publică“ (1860, br. 1). Tom poveljom je berlads'kyj knez Ivanko Rostyslavovyč dodijelio trgovcima iz Messembrije privilegije na teritorij svojega Berlads'koga kneževstva. U njoj se spominju tri grada koja su pripadala tom kneževstvu: Berlad, Ġalyc' (na Dunavu) i Tekuča. Sam knez Ivanko Rostyslavovyč nazivao je sebe „od prijestolja Ġalyc'kog knez berlads'kyj“. Cijeli njegov tekst u prijevodu na suvremeni ukrajinski jezik glasi: „U ime Oca i Sina... ja, Ivanko Rostyslavovyč, od prijestolja Ġalyc'kog, knez berlads'kyj, dozvoljavam trgovcima iz Messembrije da ne moraju plaćati carinu u našem gradu, Malomu Ġalyc'u, nego samo u Berladu i Tekuči – našim gradovima. A kod izvoza razne mjesne robe, ugarske, rus'ke i češke, da ne plaćaju nigdje, osim u Malom Ġalyc'u, i kaže vojvoda to obećanje... od Rođenja Kristovog tisuću sto trideset i četvrte godine, u mjesecu svibnju, 20. dana.“

Iz tog vrijednog dokumenta neposredno je jasno da se u to doba Ġalyc'ka Država, u čiji sastav je ulazilo Berlads'ko kneževstvo, prostirala na jug sve do donjeg Dunava. Na taj važan dokument često se pozivaju čak i rumunjski povjesničari kao što je A. D. Xénopol u *Les Roumains au moyen âge* (Pariz, 1885), kako bi dokazali da su se već u to doba južno od navedenih lokaliteta nalazili Rumunji. Kasnije su pokušavali negirati autentičnost te povelje rumunjski povjesničari: P. P. Panaitescu, I. Bogdan, M. Costachescu, N. Iorga, I. Nistor. Priznavali su je kao pravu

13 *Галицько-Волинський літопис*. Переклад Теофіля Коструби, І, Львів, 1936, стр. 76.

berlads'ku povelju: R. Roesler, J. L. Pic, N. Daškevič, P. Mutafčiev, I. Šaranevyč, M. Ğruševs'kyj, V. V. Mavrodin, A. A. Zymyn.

„Berlads'ku povelju“ spominje i prenosi njezin tekst L. Bukovynyč u članku „Ukrajinski problem u svjetlu rumunjske historiografije“.

Bizantski autori iz XII. st. također spominju „Tavro-Skitiju“, odnosno Ğalyčynu kao državu koja se prostirala sjeverno od Crnoga mora.

Cinnamus u „Epitome“, Bonn, str. 260, izvještava o pohodu bizantskoga cara Manuela Komnena 1161. protiv Ugara, koji se odvio istodobno s tri strane: „Car je poslao Aleksija s velikom vojskom na Dunav... Lev Vataces, s istom takvom vojskom koja se sastojala pretežito od velikog broja Vlaha napao je sa Crnog mora... Car je želeći zadati Ugarima treći udarac poslao još jednu vojsku koja je otišla malo sjevernije i napala ih od Tavro-Skitije pod vodstvom Lamparda Petralifa.“ Iz toga je jasno da je prva, grčka vojska išla s juga do Dunava, druga iz Vlaške od Crnog mora i konačno, treća s područja sjeverno od Vlaške, s kasnije Moldavije koja je pripadala Tavro-Skitiji, odnosno Ğalyč'koj Državi.

Bijeg Andronika Komnenosa 1164. u Ğalyč'ku Državu spominje bizantski ljetopisac **Niketa Honijates**. Nedaleko od Ğalyč'koga kneževstva Komnenosa su zarobili Vlasi i odveli u Konstantinopol. Iz toga je jasno da su se južno od Ğalyč'ke Države nalazili Vlasi. Ukrajinski i inozemni povjesničari kao mjesto zarobljavanja Komnenosa određuju južnu Moldaviju.

O pripadanju zemalja na Prutu, Seretu, sjeverne Transilvanije i Maramureša ukrajinskoj kneževskoj državi svjedoči dokument-povelja iz 1228, kojom ugarski kralj Andrija II. daruje banulu („банула“ – upravitelj provincije ili manjeg administrativnog okruga) Simeonu selo Šyplak iz komitata¹⁴ Mureš-Turda, sa svim okolnim područjima sve do „Ruscii“ smještenoj u dolinama Šijeul i Budakul. „Ruscia“ je i Ğalyč'ka Država nazvana „Rus“ ili „Crvena Rus“, a Šijeul i Budakul su pritoci Samošu blizu bukovyns'ke granice.

Vlast Ğalyč'koga kneževstva nad prykarpatts'kim zemljama utvrđuje se i u papinoj buli iz 1264, u kojoj je spomenuto da Satmar (Ğunijedora) pripada Ğalyčyni.

Mnogi suvremeni istraživači proučavali su to razdoblje u povijesti Bukovyne i većina je ocijenila povijesne događaje vjerodostojnima.

Myhajlo Ğruševs'kyj u *Исторії України-Руси* piše: „Ukrajinsku kolonizaciju na donjem Dunavu poznajemo dokumentirano – već smo vidjeli svjedočanstva o njoj u našim ljetopisima: 'nastaniše se na Dunavu'. Njeni ostaci ostali su ondje čak i nakon turskog pečeniz'ko-polovec'kog kretanja i bili su dosta veliki još u XII. st.

14 Komitat je bila najveća administrativno-teritorijalna jedinica u Ugarskoj (op. prev.).

kad je Ćalyc'ko kneževstvo u svojim rukama držalo donji Dunav ('zatvorio Dunav vrata, brodovi se usmjeravaju do Dunava' – *Pjesma o Igorovom pohodu*, govoreći o Jaroslavu Ćalyc'kom). Tu je živio velik broj ribara i raznih zanatlija te svakakvih slobodnih ljudi (prototip kasnijeg kozaštva) čije je središte bio poznati Berlad".¹⁵

Na drugome mjestu M. Ćruševs'kyj donosi nove dokumente koji potvrđuju proces širenja Ćalyc'koga kneževstva sve do Dunava. On piše: „Ćalyčyna se u XI–XIII. st. silno širila na jug, kolonizirala dnjestarsko-prutsko Pomyzje i postala prilično snažnim dijelom crnomorske obale XII–XIII. st. Ovaj pohod Ćalyč'kih kneževa potaknuli su trgovački motivi. Iz prve polovine XIII. st. postoje različita izvješća o trgovačkom kretanju između Ćalyčyne i crnomorske obale: Danylo susreće na Dnjestru kola koja su išla 'na splav' do pristaništa na Dnjestru, a niže susrećemo 'barke iz Oleš'ja, odnosno čamce koji su došli iz Olešja do ušća Dnjestra i plove Dnjestrom nagore. Dakle, Ćalyč je bio neposredno povezan s Crnim morem.“ A ta povezanost nije se mogla ostvarivati drukčije nego upravo kroz zemlje koje su kasnije ušle u sastav Bukovyne, Besarabije i Moldavije. O trgovačkim putevima iz tih vremena ukrajinski povjesničar piše: „U XIV. i XV. st. prolaze kroz Bukovynu trgovački putevi: od Kam"jancja do Hotyna, Doroğuna i Suceave. Glavni put iz Lavova vodio je kroz Snjatyn do Ćernivaca, Sereta, Suceave, Jasi do Biloğoroda; u Jasima je skretao djelomično na Teğyno i odatle do Perekopa. Od Suceave je vodio put do Moldavycje sve do Transilvanije, drugi do Braševa, preko Baka, Tartuša i Beljarda. Tim trgovačkim putovima prevozila se različita roba s istoka i zapada.“

N. Iorga u *Opisima okolice Ćernivaca*, otisnutih u antologiji Šotropy (1923), na str. 108-109 piše o planini Cecyno kraj Ćernivaca: „Nekad su bili izdaleka vidljivi zidovi među smrekama koji su vladali cijelim vrhom. Oni su tvorili staru utvrdnu koju su preuzeli Moldavani od Poljaka, koji je nisu sami izgradili, nego su je preuzeli od rus'kih vladara tog područja iz Ćalyča...“ I dalje: „...A još dalje preko vode vidljiv je Kicman, veliko selo Rusyča...“ Iz toga je jasno da je velikom ukrajino-fobu bilo vrlo dobro poznato da je Bukovyna pripadala ukrajinskomu Ćalyc'kom kneževstvu prije 1340, kada je nakon izumiranja kneževskog roda prešla Poljskoj i kasnije Moldaviji. Međutim, to nije sprečavalo N. Iorgu da u svojim drugim radovima (povijesnima) Ukrajinke u Bukovyni naziva „torbarima“, „prosjacima“ koji su došli u austrijsko doba iz Ćalyčyne. Takva „logika“ najbolje karakterizira tog najvećega rumunjskog povjesničara. Nije bez razloga o njemu nekada pisao sveučilišni prof. Ilie Bărbulescu: „Iorga je romantičarski impresionist u znanosti, a ne poznavatelj i istraživač svih izvora...“

15 Михайло Грушевський. *Історія України-Руси*. Том II, Київ, 1913, стр. 222.

A. D. Ksenopol, prof. rumunjske povijesti na Sveučilištu u Iași, u radu „Rumunji u srednjem vijeku“ pokušavao je dokazati da se rumunjski narod nije formirao na Balkanu, nego sjeverno od Dunava, koristio se poveljom kneza Ivanka Rostyslavoviča, nazivajući je „vrijednim dokumentom“ pomoću kojega se može odrediti „granica Ćalyčyne s teritorijem naseljenim u to doba Vlasima“. Nakon toga dolazi do zaključka: „Pošto je to kneževstvo Berlada bilo od tada ovisno o Ćalyčyni, ono se protezalo, vjerojatno, čak do Tekuče ili malo više; te je od Ćalyčyne, koja je bila njemu (Berlads'kom kneževstvu) susjedna, moglo dosežati do tih istih prostora. Proizlazi da se ne govori (kao što misli V. Tomašek) o Rumunjima, koji bi se trebali nalaziti nedaleko od Dnjestra u Ćalyčyni, nego o Rumunjima iz Moldavije, na tim istim mjestima ili približno ondje gdje nalazimo Rumunje iz vojske Vatacesa. Ta dva svjedočenja potvrđuju jedno drugo.“ Tu A. Ksenopol priznaje da se Ćalyc'ko kneževstvo prostiralo čak do Tekuču-Berlad i da su Rumunji u XII. st. naseljavali zemlje južno od te linije.

Jevĝen Kozak, prof. Černivec'koga sveučilišta, u radu „Naziv pravoslavno-orientalne bukovinske arhiepiskopije na crkvenom kongresu 1921. g.“, navodeći niz povijesnih izvora (*Lavrentijivs'kyj ljetopis*, *Pjesma o Igorovom pohodu*, „Berlads'ka povelja“ te *Ipats'kyj ljetopis*) govori: „Na temelju ovih povijesnih izvora možemo sa sigurnošću tvrditi da su već u X. st. dio Moldavije i Bukovyne naseljavali Ukrajinci i treba ih smatrati prvotnim stanovnicima te zemlje.“

Zenon Kuzelja u istraživanju „Ukrajinci u Rumunjskoj“, predstavljajući ukrajinski nacionalni teritorij koji je nakon 1918. pripao Rumunjskoj (sjeverna, istočna i južna Besarabija, sjeverna i zapadna Bukovyna, Maramureš te sjeverna Dobrudža), ovako određuje povijesnu prošlost nabrojanih zemalja: „Ti Ukrajinci autohtono su stanovništvo koje živi od davnih vremena u zemljama koje su od IX. st. pripadale isprva ukrajinskomu kijevskom kneževstvu, a tijekom XII–XIV. st. ukrajinskomu Ćalyc'ko-Volyns'kom kraljevstvu. Tek u XIV. st. u pograničnim regijama pojavili su se rumunjski kolonisti.“¹⁶

Jedan od istraživača povijesti Bukovyne, Ivan Neĝostyns'kyj, posvetio je posebnu pozornost procesu povlačenja ukrajinske etnografske granice u tom području pod stalnim pritiskom Rumunja. Između ostalih povijesnih radova, u studiji „Ukrajinci u Rumunjskoj i teorija 'ukrajinizacije' Bukovyne“ autor je uspješno načinio povijesni pregled događaja u Bukovyni i pritom opovrgnuo teorije rumunjskih povjesničara, u prvome redu I. Nistora. Na osnovi bogatoga dokumentarističkog materijala I. Neĝostyns'kyj je došao do zaključaka:

16 „The Ukrainian Question – A Peace Problem“, видання ПУН-у, Женева, 1928; „Розбудова Нації“, Р. I., ч. 9, Вересень, 1928, Прага, стр. 322.

1. „Bukovyński i besarapski (sjeverni dio) Ukrajinci žive od pamtivijeka u svojem središtu; Ukrajinci su autohtoni u Bukovyni i Besarabiji i naselili su je stoljećima prije Rumunja. Povijest Rumunja u Bukovyni počinje tek s preseljenjem (descălecar) Dragoș Vodă 1343. iz Maramureša; Rumunji su u Bukovyni doseljenički element.“
2. „Toponimski nazivi (lokaliteta, rijeka, planina i dr.) Bukovyne, Besarabije i Moldavije nisu općeslavenskoga, nego samo ukrajinskog podrijetla, što svjedoči o 1500-godišnjem prebivanju Ukrajinaca u tim zemljama.“
3. „Vlast ǧalyc’kih kneževa dosegla je čak do samog Dunava, dakle Bukovyna i cijela Moldavija bile su pod neposrednim utjecajem ǧalyča. Prvi Vlasi došli su u Bukovynu iz Transilvanije i Maramureša. Granice Moldavije na sjever i istok na samom početku nisu dosezale dalje od gradova Radivci i Suceave. Sjeverni dio današnje Bukovyne, od Dnjestra čak do planinske okolice na Seretu i Čeremošu, pripadao je ǧalyču, gdje je 1340. umro knez Jurij II. (Trojdenovyč), kojeg su otrovali njegovi bojari, a ǧalyčynu je zauzeo (1349. god.) poljski kralj Kazimir Veliki.“

U zapadnoeuropskoj književnosti također postoje istraživanja koja upućuju na proširenje ǧalyc’koga kneževstva na jug čak do ušća Dunava. **F. Dvornik** u istraživanju „Kijevska Država i njen odnos sa Zapadnom Europom“ navodi niz izvora iz zapadne književnosti u kojima se spominje Kijevsko kneževstvo. Nabrajajući razne geografske karte iz XII. i XIII. st., na kojima su prikazane zemlje između Baltičkog i Crnog mora, piše: „Još je bolja geografska karta svijeta Hereforda (1276/83) koja povezuje Baltik s Crnim morem zbog fluvius Meotides et palludes. Rus’ se nalazi sjeverno od ušća Dunava. Geografska karta Psaltera iz Londona, datirana iz druge polovine XIII. st., smješta ’Rustice’ na lijevu obalu Donjeg Dunava.“

U španjolskoj „Knjizi znanja“ **Markosa Himedza de la Espada** iz sredine XIV. st. govori se o dodirivanju granica „kraljevstva Lavova“ s Bugarskom.

Rumunjska povijesna znanost koja se provodi u okvirima „Rumunjske Republike“ zauzima više-manje objektivno stajalište u vezi rasvjetljivanja prošlosti tog razdoblja. Akademik **Mirajil Roller** u *Povijesti Rumunjske Narodne Republike*, govoreći o temi neovisnih feudalnih država Moldavije, Vlaške i Transilvanije, piše: „Razvoj feudalne organizacije na teritoriju Moldavije od XI. do XIII. st. odvio se najprije u sastavu Kijevske Države, a kasnije u sastavu kneževstva iz ǧalyča koje je obuhvaćalo veliki dio teritorija Moldavije. U XII. st. kneževstvo ǧalyča bilo je jako razvijeno u ekonomskom i kulturnom pogledu.“

Kneževstvo Ǧalyča prostiralo se na zapad do sjeveroistočnih Karpata, na jug kneževstvo je dosegalo Crno more i Dunav, obuhvaćajući donji dio Sereta, Pruta i Dnjestra.“

Na drugome mjestu taj rumunjski povjesničar izjašnjavao se o utjecaju Kijeva: „Visoka ekonomska, politička i kulturna razina Kijevske Države utječe na razvoj veza kako na području Moldavije, koja je ulazila u sastav Kijevske Države, tako i Vlaške te Transilvanije.“

I povjesničari sovjetske Ukrajine zastupaju tezu da je Bukovyna ulazila u sastav Kijevske i Ǧalyč'ke kneževske države. K. Ǧ. Ǧuslystij u *Povijesti Ukrajinske SSR* piše: „Dio teritorija, pripadajući ranije Ǧalyč'komu kneževstvu i kasnije poznatog pod nazivom Bukovyna (naziv potječe od bukovih šuma), bio je uključen u sastav Moldavskoga feudalnog kneževstva, stvorenog u XIV. st. u zemljama između Dnjestra i Dunava, ulazeći ranije u sastav drevne rus'ke države, a nakon toga Ǧalyč'koga kneževstva.“¹⁷

d) Jezikoslovno-toponimski argumenti

Poznato je da se povijesni proces razvoja jezika i toponimije određenog područja može iskoristiti kao dodatno sredstvo za razjašnjavanje određenih povijesnih događaja. Jezikoslovno-toponimski argumenti I. Nistora jednako su pogrešni i tendenciozni kao i povijesni.

O utjecaju ukrajinskog jezika na razvoj rumunjskoga iz davnih vremena te zaključcima o utjecaju lingvističke sfere na povijesni proces najtemeljitiju studiju izradio je **Hermann Brüske**.

Zastavši na pitanju o prvom kontaktu Rumunja s Ukrajincima (Kleinrussen), autor na osnovi rezultata poredbenih jezičnih istraživanja tvrdi da se „sada više ne može sumnjati u to da pradomovinu rumunjskog naroda zapravo treba tražiti južno od Dunava“.

Na osnovi proučavanja razvoja glasova u riječima, preuzetima iz staroukrajinskog jezika, a također: a) pojave „я“ i „y“ na mjestu nazalnih samoglasnika; b) zamjene starih „б“ i „в“ sa „о“ i „е“; c) nepostojanja ukrajinskih riječi koje bi sadržavale stari „г“ umjesto novoga „r“; d) zamjene „ѣ“ sa „і“; e) vokalizacije „в“ i „л“, H. Brüske dolazi do sljedećih zaključaka:

„1. Do XI. st. lingvistički nije moguće dokazati nikakve odnose između Rumunja i Ukrajinaca.

17 *Історія Української РСР*. Том I, Вид. Акад. Наук УРСР, Київ, 1953, стр. 116-117.

2. Oba naroda morala su, na temelju stanja glasova u najstarijim posuđenim riječima, doći u kontakt prije XIII. st., odnosno možda već u XI. st., a najkasnije u XII. stoljeću.
3. Razdoblje neuobičajeno bliskih odnosa, na temelju broja preuzetih riječi, seže najkasnije do XVI. stoljeća. “

Brüske također naznačava odvojena područja ljudskog života u kojima se najviše provelo preuzimanje ukrajinskih riječi u rumunjski jezik. Među njima osobitu pozornost zaslužuju riječi iz ovih područja: gradnja kuća i domaći poslovi (кухня, драниця, приспа, сажа, тенкувати / kuhinja, staja, pryspa, čađa, stvarati zalihe), ženski poslovi (білити, крохмаль, золити / krečiti, škrob, čađenje), iz područja hrane (борщ, каша, кисилиця, грінка / boršč, kaša, kiselo mlijeko, dvopek...), iz poljoprivrede i vrtlarstva (борона, прилука, толока, гарбуз, морква / brana, proplanak, pašnjak, bundeva, mrkva...), iz gradnje kola (бич, колиба, дарадайка, помостина, посторонок, орчик / bič, koliba, kola, brno, uzde, ralo), iz obrtništva (крушити, горнар / razbijati, kaljenje), iz biljnoga (гриб / gljiva) i životinjskog svijeta (лев, собол, голуб / lav, samur, golub) i dr.

Utjecaj autohtonih Ukrajinaca na kasnije rumunjsko stanovništvo spominje poljski kroničar Długosz, govoreći da su Rumunji preuzeli te običaje od Ukrajinaca.

Radi podržavanja određene povijesne teze povijest se često koristi geografskom nomenklaturom. To radi i Nistor, samo što se iz njegovih radova ispostavlja da on s tom znanošću nije upoznat ili namjerno iskrivljuje nazive. To je vidljivo iz toga što među toponime rumunjskoga podrijetla ubraja i toponime Rostoky, Bursukiv, Сар, Špyt, Dubivci, Davydivci, Čavrylivci, Lenkivci.

Rumunjski povjesničari usvojili su mišljenje da im toponimija više ne može služiti kao argument o razjašnjenju podrijetla i podržavanju teze o neprekidnom prebivanju rumunjskog naroda na teritoriju s ove strane Karpata, jer su se uvjerali da je većina rumunjskih toponima stranoga podrijetla, prije svega slavenskoga.

Jedan od najvažnijih izvora za određivanje drevnog stanovništva određenoga kraja su nazivi rijeka koji prenose daleku prošlost područja bolje od naziva lokaliteta: nazivi rijeka su stabilniji, nazivi lokaliteta mijenjali su se sa svakim valom preseljenja.

Najpouzdanije istraživanje o podrijetlu naziva rijeka u južnim Karpatima učinio je **G. Weigand**. Podvrgnuvši etimološkom pregledu sve nazive rijeka na teritoriju postversajске Rumunjske, došao je do razotkrivajućih zaključaka. Zbog boljeg pregleda zaključaka svojega rada autor je načinio tablicu u kojoj je dao broj naziva rijeka prema njihovu podrijetlu u različitim provincijama i postotke izračunanih brojeva:

	bug.	ukr.	slav.	rum.	ugar.	kum.	tat.	ist.	nepoz.
Mala Vlaška	23	-	-	5	6	3	-	4	-
Velika Vlaška	32	4	-	8 (2)	4	15	1	-	3
Moldavija i Bukovyna	10	54	8	24 (7)	18	6	1	-	8
Besarabija	-	13	-	8 (6)	-	-	17	-	4
Ukupno	65	71	8	45	28	24	19	4	15
%	23%	27%	3%	16%	10%	9%	6%	1%	5%

Prof. Weigand formulira svoje zaključke: „Na prvi pogled neobično mali broj rumunjskog elementa objašnjava se time da cijelo istraživano područje nije bilo naseljeno (Rumunjima) prije XIII. st., tako da su sve velike, srednje i male rijeke sačuvale svoje, ranije stečene nazive, i samo su rijeke te veći potoci koji nemaju dulji tok na kojemu bi postojeća sela mogla sačuvati tradiciju, mogli gdje-gdje preuzeti rumunjske nazive ili rumunjizirati slavenske: Černa – Čerlišoara. Pri tome sam ubrojio još i sve strane elemente koji su se već usvojili u rumunjskom jeziku kao rumunjski, dakle – Bağna, Obedjanka, Vylsan, Arcagul, kao i rumunjske tvorenice Lunga, Larga.

Kod takve vrste pregleda radi se o tome da se odredi tko je dao naziv, a ne odakle potječu prvotni elementi. Među 45 rumunjskih naziva njih samo 15 potpuno je latinskog podrijetla.

Velik dio zauzima slavenski element, bugarski s 55 naziva u Vlaškoj i ukrajinski sa 67 naziva u Moldaviji, Bukovyni i Besarabiji. U općini Buzev nalaze se prvi ukrajinski nazivi... Sveukupan broj slavenskih naziva rijeka iznosi 150, odnosno 53%.“

Na drugome mjestu G. Weigand, određujući područje romanskog utjecaja u bivšoj Dakiji, dolazi do zaključka da je u Moldaviji vrlo malo riječi latinskoga podrijetla, umjesto toga tu prevladavaju elementi ukrajinskog jezika.

Na temelju opće toponimije područja **F. Krones** nedvoznačno je odredio prvotnost ukrajinskog elementa u Bukovyni. U svojem radu piše: „Najstarija narodna povijest (Bukovyne), ukoliko potonja utječe na sadašnju, odnosno ukoliko je se može nazvati povijesnom činjenicom, nesumnjivo je imala ukrajinski karakter. Ne samo imena kao što su Moldava, Suceava, Mihova, Solonec, Prut, Seret, Mihodra, nego čak i planine Obcina, Palanka, Spaska, Burjuc, Măgura, Cernica, Staica, Golodski, Bucu, Sena, Vanțina – sve to dokazuje slavenski karakter drevnih stanovnika Bukovyne.“

Drugi istraživač, **R. Roesler**, dokazuje da su Ukrajinci također naseljavali i Vlašku, samo u manjem broju nego Moldaviju.

Velik broj naziva rijeka ukrajinskoga podrijetla objašnjava se također time da su omiljenim mjestom nastanjivanja ukrajinskih predaka bile doline rijeka s plodnom zemljom – riječna područja bila su pogodna za ratarstvo, a blizina vode dozvoljavala je još i bavljenje ribarstvom. Naseljavanje kraj rijeka odvalo se za života drevnih Ukrajinaca i ostavilo svoje tragove u narodnim pjesmama; najviše u obrednim u kojima se često spominje široki, duboki i tihi Dunav. U zbirci **T. Ćolovac'koga** (*Narodne pjesme Ćalyc'koj i Ugarskoj Rusy*, Moskva 1878) u prvome svesku (*Dumy i dumky*) spominje se Dunav 76, a u drugome (*Obredne pjesme*) 103 puta.

Kritičko istraživanje toponimije Bukovyne, Besarabije, Maramureša i Moldavije pokazuje koliko je rumunjska ortografija prikrila prvotne ukrajinske nazive. Nekoliko primjera iz Bukovyne: svi nazivi lokaliteta s nastavkom -ivci nemaju u rumunjskom jeziku nastavak -auți. Velik ih broj završava na -ești. Na primjer, ukrajinske lokalitete kao što su Barbivci, Bobivci, Davydivci, Ćavrylivci, Kalynivci, Komarivci, Korčivci, Kostynci, Stanivci i dr. Rumunji pokušavaju nazvati Bărbești, Bobești, Gavrileşti, Stănești. To je naravno prikrivalo podrijetlo danog naziva. Osim toga treba dodati da su se Rumunji potrudili prevesti i čak promijeniti nazive, rumunjizirati ih. Tako su iz Ćliboky nastali Adâncata, Kamenky – Petriceni, Suha – Valea-Seaca, Nepolokivci – Grigori-Ghica-Voda, Strilec'kyj Kut – Cotul Vânătorilor, Ćornyj Potik – Părăul Negru, Uste-Putylova – Gura Putilei, Jasinja – Frasin i dr. Najviše su promijenjeni nazivi željezničkih postaja: Klivodyn – Alexandru cel Bun, Źučka – Moși, Ćatna – Dârmânești, Laškvka – Hurmuzaki.

Najbolju stručnu kritiku knjige I. Nistora dala je **Margareta Ștefănescu** u povijesno-filološkom časopisu *Archiva, revistă trimestrială de filologie, istorie și cultură românească*, Iași, Anul XXIX, 1922, p. 138-144.

Osporavajući tvrdnje I. Nistora da su Ukrajinci došli u Bukovynu u vrijeme Stefana Velikog (1457–1504) i kasnije bili rumunjizirani te da su današnji Ukrajinci u Bukovynu došli tek nakon pripojenja Bukovyne Austriji, ona piše: „Mi mislimo da su Ukrajinci možda naseljavali Moldaviju i prije razdoblja Stefana Velikog, jer pronalazimo nastambe s ukrajinskim nazivima starije od vremena njegove vladavine. Evo Voronec', naveden u povelji iz 1453. (Dr. Werenka, „Topographie der Bukowina“, p. 119-120), Storožynec' je bio osnovan 1448. (isto, str. 98), Ćavrylivci 1453; Radivci u vrijeme Oleksandra Dobroga koji je osnovao ondje 1402. episkopiju; Braĝašivci koje spominje veliki rumunjski geografski rječnik govoreći da je ta nastamba vrlo stara; Lukavec' – selo za koje se govori da je postojalo još prije osnutka Moldavije...

I. Nistor pripovijeda da su Rumunji prije susreta s Ukrajincima imali odnose s drugim slavenskim plemenima kao što su Anti i Slaveni (*Rumunji i Ruteni iz Bukovyne*, str. 2), koji su se raspršili po Dakiji odmah nakon odlaska odatle Gota

i drugih germanskih plemena. On pretpostavlja da su se Anti i Slaveni u VI–VII. st. u Dunavskoj dolini borili s Rumunjima, ali kaže da su ti Slaveni i Anti, kao i Ulyči i Tiverci, koje je spomenuo ukrajinski ljetopisac Nestor, između Dnjepra i Dunava, bili s vremenom asimilirani Rumunjima, čija su sila i asimilacijska moć postupno rasle novim neposrednim pristizanjima s južnog Dunava. Spomen na ta slavenska plemena postoji još i danas u brojnim slavenskim geografskim nazivima, koji se nalaze po cijelom rumunjskom teritoriju i sežu u jako davna vremena. Među tim nazivima on navodi (I. Nistor) Radivce i Černivce. Mi u tim riječima prepoznajemo stari slavenski korijen Rad- i Čern- i nastavak -ovci, promijenjen u -auți, dakle s promjenom 'v' u 'u', čestom u rumunjskom i ukrajinskom jeziku. Sobolevs'kij ('Lekcije iz povijesti ruskog jezika', str. 87) kaže da se prijelaz 'v' u 'u' ne susreće u ruskim spomenicima prije XIII. i XIV. stoljeća. Iz toga proizlazi da ako smo primili u jezik te riječi prije XIII. i XIV. st., te riječi bi zvučale Radovci i Černovci, odnosno u obliku bližem osnovnom koji je bio u tadašnjem jeziku, kao što pronalazimo danas u bugarskom jeziku... Iz istraživanja etimologije tih riječi dolazimo do sljedeće povijesne istine: nakon nekih starih naselja sa slavenskim nazivima došlo je stanovništvo koje je već imalo u svojem jeziku promjenu 'v' u 'u', a to stanovništvo nije moglo biti drugo nego ukrajinsko i uz to ne kasnije od XII. stoljeća...

I. Nistor također tvrdi da Ukrajinci nisu mogli biti osnivači naselja s rumunjskim nastavkom -ești, -eni. No, zar nije moguće takvim riječima s ukrajinskim korijenom dodati nastavak kao što smo ranije objasnili? (Cernăuți, Rădăuți) Zbog toga možemo reći da su Ukrajinci dali nazive naseljima i oni su se sačuvali takvima kakvima su ih neprestano ponavljala usta Rumunja koji su postali gospodarima naselja koja su osnovali Ukrajinci, a koja je za vrijeme okupacije odnarođivao politički vladar.

Ukratko, toj knjizi ('Rumunji i Ruteni iz Bukovyne') nedostaje prije svega znanstvena dokumentaristička metoda jer ona izražava slobodne misli; nedostaje joj filološko znanje, jedino što može objasniti je povijest najstarije kolonizacije Bukovyne imajući u vidu geografske nazive; odiše neugodnim šovinističkim oportunistom, kao u slučaju Ukrajinca Jac'ka koji samo može uvjeriti u to da u toj knjizi nema nikakve znanosti. Zbog toga nas čudi kako ga je (rad 'Rumunji i Ruteni iz Bukovyne') mogao preporučiti Akademiji na tisak, pa čak još i na njemački prijevod pokojni I. Bogdan i dati joj tako lakomislenu ocjenu: 'Reklamu joj čini, najviše u ovo vrijeme, razjašnjenje svih nacionalnih pitanja u Bukovyni, osobito u ovo doba.'

Na temelju prethodno navedene široke argumentacije pitanja prvog stanovništva Bukovyne, naši zaključci mogu se ovako sažeti:

- a) Priklanjajući se teoriji značajnih austro-ugarskih povjesničara prema kojoj se rumunjski narod formirao na Balkanu, odakle je došao najprije u Vlašku, Olteniu i Transilvaniju prije X. st. i tek se iz tih zemalja nakon slabljenja ukrajinske državnosti i tatarske sile krajem XIII. st proširio istočno od Karpata i naselio u kasnijoj Moldaviji, Besarabiji i Bukovyni – Rumunji se ne mogu pozivati na povijesne argumente i smatrati se autohtonima u tim zemljama.
- b) Od V. st. zemlje između Karpata i Dnjestra bile su naseljene slavenskim elementom iz kojeg se stvorio ukrajinski narod. Od XIII. st. do najnovijih vremena ukrajinski element bio je neprestano istiskivan iz tog teritorija rumunjskim napadima. U sjevernom dijelu te regije (Bukovyna i sjeverna Besarabija) ukrajinski element zadržao se najduže i dominirao je tijekom cijele povijesti. Ustaljenost ukrajinskog elementa u tim zemljama izražena je tijekom stoljeća u raznim razvojnim oblicima ukrajinskog naroda. U etapama danog formiranja koje se odvijalo također i u tim izvorno ukrajinskim zemljama bila su razdoblja: Anta, Tiveraca, nastanka ukrajinske Kijevske Države sa središtem u Kijevu i Ćalyc'ko-Volynjs'ke Države.
- c) Arheološki pronalasci i povijesni dokumenti neosporivo potvrđuju činjenicu da je ukrajinska država u kneževsko doba u svoja dva oblika: Kijevska Rus' i Ćalyc'ko-Volynjs'ka – tijekom gotovo cijelog postojanja obuhvaćala unutar svojih granica područje između Karpata, Dunava i Dnjestra, uključujući Bukovynu; u to doba formirao se značajan broj naselja u toj zemlji te su bili stvoreni preduvjeti trgovačkom razvoju zemlje. Nakon slabljenja ukrajinske državnosti u Bukovyni nastala je svojevrsna ukrajinska državna jedinica koja je u povijesti nazvana „Šypyns'ka Zemlja“.
- d) Kao dodatni argument dokazivanju autohtonosti ukrajinskog elementa u Bukovyni, Moldaviji i Besarabiji služi toponimija tih zemalja koja je većinom ukrajinskog podrijetla, kao i sam rumunjski jezik u kojemu je veliki broj riječi posuđen iz ukrajinskog jezika. To dokazuje da je u vrijeme formiranja rumunjskog naroda on bio u doticaju sa sjedilačkim mjesnim ukrajinskim elementom. Ne opovrgavajući postojanje utjecaja općeslavenskoga te kasnijega bugarskog i srpskog jezika na toponimiju Rumunjske i na sam rumunjski jezik koji se pretežito usredotočio na jugozapadne provincije Rumunjske (Muntenia, Oltenia, Banat i južna Transilvanija) – zaključujemo da je osnovni element u prikarpatsko-naddnjestarskoj regiji bio ukrajinski element.

S ukrajinskoga prevela Aleksandra Vračević

Orest Starčuk

Bukovyns'ki govori

POVIJESNA NESREĆA UKRAJINSKOG NARODA na njegovim etnografskim teritorijama zaustavila je razvoj dijalektoloških studija. Kada su se u Srednjoj i Zapadnoj Europi razvile etnografske studije pod utjecajem romantizma s početka XIX. st., u Ukrajini nije bilo uvjeta za takvu djelatnost, iako nije nedostajalo znanstvenika i ljudi dobre volje koji su ulagali velike napore u prikupljanju etnografskoga materijala narodnoga kulturnog bogatstva.

Ukrajinska dijalektologija slabo je razvijena i danas ne postoji znanstvena sinteza¹ koja bi obuhvatila govore cijeloga etnografskog teritorija Ukrajine. Iznimni dijalektološki radovi dali su pregled nekih govora, ali i nadalje postoje veliki jezično neistraženi prostori.

Istraživanje K. Myhaljčuka imalo je uspjeh u ukrajinskoj dijalektologiji 1877, jer joj je Myhaljčuk pridružio prvu kartu ukrajinskih govora. Poslije se pojavio niz radova, među kojima se ističe tekst O. Sobolevs'kog „Iz iskustva ruske dijalektologije“ („Опыт русской диалектологии“, 1892). U tom je stoljeću napisano i prikupljeno mnogo dijalektalnog materijala na izdvojenim jezičnim terenima, ali još uvijek nedovoljno za stvaranje znanstvene sinteze ukrajinske dijalektologije. Međutim, stazu su utrli neki od iznimnih radova kao što su „Pokušaj sređivanja ukrajinskih govora“ („Проба упорядкування українських говорів“, 1914)

---

1 Tekst se odnosi na stanje do 1956. (ovdje i dalje op. prev.).

i „Mapa ukrajinskih govora s tumačenjem“ („Карта українських говорів з поясненнями“, 1933) I. Zilyns'kog, „Dijalektološka klasifikacija ukrajinskih govora, s mapom“ („Діалектологічна класифікація українських говорів, з картою“, 1923) V. Ğancova, „Građa za proučavanje ugarsko-rus'kih govora“ („Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів“, 1899–1901) I. Verhrats'kog, nekoliko radova O. Kurylove i Ol. Synjavs'kog, „Ğuculjs'ki govor u odnosu na govor Pokuttja“ („Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття“, 1928) Bronyslava Kobyljans'kog, radovi I. Svjencic'kog, Ğ. Ğoloskevuča, M. Pšerpjurske, I. Panjkevuča, I. Januva, Ja. Rudnyc'kog i F. T. Žylka, „Skice iz dijalektologije ukrajinskog jezika“ („Нариси з діалектології української мови“, 1995) P. S. Lysenka i dr.

Ukrajinski su dijalektolozi bili ograničeni time što nisu mogli slobodno putovati po ukrajinskim područjima koja su bila u granicama neprijateljskih država.

Dijalektološka znanost nema plodno tlo za jedinstvenu razradu na Nadnjdjirjansčyni, gdje su se vrlo malo proučavali istočni govori: katerynoslavs'ki, harkivs'ki, kubans'ki i dr. Situacija je bolja u Ğalyčyni, osobito na Zakarpattju, zahvaljujući dijalektalnoj studiji „Ukrajinski govori Pidkarpats'ke Rusi i graničnih oblasti“ („Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей“) I. Panjkevuča s pet mapa (Prag, 1938).

Na jugozapadnim područjima dosad su najmanje istraženi bukovyns'ki govori, jer je u Bukovyni bilo premalo skupljača etnografskog materijala i znanstvenika koji bi se mogli baviti njegovom klasifikacijom i analitičkim studijama dijalektologije.

Osim jezičnih opisa S. Smalj-Stoc'kog, etnografskih zbirki Ğ. Kupčanka (*Pjesme bukovinskog naroda – Пісні буковинського народу*, Kyjiv, 1875), R. F. Kajndlja i Ğ. Vejganda te drugih manjih zbirki, osobito iz Ğuculjsčyne, i radova objavljenih u raznim malim izdanjima, Bukovyna nije uspjela stvoriti temeljitu znanstvenu studiju govora.

Bukovyns'ki govori pripadaju jugozapadnoj grupi ukrajinskih govora koja, prema podjeli Vs. Ğancova i I. Zilyns'kog, zauzima jugozapadni dio Kyjivščyne, južni dio Volynja i Holmščyne, cijelo Podillja, jugoistočnu Ğalyčynu, Zakarpattje, Bukovynu i sjevernu Besarabiju. Ta se grupa sastoji od: 1. karpats'kih govora (Iemkivs'koga, bojkivs'koga, Ğuculjs'koga); 2. naddnjistrjans'koga; 3. nadsjans'koga; 4. pokuts'ko-bukovyns'koga; 5. podiljs'koga i 6. južnovolynjs'koga govora. Bukovyns'ke govore čine Ğuculjs'ki i pokuts'ko-bukovyns'ki ili nadpruts'ki. Posljednji se dijeli na dvije grupe: zapadnu (Deljatynščyna) i istočnu (Snjatynščyna i sjeverna Bukovyna).

U Bukovyni je najbolje istraženo Ğuculjs'ko narječje; prikupljeno je najviše etnografskog materijala koji su iscrpno opisali dijalektolozi susjednih oblasti,

Ѓалычыне i Zakarpattja, u okviru karpats'kih narječja. Međutim pokuts'ko-bukovyns'ki govor, koji zauzima prostor od Deljatyna do Nadvirne uzduž Dnjestra do Moğyleva na sjeveru, do granica ukrajinskoga jezičnog teritorija na jugu i do Karpata i ġuculjs'koga govora na zapadu, posebice u svom istočnom dijelu, još uvijek je slabo istražen.

Bukovyns'ki govori u pokuts'ko-bukovyns'koj zoni imaju fonetske, morfološke i sintaktičke osobitosti zbog kojih se razlikuju od nadpruts'kih govora ġalyc'koga Pokuttja. Oni tvore postupni jezični prijelaz od ġuculjs'koga do naddnjistrjans'koga i jugozapadnoga govora Kyjivščyne.

Ģuculjs'ko narječje bukovyns'kih Karpata tvori prijelazni dijalekt između govora jugozapadnih Karpata, koji se protežu do granica Zakarpattja, i govora istočne Vyžnyččyne i Vašktivščyne. Ivan Verhrats'kyj je u maloj monografiji o maramoros'kome narječju (*O dijalektu maramoroških Rusina – Über die Mundart der Maramoroscher Ruthenen*, Stanislau, 1883) opisao zvučne, fonetske, morfološke i sintaktičke osobitosti govora okolice Syğota. Konkretniju studiju o tim govorima objavio je Ivan Panjkevyč (*Govor sela Rus'ke rijeke Maramoroša u Rumunjskoj – Говір сіл ріки Рускої був. Марамороща в Румунії*); objavljena je u desetom godištu Znanstvenog zbornika udruženja „Просвіта“ u Užgorodu (1934). Autor je naznačio da govori četiriju sela Rus'ke rijeke: Luğy, Poljany, Kryvyj i Ruskova, tvore prijelazne govore između ġuculjs'kih gornjega Čeremoša i govora južnoga Maramoroša na Zakarpattju. Oni pokazuju istovjetnosti s ġuculjs'kim govorom: 1. ispadanje **ы** i promjena u srednji glas **и** (дим, син); 2. otvoreniji izgovor **и** s približavanjem prema **е** (робити^е, дити^е); 3. pojava **и** poslije usnenih suglasnika na mjestu staroga **о** u zatvorenim slogovima (биб, звир, пид, мист); 4. gubljenje umekšanosti zubnih suglasnika **с, ц, з** na kraju riječi (дес, круз – кризь, хлопец); 5. djelomična umekšanost šumnika **ж, ш** (жяба, шяпка); 6. nepostojanje ерентetskog **л** poslije usnenih suglasnika u glagolima čija osnova prezenta završava usnenim suglasnicima **п, б, м** (роб'ю, сип'ю, лам'ю); 7. očuvanje razlike u dativu i instrumentalu imenica s osnovom na **-о**: вівчареви, вівчарем, а не вівчарьови, вівчарьом; 8. očuvanje deklinacije zamjenica koje zvršavaju na **-его, -ему** poslije šumnika u genitivu i dativu: нашого, нашему, чужого, чужему; 9. ispadanje suglasnika **т** u trećem licu množine glagola **и** osnove (роб'я, нося); 10. rijedak prijelaz mekoga **а** u **е** (п'еть, зіле).

Također pokazuju određene istovjetnosti s donjomaramoros'kim narječjima: 1. glas **у** na mjestu staroga **о** u zatvorenim slogovima, ali ne poslije usnenih suglasnika (кунь, дум, руг); 2. glas **ю** na mjestu staroga **е** u zatvorenim slogovima (нюс, в'юз, umjesto ніс, віз); 3. očuvanje mekoga **а** u gotovo svim pozicijama (часто, м'ясо, теля); 4. djelomično stvrđnjavanje šumnika **ж, ш** (ношу, можу); 5. nastavak

prvog lica množine glagola **-ме** (ходиме); 6. tvorba futura uz pomoć **буду**, а не **му**; 7. oblici perfekta glagola: вести, плести, мести, бости – **в'юх, пл'юх, м'юх, бух**.

Govor tih sela može znatno pomoći u rekonstrukciji давних ġuculjs'kih govora te u istraživanju veza između donjomaramoros'kih i južnopodiljs'kih govora.

Bukovyns'ki ġuculjs'ki govori imaju sustavne ġuculjs'ke fonetske, morfološke i sintaktičke osobitosti, а isto tako i utjecaj govora iz srednje i istočne Bukovyne.

Ģuculjs'ki govor ostavlja dojam umekšanosti, то jest palatalizacije, kao posljedice fizičkog podizanja i približavanja jezika prednjem dijelu usne šupljine. Opća karakteristika bukovyns'koga ġuculjs'kog narječja je: 1. od samoglasnika prevladava glas **е** (prejotirano **е**), prije svega iz staroslavenskoga **юс**, rjeđe iz **ia**: пор'єдок, п'єта, с'имне, м'ис'єец, порос'є, п'єть, дев'єть, дес'єть. 2. стражњим samoglasnicima pripada samo samoglasnik **а** u niskom položaju, ali on često prelazi u prednje samoglasnike u visokom položaju. Meko (jotirano) **а** prelazi u usko **е**: п'єний, е'йце, водений, ема, ек, а poslije šumnika: ж'єба, ч'єс, ш'єпка. Postoji također očuvanje staroga mekog **а**: ярий, боятиси, пояс, над'ія. 3. Obično se svi šumnici umekšavaju, а притом i usnени samoglasnici **б, в, м, п, ф**. То umekšavanje usnених suglasnika rezultiralo je prijelazom samoglasnika u prednje samoglasnike u visokom ili srednjem položaju. 4. Svoјstvena je cijeloј Bukovyni, ne samo bukovyns'koј Ģuculjs'čynи, uporaba takozvanoga srednjeg **l (л'ь)**: забул'ья, бул'ья, моул'юко, л'ьяука. Na srednje **л'ь** prvi je upozorio I. Verhrats'kyj u Ģliboci i Žadobi, а također i K. Kycilevs'kyj u južnonadpruts'kom govoru Bukovyne. Tom se osobitošću bukovyns'ki govori približavaju istočnoukrajinskim govorima. 5. Na granici između ġuculjs'kih i nadpruts'kih govora u Vyžnyččynи i Vaškivščynи često se upotrebljava rotacizam: б'ірше, бурше, б'ірше umjesto б'ильше. 6. U bukovyns'kim se govorima, како na Ģuculjs'čynи tako i na Nadpruts'čynи, često upotrebljava „ше“ i „ші“ umjesto književnoga „ще“. 7. U ġuculjs'kom govoru nema udvostručavanja suglasnika **д, з, л, н, с, т**: жит'є, зил'є, зб'иж'є, галуз'є, волос'є. 8. Olakšavanje izgovora gdje je potreban veći napor, na primjer: „саняку“ umjesto „сараку“ (siromah), „кау“ umjesto „кажу“, „пор'єенний“ umjesto „порядний“. 9. Na mjestu staroslavenskoga **л, в** ројављује се bilabijalno artikulirани glas **ў**: ходиў, робиў, жоўтий, кыўко, тв'юко, ріўний, ўчера, кроў, здороў. 10. Nastavak instrumentalа množine imenica, pridjeva i zamjenica ženskoga roda na **-оў**: ливоў, пукоў, рибоў, ногоў, доброў, неў, također i тобоў, собоў. 11. Refleks **ы** на mjestu затворенога **о** poslije usnених suglasnika: выз, выл, быб, пып umjesto refleksа **о > i**, općepozнатог u ukrajinskom jeziku. Refleks **о > ы** kod bukovyns'kih Ģucula upućuje на zajednička obilježja s lemktivs'kim govorima. 12. Nastavak **т** u trećem licu једнине glagola s тематским **е**: віет, дует. 13. Nepostojanje давне deklinacije imenica srednjeg roda s osnovom на **-н** које завршавају на **-'а**: імя, с'імя – genitiv:

імя, сімя, dativ: імя, сімя itd. 14. Česti prijelaz bezvučnoga zastarjelog **ъ** u **е**: вікенце, підешва, a usko **е** ispred sljedećega mekog sloga izgovara se kao **ê**: дѣнь. 15. Promjena artikulacije **дѣ, тѣ** u **гѣ, кѣ**: діти – гѣти, дівка – гѣўка, тісно – кѣсно, тіло – кѣло. 16. Tvrdo **с, ц** na kraju riječi: дес, хтос, хлопец, швец. 17. Uproraba pokaznih zamjenica: сесь, сеся, сесе, отой, ота, тота, ото, того, те, a također i enklitičkih oblika osobnih zamjenica: ня, мя, (мене) мня, ня, тя, ся. 18. Ćuculjs'ki govor ima poseban oblik glagola „бути“, ponajprije u prvome licu prezenta: **сми, сме**, u prvome licu perfekta: **бих**, a u složenom obliku perfekta: ходиў сми (я ходив); taj je arhaizam primjetan samo na Ćuculjščyni i ne susreće se na bukovyns'kome Pokuttju. 19. U Ćuculjs'kom govoru, kao i u crkvenoslavenskome i staroslavenskome, postoji oblik kondicionala glagola koji se tvori pomoću ostataka aorista: бим, бись, би, бисьмо, бисьте, би: ходиў бим (я би ходив), як бисте знали (коли б ви знали). 20. Složeni oblik perfekta: ходивьєм, боривьєм, побіч я ходиў, я робиў. 21. Tvorba komparativa pridjeva: тонкий – тончий ili май тонкий, густий – гуций ili май густий, малий – май малий. 22. Razgovor na velikoj udaljenosti u gorama Ćuculjščyne izazvao je nestajanje cijelih slogova: мой Ива! (Иване), Васи! Ила! 23. Многo jezičnih arhaizama.

Kada je riječ o sintaksi Ćuculjs'koga govora, valja napomenuti da se poslije negacije **не** umjesto drugoga upotrebljava četvrti padež: він не дав таке право, не бери грінку від него; dvojni oblici imenica često obogaćuju jezik: дуби-євори, золото-срібло, гори-долини, щасте-урожай; dvojni oblici glagola: сподівати-не сподівавци, знати-пізнати; uporaba pridjeva s imenicama zajedničkoga korijena: краса красноока, ласа ласунка, як біль біла, любчіку любий.

Jeziк Ćucula lijep je i milozvučan, kao i njihova raznobojna odjeća i uvijek mlada raskošna priroda zelenih Karpata. Ćuculi su stvorili originalne nazive biljaka, ptica, životinja, rodbinskih članova, odjeće s lijepim i atraktivnim ukrasima te proizvoda domaćeg umjetničkog zanata, dali su nazive bolestima i potražili ljekovito bilje, na svoj su način pojasnili nazive mjeseci i obogatili vjeru u prirodne pojave, izazvane višom silom.

Međutim utjecaj vojne službe i austrijske vladavine unio je u njihov jezik određenu količinu njemačkih riječi, danas prilagođenih s fonetskog i morfološkog aspekta. U govoru bukovyns'kih Ćucula primjetan je manji broj poljskih posuđenica, međutim on sadržava više rumunjskih riječi povezanih sa stokom, njezinom prehranom i proizvodima: аркан, бербениці, бирька, бовтей, бовгарь, баталев, будз, жентиці, гльиг, колиба, кулястра, курмей, бакарь, бурда, белега, дзер, калфа i dr. sa šumarstvom: дога, барда, ватра, шкабря (триска), літря (драбина), s nazivima odjeće (убір) ili ukrasa: боканчі, фота, гердан, гачі, кіптарь, клапані, чепара i dr. Pritom se može naznačiti da su Rumunji posudili mnogo riječi iz dru-

gih jezika: na primjer **ватра** se nalazi u srpskom jeziku, a na albanskoj **ватрѣ**, **магура** – na češkoj **магура**, **чобан** – na albanskoj **чобан**, **буката** – na albanskoj **букѣ**, **маржина** – na mađarskoj **марга** (худоба).

Istočno i sjeveroistočno od Vyžnyčyne i Vaškivščyne proteže se bukovyns'ko Pokuttje (Nadprutščyna), s govovima koji se razlikuju od ğuculjs'koga, iako imaju mnogo fonetskih, morfoloških i sintaktičkih sastavnica s govorom Ğuculjsčyne. Jezik bukovyns'koga Pokuttja tvori jezičnu vezu s govorom ğalyc'koga Pokuttja, ali istodobno upućuje na postupni jezični prijelaz prema govoru jugozapadne Kyjivščyne.

Sjeveroistočni bukovyns'ki govori mogu se podijeliti na:

1. naddnjistrjans'ke (sjeverni dio Kicmaneččyne i Zastavneččyne, koji se u daljnjem pregledu označavaju slovom **Δ**);
2. nadpruts'ke (južni dio Kicmaneččyne i Zastavneččyne, istočna Baškivščyna i nadpruts'ka Černiveččyna; oznaka **Π**);
3. govore jugozapadne Sadyğorščyne do granica Besarabije (oznaka **С**);
4. govore Storožyneččyne i Radiveččyne (oznaka **P**).

Među njima nema izrazitih razlika, stoga će ih se razmotriti u okvirima općega bukovyns'ko-pokuts'koga govora, označavajući pritom navedenim slovima primjetne osobitosti pojedinih govora.

Fonetika

A. САМОГЛАСНИЦИ

a.) **Tvrđi samoglasnici:** a, e, i, и, o, y

Nenaglašeni glas **a** poslije palatala **дж, ж, ш, щ** prelazi u **i**, na primjer: лежічи, чісу, шінувати, кушити, щісливий, пуджити (**Δ**); a > e (čak i naglašeni): пічетка, лоше, шепка, вирищети, жель, вівчерь, прести (**Δ**); a > и (djelomična regresivna asimilacija): дилеко, нидилеко, чиснок; a > o: мочінка, шкробачка; a > e: вдерити, відей.

Glas **e**; e > a (regresivna asimilacija, sinharmonizam²): траба, Маланка, вчара, сардак, тастаминт; e > i: кучіревий, вісіле, дісетка, вісенкуватий (**Δ**); e > o: злодійом, лойом, олійом; e > и (kad je e nenaglašeno): виликий, сило, палиц, Вилиґдинь, припилиці, дундир, ой нибори.

Glas **i**. Razlika u umekšavanju suglasnika ispred i > o, e, ъ gotovo je u cijelosti nestala. Međutim izgovara se: ніс (носа) і ніс (нести); дім (дому) і дід (діда),

2 Slogovna harmonizacija koju su slavisti uočili u praslavenskom jeziku, u skladu s kojom se vokal sufiksa usklađuje (harmonizira) s vokalom osnove.

потік (потока) і утік (втєкти); і > а: антерис, анакший; і > є: естик, єнчий, єндик; і > у: кукуль; і > и: огирок; і > ю: цюлювати, але цулувати (С).

Glas **и** (ы > и); и > і: кіпіти, хігати, кідати, вимне, алі вимня (П, С, Р); ви > ві: вінисти, вісісти, вігнати; и > о: роскаль; и > а: туда, суда; и > є: вовке, кецка, трохе (Д, П).

Glas **о**. Naglašeno o izgovara se jasno, ali nenaglašeno prelazi u prizvuk glasa y; o > y: пупуладнувати, булит; o > y (čak naglašeno): вуш, вуши; o > а: перенагувати; o > y > в: на вбіт, чуму си ни вбзиваєш, ali sela Toporigvci i Rapanče u С: чуму са ни вбзиваєш.

Glas y; y > о: одержанє, одовец, алі одержаня у С.

b.) Jotirani samoglasnici: я, є, ї, бо, ю

Glas я > є: горечий, кортечка, прицєга, предиво (Д); я > і (poslije: т, д, с, ц, н, л, в, м, р): курітко, гусічка, вклікати, прицігати, присіжний, десіть (Д, П); я > и: ся > си (rovatna zamjenica često stoji ispred glagola čak i prilično daleko): я си за нею ніц не бою, гратися й сigrати (Д, П, Р і dio С), алі: я са не бою, він са ни боїт ілі: ни боїтса (С: sela Toporigvci i Rapanče); бо > о: сорбати; ю > ŷ (u skupinama -ою, -єю): ногоŷ, головоŷ, рукоŷ, свахоŷ, газдинеŷ; ю > у: суда, ягницу, тилицу, рукавицу, маглівницу.

B. SUGLASNICI

a.) Usneni: п, б, в, м, ф

Glas **б** na kraju riječi ili ispred bezvučnog suglasnika prelazi u **п**: трупка, опшарпаний, дуп, біп, хліп; često б > м: дрімний (ispred **н**).

Glas **в** na početku riječi, u sredini riječi, posebice pred zubnim i bezvučnim suglasnicima i na kraju riječi prelazi u neslogotvorno (reducirano) y (в > y): ŷвівторок, ŷчара, криŷда, кроŷ, пішоŷ; в > м: жомнір, комнір, рімний (ispred **н**).

Glas **м**. Kada se glas **м** nalazi kraj jotiranog samoglasnika **я**, između njih se stvara nazalno **н**: веримне і веримня, мнецкати і мняцкати, мнетка і мнятка.

Glas **ф**; **ф** umjesto **хв**, **кв**, **х**, **п**: офат, уфатиу, фіст, фалити, фустка, фартух, філі, трафити, картофілі. Usneni samoglasnici ispred **й** daju ерентетско **л**: здоровле і здоровля, луплю, здоров'є, луп'ю, лом'ю (Д, П).

b.) Zubni: т, д

Glas **т**. U trećem licu jednine glagola imamo tvrdo **т**: ходит, робит, носит, алі **т** рonekad nestaje: носе, ходє, робе; glas **т** ispred **і**, **я** daje meko **к**: к'ішитиси, к'ікати, к'ємити і тямити (С, Р), к'ігнути і тягнути (С, Р).

Glas **д** на крају ријечи и испред безвучног suglasnika prelazi u **т**: клатка, солоткий, сат, міт. Glas **д** испред **і, я** често prelazi u **г**: г'іука, г'іница, г'іло.

Glas **з** > **с**: блискей, биріска, рас. Glas **ц** је увіјек на крају ријечи tvrd: хлопиц, палиц, пристинец, горнец.

Glas **с** > **ш**: шмаркатий, шішнаціть.

Glas **ж** > **ш**: нішка, книшка, к'ешко – тешко – тяшко.

Glas **ч** > **ш**: снішний, молошний, биспешний, рушник.

с.) Stražnjonepčani: к, г, х, й

к > х: дирехторь, дохторь; к > г: лигати, тирлигати, Вилигдинь; г > к: казета; й > л: нашильник.

д.) Likvidni: р, л

Na крају ријечи јавља се меко **р** (рь): господарь, коминарь, шандарь.

Glas **ль** се stvrđnjuje: кілко, волно, білши, сапалник, насільник, начальник; ль > в: ціпивно, сапивно; л > в: сопіука, горіука, баріука, понигіунок; л > р: роспруга.

U bukovyns'kim је govorima punoglasje -ере-, -оро-, -оло- često skraćeno испред naglašenog sloga, što daje oblike: черво, сирда, дерво itd. Isto се тако може приміјетити да samoglasnici često nestaju u brzom govogu: що ви хочти, я го зловлю, дай му путню (відро), я ї знаю, він ня видів, ходи ста (сюда – ста), стань на сирдину. Suglasnici се ponekad gube или се појављују: оздух, озме, зізати, оскрес, бічи, мочи, пичи, тогід, ни-біси, гондички, гездички, гезди (тут), здрілий, цимбрине і цимбриня, или nestaju і sijeli slogovi: агіт (а дивіться), чо-хоч (чого хочеш), ади (а диви). Često се događa і premetanje (metateza) nekih glasova і slogova: видмідь (медвідь), вогорити (говорити), ліворвер (револьвер), окоман (економ).

Osim djelomičnog jednačenja suglasnika, u bukovyns'kim се govorima često susreće potpuno jednačenje: зс > сс: ссобоу; жж > жж: ж жінкоу; тч > ч: очинаш; тш > чч: короччий; дс < с: звіцци; дш > чч: молоччий; чц > цц: в сороцці; тс > цц: женицци; шц > сс: він б'єсси; жш > сс: ни васси; дн > нн: сигонни. Jednačenja се такође događaju između краја једне ријечи і роčetka idуће, npr. піт силом чује се као: піццилом, піт столом – пістолом, піч біла – підж біла, пес гавкає – пез гавкає. Često се događa і razjednačavanje (disimilacija): сс > сц: сцати; кт: дохторь, дирехторь; чт: штири; мн > нв: трунва; ц umјесто с: панцкей, канацкий, громацкий, люцкий.

U morfologiji bukovyns'kih govora могу се приміјетити sljedeće osobitosti, zajedničke jugozapadnim ukrajinskim govorima:

Imenice. Nastavak dativa і lokativa **-єви, -єви, -єви:** коневи, купцеви, злодієви, Іванови. Vokativ ima oblik nominativa: пани професорь, дохторь.

Lokativ jednine meke deklinacije završava na **-и**: на мори, на місци, на кони, на стерни. Akuzativ jednine ženskoga roda završava na **-ев, -єв, -ов**: злостив, з Марієв, руков.

Pridjevi. Svi pridjevi završavaju na **-ий**: синий, середний, задний, добрий, зелений, вчирашний.

Brojevi. Glavni brojevi: **їден** (Д), **єден** (П), **оден** (П, С, Р), **ўоден** (С), **штири**, **п'ять** – **п'ять**, **одинацять**, **двіста**, **шісдцять** – **шіздцят**; **гедні**: перший, другий, третій; **збирні**: **двоє**, **трое**; broj **півтора** upotrebljava se uz imenice svih triju rodova.

Zamjenice. Pokazne: цей, ця – ца (С), циса, це, цисе, ці, той, та, тота, то, тото; osobne: **міні**, **мине**, **ня** – **не**, **тя** – **те**, **тобою**; povratne: **собі** (субі), **си**; pokazne: **їму**, **їго**, **ї**, (му) **го**, **нев**, **ню**, **в ні**.

Glagol. Bukovyns'ki govori poznaju arhaične oblike: **печи**, **мочи**, **лічи** – **лячи**, **товчи**, **бічи**, **стричи**. Nastavak trećeg lica jednine prezenta **-т** ponekad ispada ispred **-си** (Торорівци, Раранче **-са**): **хочи си**, **не знає си**, **алі: най курка си журит**, **він си злостит**. Čestica **би** sačuvala je svoju promjenjivost: **він би си застрілиў**, **я би їму даў**, **най ли ж би си рушиў з місце (місца)**. Bukovyns'ki govori ne poznaju arhaični **суть**.

Sintaksa. Genitiv se često ne upotrebljava poslije negacije „не“: **він то ни знаў**, **вона ни дала міні книжку**, **ти ни видів мій сардак**. Čак i živa bića često imaju nominativ jednak akuzativu: **він заставиў всі діўки до роботи**, **алі: там ни було дівок**. Dvojina se uvelike upotrebljava u Bukovyni: **дві діўці**, **три книшці**, **дві коліні**, **штири хаті**.

Nepostojanje primjetnog utjecaja poljskoga, češkog i slovačkog jezika na naglasak u riječima bukovyns'kih govora omogućila im je sačuvati stare naglaske i zato su ti govori znatno bliži književnom naglasku nego galicijski i zakarpats'ki. Bukovyns'ki govori poznaju samo: **аптека**, **акцент**, **батько**, **букет**, **вагання**, **вечеряти**, **ворота**, **діло**, **гнобити**, **голубий**, **граблі**, **далеко**, **декан**, **думати**, **ігумен**, **кам'яний**, **кивати**, **ладан**, **ледве**, **людина**, **людство** **льокаль**, **майор**, **машина**, **меценат**, **множество**, **мотив**, **мотор**, **мужчина** i sl.

Utjecaji stranih jezika. Gotovo 150-godišnja austrijska vladavina u Bukovyni donijela je mnogo njemačkih riječi koje su u mjesne govore ušle kao barbarizmi. Njemačka škola, administracija, vojna služba i sl. ostavili su duboke tragove. U Bukovyni se tako susreću posuđenice iz njemačkoga: **штаерамт**, **аушус**, **вах-майстер**, **шандарь**, **поліцай**, **штимпель**, **магістрат**, **раубшіц**, **шинк**, **броварь**, **гандлювати**, **шпунт**, **асинтирунок**, **торністра** – **туністра**, **гвер**, **фирфляша**, **камаші**, **мундур**,

цуглі, маркірант, фрайтер, куля, шріт, шус, корок, вальц, шнур, дека, мантля, мерза, канона, ліворвер, форшпан, дикунок, кильнер і др.

U doba austrijske administracije, u Bukovynu su doneseni i polonizmi: вчасний, цирулик, обарінок, шарґа, зошит, дзіґарок, огродник (садівник), грешний, роздобенди, допантрувати, законювати, клінчати, обоятний і др. Međutim u bukovyns'kim govorima ima jako malo sintaktičkih polonizama: дістати коша (гарбуза), дощ паде (іде), поповнити цамогубство (покінчити самогубством, вчинити самогубство, накласти руки), узглядняти (взяти до уваги), іти на університет, на університеті (в університеті) і др.

Turski napadi na Bukovynu ostavili su za sobom ostatke u leksikografiji: каравишні (чорні вишні), бурдюг, цибух, кайдани (від кунде), вотаман, паша (ситит, як паша), мурґа, гармуз і др.

Utjecaj ukrajinskoga na formiranje rumunjskog jezika bio je prilično velik. Osobito je Moldavija od davnih vremena bila pod utjecajem Kyjivs'ke Rusi na religijskom i kulturnom planu.

Staroukrajinski jezik bio je jezik moldavske administracije. U XVI. st. počeli su se u Moldaviji pojavljivati prvi prijevodi na rumunjski jezik, ali se u moldavskim crkvama upotrebljavao crkvenoslavenski jezik Kyjivs'ke Rusi do XIX. stoljeća.

Iako rumunjski jezik prema strukturi pripada romanskim jezicima, u sastavu sadržava tri petine slavenskih riječi. Među njima je visok postotak posuđenica iz ukrajinskih govora Bukovyne, kao posljedica povijesnih odnosa Moldavije i ukrajinskoga dijela Bukovyne. (Vidi: „Putnjans'ko evanđelje iz XIV. st.“ – „Путнянська Євангелія з XIV ст.“, izd. Kalužnyc'kog, 1988; „Ukrajinsko-moldavski dokumenti“ – „Українсько-молдавські грамоти“, izd. Uljanyc'kog, 1877. i dr.).

Međutim, prisutan je i moldavski jezični utjecaj na ukrajinske govore Bukovyne. Popis najčešćih rumunjizama u ukrajinskim bukovyns'kim govorima:

1. IMENICE

Бадіка, бадічка – каже kod Ğucula stariji brat za mlađega ili za mlađu sestru; dalje znači: stariji, strani čovjek na bukovyns'kom Podillju. Fed'kovuč, Stefanyk i Čeremšyna upotrebljavali su tu riječ u svojim djelima. Ona potječe od rumunjskoga bade, umanjeno bādică.

Баюр, баюри, баюрки – ототаč, pojas za torbu (тайстри, трайсти³), uski pojas za male dječake, pojas više umjetnički tkan u usporedbi sa ženskim pojasom (окравка, крайка); Fed'kovuč: „От постягали з них та опиночки, та коралі, та монества, та пояси, та баюри, доста того: посмішили дівчат.“ Rumunjski baier, iz latinskoga baiulus – uski pojas, traka.

3 Ğuculjska torba koja se nosi na ramenima.

Бриндушка, множина бриндушки – прво прољетно свијеће плаве и бјеле боје, од румунјскога брандуша; бриндушка синя, бриндушка весняна, бриндушка гірська – то су разне врсте шафрана.

Буката – кусник, кусок, шматок (komadić), нпр. буката или буката хліба; V. Stefanyk: „...лишив йому тато **букату** горба...“; на румунјскоме bucata, на латинскоме bucata, на албанскоме bukъ.

Бакар – пастир rogate stoke; на румунјскоме văcar (od vacă – krava), на латинскоме bacarius.

Гиргилиця – рипа (mali hrušt, štetočina žitarica); на румунјскоме gărgăriță.

Гуша – волја (птича волја), такође и израслина на врату око грла.

Odatle pridjev гушатий. На румунјскоме gușă, на албанскоме gușъ, на српскоме гуша.

Готар – границя, межа (granica); румунјски hotar(ul).

Курмей – кратко грубо уже за привезиванје стокe; на румунјскоме curmei (curmeiul), на vulg. латинском cormus, на грчкоме kormos – кусник.

Моша – babica; Fed'kovyč: „...отець наперед, моша з дитинов за ним, а далі куми, роди...“; на румунјскоме моашъ – бабъ, stara žena, babica, од имене **мош** – стари мушкарас, djed; на албанскоме моше – стари. У неким selima у Буковині употребљава се још и именца **мошул** – djed, djedica, а такође и **буна**, **бунця**, **баба**, **бабка**; на румунјскоме bun – dobar, на латинскоме bonus.

Мошія (мушія) – велико иманје; од румунјскога мошіе – djedovina, мош – djed.

Партъ – dio, korist, sreća; Fed'kovyč: „...от і дав їй Господъ **партъ** (щастя): діждалась і худібки помалу...“; на румунјскоме parte (iz латинскога partem).

Плај – gorski puteljak; Fed'kovyč често употребљава ту ријеч. На румунјскоме plaiu, на vulg. латинском plagijs – gorska strana, široki prostor на крају горе, nezarastao šumom.

Путеря – снага, нпр.: Не має путері. Kod Fed'kovyča постоји čak и глагол путерувати („пішки не путерую іти“); на румунјскоме putere (s genitivom puteria).

Фальча, фалча – мјерна јединица површине полја, два morga⁴, приближно 14.322 m²; Fed'kovyč: „10 фалеч“; на румунјскоме falce – мјерна јединица за површину у Moldaviji.

4 У Poljskoј і Litvi те на украјинским подручјима која су освојиле од XVI. до XVIII. ст., а у западној Украјині до 1939. – мјерна јединица за површину земљишта, једнака 0,56 ha; *Академічний тлумачний словник* (1970–1980).

Фликев, флекей, хлекей – парубок (dečko, momak); Fed'kovuč: „Якби який флекев сього не пантрував, то й не приймали б його парубки ніколи в парубки.“ Na rumunjskome flăcău – парубок. Na području Ćuculjščyne употребљава се і мађарска ријеч „легінь“. Парубок значи barem osamnaestogodišnji muškarac, фликев значи muškarac iznad dvadeset godina, а легінь predstavlja momka odjevena u blagdansku odjeću.

Фрика – страх (strah), боязнь (bojazan), погроза (prijetnja), карність (kazna). Od te је imenice начинjen глагол **фричити, зафричити** – повчити, вгамувати, прг.: зафричити дитину. Na rumunjskome фрикъ – strah, bojazan. Rumunjski filolog Sandra smatra је давном грчком imenicom фриџ.

Хір – zlatna или srebrna nit за vezeње, suho zlato. Fed'kovuč: „Сорочка рантухова золотим **хирем** та мирсою вишивана“; на rumunjskome fir; moldavski govor: gir; на latinskome filum.

Цара – područје; Fed'kovuč: „пішов був царами блудити...“ Na rumunjskome țară; на latinskome terra.

Кумнат – šurjak, mužev brat, sestrin muž; на rumunjskome cumnat; на latinskome cognatus.

Нанашко, нанашка – krsni kum, krsna kuma; на rumunjskome наș, наșă; u Moldaviji је uobičajeno: nenaș, nenașik.

Непіт, непота – небіж, небога, братанок, сестрінок, сестріниця (пеџак, пеџакinja); на rumunjskome nepot, neroată; на latinskome nepotem, nepota.

Фін, Фіна – похресник, похресниця (kumče). U odnosu на vjenčane kumove mladenci се такођер nazivaju „фіни“; на rumunjskome fin, fini; на latinskome filianus.

2. PRIDJEVI

Уритний, вритний – loš, odbojan; odatle kod Fed'kovuča: „Мені вже давно зуритилися вражі миші“. Susreće се такођер „вурă“ – odbojnost, neprijateljstvo; на rumunjskome ură.

Обцаркований – сбгороджений (ograđen); kod Fed'kovuča: „Під садом стояла пасіка, на вці боки обцаркована.“ Na rumunjskome țarc – ograda за janjad, ograda.

Блиндий – miran, spokojan; прг.: блинде теля; на rumunjskome blând.

3. GLAGOLI

Пацити і пацити, попацати і попацити – pretррјети, imati nesretnu sudbinu. Употребљавају ih і Fed'kovuč і М. Ćeremšyna. Чоловік пацений – čovjek

koji je imao neugodno iskustvo, koji je pretrpio. Na rumunjskome a păți; na vulg. latinskom patire, na klasičnome latinskom patiri.

Суферяти – trpjeti, dopustiti, obično s negacijom; npr. Я його не могу суферяти; Fed'kovuč: „...да суферять не буду, щб вражий син та чванився.“ Na rumunjskome: a suferi; na vulg. latinskom sufferire, na klasičnome latinskom sufferre.

Скапати – uteći, riješiti se nečег neželjenog, oteti se. Na rumunjskome: a scăpa; na latinskom ekskapare.

Гуцатиси (-са) – гоїдатися; odatle: гуцанка – гоїдалка, гуцане (-я) гоїдання, гуцкатиси (-ся) – ljuljati se na mjestu, npr. na fotelji. Na rumunjskome: a hățăna.

4. USKLICI, PRILOZI, PRIJEDLOZI, ČESTICE

U ukrajinskim narodnim govorima u Bukovyni uvriježio se usklik „мой“, prilog „май“ i upitna čestica „варе“.

Вайльо, вай – ой! ой! йой! лишенько мое! (Јао! Zlo mi je!). Usklik straha, boli, čuđenja. Često kod Fed'kovuča. Na rumunjskome aoleo! (čitaj: avl'o); na moldavskome vajleo!

Варе – upitna čestica, uglavnom u slučaju nesigurnosti; na primjer: Варе він прийде до нас? Ponekad „варе“ znači „чи“ ili „хіба“, ali ne odgovara uvijek njihovim značenjima. Тако на примјер код Fed'kovuča: „Де ж, варе, так забарилися?“, ili: „Чи вищувала, варе, моя сестричка, як цю шириньку вишивала, до чого вона придасться?“ U ukrajinskom jeziku nema istoznačne riječi. Rumunjski oare – upitna čestica u slučaju nepotpunog odgovora; na latinskom – gora.

Латирь – blizu, око, pored, npr.: полягали латирь ili в латирь; kod Fed'kovuča: „От їхав собі латир мене та сумував.“ Na rumunjskome alătura; na latinskom: a latere.

Май – на rumunjskome май, на vulg. latinskom mais, на klasičnome latinskom – magis, upotrebljava se za tvorbu komparativa pridjeva, npr. **мапе** (velik), **май мапе** (veći), a uz glagole **май** označava „ще“ (još), „більше“ (više), „ще більшше“ (još više). Prijedlog **май** rasprostranjen je na području Bukovyne i često se nepotrebno dodaje komparativu pridjeva: „май більший“, „май ліпший, -а, -і“. Isto se тако nepotrebno dodaje glagolima: май додайте, май зачекайте, што znači: ще додайте! (Dodajte još!). Postoje i sljedeći izrazi: „що май поробляете?“, ili „що май дієте?“ (Što više radite?). То је doslovan prijevod rumunjskoga: ce mai face? Prijedlog „май“ upotrebljavaju Fed'kovuč, Stefanyk i Čeremšyna.

Мой – usklik, nešto poput „гей ти!“ (Еј, ти!), „гей ви!“ (Еј, ви!). Na rumunjskome măi, mă. U Fed'kovučevim pripovijestima može se naći dvadesetak rumunjizama,

među kojima su neki potpuno nepoznati u narodnim govorima, npr. гармасар, скрофеня, трай (життя, тривок), демнати (припрошувати, спнукувати). Te riječi nedvojbeno je prikupio Fed'kovyč, boraveći u Semygorodu, u rumunjskom okružju.

Rumunjski neologizmi u bukovyns'kim govorima potječu od zadnje okupacije nakon Prvoga svjetskog rata: npr. префект (повітовий староста), примар (начальник громади, вїйт, двірник), перчептор (податковий урядовець), перчепція (податковий уряд) i dr., koji su nestali brzinom kojom su se i pojavili u jeziku.

Za potonji popis rumunjizama i njihovih značenja možemo zahvaliti radu nekadašnjega prof. Ivana Doščivnyka.

Rumunjizmi u ukrajinskim govorima Bukovyne vrlo su malo naštetili strukturi tih govora. Gotovo uopće nisu izmijenili njihov izgovor, ni morfologiju, niti sintaksu. Bukovynci su ih u svoj jezik primili kao vulgarizme i prilagodili ih na svoj način. Može se sa sigurnošću tvrditi da su se bukovyns'ki govori zadržali bez razornih utjecaja stranih jezika. U njima ima mnogo arhaizama jer su nepostojanje narodne škole, zaustavljanje i zabrana obrazovanja onemogućili narodu učenje ukrajinskoga književnog jezika. To se osobito odrazilo na tehničkoj terminologiji i neologizmima, ali s potonjima je tako gotovo na cijelome ukrajinskom teritoriju.

Jezik ukrajinskih bukovyns'kih obreda, običaja, vjerovanja, bogatog folkloru, stare terminologije u vezi sa seoskim gospodarstvom i dr. nesumnjivo dokazuje kulturne veze te grane ukrajinskog naroda sa zemljama koje graniče sa Zakarpattjem, Čalyčynom, Volynjem i Kyjivščynom.

S ukrajinskoga prevela Kristina Barać

Narodni život

1. Smještaj sela

BUKOVYNA SE KAO PODRUČJE sastoji od različitih geografskih pojasa: ravnica, prigorja i planina. Stanovništvo je zbog toga razmješteno neravnomjerno, a susreću se i različiti tipovi sela.

Najgušće je naseljen sjeverni dio između Pruta i Dnjestra. Plodna zemlja mogla je nahraniti mnogo ljudi, a ravnica je olakšavala održavanje veza među selima. Zato su nastala mala sela na međusobno bliskoj udaljenosti.

Prigorje između Pruta i Sereta te ponegdje na desnoj obali Sereta ima lošije ratarske i komunikacijske osobine. Stoga su tamo nastala velika sela na međusobno velikoj udaljenosti, pretežito uzduž toka rijeke kuda su nekad vodili glavni putovi.

Planinsko stanovništvo vezano je za stočarstvo koje zahtijeva mnogo prostora. Zato su planinska imanja raštrkana na znatnoj udaljenosti jedno od drugoga. S vremenom su i tamo nastala sela, to jest središta imanja gdje se nalaze crkva, škola i trgovina. Planinska sela široko su raštrkana te stoga dotiču jedni druge.

Kada je riječ o gradnji sela – sva ukrajinska sela, pa i u Bukovyni – nisu podjednako uređena. O guculjs'kom selu u planinama već je bilo riječi. U planinama postoje i naselja koja su nastala kasnije, u dolinama rijeka, a zbog uskoga terena su izdužena (Rostoky, Jablonycja, Seletyn i dr.).

Sela prigorja i ravnice uređena su prema određenom, često narušenom, sustavu. Kuće su smještene s obje strane glavnog puta koji vodi kroz selo, a bočne ulice razilaze se u oba smjera. Kuće su najčešće okrenute prema jugu ili istoku, neovisno

o smjeru ulice, što već naselju daje osobito obilježje. Česta je zapreka naseljavanju bilo crkveno ili imanje vlastelina (ukr. ділич¹) nasred sela, koje je parcelom dijelilo seoska imanja.

Građevine seoskoga gospodarstva razmještene su u obliku četverokuta. To je ostatak drevne zatvorenosti seoskoga dvorišta koje je nekad činilo cjelovitu gospodarsku jedinicu i istodobno svojevrsan obrambeni sustav.

Takva zgrada najbolje se sačuvala u ğuculjs'koj „građi“ – seoskom dvorištu koje se sastoji od kuće i gospodarskih zgrada okruženih jakim drvenom ogradom. Imanja u ravnici i prigorju sačuvala su samo djelomično uređenje gospodarskih građevina.

Prihvatajući se gradnje kuće, seljak je pažljivo odabirao mjesto. Ono je moralo biti suho i pogodno za iskopavanje bunara-kolodjazja (ukr. криниця-колодязь); trebalo je biti ravno, na dobrom tlu i zaštićeno od sjevernih vjetrova. Ako je netko bio primoran graditi na neravnom terenu, npr. u planinama, tada je najprije prekopao i poravnao neravninu.

Glavnim dijelom kuća je okrenuta na istok ili jug, ponekad na jugoistok, rijetko gdje na jugozapad, a nikada na sjever.

Materijal za gradnju kuće seljak je birao dugo i pomno. Na početku je načinio plan gradnje jer je najčešće gradio sam, uz pomoć susjeda ili obrtnika. U novije vrijeme² kuće su počeli graditi seoski graditelji, a gazda je dobio ulogu pomoćnika u gradnji.

Način gradnje kuća nije jednak u planinama, prigorju i ravnici. U planinama kao materijal služe debla smreke, raspiljena na pola i postavljena „v zrub“³. Prerezano i izbrušeno drvo stavljalo se glatkom stranom iznutra. Zidove su iznutra mazali glinom, pomiješanom sa slamom te ih krećili. Kuća je izvana neokrećena. Pod i strop izrađivali su se od debelih dasaka („brus“). Strop je ležao na debelim, dobro izbrušenim tavanicama, a ukrašavale su se rezbarenim ukrasima. Krov su prekrivali *gontama* („dranyci“ = tanke daščice).

U prigorju su također gradili kuće „v zrub“ od prerezanog drveta („protesi“). No gradile su se i kuće „v zakyd“, dakle s drvenim temeljima i tavanicama, zidovima od dasaka, koji su bili omazani glinom pomiješanom sa slamom i izglađeni glinom pomiješanom s pijeskom te okrećeni. U ravnici prevladavaju kuće građene „v zakyd“, iako ima i „turlučnih“, od gline pomiješane sa slamom i grančicama

1 Ukr. ділич је земљопосједник који обрађује и посједује велике парцеле земље у Руском царству до револуције 1917. (op. prev.).

2 Ovaj tekst napisan je 1956. godine.

3 Ukr. в зруб – начин градње зидова кућа од дрвених балвана, који се кризају у кутовима.

ili kako ih u Kicmaneččyni nazivaju „klympači“. Kuće su prekrivali *dranycjama*, slamom, a u novije vrijeme limom. Gotovo na isti način grade i ostale gospodarske zgrade. U planinama dograđuju staje za ovce te svinjce u stražnjem dijelu kuće; oni su također izgrađeni „v zrub“, samo što iznutra nisu okrećeni. Otvori između drva ispunjavali su se mahovinom ili glinom. Podalje od kuće gradila se izdvojena staja za konje i stoku krupnog zuba (ukr. porata худоба). U prigorju i ravnici dodavao se i ambar (ukr. стодола) – građevina od dasaka za skladištenje raznoga gospodar-skog dobra. Tu je i pletena „košnyca“ za čuvanje kukuruza. Cijelo gospodarstvo u prigorju okruženo je ogradom od dasaka, a u ravnici ogradom (ukr. тин, ліса) od daščica; uz Dnjestar se pojavljuju i niske kamene ograde.

Unutrašnji raspored kuće gotovo je istovjetan u cijeloj Bukovyni. Kuća se sa-
stoji od dviju soba, podijeljenih po sredini predsobljem (ukr. сіни). U planinama, a ponegdje i u prigorju, kuća ima trijem (ukr. ганок), gdje za vrućih ljetnih noći sjedi cijela obitelj. S lijeve strane od predsoblja smještena je „mala soba“ (ukr. мала хата) ili „sobica“ (ukr. хатчина). Tu je kuhinjska peć gdje se kuha jelo i obitava cijela obitelj. Desno je veća soba, „velika soba“ (ukr. велика хата), gdje često nije bilo grijanja, premda je imala peć. Tu se čuva sva imovina obitelji, dakle jastuci, bolja odjeća i ćilimi.

Sredinu između obiju soba čini predsoblje („horomy“), koje je u planinskim kućama dosta veliko. Tu nema stropa, samo su postavljene ljestve koje vode na tavan. Takav „horomy“ ponegdje se koristio kao gumno, gdje su vršili konoplju, lan, bob i grašak. U vrijeme svadbe koristilo se predsoblje za ples. U prigorju i ravnici predsoblja su manja. No na Kicmaneččyni se dio predsoblja odvajao zidom u „antir“ ili „ankir“, koji je služio kao ostava.

Peć u ğuculjs'koj kući nema dimnjaka. Dim iz peći izlazi „kaĝlom“ na pod u predsoblje, a odatle van kroz otvore u strehi. U ravnici peć ima dimnjak; dim izlazi van kroz zidani dimnjak.

Uređenje seoske kuće svugdje je jednako. Uza zid su klupe, a lijevo od ulaza peć koju dotiče krevet. U kutu gdje se spajaju klupe je stol i nad njim su svete ikone (ukr. святі образи). Desno od ulaza stajao je kredenc (ukr. мисник) sa zdjelama i vrčevima. Uređenje „velike sobe“ ističe se većom raskoši: na klupama su bili prostr-ti uski ćilimi „vereni“; krevet je u planinama bio prekriven „džerĝama“, vunenom prostirkom, u ravnici – ćilimom, a stol – stolnjakom. Na vješalici iznad kreveta bila je svečana odjeća; čuvala se i u škrinji koja je stajala uz bočni zid.

Općenito se može reći da je ğuculjs'ka kuća čvršće građena nego u prigorju ili ravnici. No kuća drugog tipa je prostranija; ima veće prozore i vrata.

Planinska kuća ima sve osobine ğuculjs'ke kuće u Ğalyčyni⁴ i na Zakarpattju⁵; u prigorju ona podsjeća na pokutt'sku⁶, a sjeverno-bukovyn'ska na podilj'sku⁷. Razlikuje se od spomenutih jer je bogatija i ljepše uređena zahvaljujući blizini šumskih predjela, a još više boljem materijalnom položaju seljaka.

2. Odjeća

Odjeća stanovnika Bukovyne odražava drevnu tradiciju. Osnovne karakteristike sežu već u kneževsko doba⁸, u odjeću kakva je sačuvana u opisima i na starim slikama. Međutim klimatski uvjeti, a poslije i svakodnevni život, donijeli su promjene.

Naš se opis zasniva na podacima od prije Prvoga svjetskog rata, kada seoski život još nije doživio velike promjene i narodna je odjeća bila uvelike rasprostranjena. Danas se sačuvala samo u zabačenim selima, gdje su se seljaci trudili zadovoljiti potrebe sredstvima vlastitoga gospodarstva. Općenito bi se odjeća stanovništva Bukovyne mogla podijeliti u dvije grupe: odjeća planinskog dijela i prigorja te odjeća ravnice. Sastavni dijelovi odjeće obiju grupa su jednaki. Stoga ćemo ih opisati zajedno, s naznačenim važnim razlikama i karakteristikama.

Sirovina od koje su izrađivali odjeću nekada se dobivala isključivo s vlastitoga gospodarstva. Seljanin ili seljanka izrađivali su (opanke, platno) ili nosili polugotovu sirovinu seoskom obrtniku (tkalcu, krznaru). Bila su to vlakna od lana, konoplje ili ovčje vune i kože domaćih životinja (ovca, svinja). S vremenom su se u odijevanje dodavali različiti tvornički proizvodi kao što su marame i pamučno platno. U pravilu se nije promijenilo narodno odijevanje jer su se podredili njegovim principima; npr. kupljene marame vezale su se jednako kao one izrađene kod kuće. Ipak su se u šarenilo narodne odjeće unosi nove boje.

MUŠKA ODJEĆA

Pokrivala za mušku glavu zimi su bile krznene kape, a ljeti šeširi. U planinama su šeširi pusteni, a u ravnici slamnati, ispleteni od stabljika nedozrele pšenice ili

4 Ukr. Галичина – povijesna pokrajina u zapadnoj Ukrajini koja obuhvaća Lavovsku, Ivano-Frankiv'sku i Ternopil'sku oblast.

5 Ukr. Закарпаття – područje na jugozapadu Ukrajine koje obuhvaća južne Karpate i nizinu uz rijeku Tysu.

6 Ukr. Покуття – povijesna ukrajinska oblast, istočni dio današnje Ivano-Frankiv'ske oblasti.

7 Ukr. Поділля – povijesna pokrajina koju čine: Vinnycka, Hmeljyc'ka, Ternopil'ska, Odeska, Žytomyrska, Čerkaška, Kirovoğrad'ska, Ivano-Frankiv'ska i Ljviv'ska oblast.

8 Київська Русь (Rus'ka Zemlja, Nestor, XI. st.) je srednjovjekovna država u Istočnoj Europi sa središtem u Kijevu.

raži. Šešir je omotan crnom vrpcom; mladići su ga ukrašavali paunovim perjem ili cvijetom.

Muška košulja tkala se od lanenoga ili konopljanog platna, a kroj se sastoji od jednakih četverokuta (veliki za stanok i klyn, isti za „poly“, dva manja za rukave, maleni za „lastku“ pod pazuhom). Košulja se šivala posebnim bodom koji se naziva „rubec“. Ona je u planinama bila kratka (do bedara), potom sve dulja i dulja u ravnici, pa na Dnjestru doseže do koljena. Određena razlika postoji i u završetku ovratnika i rukava. U planinama i prigorju prevladava uzdignuti ovratnik i naborani uski završetak rukava („brancar“). U ravnici ovratnika često nema i kroj se završava rupcem. No postoji i uzdignuti ovratnik („prošyvka“), a rukavi su uvijek otvoreni i završeni rupcem.

Muške hlače ljeti su od istoga takva platna („portjancy“), no zimi su od domaćeg platna („hološni“ ili „gčači“). Kroj hlača sastoji se od tri dijela: dviju nogavica, klinova i prednje strane. Hlače su se šivale istim „rupcem“ kao i košulja, a iznad, na bedrima, stegnute su vrpcom („očkur“).

Ukrasi muške košulje su skromni, no zato pažljivo izrađeni. U planinama su se šivali uzdignuti ovratnik i suženja kao u ravnici, ali su još bijelom čipkom opšiveni pazusi i „podolok“, odnosno rub košulje. Uz vrat košulja je privezivana „zaščinka-ma“ – obojenim vrpčama s kiticama na kraju.

Košulju su opasivali pojasom. Radnim danom bio je to remen od volovske kože, širine do 35 cm, koji je imao džepiće za duhan i novac. Bio je tamnocrven ili crn, s utisnutim ukrasima u liniju i cik-cak. Na blagdan su muškarci nosili tkani pamučni pojas („okryvka“, „bajurok“), koji se rijetko upotrebljavao u planinama. Muški pojas bio je širi od ženskoga, duljine od 1 i pol do 2 m, s dugim trakama na kraju. Istkan od raznobojnih vunениh niti, bio je lijep ukras. Njime su se opasivali tako što su ga tri puta omotali oko struka i krajeve utiskivali s obje strane na leđima ili sprijeda, kako bi one visjele.

Pri obuvanju omatali su nogu vunениm „onučamy“, odnosno komadima tkanine. Od obuće izrađivali su se opanci i čizme, a u novije vrijeme i cipele. Opanke od volovske ili svinjske kože izrađivao je svaki gospodar sam, šivajući ih koncem ili tankim vrpčama kože. Opanak su privezivali za nogu „volokamy“, vunениm vrpčama od konjske grive duljine 3 m. Nosili su ih u radne dane ili pri poslu u šumi i na polju. Na blagdan su nosili čizme koje

su izrađivali postolari; sare su dosezale do ispod koljena, a u ravnici još i zavrnuti dio od kože, približno do $\frac{1}{3}$ sare.

Gazda je duhan držao u „kapšuku“ od svinjskoga mokračnog mjehura, opšivena prugom (ukr. *стяжка*) i stegnuta remenjem; novac se čuvao u „moščenci“, sašivenoj od tanke kože i pričvršćenoj dugim remenjem („povodi“).

ŽENSKA ODJEĆA

Djevojke su kosu najčešće plele, s razdjeljkom na sredini, u jednu ili dvije pletenice. U planinama je djevojka udavača upletala u kosu „zaplitky“, to jest vrpce crvenih voličky (vunenih niti) i ukrašavala ih bakrenim gumbima („bovtyci“). U ravnici su ukrasi bili drukčiji: ranije je vladala blagdanska frizura „u vytivky“ – malene pletenice koje su se spajale u jednu; s vremenom se frizura pojednostavila u dvije pletenice, koje počinju iznad uha i spajaju se u osmicu na potiljku ili počinju ispod uha i okružuju glavu poput vijenca. Ponekad pletenica pada na leđa. Na blagdan je djevojka ukrašavala glavu kopčom ili „gerdanom“, uplećući živo cvijeće ili različak. Postoje područja gdje djevojke na blagdan nose vijenac od umjetnog cvijeća (selo Bažna) ili metalni vijenac (koronka) ukrašen umjetnim cvijećem i perlama – „karabulja“ (sjeverna Bukovyna). Takve ukrase, kao i „zaplitky“, na Ćuculjščyni može nositi samo djevojka udavača.

Ženska frizura je jednostavnija jer se ne vidi ispod marame. Žene pletu kosu u dvije pletenice, kao i djevojke. Upleću ih različito, ovisno o području: u planinama i prigorju – u osmicu, a u ravnici ih savijaju posred glave u pundu. Postoje područja gdje tako skupljenu kosu prekrivaju „fyzom“, odnosno stožastim šeširom (Kicmaneččyna), a drugdje „kyrrom“ – ovalnim pokrivalom od kartona presvučenog platnom (Zastavneččyna).

Iznad toga veže se marama. Mala marama pridržava „fyz“ ili „kyrpu“, a ponad nje je vezana velika, svilena ili vunena marama. Djevojke također prekrivaju glavu u hladno doba godine. Djevojački čvor najčešće je ispod podbratka ili pak omotavši podbradak, na potiljku; ženski čvor marame ne omotava podbradak, nego se veže na potiljku.

Iako, pravo pokrivalo glave u vrijeme blagdana je rubac *namitka* („rušnyk“, „rantuh“). Žena ga nosi iznad marame, omotavajući glavu i podbradak tako da oba kraja jednako vise s obje strane. Za *namitku* upotrebljava

se tanko platno ukrašeno uzorcima uz rubove. U nekim područjima (Vyžnyččyna) to platno vežu „u rjasky“ – naboranu maramu.

Ogrlica se upotrebljava kao ukras žene i pridaje joj se velika pozornost. U davno doba sastojala se od crvenih koralja i dukata. Danas koralji ustupaju mjesto tvorničkim ogrlicama („cjatky“, „perly“). Unatoč tome sačuvao se poredak nizanja: ispod vrata dolaze lakše ogrlice, zatim teže, a najniže su dukati „saljby“: od pet kruna, od dvije krune ili carski rublji. Odostraga se ogrlica privezivala trakom ili vrpcom, a u nekim područjima djevojke na blagdane u ogrlicu umeću vrpce. Starije žene zadovoljavaju se ogrlicom u nekoliko nizova.

Ženska je košulja od istog materijala kao i muška. Ima dvostruki kroj. Blagdanska i obredna košulja imaju drevni pravokutni oblik i gusto su naborane na vratu i rukavima. U planinama se sačuvao samo drevni oblik. Košulja novijeg oblika upotrebljava se za rad, no počinje se upotrebljavati i na blagdane. Istoga je kroja kao i muška (stanok od preklopljenoga komada platna s prorezom za vrat). Dijelovi košulje nazivaju se stanok, pidtyčka, rukavi, altycja, klynci.

Ženska košulja najbogatiji je dio odjeće; u planinama je manje izvezena, a u ravnici više. Glavni vez smješten je na rukavu; na drevnim košuljama iznimno je bogat. Na leđima je smješten glavni motiv „plečka“, ispod je „morščynka“ – veza između „plečky“ i rukava, najčešće žute ili zelene boje, a zatim dolazi rukav s velikim, najčešće jednostavnim uzorkom. Uske izvezene pruge idu uzduž prednje i stražnje strane košulje.

Donji dio tijela žena omotava obğortkom („ğorbotka“, „fota“, „zapaska“, „spynka“) – pravokutnim komadom vunene tkanine od tanko predenih niti. S dvije strane – ondje gdje omotava struk i na donjem dijelu istkan je uzorak. Cijela površina „ğorbotke“ podijeljena je na crni „zadok“ i tkanu prednju stranu. Omotavajući se, žena stavlja sprijeda višak tkanine ili široko preklapa desni komad na lijevi. Hodajući ili radeći, žena pribire oba komada tkanine „ğorbotke“, tako da je vidljiv donji dio; ulazeći u crkvu raspušta se „ğorbotka“.

Ovaj tip obğortke ima nekoliko oblika. Postoje jednobojne crne obğortke opšivene samo obojanim koncem (Vyžnyččyna); dvodijelne „zapasky“ pričvršćuju se jedna sprijeda, a druga odostrag (Ğuculjščyna). Kraj Pruta djevojke su nosile „fot“, odnosno kupljenu, svilom tkanu tkaninu za svečanosti ili svadbu. U stvarnosti, bila je to obğortka koja omotava donji dio tijela. Suknje su se nosile na Dnisterščyni, a kasnije i u drugim područjima.

Obğortku u struku pričvršćuje pojas. Ženski pojas istkan je isključivo od vunениh niti, uži je od muškoga, ponegdje s dvostrukim vezanjem: uskim pojasom pričvršćuje se košulja, a širim – „ğorbotka“. Dijelova pojasa nazivaju se „pojas“, „okryvka“, „bajurok“, „okrajka“.

Prednjeg dijela (fartuh) nema među ženskom odjećom. Jedino se kraj Pruta kao ukras upotrebljavaju svilene marame složene u trokut i privezane oko struka („turpany“) za svečanosti.

Ženska obuća ne razlikuje se mnogo od muške. U opanke su žene umetale debele vunene čarape, čiji se vrh ukrašava vezom; s vremenom su se zadovoljile obojcima crvene boje. U čizmama su obojci vuneni ili platneni, a u cipelama se nose kupljene čarape.

Ženski opanci izrađeni su od tanke kože. Opanke je žena nosila samo u planinama, a u ravnici tek ponegdje za vrijeme rada. Uobičajena obuća u ravnici su cipele i čizme. Nekadašnje čizme bile su od kože crvene ili žute boje s visokom sarom. Potom su se proširile crne čizme koje su imale sare od mekane kozje kože; na Kicmanecčyni takve crne čizme imale su crvene našivene ukrase. Cipele imaju visoke sare te pete više od muških.

Žensku odjeću dopunjuje marama „šyrynka“, koju žena nosi u rukama dok ide u crkvu ili u goste. To je komad platna veličine jednoga kvadratnog metra, s čipkom ili vezom uz rub.

GORNJI SLOJ ODJEĆE

Najprošireniji dio gornjeg sloja odjeće koji se nosi i zimi i ljeti je „kyphtar“ – krzneni prsluk. Izrađen je od ovčje kože i krzna iznutra, a izvana je od bijelo štavljene kože. Ovratnik i prednji rubovi bili su opšiveni smuškom (krzno mladog janjeta), krznom lisice ili tvora. Duljina kyphtarja bila je različita: u planinama i prigorju dosezao je bedra, a u ravnici i dulje („curkanka“) ili sve do koljena („mintjan“). U ravnici se pojavio još jedan oblik prsluka: „nağrudnyk“, odnosno kyphtar bez proreza sprijeda, koji se odijevao preko glave (uz Prut).

Kypтари su gotovo uvijek lijepo ukrašeni: uzduž sprijeda i na donjem dijelu bili su komadi obojene kože i niti vune koje su prekrivale bijelu podlogu kože.

Pravi gornji sloj odjeće koji se nosio u jesen i proljeće je serdak – svojevrsni kaput od domaćeg platna koji doseže do ispod bedara. Njegov kroy je jednostavan; sastoji se samo od preklapljenoga komada tkanine s našivenim rukavima i bočnim klinovima. Serdak se kopča s prednje strane vunanim gumbima i prorezima te ima ukrase od vunениh niti. Ti „darmovysy“ služili su i za kopčanje serdaka kada se odijevao naopako.

U zimsko doba odijevali su kožuhe. U planinama su nosili mali bijeli kožuh („bunda“) bez proreza po sredini, samo s prorezom za vrat. Sličan kožuh s prorezom po sredini („špencar“) nosio se u prigorju na posao. A na put ili do crkve odijevali su dugački kožuh (do koljena). Njegov je kroy bio složeniji od serdaka i za njega je bilo potrebno pet ovčjih koža. Stanok, rukavi i podolok sastojali su se

od pet dijelova djelomično pričvršćenih oko pojasa. Kožuh je bio bijelo štavljen kao i kyphtar te također ukrašen, iako ne tako raskošno. Kopčao se sprijeda kožnim gumbima te je sprijeda bio opšiven ovčjim krznom (ukr. *смушок*) ili krznom tvora. Kraj Dnjestra kožuh je imao i široki ovratnik od ovčjega krzna, koji je visio do 20 cm na leđima.

U ravnici se za vrijeme kiše i lošeg vremena odijevala i „manta“ – bijela platnena nağortka, koja je dosegala do koljena i imala kapuljaču. Ona je također imala obredno značenje jer ju je uvijek odijevao mladenac; u novije vrijeme se ne upotrebljava.

U odjeću muškaraca i žena ubrajale su se i torbe, u kojima su seljaci nosili svoje stvari. U planinama su muškarci izrađivali kožne „tobivky“, bogato ukrašene metalnim čavličima. Iako su mnogo češće i muškarci i žene nosili vunene kockasto tkane torbe („bysağy“, „tajstry“).

Tako je izgledala narodna odjeća u predjelima Bukovyne. Planinska grupa sačuvala je više arhaičnih osobina i izrazito je srodna, tipom i koloritom, ġalyc'koj i zakarpatskoj Ģuculjščyni; ravničarska grupa poprimila je više novih oblika. Raznolikost ukrasa i neki strani dijelovi na odjeći („karabulja“, „fyz“) objašnjavaju se stranim utjecajima koji su dolazili sa svih strana uzduž velikoga trgovačkog puta. Osnovne osobine odjeće središnja Bukovyna ima zajedničke s ġalyc'kim Pokuttjam i besarabs'kom Hotynščynom⁹, a sjeverna s ġalyc'kim i istočnim Podilljam.

3. Prehrana

Seosko stanovništvo uzgaja prehrambene proizvode na vlastitom gospodarstvu. Zbog toga prehrana ovisi o vrsti gospodarstva i godišnjem dobu.

Osnovna gospodarska biljka u Bukovyni je kukuruz, koji se prerađuje u brašno i krupicu. Od brašna se priprema „kuleša“ („mamalyga“), svakodnevno jelo od brašna, soli i vode koje u velikoj mjeri zamjenjuje kruh. Od kukuruznoga brašna također se peče „malaj“, keks u koji se dodaje pšenično brašno. Osim toga peče se i kruh: u planinama od zobenoga ili ječmenoga brašna s dodatkom kukuruznog, a u prigorju od raži s tim istim dodacima. Dio prehrane čini i krumpir, kuhan ili pečen. Za blagdane se peku pšenični „kolači“¹⁰.

9 Ukr. Хотинщина je područje istočno od Bukovyne, uz mjesto Hotyn, koje zajedno sa sjevernom Bukovynom čini Černivec'ku oblast.

10 Ukr. колач je blagdanski bijeli kruh.

Tu osnovnu hranu dopunjuju slatko ili kiselo mlijeko, smetana, sir i bryndza. Za jušnu hranu svugdje se jede „boršč“ od raženog brašna ili kisele cikle. Na mrsne dane u njemu je komadić dimljenog mesa, a na posne dane grah (fasolja) ili grašak.

Iz povrtnjaka se koriste grah, bob, kupus i krastavci. Od graha i boba rade se raznovrsna posna jela; na različite načine priprema se i kupus. Krastavac služi kao prilog i začim jelu.

Na posne dane jela su ne samo bez mesa, nego i bez „nabila“ (mliječnih proizvoda), a začimjuju se konopljinim ili suncokretovim uljem.

Svečana jela su sarme s kukuruznom krupicom, hladetina (holodec') od svinjskih nožica, pečena kokoš, pyroğy-varenyky, pečenja, a na kraju – riža na mlijeku ili tijesto na mlijeku te kompot od sušenog voća.

Jaja su se malo konzumirala, najčešće u obliku jaja na oko s dodatkom mlijeka i kukuruznog brašna (radije su ih prodavali za novac neophodan za sitne gospodarske potrebe); jednako tako i meso – samo u osobitim prigodama. U područjima kraj Dnjestra i Pruta kao hrana služila je i riba, kuhana ili sušena.

Ukusan začim raznim jelima su gljive, koje seljanke skupljaju ljeti i ujesen te potom suše. Bobice i povrće jedu se sirovi ljeti i ujesen, a povrće se suši za zimu.

Vrijeme jela jednako je u cijeloj zemlji. Ujutro (5–6 h) se poslužuje „obid“ ili doručak, koji se sastoji od žganaca i mlijeka. U podne (12 h) jede se „poludenok“, koji se sastoji od boršča i još jednog jela. Nakon zalaska sunca poslužuje se „večerja“. Za vrijeme jela skuplja se cijela obitelj. Otac prvi počinje jesti.

Prehrana Bukovynaca u osnovi se ne razlikuje od susjednih područja Zakarpattja, Čalyčyne i Besarabije. Može se samo ustvrditi da je raznolikija i bogatija zahvaljujući boljem materijalnom položaju bukovynskih seljaka.

4. Seoski obrt

LONČARSTVO

Posude koje su upotrebljavali seljaci bile su glinene. Za kuhanje su koristili lonce raznih veličina. Jelo se posluživalo u zdjelama. Mlijeko su držali u vrčevima ili ćupovima. Žgance su kuhali u kulešnyku (brončanom kotlu). Pilo se iz malenih vrčeva (ukr. горнятко).

Svi ti proizvodi bili su od crvene gline; neki sa smeđim ili zelenim premazom. Na njima su bili naslikani ukrasi – linije, cik-cak pruge, točke.

Seljaci su te proizvode kupovali na sajmovima ili u mjesnim trgovinama. U Bukovyni je bilo nekoliko mjesta (Vaškivci, Sadygura) gdje su lončari pekli posude i razvozili ih po cijelome kraju. Često su posude zamjenjivali za žito.

TKANJE

Vlakna za tkaninu dobivaju se od lana, konoplje i ovčje vune. Lan i konoplja uzgajali su se gotovo u svakom gospodarstvu, iako je lana bilo manje od konoplje.

Obrada lana i konoplje bio je ženski posao; počinjao je u proljeće (sjetva i pljevidba lana) i trajao do kasne jeseni; zimi se prelo i tkalo.

Predivo je vrlo raznovrsno, a o njemu ovisi i proizvod tkanja. Od prve vrste sirovine „povisma“ izrađivalo se vrlo tanko platno, od druge vrste prediva „zgro-biv“ tkalo se grubo platno, a od treće „kločča“ – vreće i torbe. Osim platna za odijevanje, izrađivale su se i šarene tkanine posebne namjene, kao što su stolnjaci, salvete i marame. To tkanje bilo je složenije od platnenog.

Nekada davno tkalački posao radile su samo žene i još postoje područja gdje je u svakoj kući tkalački stan („krosna“), npr. u planinama. U ravnici se žene manje bave tkanjem jer imaju više posla na gospodarstvu te su zato, pripremvši ih za tkanje, niti odnosile tkalcima kojih je bilo jedan ili dva u selu.

Prema načinu obrade biljnih vlakana, obrađivala se i ovčja vuna. Iz prve duge vune preli su plahte i serdake, iz druge vrste domaće platno, „džerğy“, „koverci“ (čilimi). Nakon što su istkali domaće platno i „džerğy“, nosili su ih u stupu s vodom pod krovom kako bi se zbili, postali čvrsti.

Zavičajni odjel je 1895. otvorio tkalačku školu u Kicmanu, sa željom da se u tu narodnu vještinu uvedu moderna sredstva. Uz stipendiju Odjela je na tkalački studij u Šlesku otišla učiteljica Jevğenija Jarošyns'ka. Proizvode tkalačke škole prodavao je Sajan Zavičajnog odjela u Černivcima.

OBRADA DRVA

Seoskom gospodarstvu bile su potrebne različite drvene stvari i posude za gospodarsku upotrebu: korita i vjedra u kojima su hranili stoku, ili kopanje, velike posude u kojima su namakali posteljinu; konovky i garčyky – veće ili manje posude za vodu; osim toga postojali su i „dijnyci“, u koje se muzlo mlijeko.

Na gospodarstvu je bila široko rasprostranjena upotreba bačvi različite veličine za kupus, krastavce i dr.; u planinama su postojali i „berbenyci“, uske bačve za sir i bryndzu. Gorski stanovnici izrađivali su i manje drvene posude: zdjelice, kaleže, boce, pehare. Posvuda se jelo drvenim žlicama.

U davno vrijeme gospodari su sve izrađivali sami, baš kao i njihove gospodarice različite tkanine. U svakom selu bio je bačvar, koji je izrađivao stvari za prodaju; s vremenom su se sve više kupovali takvi proizvodi. U ravnici se drveni proizvodi nisu ukrašavali, osim škrinja s mirazom koje su donosile djevojke; bile su kaljene ili oslikane. U planinama su se isticale bogatim ornamentom. Gospodarski alat bio

je kaljen (konovky, cebryky, dijnycji), a sitno posuđe lijepo izrezbareno. Sve se to izrađivalo zimi, kad nije bilo mnogo posla na gospodarstvu.

Poseban posao bilo je opremanje kuće. To je radio sam gospodar od drveta jele, bukve i hrasta. Bili su to stol, klupe, kredenc, krevet i škrinja. U novije doba počeli su ih izrađivati i mjesni seoski stolari.

Zavičajni odjel otvorio je školu rezbarenja u Vyžyncu, s ciljem iskorištavanja vještine rezbarenja Ćucula i njezina prenošenja u širu upotrebu. Predavači su bili poznati Ćuculjs'ki rezbari Škrybljak i Dyvdjuk.

PLETENJE

Uz rijeke, gdje je rasla vrba, bilo je razvijeno pletenje koševa. Velike koševe za kumpir pleli su od grančica vrbe, a koševe manje veličine od grančica bukve. Ukrašeni koševi pleli su se za posvećenje jela. Uz Dnjestar se i danas plete pribor za ribolov, tzv. Ćerši – veliki koševi ovalnog oblika.

S ukrajinskoga prevela Aleksandra Vračević

II. H O T I N S K A B I T K A

S. L. Jusov, D. J. Vortman

Hotyn

HOTYN JE GRAD I SREDIŠTE RAJONA u Černivec'koj oblasti¹. Smješten je na desnoj obali rijeke Dnjestar i 2013. imao je 9.800 stanovnika. Povijesno je središte Hotynščyne².

Prema arheološkim podacima, na području Hotyna postojala je skupina naseobina rajkovec'ke kulture³, a kasnije starorus'ka naselja. Većina suvremenih ukrajinskih istraživača smatra da neprekinutu povijest Hotyna treba računati od tih spomenika. Pouzdano se zna da povijest grada počinje potkraj XIV. st., kada je Hotyn, smješten na sjevernoj granici Moldavske Kneževine, bio utvrda (koja je nadzirala strateški važan prijelaz preko Dnjestra), administrativno središte jedne od triju „država“ (volosti⁴) Šypyns'ke Zemlje⁵ te carinska točka na Moldavskome trgovačkom putu (*Via valahica*; carinarnica se prvi put spominje 1408. godine).

-
- 1 Administrativno-teritorijalna jedinica u Ukrajini, Rusiji te nizu drugih zemalja bivšega sovjetskog sistema, ekvivalent hrvatskoj županiji. Oblast je podijeljena na rajone (ovdje i dalje op. prev.).
  - 2 Područje sjeverno od Bukovyne koje zajedno sa sjevernom Bukovynom čini Černivec'ku oblast.
  - 3 Luka-rajkovec'ka kultura – istočnoslavenska arheološka kultura VIII–IX. st., čiji se spomenici nalaze u šumskim i šumsko-stepskim područjima Ukrajine od Dnjeptra do Zakarpattja. Postala je temelj Kyjiv'ske Rusi.
  - 4 U Kyjiv'skoj Rusi – teritorij podređen nekoj vlasti (kneza, samostana i dr.).
  - 5 Povijesni naziv regije na području današnje Bukovyne (kraj XIII. – kraj XV. st.).

Najstariji pisani spomenici Hotyna nalaze se u djelu *Списку руських міст далеких і близьких*⁶ (kraj XIV. st.; „Хот-нѣ“ se spominje među „volos’kim“ gradovima) te u povelji iz 1397. (datum prvog spomena 1301. godine, rasprostranjen u rumunjskoj historiografiji, posljedica je nesporednosti). Jezgra grada bila je Hotynska utvrda kraj koje su se nalazile stambene četvrti smještene u dolini Dnjestra.

Do početka XVIII. st. Hotyn je pripadao Moldavskoj Kneževini te je bio centar *ținutula* (okruga) i značajno trgovačko središte. U drugoj pol. XVI. st. tu su se održavali sajmovi (do 1579. godine).

Grad je imao samoupravu (1615. spominje se izabrano vijeće na čelu s *vijtom*⁷). Nakon Rusko-turskoga rata 1710–1711. Hotyn je prešao u ruke Osmanskoga Carstva te postao središte Hotynske nahije⁸. Zbog gradnje nove utvrde, koja je zauzimala znatno veću površinu od prijašnje, gradske su zgrade premještene iz doline na okolne padine i zaravan. U gradu je niknulo mnogo zidanih građevina (od njih je očuvana jedino carinarnica), popločene su ulice te izgrađen vodovod s fontanama.

Tijekom moldavskog i osmanskoga razdoblja vojnostrateško značenje Hotynske utvrde postalo je razlog brojnih osvajanja Hotyna od strane armija Poljsko-Litavske Unije (1620–21, 1673–74, 1676–99), Ruskoga Carstva (1739, 1769–74) i Austrije (1774–76, 1788–93; u tom drugom razdoblju grad je bio središte Hotynske marke⁹ u sklopu Bukovynskog okruga Kraljevstva Galicije i Lodomerije). Grad je više puta bio spaljen i uništen. Polja južno od Hotyna (danas na području grada) bila su poprište glavne bitke Hotynskoga rata 1621. i Hotynske bitke 1673. Godine 1806. grad je treći i posljednji put zauzela ruska vojska; zajedno s cijelom Besarabijom. Hotyn je 1812. službeno potpao pod vlast Ruskoga Carstva, a 1813. postao je središte kotara¹⁰ (od 1818. u sastavu Besarapske oblasti, zatim gubernije). Tijekom ruskoga razdoblja broj stanovnika Hotyna brzo je rastao: 1819. god. 3.500, a prema popisu iz 1897. god. 18.400 (od toga – 50% Židova i 45% pravoslavaca – većinom Ukrajinaca i Rusa). Glavna zanimanja žitelja bila su obrt i trgovina (među ostalim i krijumčarenje); industrija je bila zastupljena tek u obliku sitnih poduzeća (većinom u prehrambenoj industriji). Od sredine XIX. st. na zaravni se odvijala gradnja novoga dijela grada koji je imao pravokutnu mrežu ulica te je na sebe preuzeo ulogu centra grada (upravne zgrade, crkve, kuće imućnih žitelja).

6 „Popis rus’kih gradova dalekih i obližnjih“.

7 Njem. vogt – čelnik lokalne uprave ili samouprave u srednjovjekovnoj Njemačkoj, kasnije u Velikoj Kneževini Litvi, Poljskoj i Ukrajini (XV. – XVIII. st.).

8 Upravna jedinica Osmanskoga Carstva.

9 Vojnopravna jedinica uspostavljena na granicama države radi njezine obrane.

10 Administrativno-teritorijalna jedinica u predrevolucionarnoj Rusiji, sastavni dio gubernije.

Od veljače do listopada 1918. Hotyn je okupirala Austro-Ugarska. Deseti studenoga 1918. grad je zauzela rumunjska vojska te je Hotyn zajedno s cijelom Besarabijom pripojen Rumunjskoj. Za vrijeme Hotynskog ustanka 1919. grad su 23. siječnja zauzeli ustanici te ga držali do 30. siječnja. Nakon gušenja ustanka velik broj Hotynjana pobjegao je na lijevu obalu Dnjestra kako bi se spasili od represije. Od 1918. do 1938. Hotyn je bio središte *judeta* (kotara), 1938–40. pripadao je *ținutul*¹¹ Suceava (sa sjedištem u Černivcima). Godine 1930. grad je imao 15.300 žitelja (od toga – 51,4% Ukrajinaca i Rusa, 37,7% Židova i 8,8% Rumunja). Uz nazočnost kralja Karola II. svečano je 1935. otvoren Dom kulture „Atenij B. P. Hașdeu“¹² (danas Dom za djecu i učenike).

Nakon sovjetske aneksije Besarabije, Hotyn je ušao u sastav Černivec'ke oblasti, ustanovljene 7. kolovoza 1940, te postao središte rajona. Na početku Velikoga domovinskog rata Sovjetskog Saveza 1941–45. (Drugi svjetski rat – op. prev.) grad je zauzela rumunjska vojska (6. srpnja 1941) te je zajedno s cijelom Besarabijom pripojen Rumunjskoj (bio je središte *judeta*). Po naredbi rumunjske vlade strijeljano je više od tisuću Hotynjana (prije svega Židova). Antirumunjska ilegala je otkrivena i uništena. U travnju 1944. Hotyn su zauzele sovjetske trupe. U gradu je u poslijeratnom razdoblju izgrađeno nekoliko značajnih industrijskih poduzeća, među kojima i tvornica sagova (propala 1990-ih godina), drvni kombinat te tvornica metalnih proizvoda „Kalibr“. Nakon stjecanja ukrajinske nezavisnosti poraslo je značenje grada kao turističkog središta, čemu je pogodovalo i osnivanje Državnoga povijesno-arhitektonskog rezervata „Hotynska utvrda“ (2000. god.).¹³

S ukrajinskoga preveo Bruno Robert Kirinić

11 *Ținutuli* su 1938–1940. bili najveće teritorijalne jedinice u Rumunjskoj; danas su to *judeti*. Ovaj *ținutul* razlikuje se od onoga iz doba Moldavske Kneževine.

12 Bogdan Petriceicu Hașdeu (1838–1907) – rumunjski pisac i filolog.

13 Юсов, С. Л., Вортман, Д. Я. Хотин. // *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2013, с. 418-419.

K. A. Lypa

Hotynska utvrda

HOTYNSKA UTVRDA JE ARHITEKTONSKI spomenik od nacionalne važnosti u gradu Hotynu. Datum podizanja zidane utvrde predmet je rasprave: gradila se od druge pol. XIII. st. do druge pol. XIV. st., no vjerojatnije pred kraj navedenog razdoblja. Osnivači su, ovisno o prihvaćenom datumu, mogli biti vladari ili Ćalyc'ko-Volynjs'ke, ili Moldavske Kneževine. Pretpostavka da je već početkom XI. st. postojala starorus'ka drveno-zemljana utvrda, koja je prethodila zidanoj, nema potvrdu ni u arheološkim ni u pisanim izvorima i zasniva se tek na pretpostavkama. Najstariji pisani spomenici Hotyna, a i Hotynske utvrde, nalaze se u djelu *Списку руських міст далеких і близьких* (kraj XIV. st.) te u povelji iz 1397. godine. Hotynska utvrda je kao pogranična tvrđava tijekom postojanja više puta mijenjala vlasnike, ponekad na vrlo kratko vrijeme. Najdulje je pripadala Moldavskoj Kneževini.

Najstariji dio kompleksa (površine oko dva hektara) podignut je u sjevernome dijelu današnje utvrde, na grebenu između Dnjestra i potoka koji se u njega ulijeva. U drugoj pol. XV. st., za vladavine moldavskoga kneza Štefana III. Velikog, Hotynska utvrda bila je temeljito preuređena, znatno proširena u smjeru juga (površina se povećala na šest hektara) te prilagođena za obranu od ranoga vatrenog oružja. Razina dvorišta palače podignuta je na 8–10 m te su razmjerno tome povišene i zidine. Zidine Hotynske utvrde ukrašene su ornamentom od crvene cigle s motivima pravokutnika te stepenastih piramida urešenih križevima,

koje jedan dio istraživača tumači kao „babilon“ i „golgotu“, a drugi kao tatarsku tamgu¹ i tetragram². Stara utvrda pretvorena je u unutrašnje dvorište koje su od ostatka utvrde odjeljivale dvije dvorske zgrade povezane velikim vratima (očuvala se zapadna zgrada). Zidovi palače urešeni su ornamentom od crvene cigle i bijelog vapnenca te se djelomično očuvao dekor od bijeloga kamena koji je krasio prozore i vrata. U to je vrijeme izgrađena i dvorska kapelica s križno-rebrastim svodom (što naginje gotičkom stilu) te u isto vrijeme romanički portal (koji je anakroničan za dotično razdoblje). Tada je izgrađen i donjon³ sa sjeverne strane te zapadna obla kula koja je bila povezana s palačom; u istočne zidine ugrađena je kvadratna kula. Vanjsko dvorište Hotynske utvrde, koje je načinjeno na južnoj strani, opasano je zidinama s tri kule, od kojih je jedna bila ulazna. Na taj je način u Hotynskoj utvrđi uspostavljen obrambeni sustav kula tipičan za kasnosrednjovjekovnu fortifikaciju. Hotynska utvrda bila je boravište pyrkalaba (staroste, vladareva namjesnika) koji je upravljao Hotynskim *ținutulom* (okrugom).

Godine 1476. uspješno je izdržala opsadu osmanske vojske predvođene sultanom Mehmedom II. Poljska vojska zauzela je utvrdu 1538, a tijekom opsade mnogi su dijelovi zidina, kule i ostale zgrade bili oštećeni i uništeni topovskom paljbom. Od 1540. do 1544. Hotynska je utvrda obnavljana i proširena u smjeru juga te je gotovo u potpunosti dobila današnji izgled. Nedaleko od utvrde odvale su se važne bitke između armija Osmanskoga Carstva i Poljsko-Litavske Unije (Hotynski rat 1621; Hotynska bitka 1673), ali utvrda nije sudjelovala u borbama.

Godine 1675. osmanska je vlada naredila moldavskomu vladaru da uništi Hotynsku utvrdu. Unatoč naredbi uništen je samo južni zid s kulama, dok su drugi dijelovi zidina tek napuknuli. Od 1711. do 1718. Hotynska se utvrda obnavljala te je postala upravno središte Hotynske nahije, a u njoj su smješteni osmanska uprava i garnizon. Početkom XVIII. st., u uvjetima sve veće uloge topništva te stvaranja profesionalnih vojski, utvrđenost Hotynske utvrde više nije bila razmjerna njezinoj strateškoj važnosti. Stoga su Osmanlije 1718. oko starog utvrđenja podigli novu liniju obrambenih objekata, koji su se prostirali na površini od gotovo 30 hektara. Fortifikacije su izgrađene po uzoru na „Vaubanov⁴ prvi sustav“, koji je u to doba bio aktualan. Glavni obrambeni nasip imao je ravne kurtine i sedam peterokutnih bastiona, u kojima je donji red bio uređen kao kazamat. Eskarpa i kontraskarpa rova obložene su kamenom. Do utvrde je vodilo pet zidanih vrata: Kam’janec’ka,

1 Apstraktni žig ili pečat koji su koristili euroazijski nomadski narodi i kulture na koje su utjecali. Predstavljala je amblem određenog plemena, klana ili obitelji.

2 Uobičajen naziv za hebrejsko ime Boga.

3 Vrsta kule; romanička stambena i obrambena građevina.

4 Sébastien Le Prestre de Vauban (1633–1707) – francuski general, vojni inženjer i maršal.

Iaška, Benders'ka, Rus'ka i Podiljs'ka. Na području utvrde izgrađeni su džamija, vojarne, konjušnice, radionice i kupališta. Istodobno su obnovljene stara obrambena jezgra i jugozapadna kula, deset metara južnije izgrađen je novi obrambeni zid i ulazna kula; srednjovjekovne stražarske staze, koje su se nalazile na vrhu zidina stare utvrde, zamijenjene su nazubljenim prsobranima. Stara građevina izgubila je ulogu samostalnog obrambenog objekta i od tada je služila kao arsenal.

Ruska armija je 1739, nakon pobjede kod Stavčana (danas selo Stavčany u Hotynskome rajonu, Černivec'ka oblast), bez borbe zauzela Hotynsku utvrdu. Taj je događaj opisao Mihail Lomonosov u „Odi... osvajanju Hotyna“. Od 1769. do 1774. utvrdu je privremeno držala ruska vojska, a 1788–93. austrijska. Godine 1806. Hotynsku su utvrdu ponovo zauzeli Rusi, a prema Bukureštanskom miru 1812. službeno je predana Ruskome Carstvu. Iz doba kada je u utvrdi bio smješten ruski garnizon sačuvana je Crkva sv. Aleksandra Nevskog (1835), izgrađena u klasicističkom stilu. Do sredine XIX. st. Hotynska je utvrda izgubila stratešku važnost te je 1856. prestala služiti kao vojni objekt. Danas se o spomeniku brine Državni povijesno-arhitektonski rezervat „Hotynska utvrda“, osnovan 2000. godine.

Na području utvrde se od 2004. redovito obavljaju arheološka istraživanja, zahvaljujući kojima su pronađeni mnogi materijali iz razdoblja XV–XVIII. st.; otkopani su podrumi džamije s minaretom te pronađeni ostaci jugoistočne kule iz XV. stoljeća.⁵

S ukrajinskoga preveo Bruno Robert Kirinić

Hotynska utvrda

5 Липа, К. А. Хотинська фортеця. // *Енциклопедія історії України*, Київ: Наукова думка, 2013, с. 422-423.

Serĝij Komarnyc'kyj

Iz povijesti Hotynskoga rata

OD XV. DO XVII. STOLJEĆA između Osmanskoga Carstva i Poljske vodili su se mnogobrojni ratovi za utjecaj i vlast u jugoistočnoj Europi – na ukrajinskim zemljama, u Moldaviji i na Balkanu.

U borbi protiv osmanske agresije sudjelovalo je i ukrajinsko kosaštvo, osobito tijekom pomorskih pohoda.

Poljske su vlasti, promatrajući *zaporoško kosaštvo*¹ kao neprijateljsku silu, nastojale smanjiti njegovu brojnost, podrediti ga državnoj vlasti te čak potpuno ukinuti. No sljedeći rat s Osmanskim Carstvom, koji je počeo 1620, promijenio je situaciju.

Osmansko-tatarske snage (gotovo 80.000 ljudi), na čelu s ĩskender-pašom u savezu s krymskim kanom Canibek Girayem, prodrle su u vlaške i moldavske zemlje. Poljska armija, predvođena kraljevskim hetmanom² Stanisławom Źółkiewskim, imala je samo 10.000 ljudi. S tom malobrojnom vojskom Źółkiewski je u prvim danima rujna 1620. prešao Dnjestar i krenuo u središte Moldavije, pod Iași, kako

---

1 Zaporoški kozaci bili su vojničke skupine ukrajinske etničke pripadnosti, koje su se organizirale na području Zaporožžja sredinom XVI. st. te kasnije osnovale i svoju državu.

2 Ukr. гетьман (ĝet'man) – naslov vrhovnoga vojnog zapovjednika vojski Poljske i Litve te zapovjednika kozaka u Ukrajini. Za poljske zapovjednike dalje u tekstu pisat će „hetman“, a za ukrajinske „ĝet'man“.

bi se spojio s vojskom moldavskoga vladara Grazianija. Kod Iašija je, na tužorskim poljima (selo Tužora na rijeci Prut), podigao tabor i čekao Osmanlije.

Tužorska je bitka trajala sedamnaest dana. Glavnina vojske Żółkiewskog bila je u potpunosti razbijena. Graziani je pobjegao s bojnog polja, no uhvaćen je i ubijen. Hetmanu Żółkiewskom je Kan Temir odrubio glavu i poslao je sultanu Osmanu II. Poljski hetman Stanisław Koniecpolski i ostali zapovjednici zarobljeni su. Ondje je poginuo i otac Boğdana Hmeljnyc'kog³, Zinovij, a mladi Boğdan bio je zarobljen. Osmanlije i Tatari zaplijenili su mnogo oružja, među ostalim 120 topova te tisuće kola imovine. Osmanlije su također, prema svjedočanstvu Macieja Tytlewskog⁴, pretrpjeli velike gubitke – gotovo 30.000 ljudi. Kod Tužore je poginuo svijet poljskoga plemstva.

Tužorska je bitka bila početna etapa Hotynskoga rata. Uništenje vojske Żółkiewskog uvjerilo je sultana Osmana II. u nemoć Poljske te je odlučeno osvojiti je sljedeće godine. U Carigradu su smatrali da Poljska neće imati niti jednog saveznika: švedski je kralj ratovao u Livoniji; Habsburgovci, zaokupljeni borbom protiv pobunjenih Čeha, zabranili su na svojem teritoriju čak i vrbovanje plaćenika, a pomoć im je odbio i Papa.

Osman II., zanesen lakim pobjedama kod Tužore, ubrzano se pripremao za novi rat s Poljskom, koju nije želio samo uništiti nego i pokoriti.

Pred sultanovom je palačom podignuta državna zastava Osmanskoga Carstva te bunčuk⁵ od konjske grive. Bio je to znak da će mladi padišah⁶ sa svojom vojskom krenuti na sjever. Sultan je naredio da se pronese vijest o ratu s Poljskom po cijelome Carstvu. U ratu su morali sudjelovati svi muškarci.

U Osmanskome Carstvu troškovi za povećanje vojske i pripreme za rat bili su veliki. Po pitanju rata s Poljskom nije postojalo jedinstvo u divanu⁷ (vijeću) Osmana II., u kojemu je sultan imao snažnu oporbu, dok su neki otvoreno izražavali nezadovoljstvo njegovim nastojanjima da započne rat. Iskusni i utjecajni političari pokušavali su ga odvratiti od pohoda na Poljsku, ali neuspješno. Zvezdoznanci i gataoci u džamiji Selimiye (Selimiye je podignuta u XVI. st. za vrijeme sultana Selima I.⁸) i zvezdarnici Saad-ad-Din savjetovali su mu da ostane u Carigradu.

3 Jedan od najvećih ukrajinskih ģetmana, stvorio je nezavisnu kozačku državu Ģetmanšćynu.

4 Benediktinski opat, autor djela *Narratio de proeliis gestis inter Polonum et Turcam anno 1620 et 1621*.

5 Vrsta žezla, simbol vlasti u Osmanskome Carstvu te u još nekih naroda (ovdje i dalje op. prev.).

6 Vladarski naslov u Osmanskome Carstvu i Turskoj od XV. st. do 1922. godine; Osman II. je u vrijeme dolaska na vlast imao 15 godina.

7 Carsko vijeće u Osmanskome Carstvu.

8 Ovdje se radi o pogrešci, budući da je džamija Selimiye izgrađena za vrijeme sultana Selima II.

Osman je ostao čvrsto pri odluci. Tada su se okupili veziri i ostali gradski velmože; svi su zastupali jednak stav o nesigurnom i nepoželjnom pohodu u daleki i hladni „Ljahistan“⁹. Uvjeti za rat bili su nepovoljni, kao posljedica unutarnjeg i vanjsko-političkog položaja Osmanskoga Carstva. Taj je položaj u osvojenim europskim zemljama bio nestabilan. Mir s Perzijskim Carstvom bio je krhak. Perzijanci, tvrdili su veziri, već prijete granicama Carstva i mogli bi započeti novi rat kada zemlja ostane bez obrane. Sultan je nato odgovorio kako „neće promijeniti svoju odluku pa makar perzijski šah bio i na deset dana od Carigrada“. Sultanu su izrazili i bojazan da bi ukrajinski kozaci mogli sklopiti dogovor s kršćanskim stanovništvom Carstva te napasti prijestolnicu, a on je odvratio: „...prije kretanja u pohod valja pobiti sve kršćane u Carigradu“. U to je doba Carigrad bio velik i mnogoljudan grad. Tada su savjetnici upozorili da bi takav postupak uvukao Osmansko Carstvo u rat protiv mnogih europskih država. Tako je zaključena rasprava.

Jedino je veliki vezir Ali-paša, tzv. Güzelce, dakle Ljepotan, podržavao ratoboran duh padišahi, huškao ga na rat s Poljskom ističući da Poljsko-Litavska Unija izbjegava plaćanje harača krymskome kanu i ne obuzdava kozake, pa je vrijeme da sultan stekne slavu Timura Lenka i Džingis-kana i kazni Poljsku za izdaju. Sultan smjenjuje mnoge vezire, mijenja ravnotežu moći u zemlji te izdaje brojne i surove zapovijedi. Iznenada iz nepoznatih razloga umire Ali-paša, umjesto kojega veliki vezir postaje Hüseyin-paša. Naposljetku Osman II. naređuje pogubiti svojega brata Şehzadu Muhammeda, koji mu je prije smrti poželio istu sudbinu.

Jan Sobieski, sudionik Hotynskoga rata, zabilježio je gnjev s kojim je Osman II., poput pobješnjela tigra, na svakoga nasrtao: „Vezira Mustafu, koji odlučno ustvrdi da je pobjeda nemoguća, sam Osman II. rani nožem.“

Porta se postupno pretvarala u moćan vojni tabor. Sultanovi ljudi od povjerenja poslani su u razne dijelove Imperija radi novačenja i rekvizicije hrane, prijevoznih sredstava, konja, mazgi i deva. Osman je skupljao vojsku iz svih dijelova svoje države.

Godine 1621. (22. travnja) naredio je da mu razapnu šator na trgu Daudbaši, unutar zidina Carigrada. Ondje su stigle i sultanove postrojbe – janjičari, te spahije i šest tisuća deva s novcem i namirnicama. Za nekoliko dana Osman II. je s vojskom krenuo prema Edirni (Drinopolju – op. prev.). Tamo je izvršio pregled trupa. U njegovoj nazočnosti djelomično je provjerena ispravnost oružja. Neki ratnici zami-jenjeni su spremnijima. Trupama su podijeljeni novčani darovi iz sultanove riznice.

9 Ljahy je povijesni ukrajinski naziv za Poljake; Lesi su bili zapadnoslavensko pleme, naziv kojih se ponekad shvaćao općenito kao naziv za Poljake.

Na kraju je cijela vojska stupala pred Osmanom II. koji im je obećao „pobjedu i ratni plijen“.

Početkom lipnja osmanska je armija došla do Dunava i zaustavila se, budući da nije bilo mosta. Osmanlije su naredili Bugarima i Moldavcima da ga izgrade. Istodobno je sultan izdao zapovijed da se ojača obrana crnomorske obale. Odlučio je na Crno more poslati četrdeset galijskih brodova pod zapovjedništvom kapudana-paše¹⁰, koji je dobio zadatak pripaziti na kozačke čajke¹¹.

Pa ipak nikakve osmanske snage nisu mogle zaustaviti opravdanu borbu zaporoških kozaka. Tijekom svibnja i lipnja 1621. kozaci su se ponovno pojavili na ušćima Dnjepra, Dnjestra i Pruta. Zaplijenili su nekoliko osmanskih brodova s topovima, barutom, topovskim kuglama i živežnim namirnicama, koji su plovili za Akerman (danas Bilgorod-Dnistrovs'kyj u Ukrajini – op. prev.). Zaporošci su u nastavku pomorskog pohoda stigli do Carigrada, uništili njegovu okolicu, ušli u Galac (danas Galați u Rumunjskoj – op. a.), a zatim se vratili nazad. U vrijeme kada je osmanska vojska prelazila Dunav, jedan zaporoški odred napao je Trapezunt (danas Trabzon u Turskoj – op. prev.), a drugi Budžačku hordu. Taj drugi odred brzo je izbio na ušće rijeke Prut te zadao udar vojsci Kana Temira. Kozачkoj flotili iz Kilije suprotstavila se osmanska eskadra predvođena admiralom Halil-pašom. Kozaci su međutim uspjeli namamiti eskadru u plićak i uništiti je – potopili su dvadeset osmanskih brodova, a ostatak je pobjegao u Carigrad.

Sveobuhvatne pripreme Osmana II. za rat primorale su Poljsku da osigura pristanak zaporoških kozaka na sudjelovanje u nadolazećem ratu s neprijateljem. Nužnost pridobiti kozake, bez kojih je bilo iluzorno nadati se odbijanju osmanske navale, prisilila je Zygmunta III. da se obrati jeruzalemskomu patrijarhu Feofanu, koji se iz Moskve vraćao u Palestinu, s molbom da pozove zaporošce na borbu protiv zajedničkog neprijatelja. Poziv je naišao ne samo na odjek u srcima zaporožaca, već i na potporu širokih masa ukrajinskog naroda. Kada su se zaporošci na poziv kraljevskog izaslanika Obałkowskog pojavili na vijeću, koje se održalo 15. lipnja 1621. u predjelu Suha Dibrova (između Ržyščiva i Bile Cerkve), pridružili su im se deseci tisuća ljudi koji su shvatili kakva opasnost prijeti domovini. Na vijeću se okupilo 50.000 ljudi. Stigli su gėt'man Jac'ko Borodavka, pukovnik Petro Sağajdačnyj te ostali starješine. Sağajdačnyj tada nije bio gėt'man; ispisani, dakle kozaci izbačeni iz vojnog registra¹², nezadovoljni njegovom opreznom politikom,

10 Vrhovni zapovjednik osmanske mornarice.

11 Bojni brod zaporoških kozaka.

12 Poljska je kozacima, u pokušaju da smanji njihovu moć, od 1568. nudila brojne povlastice u zamjenu za registraciju u službi poljske vojske.

osobito u vrijeme Rostavyc'kog ugovora, okupili su se na Zaporizžju¹³ i oduzeli mu titulu ģet'mana. Brojni su bili i predstavnici svećenstva, koje je u to doba imalo važnu ulogu u društvenom, kulturnom i ideološkom životu naroda.

Na vijeću je, osim kozaka, sudjelovao i kyjiv'ski mitropolit Iov Borec'kyj. Okružen s tristotinjak svećenika i pedeset monaha, molio je kozake da pomognu Poljskoj protiv „busurmana“¹⁴. Kyjiv'ski mitropolit Borec'kyj bio je veliki pristalica kozaštva. Već je 28. travnja 1621. objavio „manifest“ u kojem je kozaštvo nazvao nastavkom vojničke slave Kyjiv'ske Rusi te je smatrao da je ono razvilo njezine najbolje tradicije ratnog umijeća. Vijeće je trebalo donijeti odluku koja je mogla odrediti daljnju sudbinu ukrajinskog naroda.

To prvo vijeće, na kojem se okupio velik broj naoružanih kozaka, snažno se dojmilo kraljevskog izaslanika, svećenika Bartłomieja Obałkowskog, koji je zabilježio: „Poprilično strahujem da sve ne završi kakvim ustankom, seljačkom bunom, naprosto su se razuzdali kada vidješe koliko su tu brojni i moćni. Brani, Bože, ovdje okupljeni katolički živalj jer bijeg je nemoguć! Sve je živo otišlo u kozake.“

Petro Saģajdačnyj je u govoru na kozačkom vijeću podržao ideju zajedničke borbe kozaka i Poljaka protiv Osmanlija te je uvjeravao da bi nakon uništenja poljskih snaga i pokoravanja Poljske na red došlo osvajanje Ukrajine. Kozačko je vijeće odlučilo priskočiti u pomoć poljskoj vojsci, uvjetujući svoj pristanak na sudjelovanje u ratu ispunjenjem određenih zahtjeva: priznavanjem prava kozaštva na proširenje članstva, ukidanjem određenih kraljevskih odredbi i priznavanjem visoke pravoslavne hijerarhije s njezinim mitropolitom Iovom Borec'kim. Vijeće je izabralo izaslanstvo, na čelu s Petrom Saģajdačnim, koje se imalo uputiti u Varšavu. Također je odlučeno pozvati i donske kozake. Vijest da su zaporoški kozaci odlučili sudjelovati u ratu protiv Osmanskoga Carstva poremetila je sve planove Osmana II. Osmanlije su nastojali raskinuti taj dogovor, posijati sjeme razdora između kozaka i Poljske i koncentrirati sve snage na Dnjestru da dobiju na vremenu. Prije no što su se sastali s Poljacima kod Hotyna, kozaci su od sultana dobili ponudu da se pridruže Osmanlijama. U slučaju osvajanja poljske države obećao im je različite povlastice te mogućnost da izaberu kozačku prijestolnicu: ili Kyjiv ili Kam”janec' Podiljs'kyj. Ponuda nije bila prihvaćena.

U Poljskoj su prema odluci sejma skupljali poreze za financiranje novaćenja; učvršćivali su Ljviv, Kraków, Kam”janec' i ostale utvrde na ruti očekivane invazije;

13 Komarnyc'kyj koristi naziv „Запоріжжя“, koji se odnosi na ukrajinski grad Zaporizžja, umjesto „Запорожжя“ (Zaporožžja), što je naziv povijesne ukrajinske etnokulturne regije, na koju je autor najvjerojatnije mislio.

14 Ukr. бусурман – naziv za osobu druge vjere (uglavnom islamske).

lijevali su topove i kugle te pripremali zalihe baruta. Na čelo vojske postavljen je veliki litavski hetman Karol Chodkiewicz, slavni pobjednik nad Šveđanima kraj Kirchholma 1605. godine. Vojska se, međutim, sporo okupljala, a njezina brojnost pokazala se manjom od one koju je odredio sejm; u Hotyn je pristiglo tek 33.000 ljudi, a s njima 28 topova te malo baruta. Osim toga u poljskoj je vojsci, u skladu s tradicijom, prevladavala konjica, dok je u uvjetima u kojima se odvijala Hotynska kampanja nužno bilo pješaštvo.

U posljednjim danima svibnja poljska vojska, predvođena Stanisławom Lubomirskim, stigla je u Skalu i podigla tabor na obali rijeke Zbruč. Odande su slali izviđače da prikupe informacije o neprijatelju, njegovoj vojsci i naoružanju, a uskoro je pristigao i Karol Chodkiewicz s litavskom vojskom. Sve su vojske morale prijeći Dnjestar, no stigavši na obalu Dnjestra kod Hotyna, poljske snage nisu mogle prijeći na drugu stranu jer nije bilo mosta. Izgraditi most preko Dnjestra nije bilo lako. U rješavanju je pomogao jedan „Rusyn“¹⁵ i most je ubrzo dovršen.

Dvadeset i prvi kolovoza u poljski je tabor stigao Petro Sağajdačnyj, a poljsko ga je zapovjedništvo dočekalo srdačno i s darovima. Nakon sastanka, na putu do kozaka koji su bili smješteni u rajonu Moğyliv-Podiljs'kyj na Dnjestru, Sağajdačnyj je naletio na osmanski tabor i jedva se spasio.

Na vijeću je kozake izvijestio o rezultatima pregovora s poljskim hetmanom u hotynskom taboru. Na istom vijeću Sağajdačnyj je izabran za gėt' mana umjesto Jac'ka Borodavke (potonji je ubrzo pogubljen). Kozaci su se uz teške borbe s tatarskim hordama probijali do Chodkiewiczza. Kada su zaporoški kozaci stigli u poljski tabor, zapovjednici su u znak pozdrava postrojili vojsku da ih dočeka.

Poljska se vojska kod Hotyna smjestila na sljedeći način: tabor se prostirao od sjeverozapada prema jugoistoku. Prednja mu je strana gledala na zapad i jugozapad, a stražnja se protezala uz stjenovitu obalu Dnjestra. Teren pred taborom bio je grub i neprijatelju teško pristupačan. Poljska vojska, koja je imala devet pukovnija, bila je podijeljena na dva dijela i raspoređena po bokovima. Desnim krilom zapovijedao je Lubomirski, a lijevim Chodkiewicz. Naprijed lijevo, na najopasnijem i najodgovornijem mjestu, stajao je kozački tabor.

Chodkiewicz je, prema pisanju vojvode Jakuba Sobieskog, planirao iza leđa zaporoških kozaka „držati se u obrambenom položaju i oprezno čekati ratnu sreću“. Poljsko se zapovjedništvo te taktike pridržavalo sve do kraja rata.

---

15 Hrv. Rusini, Ruteni – etnonim koji se u početku koristio za istočnoslavensko stanovništvo Kyjiv'ske Rusi, a nakon njezina raspada za ukrajinsko i bjelorusko stanovništvo Velike Kneževine Litve, Poljsko-Litavske Unije, Austro-Ugarske i drugih zemalja.

Petro Saĝajdačnyj i ostali kozački pukovnici pridržavali su se drugačije taktike: aktivna obrana u spoju sa snažnim protunapadom, pomno izabrano vrijeme i mjesto udara, razoran juriš i danju i noću. Sve je to otvorilo mogućnost oslabiti, a zatim i uništiti neprijatelja. No niz vrijednih inicijativa Petra Saĝajdačnog nije nailazilo na potporu poljskog zapovjedništva, točnije taštoga Chodkiewicza. Zbog toga je Saĝajdačnyj od početka rata morao provoditi vojne operacije gotovo bez pomoći, s kozačkim snagama.

Osman II. je svojoj vojsci proricao pobjedu i potpuno uništenje poljsko-ukrajinskih snaga. Planirao je munjeviti rat. Budući da je bio dosljedan, zakleo se na post sve dok, do večeri, ne pošalje u pakao i posljednjeg Poljaka.

Došao je dan Hotynske epopeje, 2. rujna 1621. Bitka je započela napadom na tabor kozaka. Zaporoške snage su na neprijatelja snažno otvorile vatru. Kroničar je zapisao da je počela velika bitka: šume su stenjale, stijene podrhtavale, a dim i vatra su danju i noću prekrivali bojno polje. Prva crta bojišnice protiv Osmanlija bila je na osamsto metara od utvrde koja je tada bila u rukama Poljaka.

Crta obrane zaporoških kozaka protezala se od Jaških vrata, odnosno turskoga mosta, kraj današnjega trga na kojem je prije bio sajam, do nekadašnje tvornice opeke.¹⁶ Iskopani su duboki rovovi – redute, a na zemljani nasip postavljena su kola zaporoških kozaka (tabor). Između donjih dijelova kola i grudobrana bile su pukotine kroz koje je prema osmanskim i tatarskim vojnicima bilo upereno na tisuće samostrijela i pušaka. Petro Saĝajdačnyj je na konju obilazio crtu obrane i znalački zapovijedao bitkom. Od vojnika je tražio da ne žure s paljbom, već da puste neprijatelja da se približi na tri-četiri koraka, dobro naciljaju i pucaju Osmanlijama u oči, a kada krenu u bijeg, neka gađaju u noge.

Tisuće Osmanlija je uz uzvike „Allah-Allah-Allah“ više puta krenulo u juriš na zaporoške kozake, smatrajući ih glavnom silom u bitci. A zaporošci su, odvažni i hrabri, predvođeni i osokoljeni neustrašivim Petrom Konaševyčem-Saĝajdačnim, sve napade redom odbijali. Saĝajdačnyj, ranjen otrovnom osmanskim strijelom, jahao je uzduž linije obrambenih nasipa te nastavio zapovijedati bitkom.

Kozaci su u Hotynskoj bitci bili dobro naoružani. Imali su lake, pokretne topove, kugle, barut, puške kremenjače, kubure, samostrijele, sablje i pike¹⁷, a koristili su i luk i strijelu te bodeže i noževe.

Od jutra do večeri vodile su se žestoke borbe. Bitka se rasplamsala toliko da ju je mogla zaustaviti samo nadolazeća noć. Osmansko je topništvo bez prestanka

16 Tekst je napisan 2000. godine.

17 Vrsta dugačkoga bodnoga koplja.

gađalo zaporoške rovove. Tatari su divljački napadali prednje položaje kozaka, pokušavajući ih odsjeći od ostatka vojske.

Povremeno je u bitci dolazilo do preokreta, opasnih za prednje kozačke odrede. Jednoga su dana poljski vojskovođe dugo promatrali tijekom borbe. Predvečer, kada su kozaci počeli navaljivati, kada su prodrli duboko u neprijateljske redove te umalo bili opkoljeni, situaciju su spasile postrojbe koje je Chodkiewicz poslao u pomoć i koje su neočekivanim udarom pomogle već iscrpljenim zaporošcima. Borba je završila kasno navečer.

Toga je dana neprijatelj izgubio više od tisuću vojnika, još ih je više bilo ranjeno, a kozaci su došli u posjed vrijednih trofeja. Zaporoški su kozaci svaki dan (rat je trajao do 6. listopada 1621) hrabro i smjelo odbijali sve napade te su i sami, dva-tri puta dnevno, jurišali na osmanske horde. A kada su Osmanlije bježali, kozaci su preskakali kola te ih brzo, bez straha, hvatali i ubijali.

Osmanska vojska izgubila je niz istaknutih zapovjednika, među njima i upravitelja Silistre, vojskovođu Hüseyina-pašu. Prvi dani bili su razlog za veselje i nadu u povoljan ishod rata za Poljsku.

Početkom rujna Osmanlije su pretrpjeli velike gubitke u ljudstvu i naoružanju. Kozaci su pak pribavili vrijedne trofeje, među ostalim i topove.

Jednog od idućih dana iznova su počele žestoke borbe. Osmanlije su skrenuli pozornost s poljskoga tabora i svim snagama napali zaporošce. Nekoliko su sati neprekidno jurišali na kozačke rovove, gađajući ih teškim topovima. Zrak je bio ispunjen dimom, a iskusni ratnik Chodkiewicz je priznao da „u cijelome životu nije čuo takvu tutnjavu topova“.

U početku su kozaci iz svojih rovova topovskom i puščanom paljbom neprijatelju nanosili veliku štetu, a zatim su prešli u snažan napad. U tom je okršaju poljski vod pod zapovjedništvom Rusinowskog pružio veliku potporu kozacima povremeno privlačeći neprijateljske snage na sebe. Kozaci su se, progoneći neprijatelja u povlačenju, prilično udaljili od svog tabora. Sunce je već bilo na zalazu pa su odlučili pregrupirati snage, od Chodkiewicza zatražiti pojačanje te ponovno napasti obeshrabrena neprijatelja.

Turci su, ne pročitavši namjeru kozaka, pomislili kako su zbog mraka prekinuli borbu te su se neorganizirano vratili u svoj tabor. A Sağajdačnyj je ponovno postrojio redove te poveo kozake u juriš na sultanov tabor. Njihova pojava bila je za sultana potpuno iznenađenje. Osmansku vojsku zahvatila je panika. Sağajdačnyj je Chodkiewiczu poslao glasnika s porukom da su kozaci uz pomoć nekoliko poljskih odreda već zauzeli Osmanov tabor i da za potpunu pobjedu nedostaje samo pojačanje. Ali Chodkiewicz je odbio pomoći Sağajdačnom: to je bila neoprostiva pogreška poljskog zapovjedništva. Bez obzira na paniku koja je obuzela osmanski

tabor, sultan je imao veliku rezervu, moćno oružje i mnogo iskusnih vojskovođa. Stoga se Sağajdačnyj odlučio povući – nedostajalo je streljiva, a kozaci su bili premoreni. Uz borbe i velike trofeje kozaci su se počeli organizirano povlačiti u svoj tabor. U tim je borbama poginulo mnogo zaporožaca. Idućeg dana je među zaraćenim stranama postignut dogovor – uzeti poginule i pokopati ih. Toga dana Osmanlije su preselili svoj tabor na drugo mjesto.

Stanje u sultanovu taboru bilo je teško. Vjera u pobjedu je slabila. Pojavilo se mnogo dezertera. Među Osmanlijama su kružile glasine o pojavi kozačke flote pod zidinama Carigrada te o panici u gradu. Sultan se bavio smjenjivanjem vojskovođa. Stvoreni su kazneni odredi, zadatak kojih bilo je ubijanje dezertera. Sultan je snažnim udarom na kozačko-poljski tabor namjeravao popraviti svoj položaj. Nakon duge pripreme, nakon promjene taktike, Osmanlije su 7. rujna započeli snažan napad. Sultan je odlučio udariti s raznih strana, prvo na jedno pa na drugo krilo, a zatim u centar. Osmanlije su toga dana u zoru, s već ranije načinjene linije koja se nalazila nasuprot kozačkom taboru, iz 150 topova otvorili vatru po kozacima.

Stalni pokušaji prodora osmanske vojske u kozački tabor završavali su neuspješno: u podne su se Osmanlije pod pritiskom zaporoških pukovnija, predvođenih Sağajdačnim, počeli povlačiti. Istoga dana sultan je poslao svježe snage na poljski tabor. Rasplamsala se žestoka borba. Do tog trenutka poljski husari nisu sudjelovali u borbi, bili su u rezervi, međutim do večeri su ih poslali na neprijatelja zajedno s ostatkom vojske. Chodkiewicz je, sa svojim čuvarskim odredom koji se sastojao od dvjesto sablji, aktivno sudjelovao u bitci noseći pred sobom stijeg. Neprijatelj je izgubio 1.500 ljudi, među njima i Mustafa-pašu Bagdada.

Veličanstvene pobjede nad osmanskim hordama ostvarene početkom rata skupo su plaćene; bilo je mnogo žrtava i na kozačko-poljskoj strani. Broj ranjenih i teško bolesnih bio je velik. Padala je kiša, a vjetar bjesnio. Događaji 10. rujna doveli su poljsku vojsku u iznimno težak položaj. Toga je dana horda Kana Temira prešla preko Dnjestra po mostu koji su izgradili Poljaci. Nakon što je podigla tabor, horda je srušila spoj poljskog tabora s Kam”jancem. Veza s Poljskom bila je prekinuta. Neprijatelj je počeo pustošiti Podillja. To je dovelo u opasnost prije svega poljsku vojsku. Sada su Osmanlije namjeravali udariti na protivnika svim raspoloživim snagama.

Jedanaesti rujna po kozačkim su rovovima otvorili topničku paljbu koja je trajala nekoliko sati. Zatim su se u borbu uključili janjičari, stigle su horde Tatara te glavne sultanove snage. Zaporošci su, bez obzira na sve, smjelo odbijali napade neprijatelja.

Petro Sağajdačnyj je posebnu važnost pridavao taktici noćne borbe. Na njegov zahtjev je o noćnom napadu raspravljao poljski sejm te ga odobrio. No Karol

Chodkiewicz ostao je vjeran taktici čekanja. Iako je sejm odredio čak i datum noćnog napada (12. rujna), Chodkiewicz ga je nastojao odgoditi. Na razne je načine pokušavao onemogućiti Sağajdačnog u ostvarivanju plana o noćnom napadu s brojnim snagama. Stoga je Sağajdačnjy odlučio iskoristiti odluku sejma te je počeo samostalno pripremati napad na sultanov tabor.

Kod zaporožaca je izvidnica dobro djelovala. Sultanov tabor nije bio utvrđen ni nasipom ni rovom. Vojska Osmana II. bila je smještena u bijelim šatorima, nad kojima su cijelu večer gorjele petrolejke. Nakon večernje molitve te nakon što bi se dobro najeli, odlazili su na počinak kao u mirnodopskom stanju. U Osman-skome Carstvu, Perziji te drugim zemljama Bliskog i Srednjeg istoka odavno je bio prihvaćen običaj da se tijekom dana jede lagana hrana, a navečer teška. Stoga su nakon večere muslimani čvrsto tonuli u san. A kozaci su znali za tu činjenicu. Kada su Osmanlije i Tatari zaspali, Sağajdačnjy je kozake nečujno poveo u napad i, nakon što su ubili čuvare, ušao u neprijateljski tabor. Započela je žestoka borba. Obje strane pretrpjele su gubitke. No to nije promijenilo situaciju. Operacija, koju je uspješno organizirao Petro Sağajdačnjy, konačno je upropastila i do temelja uništila sve planove Osmana II.

Osamnaesti rujna zaporošci su ponovili noćni napad po uzoru na prethodni. Mnogo je neprijateljskih vojnika bilo ubijeno i ranjeno. Kozaci su uzeli vrijedne trofeje: konje, deve, mnogo odjeće, srebra i zlata; među trofejima bila su i dva janjičarska barjaka.

Munjevita brzina kozačkih akcija te veliki gubici Osmanlija u živoj sili pogoršali su stanje neprijatelja. Moral osmanske vojske bio je narušen. Nezadovoljstvo u taboru svakog je dana raslo. Dezerterstvo je postalo masovna pojava. Sultan je bio očajan. Pogoršanje stanja u taboru Osmana II. bilo je vidljivo u odnosu između krymskoga kana Canıbek Giraya i Kana Temira.

Stanje je bilo teško i u kozačko-poljskom taboru. Chodkiewicz je, star i izmoren pohodima, bio prikovan za krevet. Umro je 24. rujna od epilepsije. Njegovim odlaskom poljsko je zapovjedništvo izgubilo nadarenog zapovjednika koji je imao istaknuto mjesto među vojnim vođama Poljsko-Litavske Unije. Dvadeset i peti rujna na čelo cijele vojske dolazi Stanisław Lubomirski, koji je sazvao veliko vijeće i potvrdio kako će ispuniti sve što je njegov prethodnik obećao vojnicima.

Osmanske snage su nakon topovske paljbe započele napad na poljske tabore. Imali su određenih uspjeha, no Lubomirski je odvažnim djelovanjem spriječio prodor neprijatelja te ga odbio i nanio mu velike gubitke: više od 5.000 vojnika bilo je ubijeno ili ranjeno.

Dvadeset i šesti rujna Osmanlije su ponovno krenuli u napad, započeli su paljbu po položajima zaporoških kozaka i poljskih trupa pod zapovjedništvom

Rusinowskog. Neprijatelj je uzalud pokušavao ostvariti pobjedu. Osmanske snage koje su navalile na kozake dočekala je snažna paljba te su, ostavivši na bojnopolju mnogo mrtvih, bile prisiljene na povlačenje. Sultan, koji se svaki put iznova mogao uvjeriti u bojnu osposobljenost kozačke vojske, iskušavao je razne taktike. Poznato je, na primjer, da je obećao nagradu od pedeset zlatnika za svaku kozačku glavu. Ta je zamisao, međutim, završila tako, kako piše kroničar Myron Kostin, da „pred šatorom ležahu hrpe glava seljaka podvaljenih pod kozačke“. Kozake su pokušavali i potkupiti. „Tatari svakom kozačkom prebjegu nudaahu pedeset zlatnika“, no kozaci su, „makar i danima gladovaahu“, odolijevali iskušenju.

Dvadeset i sedmi rujna u sultanovu su se taboru obavljale pripreme za juriš na protivničku vojsku. Bio je postrojen svatko tko je mogao nositi oružje. Sutradan je Osman II. poslao svoju mnogobrojnu vojsku u boj. Čvrsta i žestoka bitka trajala je od jutra do mraka. Jakub Sobjeski je opisuje: „Preko šezdeset topova neprestano grmljahu, nebo goraše, zrak pocrni od dima, zemlja podrhtavaše, šume stenjahu, stijene se raspadahu na komadiće. Što tijekom dana vidjeh, teško je i opisati...“

Oslabivši neprijatelja, Petro Sağajdačnyj krenuo je u snažan protunapad. Odmah za kozacima u protunapad je krenula i cijela poljska vojska. Slavna sultanova armija je topovskom paljbom i protuudarom bila natjerana u bijeg.

Nakon sjajne pobjede nad vojskom Osmanskoga Carstva, poljsko je zapovjedništvo počelo razgovarati o pobjedničkom miru za Poljsku. Na vijeću, na kojem su osim kraljevića Władysława¹⁸, Petra Sağajdačnog i Stanisława Lubomirskog bili i povjerenici s hetmanima te senatori, bilo je odlučeno poslati sultanu Osmanu II. izaslanike na mirovne pregovore.

Vojna djelovanja su se za vrijeme pregovora nastavila. Trideseti rujna poljski su izaslanici posjetili Radula, gospodara Vlaške – osmanskog vazala, posrednika u pregovorima, i uručili mu hetmanovo pismo u kojem se tražilo sklapanje mira. Prvi listopada izaslanici su se uputili velikom veziru Dilaver-paši, kojemu su uručili hetmansko pismo. Drugi listopada počeli su pregovori. U to vrijeme Osmanlije su pojačali napade na kozačko-poljske položaje. Pritom su mislili da Poljaci, nadajući se sklapanju povoljnog mira, neće braniti crte obrane tako budno kao ranije. No mudri vojskovođe Sağajdačnyj i Lubomirski ulagali su sve napore u ojačavanje tabora i opskrbu vojske neophodnim oružjem i vojnom opremom.

Od 23. do 25. rujna (3–5. listopada)¹⁹ sklapao se Hotynski mir prema kojemu je granica između Poljske i Osmanskoga Carstva prolazila rijekom Dnjestar. Osmansko Carstvo i Krym obvezali su se ne napadati Ukrajinu i Poljsku. Poljska je

18 Władysław IV. Waza, kasnije poljski kralj.

19 Prema julijanskom i gregorijanskom kalendaru.

pak Moldaviji, osmanskome vazalu, prepustila Hotyn, obvezala se plaćati godišnje „darove“ krimskome kanu, zabraniti kozacima pomorske pohode na Carstvo te maknuti flotu sa Zaporoške Siči.

Nakon što su upoznali poljsko zapovjedništvo s rezultatima pregovora, izaslanici su se uputili prema kozacima obavijestiti ih o uvjetima mirovnog dogovora te o povratku vojske s bojišta. Kozaci su u nazočnosti Sağajdačnog pomno saslušali kratke govore izaslanika o njihovu boravku u osmanskome taboru te o uvjetima mira. Takvi uvjeti nisu zadovoljavali kozake jer su krimski, bilgorodski, tjağynski, kilijski i dobrudžanski Tatari svake godine napadali Ukrajinu, pustošili njezine zemlje te porobljavali tisuće Ukrajinaca.

Poljsko zapovjedništvo tražilo je od Ukrajinaca da pokrivaju odlazak njihove vojske. Takvi uvjeti mira nisu otklonili sve sumnje kozaka. Zato je navečer Sağajdačnyj izdao zapovijed prijeći na lijevu obalu Dnjestra. No prije nego su napustili tabor, zaporošci su odabrali izaslanike koji su trebali otići kralju Zygmuntu III. u Varšavu te mu iznijeti glavne kozačke zahtjeve koji su se odnosili na njihov život i djelovanje.

Hotynski rat bio je važna karika u lancu oslobodilačke borbe ukrajinskog naroda protiv sultanskoga Carstva i Krymskoga kanata. Iznimno je važno bilo i jačanje narodno-oslobodilačnog pokreta protiv sultanske vlasti u zemljama pod okupacijom Osmanskoga Carstva.

Po razmjerima, broju vojnika te ishodu, Hotynski je rat bio bez presedana u povijesti Osmanskoga Carstva. Poraz koji su Osmanlije doživjeli oslabio je moć Carstva te pokazao potlačenim narodima da je Osmansko Carstvo, strah i trepet Europe, Azije i Afrike, moguće poraziti. Uz to su i ukrajinski kozaci sudjelovanjem u tom ratu dali veliki obol općeeuropskoj borbi. Spasili su poljsku armiju od neminovnog poraza, a Poljsku od teških i ponižavajućih uvjeta mira.

Hotynska pobjeda 1621. imala je i veliko međunarodno značenje. Ona je na prirodan način razmrsila zapetljani čvor međunarodnih sporova, spasila Zapadnu Europu, među ostalim i Poljsku, od osmanskih upada te svim potlačenim narodima vratila vjeru u oslobođenje od strašnog osmanskog jarma. Iako ta pobjeda nije stala na kraj teritorijalnom širenju Carstva, pokazala se za njega vrlo važnim rušilačkim čimbenikom koji je, u biti, nagovijestao početak kraja vojne slave i moći Osmanskoga Carstva. Ivan Franko je o značaju hotynske pobjede napisao da je Osmansko Carstvo, pretrpjevši poraz kod Hotyna, počelo padati iz zenita svoje slave i veličine. Osmanski gubici kod Hotyna bili su veći od kasnijih Napoleonovih gubitaka u bitci kod Borodina.

Poraz sultanove armije kod Hotyna imao je sudbonosne posljedice i za unutarnjopolitičko stanje u Osmanskome Carstvu. Osmana II. su u Carigradu pogubili

janjičari; ojačao je oslobodilački pokret na Balkanu, pojavile su se određene naznake ukrajinsko-krymskog antiosmanskog saveza (Karaj-Tepenski ugovor 1624. godine) te obrisi kontakata zaporožaca s antiosmanskim političkim snagama na istoku i zapadu. Sve je to oslabilo položaj Porte u njezinoj borbi protiv kozaštva u prvoj pol. XVII. stoljeća. Ukrajinsko kozaštvo je kod Hotyna spasilo od nacionalne katastrofe ne samo ukrajinski, već i poljski narod. Hotynski rat oslabio je i položaj vlade Poljsko-Litavske Unije u njezinu sukobu s ukrajinskim kozaštvom te izazvao nepovjerenje prema politici kralja i velikaša čak i među poljskim plemstvom. Hotynska pobjeda je u trenu osnažila politički položaj ukrajinskoga kozaštva te Zaporoške Siči kao središta njegove političke državnosti u borbi ukrajinskog naroda za slobodu. Na kraju, porastao je autoritet Petra Sağajdačnog kao vojskovođe. U Europi ga primaju u antiosmansku ligu. Postojao je plan da on predvodi sveeuropsku armiju za borbu protiv Osmanlija. No Sağajdačnyj je umro 10. travnja 1622. od rane koju mu je u Hotynskoj bitci nanijela otrovna osmanska strijela. Istaknuti ukrajinski povjesničar Dmytro Dorošenko je u liku Sağajdačnog vidio glavnog spasitelja cijele poljske države.

Bitku kod Hotyna prikazuju mnoga beletristička djela. Hrvatski pjesnik i svjedok tih događaja Ivan Gundulić posvetio joj je ep *Osman*. On je osmanski poraz povezivao s budućim oslobođenjem balkanskih naroda. Poljski pjesnik Wacław Potocki napisao je poemu o Hotynskom ratu, a prozaist Osyp Makovej pripovijest *Jarošenko*. Te događaje spominje i Zinajida Tulub u romanu *Lovci na ljude*. U ljetopisu Samijla Velyčka Hotynski rat spominje se na četiri mjesta.

Ni danas, kada gradimo nezavisnu Ukrajinu, nije se smanjilo zanimanje za taj nezaboravan događaj. O tome svjedoče Međunarodna znanstvena konferencija održana 27–28. rujna 1991. godine – „370 godina Hotynskog rata“ i spomenik Petru Sağajdačnom, podignut u Hotynu.²⁰

S ukrajinskoga preveo Bruno Robert Kirinić

20 Комарницький, Сергій. „З історії Хотинської війни“. // *Хотину – 1000 років*. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000-літтю Хотина, м. Хотин, 2000, с. 45-58.

Boğdan Jakymovyč

Hotynska bitka 1621. – jedna od ključnih etapa europske povijesti XVII. stoljeća

Hotynska bitka pokazala se kao trijumf ukrajinskog naoružanja i borbenog umijeća. Poljska vojska je u savezu s brojčano jačim kozacima spriječila pad Poljsko-Litavske Unije i zaustavila osmanski prodor u Europu kroz ukrajinske i poljske zemlje.

Definicija problema

UKRAJINSKO KOZAŠTVO I NJEGOVI istaknuti vođe imali su važnu ulogu u europskoj povijesti između XV. i XVII. stoljeća. Nakon što su se 90-ih godina XV. st. pojavili na povijesnoj pozornici te učinili Zaporožžje svojom jezgrom, tadašnji je svijet, nešto više od stoljeća nakon toga, upoznao ukrajinsko kozaštvo. Već je prvi kozački vođa Dmytro Vyšnevec'kyj, predstavnik staroga kneževskog roda koji je sredinom XVI. st. osnovao Sič na Hortyci i od kojega Myhajlo Ćruševs'kyj računa ukrajinske ģet'mane, načinio velike planove za borbu protiv tatarsko-osmanske ekspanzije, za što je pokušao pridobiti i vojne snage Litve i Moskovije te je organizirao pohode na Krym. Ideje Vyšnevec'kog o ujedinjenju kozačkih snaga te da se kozaštvo, kao narodna vojna sila, može u svojoj politici osloniti na Litvu, Moskoviju, Osmansko Carstvo i Moldaviju, naišle su na odraz u kasnijim vremenima.

Cilj ovoga rada je analiza Hotynske bitke 1621. kao jedne od ključnih etapa europske povijesti XVII. stoljeća.

Osnovni materijal

Značajnije djelovanje ukrajinskih kozaka krenulo je na početku XVII. stoljeća. Nakon što su se uključili u moskovske avanture Lažnih Dmitrija¹, 1604. su, zajedno sa snagama poljskih magnata koji su podržavali samozvanca Otrep'jeva, kroz Siverščynu krenuli na Moskvu. Kozaci su sudjelovali i u drugim zajedničkim vojnim pohodima s poljskim kraljem Zigmuntom III., koji je uporno pretendirao na carsku krunu, a ponovno su krenuli i u svoje pomorske pohode. Godine 1606. osvojili su Varnu, a 1614. Sinop i Trapezunt. Nakon što su 1616. na ušću Dunava uništili osmansku flotu i zarobili pašu, zaprijetili su i Konstantinopolu (Carigradu). Iste godine su pod zapovjedništvom Petra Konaševyča-Sağajdačnog zauzeli Kafu (današnju Feodosiju), gdje je bila najveća tržnica robova. Iz ropstva su spasili tisuće zarobljenika, a svijetom se pronio glas o zaporoškim kozacima i njihovu vođi – ğet'manu Petru Sağajdačnom.

Napetost u poljsko-osmanskim odnosima dodatno je porasla s početkom Tridesetogodišnjega rata 1618, između habsburškoga bloka (španjolski i austrijski Habsburzi), kojeg su podržavali Papa i njemačke katoličke kneževine, te Francuske, Švedske, Nizozemske i u određenoj mjeri Engleske, koje su se oslanjale na njemačke protestantske kneževe te na antihabsburški pokret u Češkoj. Iako Poljsko-Litavska Unija službeno nije sudjelovala u ratu, davala je moralnu potporu Habsburzima. Godine 1619. kralj Zygmunt im je kao pojačanje poslao korpus od 10.000 ljudi pod vodstvom Aleksandra Lisowskog (tzv. lisowczyke²) koji je, prodrijevši u Slovačku, nanio poraz transilvanskom knezu Gáboru Bethlenu, osmanskom vazalu. On je zajedno s češkim snagama bio prisiljen prekinuti opsadu Beča. Pothvati „lisowczyka“, kao i kozački pohodi, izazvali su negativnu reakciju Porte.

Usto je u rujnu 1620. vojska vojsko kwarciane³, zajedno s magnatskim odredima pod vodstvom kraljevskoga hetmana Stanisława Żółkiewskog te feld-

-
- 1 Naziv za niz pretendenata na rusko prijestolje koji su se predstavljali kao najmlađi sin ruskoga cara Ivana IV. Vasiljeviča Groznog, kraljević Dmitrij Ivanovyč, koji je umro kao osmogodišnjak pod nerazjašnjenim okolnostima.
  - 2 Najamnička jedinica poljske lake konjice u prvoj pol. XVII. st., koja je naziv dobila po osnivaču i zapovjedniku Aleksandru Lisowskom.
  - 3 Najamnička vojska u Poljskoj između XVI. i XVIII. st., koju je vlada koristila za gušenje narodnih ustanaka i zaštitu državnih granica.

hetmana⁴ Stanisława Koniecpolskog, ušla na teritorij Moldavije, koja je 1617. postala potpuni osmanski vazal, kako bi u njoj obnovila utjecaj Poljsko-Litavske Unije. Osmanska vojska je na čelu s vojskovođom Īskender-pašom, u predjelu Țuțora blizu moldavske prijestolnice Iași, u bitci od 18. do 20. rujna 1620. nanijela poraz Poljacima. Neuspješno povlačenje u smjeru Moğyliva dovelo je do toga da je 6–7. listopada 1620. na lijevoj obali Dnjestra, nasuprot Moğylivu, poljska vojska, u čijem je sastavu bio i kozački odred pod vodstvom čyğyryns'kog podstaroste Myhajla Hmeljnyč'kog, u potpunosti uništena. Stanisław Żółkiewski je poginuo, a Koniecpolski je zarobljen zajedno s još nekoliko zapovjednika. Ondje je poginuo i otac Boğdana Hmeljnyč'kog, Myhajlo, a Boğdan je završio u osmanskom zarobljeništvu iz kojega je otkupljen dvije godine kasnije.

Taj poljski poraz uzrokovao je daljnje djelovanje Porte. Osmanski sultan Osman II. počeo se pripremati za sveobuhvatan rat s Poljsko-Litavskom Unijom. Iduće, 1621. godine stao je na čelo goleme vojske, oko čije brojnosti povijesna literatura nije istovjetna. Dmytro Javornyc'kyj tvrdi da je vojska Osmana II. imala 500.000 ljudi, britanski istraživač Norman Davies da je Poljaka i kozaka bilo 55.000, a Osmanlija tri puta više – dakle stotinu šezdeset i pet tisuća. Ugledni poljski povjesničar Władysław Serczyk ne spominje veličinu osmanske vojske te tvrdi da su Poljaci povelili 35.000 vojnika i pozvali 20.000 kozaka. Utjecajni ljevivski istraživači Leonid Zaškiljnjak i Mykola Krykun, koji su prikupili svu poljsku historiografiju o tom pitanju, procjenjuju da je osmanska vojska imala 120.000 vojnika – 100.000 Osmanlija i 20.000 Tatara. Poljaka je pak bilo 35.000, a kozaka 40.000, dakle sedamdeset i pet tisuća.

To su pouzdani podaci o brojnosti kozaka. Kako piše Ivan Kryp"jakevyč, sačuvan je detaljan registar vojske koja je pod vodstvom Sağajdačnog stigla u Hotyn – 41.520 kozaka i artiljerija – dvadeset i dva topa. Poljskih vojnika, koji su došli u Hotyn u rujnu 1621, bilo je, kako dokazuje odluka sejma, trideset i pet tisuća. Broj ljudi u osmanskoj vojsci, koji navodi Dmytro Javornyc'kyj, je bez sumnje pretjeran, ali sultan je u rat poveo mnogo više od 120.000 Osmanlija i Tatara – očito su izostavljeni brojne padišahove sluge i osobna straža, harem, goniči deva, slonova i dr. Osim Osmanlija i Tatara u vojsci

Hotynska bitka

4 Drugi najviši čin u tadašnjoj poljskoj vojsci.

Osmana II. bili su i Arapi, Grci te predstavnici ostalih naroda koje je Osmansko Carstvo pokorilo na Balkanu i Bliskom istoku. Prema procjenama ukrajinskih povjesničara, na temelju raznovrsne arhivske građe, osmanska je vojska imala najviše 300.000 ljudi. Ne treba se vraćati na tvrdnje Normana Daviesa, nego krenuti na pregled događaja kod Hotyna u rujnu i listopadu 1621. – prije točno 390 godina⁵.

Petro Sağajdačnyj je o činjenici da se Osmansko Carstvo priprema za rat s Poljsko-Litavskom Unijom bio obaviješten već potkraj 1620. – obavijesti su na Zaporožžje dolazile od lokalnog stanovništva i kozačke izvidnice, koju je Ćet'man dobro organizirao. Od toga je trenutka Sağajdačnyj postao glavni sudionik događaja. Kao što je i predvidio, poljska je vlada bila primorana obratiti se zaporoščima za pomoć. Sağajdačnyj je kraljeviću Władysławu iznio zahtjeve – da poljska vlada treba priznati vlast Ćet'mana u Ukrajini i ukinuti sva ograničenja nametnuta kozaštvu. Osim toga, poljski se kralj Zygmunt III. obratio za posredništvo jeruzalemskom patrijarhu Feofanu, koji se u to vrijeme nalazio u Ukrajini. Patrijarh je kozacima uputio poslanicu kojom ih poziva da se stave u službu Poljsko-Litavske Unije i steknu slavu u borbi s „busurmanima“.

Od 15. do 17. lipnja u predjelu Suha Dibrova održano je kozačko vijeće, na kojem je sudjelovao te održao govor mitropolit Iov Borec'kyj, a prisutni su bili i predstavnici kralja i poljskog svećenstva. Petro Sağajdačnyj je pročitao poslanicu patrijarha Feofana. Kozaci su pristali staviti se u službu kralja pod uvjetom da u mitropoliji i vlasti prizna hijerarhe koje je imenovao Feofan. U srpnju su se kozački izaslanici na čelu sa Sağajdačnim u Varšavi susreli s kraljem Zygmuntom III., koji im je obećao da će zahtjeve ispuniti po završetku rata. Sağajdačnyj je početkom kolovoza krenuo u Hotyn, a kralj je zapovjedniku redovne vojske Janu Karolu Chodkiewiczu uputio pismo u kojem inzistira da se s položaja Ćet'mana svrgne Jakiva Borodavku, s kojim su bili zaporošci. Borodavki su, nakon dolaska Sağajdačnog, na kozačkom vijeću oduzeli vlast te ga smaknuli, a za Ćet'mana izabrali Sağajdačnog, koji je odmah preuzeo upravljanje vojnim akcijama.

Sağajdačnyj je, kao dobar poznavatelj ratnog umijeća, već prije dolaska u Hotyn poduzeo sve kako bi spriječio Osmanlije u

Hotynska bitka

5 Rad je napisan 2011. godine.

izvršavanju ratnih priprema. Jedan kozački odred poslao je na ušće Južnoga Buğa te spriječio krymske Tatara da prijeđu rijeku i tako uđu u Moldaviju, a drugi na tatarsku hordu u blizini Akermana. Tatari su zbog kozačke prisutnosti bili prisiljeni pobjeći nazad pod zaštitu osmanske vojske sve do Ismaila. To je uzrokovalo kašnjenje osmanske vojske, zahvaljujući kojemu je poljska vojska u blizinu Hotyna stigla tri dana ranije i zauzela povoljne položaje. Poljaci su već 1. rujna podigli tabor s prednjom stranom na zapad i jugozapad, a stražnjom uz Hotynsku utvrdu i obalu Dnjestra, što je opkoljavanje činilo nemogućim. Teren ispred tabora bio je teško dostupan neprijatelju.

Kozačka se vojska utaborila odvojeno, ispred plemića. Kozaci su tabor zaštitili dubokim rovovima i visokim nasipima; desno su im krilo pokrivali poljski odredi predvođeni V. Lubomirskim, a lijevo kraljevski hetman Jan Karol Chodkiewicz. Kozačka se vojska zapravo nalazila na najopasnijem, ali i, u vojnom smislu, ključnom mjestu. Sağajdačnjy je aktivnom obranom odlučio oslabiti neprijateljsku vojsku, a zatim krenuti u munjevit napad.

Osmanska je vojska pred Hotyn stigla 2. rujna. Već su 3. rujna Osmanlije napali kozački tabor, uvidjevši kako će o pobjedi nad njima ovisiti ishod rata, dok su Tatari napali Poljake. Nakon duge borbe i teških gubitaka bili su prisiljeni povući se. Kozaci su za njima krenuli u potjeru te ih gonili sve do sultanskoga tabora.

Sutradan je sultan na kozake poslao svoje odabrane jedinice, međutim je Sağajdačnjy „pročitao“ plan napada, koncentrirao topove na bokovima, a kozaci su se maknuli iz središnjeg dijela, kamo je bio usmjeren udar osmanskoga topništva. To nije samo spasilo kozake, već je omogućilo da prijeđu u protunapad. Kod Osmanlija je zavladao panika, zapovjednici su se dali u bijeg, međutim Chodkiewicz nije pritekao u pomoć Sağajdačnom te su se kozaci vratili u tabor.

Nakon što su 8. rujna dobili znatna pojačanja, Osmanlije su ponovno započele napad, no kozaci su im preciznom puščanom paljbom nanijeli velike gubitke te je napad ponovno prekinut.

Nakon 10. rujna situacija se promijenila – kozaci su krenuli u napadačke akcije. Sağajdačnjy je u noći 12. rujna snažno udario iz centra te s krila, što je umalo dovelo do opkoljavanja Osmanlija, a sultan je sa svitom pobjegao čak 20 km od Hotyna. Međutim kraljević Władysław i kraljevski hetman odbili su za njima krenuti u potjeru te su se kozaci vratili nazad.

Sultan je počeo gubiti strpljenje, izricao je smrtnu kaznu zapovjednicima, što nije okrenulo tijekom rata u osmansku korist. Zaporošci su smjelo izlazili iz svojega tabora, dolazili sve do osmanskih šatora, uništili im topove, uzimali veliki plijen i zarobljenike. Kozaci su pokazali takvu odvažnost i prezir prema smrti da je jedan suvremenik, svjedok borbe male kozačke jedinice s Osmanlijama, zapisao: „Ovi

ljudi slavom uvelike premašise Spartance, oni tamo kod Termopila brojahu tristo duša, dok kozaci, njih tek šezdeset, na otvorenom polju odbiše vojsku snagom jednaku Kserksovoj.“

Nakon uspješnoga kozačkog napada na osmanske položaje 28. rujna Osmanlije su izgubile 10.000 ljudi, uz mnogo ranjenih i zarobljenih. Kozačke pobjede kod Hotyna su, po mišljenju Javornyc'kog, konačno slomile volju osmanskog zapovjedništva za nastavkom rata. Već 2. listopada, na prijedlog Osmana II., počeli su pregovori na kojima je Osmansko Carstvo prihvatilo zahtjeve Poljske, a 8. listopada strane su potpisale mirovni ugovor – Osmanlije su obećale zabraniti Tatarima napade na Ukrajinu, a Poljaci su obećali zabraniti zaporošcima pohode na Crno more.

Prema razmjerima, broju sudionika i posljedicama, Hotynska bitka 1621. bila je jedna od najvećih vojni srednjovjekovne Europe. U njoj je, prema najnovijim podacima, s obje strane sudjelovalo oko 350.000 ljudi. Konačni gubici iznosili su: na strani Osmanskoga Carstva – više od 80.000, na poljskoj strani – gotovo 14.500, a na ukrajinskoj – do 5000 kozaka. Takvi razmjerno mali gubici svjedoče o vojnoj vještini zaporožaca te o nadarenosti ģet'mana Saģajdačnog za rat.

Ukrajinski Ģet'man, kako naglašavaju povjesničari Oleksandr ĢurĴij i Vladyslav Kornijenko, dobro je shvatio stratešku situaciju koja je zahtijevala pobjedu. Kako bi spriječio neprijatelja da prodre u ukrajinske zemlje, Saģajdačnyj je na granici s Moldavijom nedaleko od Hotyna koncentrirao gotovo sve prisutne snage u najvažnijem području oruĴanih sukoba – u smjeru glavnoga protivničkog udara. S druge strane Saģajdačnyj je ispravno procijenio mogućnosti svoje vojske i malodušno stanje neprijatelja koji je omalovaĴavao njegovu brojčanu nadmoć. MoĴda upravo zbog toga poljski i propoljski povjesničari ne vole spominjati sjajnu pobjedu ģet'mana Saģajdačnog i ukrajinskih kozaka kod Hotyna, a naši znanstvenici ne mogu na odgovarajući naćin širiti spoznaje o toj bitci u svijetu i na temelju nepobitnih ćinjenica dokazati to anglofonskom svijetu, ukljućujući i povjesničare poput Normana Daviesa.

Zaključak

1. Jednu od najvažnijih bitaka na tlu Srednjoistoćne Europe – Hotynsku bitku 1621. – do danas nisu na odgovarajući naćin ocijenili ni poljski niti europski povjesničari. Na kocki je bila sudbina europskih drĴava. Ona zasluĴuje upravo takvu ocjenu, a, Ŵto je vrlo vaĴno, u toj pobjedi treba priznati i ulogu i mjesto ukrajinskog naroda, ukrajinske vojske predstavljene kozaŴtvom te naŴe teĴnje za stvaranjem drĴave.

2. Fenomen ratnih i političkih uspjeha znamenitog Ukrajinca gėt'mana Petra Sağajdačnog je u tome da je, kao i njegovi nasljednici Boğdan Hmeljnyč'kyj i Ivan Mazepa, bio vrhunski obrazovan – završio je Ostrošku akademiju, koja je u to doba bila na razini najboljih europskih sveučilišta. Petro Sağajdačnyj je uvelike zaslužan što je ukrajinsko kozaštvo već u prvim desetljećima XVII. st. na sebe preuzelo golemu odgovornost preporoda ukrajinske državnosti koju je djelomično nagazila Litva, a kasnije, osobito teško, Poljska, kao i zaštite rodne zemlje od osmanskog i tatarskog pustošenja.
3. Hotynska bitka bila je trijumf ukrajinskog oružja i borbenog umijeća. Razmjerno mala poljska vojska je, zajedno s kozacima, zahvaljujući vojnoj spretnosti Petra Sağajdačnog zaustavila drugu veliku osmansku navalu (prva je bila 1498), što je spriječilo pad Poljsko-Litavske Unije i zaustavilo osmanski pohod u Europu kroz poljske i ukrajinske zemlje.
4. Da su poljski magnati i kraljevska vlada tada mogli nepristrano ocijeniti značaj i ulogu ukrajinskoga kozaštva te da su ispunili kozačke zahtjeve, bili bi pokušali pretvoriti Poljsko-Litavsku Uniju u državu s tri subjekta te bi ukrajinskom narodu kroz kozačko čelništvo i svećenstvo dali njegova prava i u sljedeća dva desetljeća ne bi bilo oštrog neprijateljstva. Ostvarivanje strateških planova Sağajdačnog uvelike je omela njegova prerana smrt, koja ga je snašla u ožujku 1622, uzrokovana ranom koju mu je kod Hotyna nanijela otrovna strijela. A bahatost Poljaka prema kozaštvu, zanemarivanje njihovih prava i nepridržavanje obećanja koja su im davali doveli su do eksplozije Hmeljnyččyne⁶. To je bio početak kraja same Poljsko-Litavske Unije koju su nakon tri podjele Poljske međusobno podijelili Habsburška Monarhija i Rusko Carstvo.⁷

S ukrajinskoga preveo Bruno Robert Kirinić

6 Naziv povijesnog razdoblja od 1648. do 1657. te ustanka pod vodstvom Boğdana Hmeljnyč'kog, tijekom kojih je Poljska izgubila nadzor nad središnjim dijelom etničkih ukrajinskih zemalja.

7 Якимович, Богдан. „Хотинська битва 1621 р. – один з ключових етапів історії Європи XVII ст.“ // *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. – Т. 34. – Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2012, с. 242-249 - http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=99297.

Mykola Lazarovyč

Petro Saĝajdačnyj

PETRO SAĜAJDAČNYJ (OKO 1570–1622) rodio se u selu Kuljčyci na Ljvivščyni, u obitelji sitnog ukrajinskog plemića. Pohađao je Ostrošku akademiju, a zatim je otišao na Zaporošku Sič. Njegovi dojmivi uspjesi u borbi protiv osmansko-tatarske ekspanzije omogućili su da zauzme počasno mjesto u protuosmanskoj „Ligi kršćanske milicije“ koja je stvorena u Zapadnoj Europi. Zbog neviđene odvažnosti u borbi, velike mudrosti i dara za diplomaciju te domoljublja i razboritosti, kozaci su ga odabrali prvo za košovog atamana¹, a kasnije i za ĝet'mana Registrirane zaporoške vojske, dužnost koju je, uz kraću stanku, obnašao od 1616. sve do smrti. Pod vodstvom Petra Saĝajdačnog kozaštvo je napokon postalo samostalna vojska, čije su se oružane snage iz, u biti partizanskih odreda, pretvorile u redovnu discipliniranu armiju.

U političkoj je djelatnosti Petro Saĝajdačnyj izlazio iz okvira tadašnjih ukrajinsko-poljskih odnosa te se služio prije svega diplomatskim sredstvima, izbjegavajući otvoreni sukob s Poljsko-Litavskom Unijom, no već je tada postojano radio na postavljanju temelja buduće ukrajinske države. Na taj je način, vješto koristeći činjenicu da je Poljacima trebala pomoć kozaka, unatoč registrima koji su bili ograničeni na nekoliko tisuća ljudi, veličinu Zaporoške vojske povećao na nekoliko desetaka tisuća, a kasnije i na četrdeset do šezdeset tisuća ljudi. Najvažnije djelo Saĝajdačnog

---

1 Najviši vojni čin zaporoških kozaka.

bilo je što je uspio pomiriti interese tri najenergičnija dijela ukrajinskog društva – kozaštva, kulturno-obrazovnog sloja te svećenstva. I ne samo pomiriti! Ćet'man je demonstrativno potvrdio da je spreman i oružjem braniti ukrajinsku inteligenciju i Pravoslavnu crkvu od bilo kakvih pritisaka i progona. Godine 1620. je zajedno s čitavom Zaporoškom vojskom otvoreno pristupio Kyjivs'kom bratstvu, uzevši pod okrilje to kulturno i duhovno središte Ukrajine te njegovu školu, koja se kasnije razvila u Kyjivo-Moğyljans'ku akademiju. Te iste godine, zahvaljujući Sağajdačnom, obnovljena je pravoslavna hijerarhija koja je bila ukinuta nakon Brestlitovske unije: jeruzalemski patrijarh Feofan, kojega je Ćet'man pozvao u Kyjiv i uzeo u zaštitu, rukopoložio je kyjivs'kog mitropolita Iova Borec'kog i nekoliko episkopa. Ujedinivši napore triju istaknutih slojeva ukrajinskog društva, Petro Sağajdačnyj je potaknuo veći angažman kako kozaštva, koje postupno izlazi izvan granica svojih isključivo vojnih interesa te se uključuje u općenacionalnu borbu, tako i građansko-duhovne inteligencije koja je, osjetivši potporu Zaporoške vojske, počela smjelije i odlučnije ostvarivati svoje planove.

Godine 1618. Sağajdačnyj je, predvođeci vojsku od 20.000 kozaka, krenuo u pohod na Moskvu u pomoć poljskom kraljeviću Władysławu, koji je želio moskovsku krunu, ali se tamo zatekao u teškom položaju. Napad na Moskvu završio je neuspjehom, no Poljskoj su svejedno Deulinskim primirjem pripali Siverščyna i Smolenščyna. Kozaci su pak od poljske vlade, umjesto zahvale za pomoć, dobili naredbu smanjiti broj članova na tri tisuće te se odreći pohoda na Crno more. To je dovelo do smjene Petra Sağajdačnog s položaja Ćet'mana, koji je pripao predstavniku neregistriranih kozaka, Jac'ku Borodavki (Nerodyču).

U tom se razdoblju međunarodni položaj Poljsko-Litavske Unije vrlo pogoršao nakon teškog poraza njezine vojske od Turaka u ljeto 1620. kod Ťuțore u Moldaviji. U proljeće iduće godine je osmanska armija od 160.000 ljudi pod vodstvom samoga sultana s dvije stotine i šezdeset topova te četiri borbena slona za zastrašivanje „nevjernika“ (to jest kršćana), uz još 60.000 Tatara, krenula dovršiti započeto uništenje. Zbog malobrojnosti poljske vojske, koja je imala nešto više od 30.000 ljudi uz 38 topova, vlada Poljsko-Litavske Unije obratila se za pomoć kozacima, obećavajući im povećanje njihovih prava i povlastica. Budući da je osmansko-tatarska navala prijetila podjarmljivanjem i ukrajinskom narodu, Kozacko vijeće pristalo je pružiti pomoć u borbi s „busurmanima“ te je istodobno, kako bi u toj situaciji izborila svoje zahtjeve u vezi povećanja kozačkih prava te priznavanja novorukopoložene visoke pravoslavne hijerarhije u Ukrajini, kralju poslala izaslanstvo na čelu s Petrom Sağajdačnim. Kozacka vojska od 40.000 ljudi pod vodstvom Ćet'mana Jac'ka Borodavke krenula je u Moldaviju ususret neprijatelju. Osim toga odlučeno je, kako bi se osmanske snage raspršile, aktivirati ratna

djelovanja na Crnome moru, kamo je poslano gotovo 10.000 zaporožaca. Oni su djelovali odlučno te, prema riječima kozačkoga kroničara Samijla Velyčka, „samom Cari-gradu prevelik nespokoj i užas prirediše“.

Središnja točka vojnih akcija bila je utvrda grada Hotyna, gdje su Poljaci zauzeli obrambene položaje. Tamo se uputio Petro Sağajdačnyj, kojemu je kralj usmeno obećao da će ispuniti zahtjeve Ukrajinaca. Kada kod Hotyna nije zatekao kozake, krenuo im je ususret te na putu bio ranjen i umalo je završio u osmanskom zarobljenštvu, no ipak se uspio probiti do kozačkog tabora koji se tada nalazio kod Moğyliva. Tamo su kozaci, nezadovoljni neuspješnim vodstvom Jac'ka Borodavke u moldavskom pohodu, sazvali Vijeće koje mu je oduzelo titulu ğet'mana i osudilo ga na smrt. Za novoga ğet'mana ponovno su izabrali Sağajdačnog.

Prvi rujna 1621. kozačka je vojska došla pred Hotyn. Sutradan su tamo stigli Osmanlije i Tatari, koji su odmah udarili na položaje kozaka, nadajući se da se oni još nisu stigli dobro utvrditi. Međutim, pretrpjeli su velike gubitke i bili su prisiljeni povući se. Osmanska je armija nakon toga gotovo bez prestanka vršila napade na kozački tabor, smatrajući, ne bez razloga, da će ako ga unište lako izaći na kraj s Poljacima. Kozaci su, pak, sa svoje strane, vršili hrabre prodore među neprijateljske položaje te su prilikom jednog od njih imali mogućnost potpuno poraziti Osmanlije, ali je kraljevski hetman Chodkiewicz, koji je predvodio poljsku vojsku, u odlučnom trenutku naredio da se borba zaustavi, pozivajući se na noć koja se bližila. O važnosti kozaka u vojnim djelovanjima svjedoči i činjenica da je sultan obznanio kako neće ni jesti ni piti dok ih ne pobijedi, te je za svaku kozačku glavu obećao nagradu od pedeset zlatnika (za usporedbu: 1572. godine je registriranim kozacima bila određena godišnja plaća od deset zlatnika).

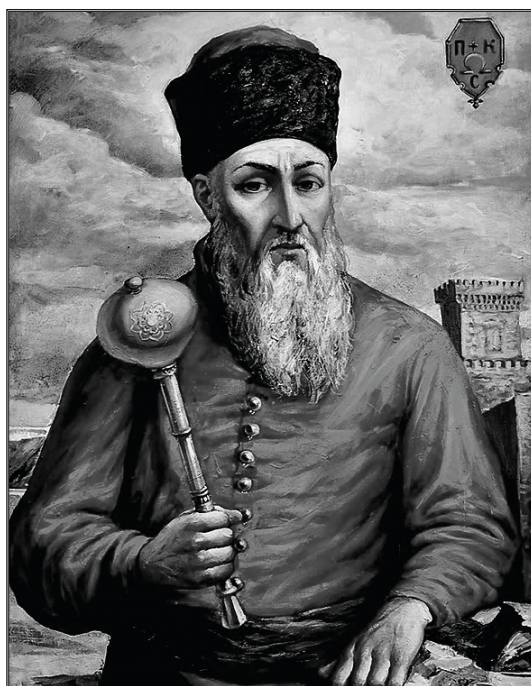
Gotovo cijeli rujan su se u blizini Hotyna vodile krvave borbe, ali Osmanlije, koji su izgubili gotovo 80.000 ljudi, na kraju nisu uspjeli zauzeti utvrdu. Dvadeset i deveti rujna započeli su pregovori o sklapanju mira koji je potpisan 9. listopada. Uvjeti Hotynskog mira bili su u potpunosti povoljni za Poljake: 1) dogovoreno je da će granica Poljske s Osmanskim Carstvom biti na Dnjestru; 2) Osmanlije i Tatari obvezali su se da neće vršiti pljačkaške pohode na teritoriju Poljsko-Litavske Unije; 3) poljska vlada pristala je zabraniti kozačke pothvate protiv Kryma i Osmanskoga Carstva.

Paradoksalno je, ali istinito: kozaštvo, koje svojim neviđenim junaštvom, velikom srčanošću i požrtvovnošću nije samo spasilo Poljsko-Litavsku Uniju od propasti, već je razbilo i mit o nepobjedivosti Osmanskoga Carstva te ga je, značajno ga oslabivši, natjeralo da odustane od planova o osvajanju Europe, za svoju pobjedu nije dobilo ništa. Poljska nije ispunila čak ni skromne kozačke zahtjeve koji su se odnosili na isplatu redovite plaće, zbrinjavanje ratnih invalida, nije izvela

kraljevsku vojsku iz Kyjiv'skoga vojvodstva i dr., a da se i ne spominje zabrana izlaska na Crno more. Prijetvornost poljske vlade te rana koju je zadobio početkom rata prekinuli su život Petra SaĀajdačnog; umro je 10. travnja 1622, ostavivši prije toga sav svoj imetak ukrajinskim bratstvima Kyjiva i Ljviva.

Nakon smrti ġet'mana SaĀajdačnog vojska koju je osnaĹio nastavila je njegovu borbu. U pohode na Osmansko Carstvo i Krym išlo se gotovo svake godine, a ponekad i nekoliko puta godišnje. Ipak, od početka XVI. st. ukrajinsko kozaštvo, koje je na sebe postupno preuzimalo ulogu vodeće sile društva, više nije bilo ograničeno samo na zaštitu od osmansko-tatarske agresije, već je usmjerilo napore na društvena i nacionalna prava svojega naroda. Zanemarivanje kozačkih prava od strane poljske vlade tu je borbu samo činilo žešćom.²

S ukrajinskoga preveo Bruno Robert Kirinić

Petro SaĀajdačnyj

2 Лазарович, Микола. *Исторія України*: навч. посіб. – Київ: Знання, 2008. – http://pidruchniki.com/16850303/istoriya/petro_sagaydachniy.

Andrij Fedoruk

Elementi „linijske taktike“ u borbenim metodama ukrajinske kozačke vojske u Hotynskoj bitci 1621. godine

PITANJIMA RATNOG UMIJEĆA UKRAJINSKE kozačke vojske u prvoj četvrtini XVII. st. posvećeno je mnogo prostora u znanstvenoj literaturi. Ipak, pitanja koja se odnose na određene aspekte ratnog umijeća kozaka u Hotynskoj bitci 1621. do danas su nedovoljno istražena u domaćoj i inozemnoj historiografiji. Većina znanstvenih istraživača pozornost je uglavnom posvećivala vještini zaporožaca u borbi „iz tabora“. Međutim nisu istraživali pitanja povezana s taktičkim metodama kojima se kozačka vojska koristila za napad na protivničke položaje. U tim su taktičkim metodama jasno vidljiva obilježja zapadnoeuropskoga ratnog umijeća koje je, očigledno, na početku XVII. st. bitno utjecalo na ratovanje ukrajinske kozačke vojske. Što ne čudi, budući da su se početkom XVII. st. u razvoju zapadnoeuropskoga ratnog umijeća događale važne promjene.

Poznato je da su se krajem XVI. st. i u prvoj pol. XVII. st. u zapadnoeuropskom umijeću ratne taktike, pod utjecajem sve važnije uloge streljačkoga vatrenog oružja, javljale promjene u principima ustroja borbenih formacija na bojištu. Od bitke kod Nieuwpoorta (1600. godine), gdje je nizozemski namjesnik Maurice Oranski (Nasauski) prvi put primijenio tzv. nizozemsku borbenu formaciju, zapadnoeuropski vojskovođe počinju postrojavati svoje armije u plitke redove, što je otvaralo mogućnost savršeno učinkovitog iskorištavanja streljačkoga vatrenog

oružja toga doba. Razmještanje borbenih formacija na taj način, u tri linije načinjene od zasebnih malih jedinica, bilo je, kako je istaknuo sovjetski istraživač Jevgenij Razin, „u određenoj mjeri povratak na staru rimsku formaciju, ali na novoj tehničkoj osnovi“.

Nešto kasnije su niz tih novosti posudile druge europske vojske, prije svega uz pomoć profesionalnih vojnika koje su unajmljivali u službu razni europski vladari. Isaac Massa¹ je ostavio zanimljive podatke o bitci kod Dobryniča (1605. godine), u kojoj „moskovski stijelci, njih 6.000, napraviše obrambeni nasip od kola prepunih sijena te polijegaše iza njih, i tek što Poljaci krenuše u proboj, strijelci od iza nasipa udariše iz poljskih topova, kojih bje oko tri stotine, nakon čega otvoriše paljbu iz mušketa, što Poljake toliko prestraši da se u potpunom rasulu dadoše u bijeg...“ U toj su bitci, usput, na strani Lažnog Dmitrija i Poljaka aktivno sudjelovali i ukrajinski kozaci, koje su nakon bijega poljske konjice s bojišta okružile i pobile inozemne najamničke jedinice moskovske vojske.

Ova bitka i sudjelovanje u drugim vojnim kampanjama na strani Poljsko-Litavske Unije mogli su, očigledno, bitno utjecati na razvoj vojne taktike kozačke vojske. Tome je pogodovao i ğet'man Zaporožke vojske Petro Konaševyč-Sağajdačnyj. Kozački ğet'man je, prema riječima Kasijana Sakovyča, imao bogato iskustvo vojnog plaćeništva:

*Дознавалъ не по единъ кротъ Турчинъ поганинъ
Его мензства, и прудковоенный Татаринъ.
Якъ ихъ тамъ гетманъ зъ своимъ рыцарствомъ положиши
Досведчилъ и Инфлянтчикъ того войска силы,
Кгды ихъ тамъ рыцеры якъ траву косилы.²*

U bitci kod Hotyna kozačka je vojska, koju je unajmila poljska vlada, bila dobro naoružana vatrenim oružjem. To su priznali i suvremenici. Jan Sobieski je s gorčinom isticao: „...Kada bi i poljska vojska bila isto tako dobro naoružana, mogla bi se mjeriti s najboljim pješaštvom na svijetu.“ Ukrajinska kozačka vojska, naoružana raznim vrstama streljačkoga vatrene oružja, bila je u Poljsko-Litavskoj Uniji na glasu kao „vatrena vojska“. U raportu poljskih delegata, koji su 5. (15.)

1 Nizozemski trgovac i diplomat.

2 *Uvjeri se ne jednom Turčin poganin
U njegovo junaštvo, a i boju vični Tatarin.
Kako ih samo ğet'man svojim viteštvom prestravljivaše
I Livončići snagu tog puka spoznaše,
Kad ih onomad vitezovi kao travu pokosiše.* (prev. B. R. Kirinić).

listopada 1619. bili poslani u kozački tabor na pregovore, iznesen je zanimljiv podatak o obuci kozačke vojske: „Poredaše jedanaest pukova, skoro svi nošahu vatreno oružje, a rijetki imahu lukove; nama se činilo da ih je tamo oko osam tisuća. Dadoše nam registar svog popisa, a prema njemu vojska brojaše deset tisuća šesto ljudi. Pukovi jedan za drugim pucahu iz oružja. Zatim nas odvedoše do oružarnice: tamo bje nekih dvije stotine pješaka s puškama. Pucahu iz njih te iz topova. Zatim se pukovi vratiše u kola koja nam pokazашe te tako svaki od njih pođe na svoj položaj.“ To svjedoči da su se kozaci, uz tako dobru obuku, pri napadu mogli koristiti zapadnoeuropskim borbenim metodama. Takva im se prilika pružila 4. rujna 1621. kada, nakon odbijanja posljednjeg u nizu napada osmansko-tatarske vojske, „Petro Sağajdačnyj, prestrojivši redove, povede kozake u juriš na sultanski tabor“. U jednom od tadašnjih njemačkih „letećih listova“ nalazi se zanimljiv podatak o napadačkoj borbenoj formaciji kozačke vojske: „... (kozaci) se postrojiše u borbenu formaciju, rasporediše pojačanja po svojim koroğvama³ te se počеше brzo probijati prema osmanskome i tatarskom taboru. Tijekom te bitke neprijatelj pretrpje udare i bje odbačen, premda se bitka nije dalje nastavila“. Ovaj ulomak, po nama, zasluđuje posebnu pozornost. Autor „letećeg lista“ napisao je da se „(kozaci) postrojiše u borbenu formaciju“, odlično primijetivši kako su istodobno rasporedili „pojačanja po svojim koroğvama“. To svjedoči da je vojska Petra Sağajdačnog za napad na neprijateljske položaje bila postrojena u dubokoešalonsku borbenu formaciju koja je, međutim, pružala mogućnost „brzo (se) probijati prema osmanskome i tatarskom taboru“. Smatramo kako se u spomenutom slučaju radi upravo o jednoj od mogućih vrsta linijske borbene formacije koja se u prvoj četvrtini XVII. st. koristila u tadašnjim europskim armijama. Možda je riječ o formaciji nalik na „nizozemsku“. Kozaci su se s njenim ustrojem mogli upoznati kada su kao najamnici služili u lakoj konjici austrijskog cara i aktivno sudjelovali u suzbijanju češke pobune u Tridesetogodišnjem ratu (1618–1648), posebno u bitci na Bijeloj gori (1620). Da se ta linijska borbena formacija sastojala upravo od kozačkih pukova koji se pogrešno nazivaju „koroğvama“, svjedoče ostale informacije iz „letećeg lista“. Prema njima, iza vojske Sağajdačnog „iđahu visokonjemački draguni koji, kada borba započe, čvrsto i smjelo štichahu kozake“. Naoružani raznim vrstama streljačkoga vatrenog i hladnog oružja, redovi kozačke vojske su, očito, napadali postrojeni u nekoliko linija. Kozačko pješastvo je, polako napredujući, neprekidno pucalo na neprijatelja. Neki od očevidaca pisali su da su, odjeveni u kratke crne kapute, kozaci ostavljali dojam teškoga crnog oblaka koji se razornom paljbom postojano približavao neprijateljskim položajima. A samo je neodlučnost poljskoga vrhovnog

3 Jedinica u kozačkoj i poljskoj vojsci u XVI. i XVII. stoljeću.

zapovjedništva spriječila da uspješan napad kozačke vojske završi potpunim uništenjem osmansko-tatarske vojske.

Dakle, u bitci kod Hotyna 1621. ukrajinska se kozačka vojska koristila svim najsuvremenijim taktičkim principima napadačkog ratovanja, što joj je davalo prednost nad protivničkim vojnim snagama.⁴

S ukrajinskoga preveo Bruno Robert Kirinić

---

4 Федорук, Андрій. „Елементи лінійної тактики у бойових прийомах українського козацького війська в Хотинській битві 1621 р.“ // *Хотину – 1000 років*. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000-літтю Хотина, Хотин, 2000, стр. 59-61.

III. NACIONALNI KOLORIT

Oleksandr Dobržans'kyj

Černivci – važno središte ukrajinskoga nacionalnog pokreta druge pol. XIX. st. i početka XX. stoljeća

GRAD ČERNIVCI SMJEŠTEN JE u sjevernome dijelu Bukovyne, u dijelu koji je od davnina bio naseljen Ukrajinacima. Okolna sela također su u većoj mjeri ukrajinska. Stoga, iako je etnički sastav Černivaca tijekom stoljeća doživio brojne promjene, Ukrajinci su u gradu uvijek bili značajan dio stanovništva. Godine 1880. u Černivcima je živjelo 8232 Ukrajinca, što je činilo 18.05% cjelokupnog stanovništva. Nakon trideset godina njihov broj se povećao na 15.254, ali činili su samo 17,84% stanovništva grada. Smanjivanje postotka Ukrajinaca u Černivcima objašnjava se brzim tempom prirasta stanovništva židovske i poljske nacionalnosti.

U XVIII. i XIX. st. Ukrajinci u Černivcima bili su većinom mali obrtnici, radnici, trgovci i seljaci. Nisu imali velik utjecaj na upravljanje gradom. Tek u drugoj pol. XIX. st. raste broj ukrajinskih učitelja, službenika i liječnika. Ipak, na početku XX. st. ukrajinskih je službenika u gradu bilo nekoliko puta manje nego onih njemačke, židovske ili poljske nacionalnosti. Ukrajinci u to vrijeme nisu imali velik utjecaj na upravljanje gradom.

Dugo su vremena Ukrajinci u Černivcima, kao i u cijeloj Bukovyni, imali **nisku razinu nacionalne svijesti**, slabo su se orijentirali „tko su oni“ i „čijih su očeva sinovi“. Sami sebe nazivali su Rusynima. Veći broj Ukrajinaca je na početku XIX.

st. bio pravoslavne vjere, a manji dio, tj. doseljenici iz Galicije, bili su grkokatolici. Stoga je proces buđenja nacionalne svijesti Ukrajinaca u tom gradu u početku te- kao sporo. Trebalo je prevladati mnogobrojne pogrešne predodžbe i tvrdnje kako bi shvatili da su Ukrajinci.

Prva rukopisna zbirka pjesama datira iz 1806. godine. Sastavio ju je u Černivcima ukrajinski svećenik Ivan Veležors'kyj, a zapisano je i nekoliko **ukrajinskih pjesama**. Prva ukrajinska svjetovna knjiga objavljena je u Černivcima 1845–46 (*Psalmy* svećenika Vasylja Ferlejevyča). Nakon dvije godine objavljene su kome- dije Ivana Ozarkevyča, koje su bile obrade djela Ivana Kotljarevs'kog i Stepana Pysarevs'kog. Književna djela pokušavali su pisati i Vasylj te Ğvavrylo Prodan. Prvi koraci u razvoju ukrajinske nacionalne kulture i društvenog života u Černivcima bili su vrlo skromni i nisu imali velik utjecaj.

U godinama revolucije 1848./49. Ukrajinci u Černivcima uspostavili su kon- takt s Glavnom Rus'kom Radom¹ u Lavovu. Na zasjedanju Glavne Rus'ke Rade nastupio je Černivčanin Mykola Ğakman (brat Jevĝena Ğakmana). Uz Grkokato- ličku crkvu, u Černivcima je osnovano i dekanalno vijeće, koje je trebalo djelovati kao sastavni dio Glavne Rus'ke Rade. Ipak, vijeće nije uspjelo tako djelovati. **Ukra- jinci u Černivcima za vrijeme revolucije 1848./49. nisu uspjeli nastupiti kao svjesna politička snaga.**

Organizirani ukrajinski nacionalni pokret u Černivcima javlja se **između 1850-ih i 1860-ih godina**. Prije svega je njegova pojava vezana uz pojavu nove generacije ukrajinskih književnika – Jurija Fed'kovyča te Sydora i Ğryĝorija Vo- robkevyča. Oni su postali osnivači nove ukrajinske književnosti u Bukovyni.

Jurij Fed'kovyč je tijekom boravka u Černivcima (1859–1861) uspostavio bli- ske veze s istaknutim osobama kao što su Konstantyn Ğorbalj, Antin Kobyljans'kyj, L. Lukaševyč, Ernst Neubauer. To je imalo odlučujući utjecaj na njegovo stvaralaš- tvo. Počinje pisati poeziju na ukrajinskom jeziku koja je ubrzo postala popularna među ukrajinskim stanovništvom, kako u Bukovyni tako i u Galiciji. Već je 1862. objavljena njegova prva zbirka pjesama.

Sydor Vorobkevyč završio je Černivec'ku bogosloviju 1861, bio je svećenik u selima Bukovyne, a 1867. predavao u Černivec'koj bogosloviji. Književnu dje- latnost započeo je 1863, objavivši u zborniku *Galyčany*n ciklus stihova „Dumky z Bukovyny“. Njegov mlađi brat, Ğryĝorij Vorobkevyč, živio je u Černivcima od 1871. do 1880; pisao je domoljubnu poeziju i okušao se u prozi.

Svojim stvaralaštvom ti su književnici postavili idejne osnove ukrajinskoga nacionalnog preporoda, koji se od 1860-ih ubrzano razvijao. Veliko značenje za

1 Укр. Головна Руська Рада (Golovna Rus'ka Rada) – Glavno vijeće (ovdje i dalje op. prev.).

jačanje ukrajinstva Černivaca imao je također idejni utjecaj Naddniprojans'ke Ukrajine te susjedne Galicije. U Černivcima su poznavali djela Tarasa Ševčenka, Pantelejmona Kuliša, Ivana Kotljarevs'kog i drugih ukrajinskih pisaca.

Snažan dojam na Bukovynce ostavili su nastupi **ukrajinskoga kazališta iz Galicije**. U to doba su u Černivcima već djelovala njemačka, rumunjska i poljska kazališta. U rujnu 1865. doputovalo je u Černivce Ljivis'ko ukrajinsko kazalište pod vodstvom Bačyns'kog. Bukovynci su imali priliku vidjeti izvedbe djela „Mužyky i arystokraty“, „Nazar Stodolja“, „Svatannja na Gončarivci“, „Verhovinci“ i dr. Svoj dojam o prvim ukrajinskim predstavama izrazio je Sydor Vorobkevyč: „Vrlo sam sretan što imam mogućnost sjetiti se našeg dragog narodnog kazališta. Sada znam da postoji vrlo velika razlika između narodnog i stranog kazališta.“

Za porast nacionalne svijesti Ukrajinaca u Černivcima bilo je važno **obilježavanje godišnjice smrti Tarasa Ševčenka** (1864). Događaj su organizirali gimnazijalci i polaznici bogoslovije. Za pjesnika je održana misa zadušnica u Crkvi svete Paraskeve, što je imalo odjek ne samo u Bukovyni nego i u Galiciji. Ljivis'ke novine *Slovo* ističu: „Već samim tim istaknutim događajem Bukovynska Rus' progovara o svom duhovnom buđenju.“ Sljedećih je godina obilježavanje godišnjice smrti Kobzara² u Černivcima postalo tradicija.

Značajan događaj u životu Černivaca bilo je osnivanje prvog ukrajinskog društva **Rus'ka besida** (1869). Pripreme za osnivanje društva trajale su gotovo godinu dana. Početkom siječnja 1869. novine *Černovitcer Cajtung* obavijestile su: „Rus'ko društvo u Černivcima, za osnivanje kojeg su se u zadnjim tjednima skupljali potpisi onih koji su voljni pridružiti se, predalo je, kako čujemo, državnoj vladi svoj zahtjev o dozvoli za osnivanje. Broj članova mora iznositi 150.“ Nakon nekoliko dana, 14.(26.) siječnja 1869, u hotelu „Pid zolotym jagnjam“ održana je skupština na kojoj se okupilo više od 200 ljudi iz svih dijelova Bukovyne; utvrđen je statut nove organizacije i izabrano njezino vodstvo. Prvim predsjednikom društva postao je crkveni vjerodostojnik Vasylj Prodan.

Otada je ukrajinstvo grada imalo središte oko kojega su se okupljali svi nacionalno osviješteni ljudi. Nakon društva „Rus'ka besida“ osnovano je političko društvo **Rus'ka Rada, Miščans'ka čitalnja, Rus'ka škola**. Skupština društva **Rus'kyj narodnyj dim** održana je u Černivcima 22. siječnja 1884. godine. „Narodnyj dim“ postao je glavno središte ukrajinskoga nacionalnog života Černivaca. Domoljubno raspoloženi Ukrajinci pretvorili su društvo u svojevrsno duhovno i organizacijsko središte svojega pokreta i težili su širenju utjecaja na društvena udruženja koja su se pojavljivala kasnije. Jedna od najuspjelijih akcija društva „Narodnyj dim“ postale su

2 Taras Ševčenko.

glazbeno-književne večeri u čast buditelja ukrajinstva Tarasa Ševčenka, Markijana Šaškevyča i Jurija Fed'koviča, koje su se redovito provodile od 1880-ih godina.

Na početku XX. st. „Narodnyj dim“ sadržavao je kulturno-obrazovna i umjetnička društva „Rus'ka besida“, „Bukovyns'kyj Bojan“, „Ukrajins'ka škola“, „Zorja“ i dr., uredništva novina *Bukovyna* i *Rus'ka Rada*, ukrajinsku tiskaru, čitaonicu „Kursy dlja podaljšoji osvity ukrajins'koji molodi“ i dr.

Sastavni dio društva „Narodnyj dim“ bila je škola za dječake „Jurij Fed'kovič“, za koju je 1906. izgrađen zaseban prostor. Te je godine u školi živjelo 140 djece. Bukovynski odbor dodjeljivao je sredstva za razvoj ukrajinskoga dječjeg doma u Černivcima.

Osim kulturno-obrazovnih i umjetničkih društava, u Černivcima su se uspješno razvijala **društva mladih i sportsko-gimnastička ukrajinska društva**.

Razvojem ukrajinskoga nacionalnog pokreta u Černivcima formiraju se idejne struje. U početku su to bili **rusofili (moskvofili) i narodovci**³. Prvi su smatrali da su Ukrajinci Bukovyne i Galicije dio jedinstvenoga ruskog naroda. Propovijedali su kulturnu orijentaciju prema Rusiji i poricali samostalnost ukrajinskog jezika, smatrajući ga dijalektom ruskoga. Kao protuteža, narodovci su smatrali ukrajinski narod zasebnim slavenskim narodom s vlastitom poviješću, duhovnim i svakodnevnim tradicijama. Težili su okupljanju Ukrajinaca, postupno su branili njihova politička i kulturna prava. Narodna struja bila je bliža potrebama običnih Ukrajinaca i utjelovila je nacionalno počelo u ukrajinskom pokretu.

Postupno su se iz dviju prvotnih struja u ukrajinskom pokretu razvile nove, koje su se početkom XX. st. pretvorile u **političke stranke**. Prva ukrajinska politička stranka formirala se u Černivcima 1905. pod nazivom Nacionaljna Rada rusyniv na Bukovyni⁴. Ona je nastavila narodni pravac (narodovci) u ukrajinskom pokretu. Nacionaljna Rada postojala je do kraja 1907. godine. Kasnije su narodovci stvorili Ukrajins'ku postupovu partiju, a zatim političku stranku Rus'ka Rada. Uoči Prvoga svjetskog rata bili su podijeljeni na dvije stranke, Ukrajinsku narodnu stranku i Nacionalno-demokratsku stranku. Razlike među njima imale su uglavnom taktičko obilježje. Vođe narodnjaštva i narodnih političkih stranaka bili su Mykola Vasyljko, Stepan Smalj-Stoc'kyj, Omeljan Popovyč, Jerotej Piğuljak, Ağenor Artymovyč i dr.

U Černivcima je 16. lipnja 1907. održana skupština Ukrajinske radikalne stranke. Ona je oštro kritizirala narodne stranke za prekomjernu lojalnost vladi i kulturalizmu, tvrdeći da izražava interese ukrajinskog seljaštva. Ipak je utjecaj te

3 Укр. народовці.

4 Nacionalno vijeće Rusyna u Bukovyni.

stranke na narod bio relativno malen. Njezin vođa bio je pravnik Teodot Ćalip. Posebna snaga u ukrajinskom pokretu bili su socijaldemokrati. U kolovozu 1896. na skupštini u Ćernivcima zasebne socijaldemokratske grupacije regije ujedinile su se u Socijaldemokratsku stranku Bukovoyne, sastavni dio austrijske socijaldemokracije.

Moskvofilski pokret na Bukovyni nije se znatnije proširio, kao na primjer u susjednoj Galiciji. Na početku XX. st. moskvofilske organizacije doživjele su krizu, gubeći utjecaj na političkoj sceni. Moskvofili tako nisu uspjeli osnovati zasebnu stranku. Nakon 1904. nisu imali niti jednog zastupnika u Bukovynskoj skupštini. Njihova kulturna društva bavila su se uglavnom traženjem novca iz Rusije i nisu imala potporu širega kruga stanovništva. U svibnju 1910. prvi put u povijesti grofovije Bukovyna austrijske su vlasti provele istodobno akciju ukidanja nekoliko moskvofilskih društava u Ćernivcima (*Obščestvo russkix ženščin, Karpat, Russko-pravoslavnyj narodnyj dom, Russko-pravoslavnyj detskij prijut, Russko-pravoslavnaja čital'nja, Russkaja družina*), a također moskvofilskih škola u Ćernivcima i Seretu pod optužbom za narušavanje zakonskih normi i antidržavno djelovanje. Vlasništvo tih društava bilo je konfiscirano te nakon nekoliko godina prodano na dražbama.

Ukrajinski nacionalni pokret na Bukovyni, kao i u cijeloj Ukrajini, bio je od početka demokratski, oslanjao se na široke slojeve seljaka, obrtnika i radnika. Početkom XX. st. Ukrajinci su bili toliko dobro ujedinjeni da su započeli široku kampanju borbe za ostvarenje demokratskih promjena, usmjerenih na svladavanje dominacije velikih zemljoposjednika u upravljanju Bukovynom.

U drugoj pol. XIX. st. i na početku XX. st. u Ćernivcima se brzo razvija **ukrajinska periodika**. Prve ukrajinske novine bile su *Bukovyns'ka Zorja*, koje je izdavalo društvo „Rus'ka besida“ 1870. godine. Zbog nedostatka sredstava objavljeno je samo 16 brojeva. U 1870-ima i na početku 1880-ih godina Ukrajinci su pokušavali objaviti novine *Zazulja, Lopata i Seljans'kyj gospodar*, ali su svi projekti brzo propali. Nešto dulje održale su se novine *Rodimnyj listok* (1879–1882). Novine su imale jasno izraženo moskvofilsko obilježje. Godine 1885. započelo je izdavanje prvih ukrajinskih političkih novina u Ćernivcima *Bukovyna*. Izlazile su do 1910. i smatrale su se najutjecajnijim ukrajinskim novinama toga kraja.

Na kraju XIX. st. i na početku XX. st. ukrajinska je periodika u Ćernivcima znatno raznovrsnija i dobiva jasno izraženo stranačko obilježje. Narodnjaci su objavljivali novine za seosko stanovništvo *Rus'ka Rada* (počele izlaziti 1898) i *Narodne bagatstvo*, a nakon prestanka tiskanja *Bukovoyne*, političke novine *Narodnyj golos, Nova Bukovyna* i *Ukrajina*. Glasilo radikala bile su novine *Narodna sprava* i *Gromadjanyyn*, a socijaldemokrata *Borot'ba*. Moskvofili su izdavali novine *Narodna Rada* i *Russkaja Pravda*.

Uobičajena pojava za Bukovynu na početku XX. st. postalo je **tiskanje i širenje djela književnika Naddnprjansčyne i Galicije**, a također i prijevoda na ukrajinski jezik djela zapadnoeuropske i američke književnosti. To je imalo veliku važnost i zato što su u Ruskom Carstvu izdanja ukrajinskih knjiga bila zabranjena. Zahvaljujući demokratizmu austrijskih društvenih odnosa i pogodnim uvjetima u regiji za razvitak ukrajinskoga nacionalnog pokreta, na početku XX. st. **Černivci su se, nakon Kijeva i Lavova, pretvorili u treće važno središte ukrajinstva**. Tu su djelovala odjeljenja ukrajinskih političkih stranaka iz Naddnprjans'ke Ukrajine, posebno Revolucijske ukrajinske stranke, Ukrajinske narodne stranke, tiskala se politička literatura, koja se zatim prevozila u Rusko Carstvo.

Opće ukrajinsko značenje imalo je stvaralaštvo bukovynskih književnika. Štafetu starijega naraštaja Jurija Fed'kovyča i braće Vorobkevyča prihvatili su mlađi pisci. Najpoznatija ukrajinska književnica Bukovyne između XIX. i XX. st. postala je Oljga Kobyljans'ka, koja je od 1891. živjela u Černivcima. Tu je napisala pripovijesti „Čarivna“, „Ljudyna“, „Zemlja“, „U nedilju rano zillja kopala“. Značajan doprinos razvoju ukrajinske književnosti dali su Ivan Bažans'kyj, Danylo Harov"juk, Dmytro Makoĝon, Jevĝenija Jarošyns'ka, Ğavrylo Ğordyj, Syljvestr Jaryčevs'kyj, Ivan Synjuk i dr.

Na Sveučilištu u Černivcima uspješno je djelovala **Katedra ukrajinskog jezika i književnosti**, na čelu koje su bili Klymentij Ğankevyč, Omeljan Kalužnjac'kyj, I. Onyškevyč i Stepan Smalj-Stoc'kyj. Oni su puno učinili za razvoj ukrajinskoga jezikoslovlja i književne kritike. Klymentij Ğankevyč bavio se problemima ukrajinskog akcenta, a I. Onyškevyč pokrenuo je prvu biblioteku na zapadnoukrajinskome prostoru.

Problemima ukrajinskog pravopisa, podrijetlom ukrajinskog jezika, stvaralaštvom Tarasa Ševčenka, Ivana Franka, Jurija Fed'kovyča i Vasylja Stefanyka bavio se Stepan Smalj-Stoc'kyj. Također je napisao knjigu „Bukovyns'ka Rus“, koja je postala prvo istraživanje povijesti nacionalnokulturnoga života Ukrajinaca toga kraja. Od 1875. do 1914. Katedru komparativne slavenske filologije vodio je Omeljan Kalužnjac'kyj, član-dopisnik Ruske i Rumunjske akademije znanosti, istraživač slavenskih rukopisa i paleograf. Na sveučilištu su se obrazovali budući ukrajinski književnici, znanstvenici i političari Ivan Franko, Oleksandr Kolessa, Vasylj Simovyč, Les' Martovyč, Serĝij Špojnarovs'kyj, Denys Lukijanovyč, Julijan Kobyljans'kyj i dr.

O značenju Černivaca za ukrajinstvo svjedoče i **česti posjeti gradu društveno-političkih i kulturnih djelatnika Naddnprjansčyne i Galicije**. Godine 1894.

Černivčani su svečano dočekali Myhajla Ğruševs'kog⁵, pozdravili ga kao prvog profesora ukrajinske povijesti Sveučilišta u Lavovu. U Černivcima su od 1870-ih do 1890-ih boravili Myhajlo Draĝomanov, Mykola Mihnovs'kyj⁶ i Volodymyr Samijlenko.

Uspješan razvoj ukrajinskoga nacionalnog života u Černivcima prekinuo je početak Prvoga svjetskog rata.

S ukrajinskoga prevela Katarina Črnko

---

5 Ukrajinski povjesničar, političar i predsjednik Ukrajinske Narodne Republike (1917–1918).

6 Istaknuti ukrajinski teoretičar.

Igor Piddubnyj

Černivci u međuratnom razdoblju

Ustrojstvo grada između 1918. i 1940. godine

NAKON ZAVRŠETKA PRVOGA SVJETSKOG rata i stvaranja „Velike Rumunjske“ Černivci su sačuvali status municipija i pretvorili se u jedan od istaknutih administrativnih središta kraljevske Rumunjske, iako jedne od najmanjih provincija (prema popisu iz 1930. Bukovyna je imala 853.009 stanovnika). Sam grad je 1930. imao 112.427 stanovnika, od kojih su 30.367 bili Rumunji, 16.359 Nijemci, 11.130 Ukrajinci, 8.986 Poljaci, 42.592 Židovi i predstavnici ostalih narodnosti. Pritom je rumunjski jezik bio materinski za 29.123 ljudi, njemački za 26.223, ukrajinski za 12.756, hebrejski za 32.731 osobu. Popis stanovništva i svjedočenje L. Rom’je u knjizi *Perehrestja zagyblyh imperij* potvrđuju činjenicu o stanovanju predstavnika kršćanske religije u predgrađima, tada kada su u gradu bili većinom naseljeni Židovi. Istina, L. Rom’je smatra da su Černivci izgubili u međuratnom razdoblju nekadašnje značenje, pretvorivši se u običan provincijski grad.

U skladu s člankom 7 Zakona, svi stanovnici zemlje morali su biti uključeni u ģromade (društvene zajednice) i rješavati sve probleme povezane s njihovim djelovanjem. Ģromada je imala vlast nad građanima i pripadajućim teritorijem. Boravak stranaca na teritoriju ģromade prihvaćalo se na temelju posebnog zakona. Za upravljanje ģromadom i kotarom imenovana su odgovarajuća vijeća, koja su se sastojala od izabраниh vijećnika.

Vijeća ģromade i kotara obvezno su izvršavala naloge i pridržavala se odredbi vladajućih tijela Vlade. Na čelu administracije ģromade bio je prymar, obvezan izvršavati naloge i odluke koje je donijelo ģradsko vijeće.

Jedna od mjera, koje su usmjerene na uspostavljanje kontrole države nad ljudskim resursima, bila je osnivanje Radnih komora, od kojih su jednu osnovali u Černivcima u skladu sa zakonom od 30. travnja 1934. godine. Njezina djelatnost usmjerila se na kontrolu radnika svih grana, uspostavljanje nadzora nad učenicima i stručnim školama za koje su namijenjena sredstva, postavljanje inspekcija u poduzećima s ciljem kontrole trajanja radnog dana i dr.

Pokraj ove institucije duljeg vijeka bila je djelatnost komore trgovine i industrije u Černivcima. U jednoj od publikacija isticalo se kako je ta institucija u uvjetima ekonomske krize počela izvršavati zadatke svladavanja njezina utjecaja. Zajedno s tim određena pozornost usmjerena je na zaštitu trgovine. Černivci su u to doba imali ulogu značajnog centra u unutarnjoj trgovini Rumunjske.

Općenito je razdoblje između dva svjetska rata postalo razdoblje borbe između predstavnika nacionalnih manjina za pravo sudjelovanja u upravljanju gradom. Među ostalim, na ukrajinskoj strani izražavali su se protesti iz razloga što u društvenom vijeću grada nema proporcionalnog predstavnitva svih nacionalnosti koje žive u gradu. Između ostalog, samo u 1927. godini u vijeću od 30 osoba, Ukrajinci su imali tri predstavnika (A. Zavada, A. Kyrlyliv, M. Levyc'ka), što je bilo blizu proporcionalnog predstavnitva. U pitanjima koja su ti vijećnici pokretali bilo je i pitanje pomoći siromašnima. Osobito je M. Levyc'ka poticala pitanje osnivanja doma za neizlječive bolesnike, zaštite udovica, siročadi i mladih.

Djelovanje inozemnih predstavnitva u Černivcima

Promjene koje su se dogodile kao posljedica Prvoga svjetskog rata u Europi, dovele su do preporoda Poljske te Poljska i Rumunjska postaju susjedne zemlje. Otada su obje zemlje trebale odlučivati o nizu problema povezanih sa zajedničkim postojanjem. Također, smještaj u pograničnoj zoni pretvorio je Černivce tijekom cijeloga međuratnog razdoblja u središte djelatnosti inozemnih predstavnitva. Potreba je bila izazvana i navalom izbjeglica koja je nastala zbog Građanskog rata¹ na teritoriju Ukrajine i odlaska dijela stanovništva i vojnih formacija.

Osim toga, u vrijeme mira određena struja putničkog i trgovačkog prometa zahtijevala je prisutnost konzulskih ustanova niza država u Černivcima. Već su događaji Hotynskog ustanka 1919. pokazali određeni interes za novu sjevero-

1 Rat na početku 1920-ih između ruskih bjelogardijaca i Crvene armije.

istočnu provinciju Rumunjske, tim više što je to bio dokaz neprijateljskog odnosa stanovništva prema novoj vladi. Kao rezultat, tijekom 1919. u Bukovynu je poslano niz predstavništava, koja su trebala proučiti stanje na teritoriju. Dakako da su ta predstavništva primali u Černivcima, gdje su koordinirali pravce drugih putovanja. Među ostalim, jedan od prvih bio je posjet ministra Francuske A. Tomasa, kojeg su upoznali s tipičnim bukovynskim selom i saslušali u parlamentu. Odmah nakon toga grad je posjetilo predstavništvo britanskih i američkih časnika, na čelu kojega bio je general Ćrinli. Članove predstavništva dočekali su na kolodvoru zapovjednik VIII. divizije, general J. Zadik i glavni tajnik regionalne administracije J. Toma. Toma je u pozdravnom govoru prikazao stanje u kraju, opisavši njegovo spajanje s Rumunjskom kao obnovu pravednosti.

Spomenuta predstavništva trebala su proučiti ekonomsko, društveno, kulturno i etnografsko stanje Bukovyne. Između ostalog, zadaća američkog profesora L. Martina, usmjerenog u Američku komisiju za sklapanje mira, bila je proučavanje najbržega mogućeg uspostavljanja trgovačkih odnosa između Rumunjske i Ukrajine. Zajedno s tim profesor je proučavao stanje u regiji s arheološke i etnografske točke gledišta. S druge strane, zadaća generala Ćrinlija bila je proučavanje Bukovyne s vojnog stajališta i uspostavljanje uloge rumunjske vojske u pridržavanju reda i očuvanja „europske civilizacije na obalama Dnjestra“. Također je predstavništvu generala povjereno provođenje društvenih istraživanja na zadanom teritoriju. Zasebnom zadaćom treba smatrati put kroz „oslobođene rumunjske provincije“ vojnog atašea američkog veleposlanstva u Bukureštu, pukovnika Jjetca i člana američkoga Crvenoga križa na Balkanu majora Tredvedlla.

Na stalnoj osnovi djelovale su dosta brojne (za razliku od austrijskog razdoblja u povijesti mjesta) konzulske ustanove. Među ostalim, u 1919. godini u Černivcima je počelo djelovati predstavništvo Čehoslovačke, koje se bavilo izdavanjem viza putnicima koji su kroz Černivce prolazili do konzulata Čehoslovačke u Bukureštu.

Konzulat u Černivcima osnovala je i Austrija (25. kolovoza 1921), na čelu kojega bio je E. Ćjuĝelj. Konzulat je izvršavao predstavničko-konzulske funkcije i nije se osobito brinuo o sudbini njemačkog etnosa u Bukovyni.

Konzulat je započeo djelatnost u Černivcima 1. veljače 1923. godine. Od osnivanja do 18. travnja 1934. radom konzulata rukovodio je P. Drubba, kojeg je zatim zamijenio F. Šelljĝorn. On nije bio samo na čelu konzulata, nego je i sudjelovao u preseljenju rumunjskih građana njemačke nacionalnosti iz Bukovyne u Njemačku 1940. godine. Za razliku od austrijskoga konzulata, njemački se konzulat aktivno bavio radom na podupiranju njemačkog stanovništva u Bukovyni. Taj je rad postao posebno aktivan dolaskom Adolfa Hitlera na vlast u Njemačkoj. Uglavnom se rad nije sastojao samo u nastojanju podupiranja njemačkoga nacionalnog pokreta u Bu-

kovyni, nego i u traženju mogućih saveznika Njemačke u daljnjoj borbi za prvenstvo u Europi. To je bilo posebno aktualno i 1920-ih, kada je saveznik mogao poduprijeti Njemačku koja je težila poništavanju uvjeta Versajskog mira, i 1930-ih godina, kada je bila neophodna pomoć izvan Njemačke u borbi protiv suparnika. Na taj način određena se pozornost davala nacionalnom odgoju njemačkog stanovništva u Bukovyni. Traženje saveznika na tom teritoriju skrenulo je pozornost njemačkoga vodstva na ukrajinsko stanovništvo, koje je također bilo pod pritiskom rumunjizacije. Potpora djelovanju ukrajinskih političara u korisnom smjeru za Njemačku postala je dijelom rada njemačkoga konzulata u Černivcima. Od 1933. konzulat se aktivnije bavio „nacionalnim pokretom“, držeći ga pod vlastitom kontrolom, iako jednoglasnosti u njegovu prihvaćanju među Nijemcima Bukovyne nije bilo. U studenome 1940. njemački je konzulat zaustavio svoje djelovanje u Černivcima.

U gradu je radio i Generalni konzulat Republike Poljske, koji je rad započeo kao počasni konzulat u proljeće 1919. te je na njegovu čelu bio S. Kvjatkov'skyj. U Černivcima je djelovalo francusko konzularno predstavništvo, čiji je stalni predstavnik bio Ž. Onora. Također je 1930-ih u Černivcima djelovao predstavnik Švicarske. U oba slučaja radilo se o ekonomskim interesima, iako su francusko konzularno predstavništvo optuživali za obavještajni rad, usmjeren protiv SSSR-a.

Svoja diplomatska predstavništva na teritoriju Rumunjske do 1923. imao je i UNR². Nakon stvaranja Izvanrednoga diplomatskog predstavništva UNR u Bukureštu, na čelu kojega su naizmjenično bili Ć. Ćasenکو i K. Macijevyč, u Černivcima je na čelo Predstavništva imenovan opunomoćeni predstavnik M. Doĝomylj, kao „predstavnik Ukrajine u trgovačkim poslovima“. Vjerojatno, je aktivan rad Černiveckoga izvanrednoga diplomatskog predstavništva UNR u Rumunjskoj bio povezan s nastojanjima vlade UNR vratiti Ukrajinu i voditi daljnju borbu za oslobođenje Ukrajine. Upravo zato produžena je djelatnost članova Predstavništva, zbog kojega su organizirali premještaj vojnika i časnika.

Među zadaćama Predstavništva bila je i organizacija propagandnog rada, stoga je već u travnju 1921, prema naredbi K. Macijevyča, bio osnovan tjednik *Narodnyj golos*, koji je uređivao L. Koĝut. Širenje časopisa u Ukrajini oslanjalo se na J. Luĝovog i Paskivs'kog.

Obrazovne ustanove grada

Prijelaz Bukovyne u sastav Rumunjske bio je početak promjena i u području obrazovanja, koje je dobilo nov izgled. Osnovna zadaća koju je nova vlada izvršavala od

2 Ukrajinska Narodna Republika.

samoga početka bila je prelazak na rumunjski jezik u nastavi u svim obrazovnim ustanovama. Prvi srpnja 1919. započelo je izdavanje novina *Tribuna* za rumunjske učitelje osnovnih škola. Za njih su otvoreni ljetni tečajevi rumunjskog jezika. Zatim su nerumunjski učitelji bili obvezni položiti ispite državnog jezika, povijesti i zemljopisa, kako bi potvrdili profesionalnu sposobnost. Zapravo prvi su se ispiti provodili od 1923. godine. Mnogi nereumunjski učitelji bili su poslani u Reġat ili u rumunjska sela Bukovyne zbog učenja državnog jezika. Nastava u osnovnim školama u gradu vrlo brzo provodila se u potpunosti na rumunjskom jeziku. Već u 1920-ima u gradu su funkcionirale isključivo rumunjske osnovne škole.

Ipak brza rumunjizacija obrazovanja imala je negativne posljedice, jer nisu svi predstavnici nacionalnih manjima mogli dobiti osnovno obrazovanje. Pokušaji izbjegavanja potpune denacionalizacije i davanja djeci, predstavnicima nacionalnih manjina, osnovnog obrazovanja, prisilili su nacionalna društva zalagati se za pravo obrazovanja na materinskom jeziku. Jedan od takvih sastanaka odvio se u Černivcima 18. lipnja 1922. u Njemačkome narodnom domu. Na sastanku su predstavnici Ukrajinaca, Židova i Nijemaca, njih tisuću, raspravljali o teškom stanju nacionalnih manjina i izrazili nezadovoljstvo zbog uvođenja rumunjskog jezika u škole i pravne ustanove. U Ukrajinškome narodnom domu u Černivcima, 16. srpnja 1922, održan je sastanak protesta protiv rumunjizacije područja. Na sastanku je bio izrečen protest protiv rumunjizacije ukrajinskih osnovnih škola, zatvaranja ukrajinskih gimnazija i Katedre ukrajinskog jezika na Sveučilištu u Černivcima.

Ipak protesti nisu davali rezultate i sve što je ostalo društvima bilo je organiziranje ljetnih tečajeva materinskog jezika. Pojedini rumunjski političari također su negativno ocijenili stanje u obrazovanju. Godine 1924. zastupnik parlamenta I. Simionesku govorio je o teškom stanju u školstvu, ističući kako u Transilvaniji i Bukovyni profesorska mjesta zauzimaju osobe s nedovoljnom razinom znanja. Komentirajući njegov nastup, *Зоря* je upozorila kako će „budućnost pokazati kakvu su štetu stvorili u svom kraju rumunjski šovinisti svojim nerazumnim postupcima, uništavajući obrazovanje manjina i zanemarujući uzdizanje kulture rumunjskog stanovništva“.

Dolaskom na vlast vlade Nacional-caranistske stranke u sjevernome dijelu Bukovyne aktivirao se pokret za podučavanje na materinskom jeziku u školi, ali je 31. prosinca 1929. objavljena samo ministarska odredba o nastavi u školama s većinom ukrajinskih učenika; osam sati ukrajinskog jezika na tjedan u nižim razredima te šest sati u višima. U srednjoškolskom obrazovanju odvijale su se promjene tijekom cijeloga prikazanog razdoblja. Srednjoškolske ustanove bile su različite i obično su se dijelile na dvije grupe: državne i privatne. Problem jezika za predstavnike nacionalnih manjina pojavljivao se i u srednjoškolskim ustanovama. Nemogućnost dobiva-

nja osnovnoškolskog obrazovanja smanjivala je broj pretendenata za srednjoškolsko obrazovanje među Ukrajincima, Nijemcima i Židovima. Ali i pohađajući nastavni program, nisu uvijek mogli položiti završne ispite.

U međuratnom razdoblju Černivci su postali jedno od vodećih znanstvenih središta zahvaljujući djelovanju **Sveučilišta u Černivcima**. Sveučilište je također bilo reformirano s obzirom na politiku rumunjizacije obrazovanja. Njemačko sveučilište u Černivcima bilo je rumunjizirano zakonskom odredbom od 12. rujna 1919. godine. U rezidenciji metropolita održano je 24. rujna svečano otvaranje rumunjiziranoga sveučilišta. Govoreći o tom događaju, ukrajinske novine *Volja naroda* sa svojstvenom oštrinom navode kako je Sveučilište pretvoreno u „uskogrudno rumunjsko. Vrata do davne svetinje već su zaključana za ne-Rumunje, ali zato što je svetinja prestala biti svetinjom, ona je postala rasadnikom šovinističkih osjećaja“.

Osobitost nastavničkog osoblja Sveučilišta bila je u širenju veza sa sveučilištima drugih zemalja. Tijekom 1930-ih predavači su sudjelovali na znanstvenim konferencijama, koje su se održavale u Sofiji, Pragu, Varšavi, Krakovu i nizu drugih sveučilišnih centara Europe. Obilježavale su se godišnjice brojnih događaja, organizirali susreti sa znanstvenicima Francuske, Italije i Čehoslovačke.

Politički život grada

Za Černivce je rumunjska vladavina započela uvođenjem opsadnog stanja. Prvi put opsadno stanje uvedeno je u studenome 1918, a u vezi s početkom Hotynskog ustanka zapovjednik VIII. divizije general J. Zadik proglasio je uvođenje opsadnog stanja 13.(26.) siječnja 1919. u kotarima Bukovyne susjedne Besarabiji. U skladu s naredbom, zabranjeni su okupljanja i masovna slavlja.

Černivci su ostali središte političkog života Bukovyne. Upravo ovdje su članovi Rumunjskoga nacionalnog vijeća, koje se nakon spajanja Bukovyne s Rumunjskom počelo raspadati, stvorili nove političke organizacije. U gradu su djelovale i isključivo ukrajinske političke organizacije koje su stvorili ukrajinski političari. U uvjetima opsadnog stanja, koje je bilo stalno od 1918. do 1928, Černivci su postali političko središte ukrajinskoga političkog života, koje nije uvijek moglo održavati odgovarajući kontakt s ukrajinskim selom. Ali i dalje su predstavnici stare političke sile, koji su ostali u kraju, težili vraćanju onih prava koja su Ukrajinci imali u vrijeme Austro-Ugarske, a izgubili ih uključenjem Bukovyne u sastav Rumunjske.

Zbog toga na početku 1920-ih nastaju organizacije koje su u određenoj mjeri surađivale s vladinim krugovima na regionalnoj razini ili su se proglašavale nadstranačkim organizacijama. Navedenima pripadaju Ukrajinska narodna stranka i Ukrajinska narodna organizacija, koje su postojale kratko vrijeme. Nešto drugačije

obilježje imala je Ukrajinska narodno-demokratska stranka, osnovana također na početku 1920-ih godina. Ona nije bila snažna politička sila, stoga su pokušaji njezine stranačke djelatnosti izgledali nevažnima, jer se za dobivanje mjesta u parlamentu morao stvoriti blok prema rumunjskoj političkoj stranci. Godine 1926. stvoren je takav blok s Narodnom strankom.

Bukovyna je u sastavu kraljevske Rumunjske već u 1920-im godinama neprestano skretala na sebe pozornost članova kraljevske obitelji, a Černivci su postali gradom koji su njezini predstavnici povremeno posjećivali s različitim ciljevima. Prvi posjet kraljevske obitelji u sastavu kralja Ferdinanda I., kraljice Marije i princeze Elizabete, dogodio se 1920. godine. Presentacija rumunjiziranoga Sveučilišta u Černivcima nije prošla bez kraljevskog sudjelovanja. U glavnoj dvorani sveučilišta slikarica M. Seleski naslikala je svečani portret kralja Ferdinanda te je kralj održao govor prigodom prezentacije portreta. Na svečanostima, koje su se održavale u dvorani metropolitanske rezidencije, nastupili su ministar obrazovanja P. Neğulesku i rektor sveučilišta I. Nistor.

Godine 1922. (3. i 4. rujna) u Černivcima je boravio prijestolonasljednik Karolj, čiji je posjet bio povezan s promoviranjem sporta. Upravo su tada u događanjima sudjelovali predstavnici niza sportskih društava iz Rumunjske, ali i momčad iz Poljske. Princa su na kolodvoru susreli ministar I. Nistor, general Mirčesku i predstavnici sportskih organizacija.

Slično stajalište prema predstavnicima dinastije rumunjsko stanovništvo u Černivcima moglo je pokazati i tijekom otkrivanja spomenika u čast „ujedinjenja Bukovyne“ s Rumunjskom 1924; svečanost se održavala 11. studenoga. Osobito obilježje svečanosti dalo je otkrivanje spomenika „Ob'jednannja“³ na trgu Rynok, preimenovanom u trg „Ob'jednannja“.

Razdoblje 1930-ih bilo je razdoblje transformacije društva, koje je proživljavalo rast šovinističkog raspoloženja među rumunjskim stanovništvom. Sve primjetniji ma, osobito u drugoj pol. 1930-ih, postali su pokušaji istiskivanja predstavnika nacionalnih manjina iz tržišnoga gospodarstva i njihovo uklanjanje s vodećih mjesta u industrijskim poduzećima.

U danim okolnostima aktivizacija desnih snaga nije bila neočekivana, jer su se nacionalistička uvjerenja širila ne samo u rumunjskoj, nego i u njemačkoj te ukrajinskoj sredini. U Černivcima te u Bukovyni djelovala je organizacija Lige nacionalno kršćanske zaštite, članovi koje su u kraju bili poznati kao „kuzysty“⁴, prema imenu svojega vođe. Jedna od istaknutih akcija te stranke u Černivcima bila je demon-

3 Spomenik „Ujedinjenja“.

4 Kuzysti.

stracija njezinih članova, povezana s dolaskom jednog od vođa prof. Kostake 28. studenoga 1933. godine. Tada je policija uhitila niz demonstranata.

Nacionalistički pogledi širili su se među njemačkom i ukrajinskom mladeži. Njemačka gromada grada, kao i kraja, bila je dosta dobro organizirana i na početku rumunjskog razdoblja u povijesti kraja bila je predstavljena Njemačkim nacionalnim vijećem. Ipak, bez obzira na potporu pripojenju Bukovyne s Rumunjskom, Nijemci su također doživjeli rumunjizaciju.

Predstavnici ukrajinske mladeži, nositelji nacionalističkih ideja, osnovali su u Černivcima 1930. prvu nacionalističku organizaciju „Legion ukrajins'kyh revolucionera“⁵. Pojava nacionalističkih organizacija značila je sukob među ukrajinskim političarima. Predstavnici reformističkog (liberalnog) smjera, bez obzira na to, nisu odustajali od pokušaja obrane prava ukrajinske manjine u Rumunjskoj. Među ostalim, 26. listopada 1930. u Černivcima su se događala protestna okupljanja protiv progona Ukrajinaca u Galiciji. Tada je donesena rezolucija protiv nasilja vlade i zahtjev Ligi Naroda za poduzimanjem mjera pomoći stradalima.

Komunisti su 1930-ih pokušavali legalizirati svoje djelovanje, no doživjeli su neuspjeh jer je ta politička stranka bila iznimno konfliktna, pa je vlada svim silama ograničavala njezino djelovanje. Zato su komunisti djelovali kroz Radničko-seljački blok. On je u Bukovyni dobivao nedovoljno glasova na parlamentarnim izborima. U 1930-ima povećavao se broj Židova među članovima KPR⁶. Progona i procesi, koji su se vodili protiv komunista, organizirali su se kao procesi optužbe za antidržavno djelovanje. Od 1933. godine KPR je započela borbu protiv fašizma i novoga rata.

Dobro organizirana u političkom smislu bila je i židovska zajednica grada. Općenito su Židovi sudjelovali u parlamentarnim izborima od 1920. u različitim političkim blokovima, ali u cijelosti uspjeh su imali u pojedinim kotarima Bukoyne i Besarabije. Godine 1931. interese dijela rumunjskih Židova počela je predstavljati Židovska stranka (Židovska nacionalna stranka), slična UNS i Njemačkoj narodnoj stranci. Židovska stranka u Bukovyni obavljala je različitu djelatnost, okupljajući Židove s obzirom na nacionalne i ekonomske interese. Na političkim sastancima često se raspravljalo o pitanju financijskog stanja Židova, stanju u Palestini, usklađivale su se pozicije stranaka na izborima. Na početku 1920-ih neki krugovi negativno su se odnosili prema politici sovjetske vlade. To je bilo izazvano progonima Židova zbog vjerskih uvjerenja. Na sjednici u Černivcima 8. travnja 1922. izražen je protest protiv takve politike. Sudionicima konferencije u Genovi upućena je molba o davanju slobode vjeroispovijesti ortodoksnim Židovima. Iako su među Židovima određeni

5 Legija ukrajinskih revolucionara.

6 Komunistička partija Rumunjske.

uspjeh imale ideje socijalizma, na početku 1930-ih među židovskom mladeži počela su se širiti nacionalistička raspoloženja i čak pokret protiv korištenja hebrejskoga.

Održavali su se odnosi i s međunarodnim cionističkim organizacijama. U prosincu 1921. u Černivcima se održala konferencija cionističke organizacije, na kojoj je bio prisutan strani predstavnik K. Bljumenfeljd.

Kulturno-prosvjetna društva

U razdoblju između dva svjetska rata društvene organizacije i nacionalna kulturna društva ostali su sastavni dio života grada. Očuvala su se i djelovala rumunjska kulturna društva, koja su uglavnom ušla u prvi plan kulturnoga života grada, ali djelovala su i društva predstavnika drugih nacionalnosti, bez obzira na ograničenja s kojima su suočeni. Društva koja je ukinula austrijska vlada na početku rata postupno su obnavljala svoju djelatnost.

Složenija je bila obnova djelatnosti društava nacionalnih manjina. Primjerice, od 20 ukrajinskih društava koja su djelovala prije rata, ostala su samo četiri. Pojavljivale su se poteškoće i kod obnavljanja filijala društava, koje su svojedobno postojale u predgrađima, osobito čitaonica društva „Rus’ka besida“. Ipak najuočljivijom pokazala se djelatnost društva „Ukrajins’ka škola“. Prvi poslijeratni sastanci bili su sazvani 1920. godine. Na njima su sudionici zahtijevali od regionalne vlade obnovu predratnog stanja obrazovanja, povratak ukrajinskih učitelja i zatražili su stvaranje privatne ukrajinske škole. Značajan događaj za ukrajinstvo grada bilo je obilježavanje godišnjice književnog djelovanja Oljge Kobyljans’ke, o čemu je odlučeno već 19. lipnja 1927. godine.

Njemački društveni život ostvarivao se djelovanjem društava obnovljenih nakon rata, od kojih je najpoznatije bilo „Tovarystvo hrystjans’kyh nimciv“, koje je imalo 11.680 članova. Djelovalo je također „Sojuz nimec’kyh siljs’kogospodars’kyh tovarystv“. Međuratno razdoblje pokazalo se razdobljem podjele njemačkoga društvenog života na vjerskoj osnovi.

Pokret mladeži i studenata

U pokretu mladih u Bukovyni, kao i u Rumunjskoj, vodeću ulogu imale su službene organizacije mladih (izviđači). Njima se na početku 1930-ih priključio obnovljeni ukrajinski „Plast“, o kojem su vodili brigu članovi studentskog društva „Čornomore“. Djelovala su i studentska društva, među kojima je svoju djelatnost prvo obnovilo društvo „Dačia“, a zatim „Žunimja“, „Moldova“ i „Arboroase“. Članovi tih društava pokazali su se gorućim pristalicama ideje jednonacionalne rumunjske države.

Ukrajinsko studentsko društvo „Sojuz“ obnovilo je svoju djelatnost u svibnju 1920. i zauzelo je antiokupacijsko stajalište, što se osobito pokazalo u srpnju 1921, kada su članovi društva odbili dati sredstva za gradnju kraljevskoga lovačkog dvorca. Odgovor vlade bio je raspuštanje društva. Zbog toga su ukrajinski studenti bili prisiljeni obnoviti društvo „Sič“, koje je postojalo do 1923. godine. U srpnju 1920. djelatnost je obnovilo društvo „Pravoslavna akademija“, koje je sljedeće godine sudjelovalo u stvaranju Odbora ukrajinskih studenata u Bukovyni.

Problem pokreta mladeži u naznačenom razdoblju bio je širenje socijalističkih ideja među dijelom mladih. Kao rezultat osnivale su se nelegalne organizacije. Komunističke ideje nisu izgubile pristalice ni u 1930-im godinama. Između ostalog, godine 1931. bio je stvoren „Revolucionarni komitet černivečkih studenata“. Osnovna uloga njihove djelatnosti bila je organizacija antiratnih i antifašističkih prosvjeda. Godine 1932. organizacija je bila uništena, a 68 sudionika osuđeno je na zatvorsku kaznu različitog trajanja i na novčane kazne. U zamjenu pojavila se 1933. nova organizacija „Zagaljna akademična asocijacija“ sa 150 članova. U lipnju 1934. god. 23 člana organizacije bila su osuđena zbog nelegalnog djelovanja. Tijekom razdoblja između dva svjetska rata ukrajinska studentska društva pokušavala su koordinirati svoju djelatnost u okvirima područja i Rumunjske.

Poljski studenti predstavljali su društva poljskih studenata.

Uspostavljanje diktatorskog režima u Rumunjskoj dovelo je do promjena u studentskom životu. Godine 1938. (24. listopada) vlada je zabranila sva postojeća studentska društva, umjesto kojih je stvorena Nacionalna studentska fronta. Fronta je imala zadaću kod studenata razvijati osjećaj odanosti kralju i domovini. Organizacijska struktura fronte podsjećala je na njezino napola vojno obilježje. Stvaranje „fronte“ očigledno je imalo za cilj uništiti nacionalne značajke među studentima, što je nanijelo štetu cijelom studentskom pokretu.

Sportska društva

U međuratnom razdoblju u gradu je značajno porastao broj sportskih klubova, što je bilo izazvano povećanim, za razliku od prethodnog razdoblja, interesom za sport. Većina klubova stvarala se prema nacionalnim značajkama i osim sportske, vodili su i nacionalno-odgojnu djelatnost. Među prvima osnovano je ukrajinsko sportsko društvo 10. rujna 1920. godine. Općenito je sport tijekom međuratnog razdoblja postao sastavnim dijelom života grada. Za mladež je u drugoj polovini 1930-ih sport bio sastavnica koje se moralo pridržavati u uvjetima rastuće vojne prijetnje, kada se izrazito savjetovalo spajanje duhovnog i tjelesnog razvoja na različitim razinama.

Grad u vrijeme kraljevske diktature i početka Drugoga svjetskog rata

Parlamentarni izbori 1937. donijeli su stvaran rezultat vladanja Nacional-liberalne stranke, koja nije mogla skupiti potreban broj glasova na izborima. Općenito je situacija u gradu i području izgledala tako kao da vlada opće zajedništvo u svim pitanjima, ali dojam je bio varljiv. Promjene u političkom životu nastavile su se odvijati pa su u svibnju 1938. raspuštene političke stranke te je uspostavljena državna kontrola nad stvaranjem političkih organizacija. Nastojanja vlade da kontrolira politički život u zemlji dovela su do osnivanja jedine političke stranke za cijelu zemlju. Za političare grada i područja nastojanje očuvati vlastite političke pozicije sada je značilo bili lojalnim vladi.

U proljeće 1940. osnažilo je opsadno stanje u gradu i području. Od stranih državljana se u stanju opsade zahtijevala potvrda o pravu boravka. U centru se sve češće govorilo o potrebi obrane Rumunjske i očuvanja njezine teritorijalne cjelovitosti. Gradska vlast istodobno je zabrinuta mogućom uzurpacijom SSSR-a i porastom nacional-socijalističkih raspoloženja među Nijemcima. Takva situacija objašnjavala se tadašnjim općenitim stanjem u Europi i svijetu te utjecajem događaja Drugoga svjetskog rata, koji je već počeo.

Početak Drugoga svjetskog rata za kraljevsku Rumunjsku postao je razdoblje određenih kušnji. U postupcima vlasti uočavalo se nastojanje očuvati jedinstvo zemlje. Već u prvim raspravama o diplomatskim i drugim događajima istaknula se želja za održavanjem neutralnosti u skladu sa svim međunarodnim pravilima. Vojne mjere predviđene su samo u okviru potrebe obrane zemlje i njezinih granica.

Za rumunjsku vladu početak njemačko-poljskih operacija postao je razdoblje određivanja u daljnjim postupcima. Kao saveznica Poljske i bez obzira na pad Male Antante, Rumunjska je očekivala odgovarajuće postupke od strane Njemačke. Između ostalog, rumunjski Generalni štab pripremao se za otpor njemačkoj vojsci. Kao mjesto otpora, s obzirom na značajke vojnih operacija u Poljskoj, određena je Bukovina, na čijem su teritoriju i pripremali provedbu vojnih operacija protiv njemačke vojske. Ali prodori sovjetske vojske u Poljsku promijenili su orijentaciju Generalnog štaba, stoga su glavnu prijetnju očekivali s istoka.

Prema informacijama njemačkoga konzula u Černivcima Šelljgorna, od 2. rujna 1939, početak rata izazvao je i zabrinutost u zemlji i Černivcima. Posebno je u gradu raspoloženje Rumunja, među ostalim useljenika iz Reğata, bilo negativno, a ponekad neprijateljsko prema Nijemcima. Značajan dio Ukrajinaca bio je prijateljski raspoložen prema Nijemcima i izražavao je „neskrivenu radost zbog razvoja

trenutnih događaja“. Značajnom je izgledala zabrinutost židovskoga stanovništva, koje se pribojavalo sudbine njemačkih Židova. Nedovoljno sigurni bili su predstavnici poljske zajednice, koji su u početku organizirali nekoliko stotina dobrovoljaca, ali u Poljsku su poslali samo 20 osoba. Na teritoriju grada i Bukovyne poljska gromada provodila je skupljanje sredstava za pomoć Poljskoj. Ipak prilično brz razvoj operacija u Poljskoj promijenio je stanje stvari, a ulazak sovjetske vojske na teritorij zapadne Ukrajine primorao je veliku grupu ljudi napustiti Poljsku.

Pojava takvoga broja stranih državljana u zemlji primorala je vladajuće okrenuti se međunarodnim sporazumima i oglasiti mogućnost zadržavanja isključivo vojnika na državnim sredstvima. Civilni građani morali su zatim napustiti zemlju. Zajedno s Poljacima na teritorij Rumunjske došli su i Francuzi, koji su boravili u zemlji u vrijeme početka vojnih operacija. Rat i dolazak izbjeglica nisu previše promijenili uobičajen ritam života u gradu. Istina, poduzimale su se mjere za jačanje obrambenih sposobnosti zemlje.

Uključivanje zapadne Ukrajine u sastav SSSR-a promijenilo je zadaću organa zakona i vojske. Blizina sovjetske granice i neophodnost protudjelovanja sovjetskoj propagandi izazvali su jačanje opsadnog stanja na području potkraj 1939. godine. Rumunjska vlast morala se boriti s rastućim brojem bjegunaca u sovjetsku Ukrajinu. Za pokušaj prijelaza granice i za pomoć pri bijegu privodilo se na sud s optužbama za antidržavno djelovanje. Od početka njemačko-poljskih operacija, Bukovyna se kao granična oblast našla u zoni pojačane pozornosti članova rumunjske vlade.

Na taj način početak Drugoga svjetskog rata neposredno je zahvatio kako Bukovynu tako i glavni grad Černivci. Osim tradicionalnog ustroja života građana, nove pojave su bitno promijenile njihovu svijest. Vojne operacije u Poljskoj i prijelaz zapadne Ukrajine u sastav Ukrajinske SSR za Černivce i područje imali su prije svega ekonomske posljedice, koje su dovele do poskupljivanja niza dobara te do raskida već ustaljenih poslovnih veza. U političkom smislu to je bilo razdoblje natjecanja dviju ideologija za utjecaj na svijest građana granične oblasti Rumunjske. Osim toga, želja za djelovanjem u smjeru koji određuje vlada prisiljavala je gradsku i regionalnu vlast na suzdržavanje od traženja sredstva za razvoj grada. U cijelosti, stanovništvo grada pripremalo se za život u uvjetima vojne diktature, ali se nije pokazalo u potpunosti spremnim za život u ubrzo sovjetskim Černivcima.

S ukrajinskoga prevela Katarina Črnko

I. C. Monolatij

Funkcionalnost dihotomije „svoj“ – „tuđi“

MEDUETNIČKA SOCIOKULTURNA DISTANCA, KAO i svjetonazorska i sociokulturna dihotomija „svoj“ – „tuđi“, uvjetovana kulturnim resursima zajednica, faktori su koji su uvjetovali etnički princip političke strukturalizacije etnofora zapadnoukrajinskih zemalja u istraživanom razdoblju. U višestoljetnoj koegzistenciji jedinstvene semiotičke opozicije „svoj“ – „tuđi“ odraz su našli i etnokonfesijska problematika, i društvena protuteža, i kulturni međuutjecaji, i „mitologija susjedstva“, koji su se u mnogim slučajevima temeljili na stereotipima u percepciji „tuđega“.¹

Zbog svega navedenog, međunacionalni odnosi u zapadnoukrajinskim zemljama nisu bili jednoznačni i takvi da bi ih se moglo „svrstati“ u određeni obrazac. Bile su tu posrijedi pojave svih vrsta odnosa: prijateljskih, neutralnih, nejednakih i neugodnih. Njihova se amplituda kretala između polova blagonaklonosti, tolerancije, suradnje, prije svega ekonomske, međukulturnoga dijaloga i izolacionizma, netrpeljivosti, nepovjerenja, otuđenja, pa čak i zlonamjernosti. Tu su koegzistirali i međusobno djelovali religije (kršćanstvo: rimo-, armeno- i grkokatolicizam, pravoslavlje, protestantizam; judaizam) i etnosi (Ukrajinci, Poljaci, Rumunji, Moldavci, Nijemci, Armenci, Rusi, Židovi i dr.), nositelji načelno različitih civilizacija

---

1 Ğon, M. *Osoblyvosti mižetnjichnoji vzajemodiji v konteksti poljityčnyh procesiv na zabidnoukrajins'kyh zemljah u mižvojemyj period.* / Maksym Ğon. – Rivne: Volyn'ski oberegy, 2006. – S. 70-76.

(bizantske, latinske, bliskoistočne)². Istraživani teritorij predstavljao je isprepletanje kultura osnovnih etnonacija – plemićke poljske, boljarske rumunjske, također i tradicionalnih – ukrajinske i židovske. Premda su najreljefnije bile kršćanska i židovska tradicija. Sukladno tome, granica između njih bila je najkontrastnija. Međutim, iako su posrijedi bili sociokulturni izolacionizam i uzajamno distanciranje, oni nisu bili apsolutni.

Podjela istraživanoga kronotopa na tzv. etnički geto precizno konstatira međuetničku sociokulturnu distancu koja je uzajamno razgraničavala „tuđe“, one koji su živjeli u zapadnoukrajinskim zemljama. Međuodnos etničke većine s predstavnicima drugih etnosa ili je doživio potpunu promjenu, ili se bitno modificirao. Primjerice, percepcija Poljaka, Rumunja, Moldavaca ili Nijemaca nije izazivala barijernu nijansu, predstavljajući obično neutralnu konstataciju „dručkijosti“, dok su u slučaju Židova takve granice bile dosta oštre. Stav Nežidova prema Židovima moguće je izraziti formulom „drugo svoje“. Zbog toga je tadašnje međuetničko udaljšavanje u pogledu samodostatne vrijednosti jastva bilo uzajamno korisno.

Jedan od glavnih kriterija etničke identifikacije su etnokulturna svojevrsnost, religija, jezik, nacionalna svijest i samosvijest; osim toga ni jedno od navedenih etničkih obilježja ne može se uzeti kao stabilan definirajući kriterij koji bi garantirao jasnu identifikaciju pojedinaca i grupa, budući da ti markeri u različitim društvenim i političkim situacijama imaju različito značenje.

Najznačajniju ulogu u funkciji dihotomije „svoj“ – „tuđi“ imala je religija, budući da je ona glavnome dijelu grupe bila značajan dio svakodnevnog života, kako u gradovima tako i u selima zapadnoukrajinske regije. Dihotomija grada i sela bivala je složenijom kroz etničku i konfesijsku konfrontaciju. Prostorni izgled grada ostao je ključnim kod semantičkog obilježavanja gradskoga prostora kao „tuđeg“. U to vrijeme su gradske građevine, odnosno krajobrazne granice koje su osiguravale zatvorenost gradskoga prostora, oslikavale „idealnog građanina“, za kojeg bi pozicija u središtu/izvana bila osmišljena ne samo u vlastitoj zgradi/izvana, već i u gradu/izvan grada. Iz tog su rakursa važne dominante prostorne strukture grada koje su definirale njegov obris bile sakralne građevine (crkve, rimokatoličke katedrale, luteranske crkve i sinagoge) i njihova religijska simbolika. S jedne strane ovo posljednje je dijelilo svijet „mi“ od „oni“ te je predstavljalo faktore objektivne dihotomije. S druge su strane takvi katalizatori (znakovi i simboli) označivali „tonalitet“, karakter percepcije „tuđih“ koji su funkcionirali u susjedstvu. Ukrajinski znanstvenik i književni povjesničar, I. Nabytovyč, analizirajući prikaz urbanističke

2 Monolatij, I. *Osoblyvosti mižetnijčnyh vzajemyn u zabidnoukrajins'komu reģionji v Modernu dobu.* / Ivan Monolatij. – Ivano-Frankiv'sk: Ljileja-NV, 2007. – S. 189-192.

poetike i semantičkih pridjeva sakralnoga grada, jasno je istaknuo njegove topodne karakteristike, primijetivši kako one, uz temporalne karakteristike, predstavljaju osnovne elemente u strukturi sakrokronotopa³.

Prema mišljenju M. Ćona, postojanje razlika koje se odražavaju ne samo u vanjskim arhitektonskim oblicima sakralnih zgrada, razlikama religijskih doktrina i/ili bogoslužja te u religijskoj simbolici može se nazivati „nijemim statistima supostojanja 'paralelnih svjetova'“⁴.

Treba imati na umu da bi pojam „tuđi“, kada ne bi bilo razlika, bio izmišljen. Takvim „tuđim“ i to ne manje stalno prisutnim likom usred kršćanskoga svijeta za osobu tradicionalne kulture bio je Židov. Ako je religija ostala najvažniji uvjet dihotomije „svoj“ – „tuđi“, onda su vrijedni diskursi linije socijalnog razgraničavanja osobito primjetni u fokusu usporedbe kršćanstva s judaizmom. Tome treba dodati vječne sporove oko glavnih problema religije, simbola vjere, koji jedni druge pobijaju, raznih religijskih institucija, različitih rituala i običaja – ukratko svega što odavna razlikuje način života židova i kršćana. Judaizam kao u biti nacionalna religija orijentirao je zapadnoukrajinsko židovstvo prema očuvanju kulturne tradicije konzervacijom tradicionalnoga načina života i zatvorenošću vlastitoga životnog svijeta. Svakodnevnica židovske zajednice, prožeta religijskim duhom, odvijala se iza zatvorenih vrata židovskoga doma, u odvojenoj židovskoj četvrti, sinagogi⁵.

Glavna ideja stvaranja židovske zone bila je u lokalizaciji njezine izgradnje oko glavne sakralne građevine – sinagoge, koja je bila kompozicijska dominantna i središte prostornog ustroja zone. Njezino je podizanje predstavljalo početak formiranja i daljnji teritorijalni razvitak židovskih zona. Upravo potonja nije bila samo molitveno središte, već i simbol očuvanja nacionalne samosvijesti, glavni zaštitnik etničkoga u židovstvu. Sinagoga je imala glavnu ulogu, ako ne iznimnu ulogu u ujedinjavanju Židova i očuvanju njihove nacionalne identifikacije.

Miješani brakovi nisu postojali, a judejsko-kršćanski kontakt odvijao se samo u administrativno-fiskalnim i trgovačko-obrtničkim djelatnostima. To je oko religijskih obreda Židova, koji su prestanto bili figure međuetničke interakcije,

3 Nabytovyč, I. *Unjiversum sacrum' u v hudožnijj prozi (vid Modernizmu do Postmodernizmu)*. / Igor Nabytovyč. – Drohobyč–Ljubljina: Posvit, 2008. – S. 357.

4 Ćon, M. *Osoblyvosti mižetnijčnoji vzajemodiji v konteksti poljityčnyh procesiv na zabidnoukrajins'kyh zemljah u mižvojenyj period*. / Maksym Ćon. – Rivne: Volyns'ki oberegy, 2006. – S. 70.

5 Bojko, H. „Etnično-reljižijna struktura naselennja mist Čalyčyny (1772–1918) ta jiji vidobražennja u rozplanuvaljnomu układimist“. / Hrystyna Bojko. // *Visnyk DU „Lvivs'ka poljitebnjka“*. Arhitektura. – № 379. Specialjnyj vypusk: „Knyža mist Čalyčyny“. Miždyscypljinarjni dosljidžennja u mistoznavstvi. – Ljviv, 1999. – S. 146-158.

stvaralo atmosferu tajanstvenosti. Zatvorenost židovskoga svijeta dopuštala je mitologizacija ideje judaizma.

Iako je židovsko društvo bilo dijelom društva koje ga je okruživalo, njegova ga je unutarnja kohezija zajedno s religijskom i socijalnom neordinarnošću pre-tvorila u svojevrsnu socijalnu tvorevinu, koju se posve opravdano može nazivati „svijetom za sebe“. Ta definicija prikazuje kontradiktornu situaciju u kojoj se nalazilo židovstvo. Postojanje toga zasebnog „svijeta“ ovisilo je o stalnim kontaktima njegovih građana s vanjskim svijetom. Vrste kontakata i njihova učestalost ovisili su o lokalnim uvjetima i pojedincima⁶. Kršćani su u vezanosti židova za svoju povijesnu domovinu opažali povod, zbog kojeg im nisu htjeli dati jednaka prava kao i autohtonom stanovništvu. Tako se zatvarao ideološki krug koji je definirao status Židova u tadašnjem društvu kao „tuđeg“, status koji su radije podnosili *de jure*, nego uzimali *de facto*.

Najuži kontakti primjećivali su se kada je židovska obitelj živjela u selu, gradu ili naselju i njezin glavni član obavljao dužnosti zakupnika, otkupitelja ili trgovca, lihvara, skupljača poreza i dr. Izvan svake sumnje je da su takvi Židovi samci bili blisko upoznati sa svojim susjedima. Koristeći se jezikom sociologije, Židov samac bio je dijelom nežidovskog okruženja kao član „grupe akomodacije“ (adaptacije). S druge strane, on je imao socijalne, kulturne i religijske potrebe koje se nisu mogle ostvariti u dodiru s tom grupom. Način na koji se taj pojedinac nosio sa svojim problemima ovisio je o lokalnim uvjetima i mjeri vlastite pobožnosti. Mogući su bili razni pristupi. Na jednoj je strani krajnosti bilo moguće potpuno stapanje s „grupom akomodacije“, u krajnjem slučaju prihvaćanje dominantne religije. Dok su se na drugoj strani nalazili najstroža odanost svojoj „grupi podrijetla“ i dosljedno pridržavanje svih religijskih i socijalnih ograničenja, što je značilo odricanje od svih blagodati i sloboda koje jamči interakcija s vanjskim svijetom.

Tijekom cijele svoje povijesti židovske religijsko-etničke zajednice stalno se nalaze u stanju paralelnog supostojanja sa „susjednim“ etnosom koji živi na tom teritoriju. U vrijeme inkorporacije Galicije i Bukovine u sastav Habsburške Monarhije aškenasko-poljsko židovstvo govorilo je jezikom Jidiša, a u svakom okrugu ili naselju svojim dijalektom. Važnom okolnošću bilo je i što su za unutarnju komunikaciju Židovi imali jezik koji se razlikovao od jezika susjeda. Mjera jezične izolacije i ovdje se mijenjala: u zapadnoukrajinskim zemljama jezična barijera nije bila nadvladana, budući da gradski govori nisu pripadali jednoj jedinoj jezičnoj grupi koju Jidiši i gradsko stanovništvo uopće nisu razumjeli, osim ljudi koji su je poseb-

6 Kac, J. *Kryzatradyciji na porozinovyh časiv. Ğebrejske suspilstvo ta joĝo otočennja.* / Jakob Kac. // J. – 1996. – Č. 8: Ukrajina i judeji, ĝebrej, jevreji. – S. 144-146.

no proučavali ili ovladali njome kroz interakciju sa Židovima – na isti način kao što su Židovi ovladali jezikom svog okruženja, jer im je to bilo neophodno. I obrnuto, židovsko-njemački jezik, kojim su govorili Židovi iz unutrašnjih austro-njemačkih zemalja (posebno oni koji su stizali sa svih strana kao emigranti), bio je blizak mjesnim dijalektima; iako se od njih razlikovao fonetskom nijansiranošću, sintaksom i rječničkim fondom. Židovsko-njemački jezik, kao i jidiš istočnoeuropske regije, sadržavao je stotine riječi i idiomatskih izraza ivrita i aramejskih jezika Talmuda, a posebno mnogo citata iz općepoznatih židovskih knjiga.

Nije se moglo bez jezičnih posudbi, primjerice između jidiša i ukrajinskoga. Židovske posuđenice u ukrajinskom jeziku bezbroj puta svjedoče da su kontakti Ukrajinaca i Židova bili dugotrajni i duboki⁷. Može se primijetiti kako je ukrajinski jezik iz jidiša posudio znatan broj riječi koje se uvjetno mogu podijeliti na tri grupe: ekspresivni izrazi koji su uključivali frazeme (*šljak by trafyv*⁸); riječi kojih nije bilo u ukrajinskome, ali su bile prisutne u jidišu uslijed karakteristika života i svakodnevice dvaju naroda (u njih se ubrajaju riječi opće uporabe i termini, vezani uz područje kupovine – prodaje, odnosno djelatnosti, tradicionalne među Židovima i netradicionalne među Ukrajinacima), riječi opće uporabe u značenju predmeta, pojava i radnji svakodnevnog života (može se smatrati da su se one pojavile kroz ženska druženja).

Ukoliko se praksa bogoslužja odvijala na raznim jezicima – što je apriorno svjedočenje prisutnosti kulturnih podsustava u zapadnoukrajinskome socijumu, onda su njihovi neposredni nositelji tvorili prosvjetne i društvene institucije za sve, bez iznimke pojedinih grupa. Znatnu su aktivnost u Galiciji i Bukovyni, primjerice, pokazala ukrajinska nacionalna društva. Primjer krajnje etape u djelatnosti prvih ukrajinskih društava u Bukovyni 1870. je osnivanje društva Rus'ka besida⁹. Ono je praktički bilo okosnica tadašnjega nacionalnokulturnog života Ukrajinaca Bukovyne. Tu su već djelovale malobrojne, ali proporcionalne brojnošću etničke grupe njemačke i poljske prosvjetne organizacije i privatne škole. Važna je bila regionalna djelatnost Društva kršćanskih Nijemaca, koje je ujedinjavalo katolike i protestante njemačke narodnosti širom cijeloga Carstva i imalo kao cilj osnaživanje i podizanje nacionalne svijesti Nijemaca, veličanje duhovnog razvitka i gospodarske

7 Feller, M. *Pošuky, rozdumy i spoğady jevreja, jakyj pam'jataje svojih didiv, pro jevrejs'ko-ukrajins'ki vzajemyny, osoblyvo ž pro moyi i stavlemnja do nyh.* / Marten Feller. – Droğobyč: VF „Vidobražennja“, 1994. – S. 156-171.

8 Ukr. Šljak by trafyv. – Neka ga vrag odnese. – (op. prev.).

9 Dobržans'kyj, O. V. *Nacionalnij ruh ukrajinciv Bukovyny druğoji polovyny XIX – počatku XX st.* / O. V. Dobržans'kyj. – Černjivci: Zoloti lytavry, 1999. – S. 144.

dobrobiti¹⁰. Ujedno su s tim u svakoj njemačkoj koloniji (izuzev malih) postojale škole otvorene u prvim godinama njihova nastanka. Učiteljski korpus sastojao se pretežito od intelektualaca podrijetlom iz istočnogalicijskih kolonija (85%). U prosvjetnim su institucijama nerijetko radili pedagozi iz Austrije, Šleske, Mađarske i Njemačke¹¹.

Jasno da je u kontekstu međuetničkih odnosa u zapadnoukrajinskim zemljama prošlost imala podvojenju ulogu. Kao prvo, ona je tvorila ocjene drukčijosti u njezinu dvostranom ili višestranom međuodnosu. Kao drugo, donošenje zaključaka o interakciji „svojih“ i „tuđih“ imalo je funkciju jednog od katalizatora njihova bipolarnog poimanja u novoj etapi međuodnosa. Pojavljivala se, dakle, konkurencija u interpretaciji etničkih elita ili čak političkih aktera jednih ili drugih događaja, uopćeno – tzv. natjecanje za povijest. Njezino raznovrsno tumačenje kroz etnonacionalne zajednice svojesvrstan je poligon na kojem su funkcionirali simboli koji su se uslijed korištenja komunikacijskih kanala u svakoj grupi prenosili na potomke.

Prema P. Konnerntonu, svijest grupa ili svijest pojedinaca koja je uvijek na određeni način ukorijenjena u opću povijest grupe, postaje nečim nalik „jezičnim igrama“. S jedne strane ta svijest postaje zatvoreni sustav, a s druge vrijednosna hijerarhija narativa svijesti ili značenja/smisla vremenskih ciklusa grupe u određenoj mjeri uvjetuje i njezin „pogled“ na vanjski svijet. Zakonomjernim se ističe i to što svi sudionici (i subjekti, i objekti) bilo kojega socijalnog poretka moraju imati zajedničku svijest: ukoliko se njihovi pogledi na prošlost grupe razlikuju, tada njihovi članovi ne mogu imati ni zajedničko iskustvo (čega), niti predodžbu (o čemu)¹².

Ponos Ukrajinaca se, primjerice, utjelovljavao prisjećanjem na ukrajinsku državnost sredine XVIII. st., tzv. Kozačku eru (posebno najistaknutije hetmane B. Hmeljnyc'kog i I. Mazepu); nacionalni duh jačao je i svakogodišnjim „Danima Ševčenka“, koji su se zahvaljujući nacionalnim i prosvjetnim organizacijama odr-

10 Dobržans'kyj, O.; Macijan, N.; Nykyrsa, M. *Naciji ta narodnosti Bukovyny u fondah Deržavnoho arhivu Černjiveckoji oblasti (1775–1940)*. / Oleksandr Dobržans'kyj; Natalija Masijan; Marija Nykyrsa. – Černjivci: Zoloti lytavry, 2003. – S. 12; Monolati, I. „Poljityko-spcialnoje sprjamuvannja dijajlnosti poljitycnyh partij i ģromadskyh Ob'jednanj njimciv Ģalyčyny v avstrijs'kyj period“. / Ivan Monolati. // *Visnyk Prykarpats'koģo unjversytetu*. Poljitolōģija. – Vyp. II-III. – Ivano-Frankivsk, 2007. – S. 145-151.

11 Monolati, I. *Pytannja osvity njimec'koģo naselemlja Ģalyčyny (ser. XIX – poč. XX st.)*. / Ivan Monolati. // *Problemy osvity*. – K.: MON Ukrajinu, 2001. – Vyp. 24. – S. 210-220.

12 Konnernton, P. *Jak suspijstva pam'jatajut'*. / Per. z angl. / Pol Konnernton. – K.: Njika-centr, 2004. – S. 11-12, 17.

žavali diljem zapadnoukrajinskih zemalja. Poljaci su također opjevali prethodna povijesna razdoblja vlastite državnosti. (...)

Krajem XIX. st. i početkom XX. st. počeo je djelovati mitologem odnosno konstrukcija etnosa kao nadvrijednosnog jedinstva, koje je gotovo jedino u (jer je već odavno bio zaboravljen mitologem monarha, suverena, a u pojedinih naroda čak i zajedničkoga Boga) utjelovljavanju i ostvarenju nadanja svake posebne jedinice. Ona se bez njega više ne može ostvariti. Počeo se apsolutizirati kolektivizam koji je kao glavni ujedinjujući princip odabrao jezično-kulturni faktor. U skladu s tim promijenili su se i poljsko-ukrajinski odnosi – oni su na početku parameduetnički, a potom isključivo međuetnički, tj. nisu ukorijenjeni samo u stereotipima masovne svijesti. Na toj se paradigmi grade od sredine XIX. st. sve do danas¹³. Minimalne su bile težnje za utvrđivanjem vlastite povijesti u zapadnoukrajinskih Nijemaca koji se, bivajući iseljenicima iz raznih njemačkih zemalja-država, bez obzira na njihovo ujedinjenje 1871, nisu previše zamarali proučavanjem povijesti, a svoju povijesnu misiju na Istoku držali su „ideologijom ekonomskog rasta”.

Međuetničko supostojanje i/ili međuetnički sukobi u zapadnoukrajinskim zemljama našli su odraz u postojanju tzv. paralelnih svjetova – kada su predstavnici raznih naroda živjeli u susjednim ulicama ili u odvojenim zonama unutar granica jednog naseljenog mjesta, ali u svakodnevnom životu međusobno nisu komunicirali. Stoga ponovno treba napomenuti: ne uzimajući u obzir činjenicu zajedničkog obitavanja, ti su „paralelni svjetovi” živjeli zasebno, zaoštravajući opoziciju svoje-ga/tuđega grada. Čak su etničke i državne praznike obilježavali različito. Tome su pogodovale i višestoljetne tradicije, i pozicije crkava ili religijskih zajednica te razne kalendarsko-obredne razlike.

Sukobi nacionalnih i socijalnih grupa, koje su nerijetko bile u antagonističkim odnosima, stvarali su temelj za pojavu i vitalnost mitova, auto- i heterostereotipa u kolektivnoj svijesti svake od etnonacionalnih zajednica u odnosu jedne na drugu. Među Ukrajinacima je, primjera radi, vladao određen oprez prema poljskome plemstvu koje je bilo neprijatelj Austro-Ugarske države. Kao rezultat nastala je njezina predodžba srodna onoj koja je bila rasprostranjena među običnim pukom: poljsko je plemstvo nemilosrdno, prezire niže slojeve, nije sposobno gospodariti, živi iznad svojih mogućnosti i ovisno je o europskim najmodavcima. U prilog otuđenju Ukrajinaca od Poljaka išla je i hvalisavost potonjih svojom plemenitošću. Zanimljivo je što su Ukrajinci potonje shvaćali kao „ne samo povijesni trag bez ikakva

13 Monolatij, I. *Ukrajinski leģionery: Formuvannja ta bojovyj šljah Ukrajs'kyh Sičovyh Striljciw, 1914–1918 rr.* / Ivan Monolatij. – K.: Tempora, 2008. – S. 17.

značenja, već i nešto što čak donekle diskvalificira osobu u pogledu građanstva¹⁴. Međutim, upravo su razlike u vrijednostima uvjetovale nerazumijevanje između plemstva i seljana (njih, prema mišljenju L. Slyvke, ne treba tumačiti vrijednosno: kao viši – niži, bolji – lošiji socijalni sloj, nego ih je neophodno percipirati kao različite¹⁵). Kao rezultat formirao se stereotip koji se temeljio na trajnoj konfrontaciji ukrajinske i poljske zajednice, u osnovi koje je ležao socijalni konflikt između vlastelina-seljana i ukrajinskih seljana. Ne manje važnu ulogu imao je mit o poljskome modelu katolicizma kao predziđa kršćanstva protiv barbarstva, čime su smatrali ne samo pravoslavlje nego i unijatstvo.

Osnovni tvorci takve političke doktrine koja se pojavila već XVI–XVII. st., a od XVIII. st. do početka XX. st. pretvorila se u masovnu svijest političkih klasa, kriju se u trima čimbenicima. Kao prvo, to je teritorijalni ekspanzionizam, usmjeren na Istok, čiji je cilj bio „ognjem i mačem“ uspostaviti vladavinu Poljske „od mora do mora“; kao drugo, specifični poljski model latinskoga katolicizma koji je podcjenjivao postojanje drugih oblika kršćanstva istočno od poljskog etnografskog teritorija, među ostalim povezanog s papinskim prijestoljem katoličanstva grkobizantskog obreda; kao treće, specifična podvrsta rasizma – sarmatizam, u skladu s kojim se poljska elita ne izvodi iz slavenskoga središta, nego potječe od iranske (sarmatske) aristokracije. Povijesna neosnovanost sarmatizma bila je očigledna, zbog čega se pretvorio u koncepciju odabranoga plemenitog naroda, naroda gospodara, pozvanog da vlada pasivnim masama.

Drugi aspekt problema je što su u očima kršćana židovi bili „kristoubojice“, a židovi su kršćane gledali kao pogane i heretike. Štoviše, poznato je da talmudska tradicija sve religije, osim judaizma, opisuje osuđujućim terminom: *avoda zara* (tuđi kult, tj. idolopoklonstvo/poganstvo). I u halahičkim razmiricama, i u moralističkim traktatima, i u homiletici taj se termin upotrebljavao kao nešto što je samo po sebi jasno te se primjenjivao za kršćanstvo.

Negativna slika Židova vladala je u tzv. narodnoj religiji. Međutim ta je slika, kao i svakog „tuđeg“ u tradicionalnoj kulturi, bila ambivalentna: Židovima su pripisivali magične sposobnosti koje su mogle biti i škodljive, i korisne za kršćane. Iz pozicije kršćanskoga fundamentalizma židova se doživljavalo kao utjelovljenje svjetskoga zla (ubojice Krista, vječiti neprijatelji čovječanstva). Neprosvijećena svijest masa pretvarala je nepoznato u stravično, pripisujući židovskim običajima zlokan, antikršćanski smisao. I vjera naroda se uvrštavala u magiju, vraćanje; židovu

14 Slyvka, L. *Čalycka dribna šljahta v Avstro-Ugorsčynji (1772–1914 rr.)*. / Ljubov Slyvka. – Ivano-Frankivsk: Mist-NV, 2009. – S. 164.

15 Ibid. – S. 15.

su dodijeljene demonske karakteristike. To je označavalo odabir upravo židova kao „bića drugoga svijeta“, s kojima su se uspoređivali kršćani i na taj način dolazili do razlikovanja vlastitih specifičnih osobina, do samodefiniranja. U tradicionalnim su ocjenama na liniji kršćani – židovi isprepletene tradicionalne predstave Ukrajinaca, ispunjene užasima pred demoniziranim Židovom koji u dubokome podrumu svoje kuće preračunava zlato stečeno obmanom, i vlastita idealizirana nadanja o dobrosusjedskim odnosima sa Židovima kao o karakterističnim crtama „sretnog“ prošlog života¹⁶. Mimo toga su se ponekad događali slučajevi da su „...seljani u slučaju nedaće mogli zatražiti savjet od cadika (sprovodnika hasidskih zajednica) i rabina; seljanke su, posjećujući grad, mogle zapaliti svijeće i u crkvi, i u sinagogi“¹⁷. K tome se funkcioniranje opozicije „svoj“/„tuđi“ pokazivalo i u vanjskom izgledu Židova. To je faktično bio još jedan dokaz njihove socijalne segregacije. Karakteristične oznake bile su brade i sljepoočne kovrče kod muškaraca te pokrivene glave udanih žena. Sve je to Židove odvajalo od mase ostalog stanovništva, u kojem su bile zastupljene sve vrste zanimanja i svi socijalni slojevi.

Vladajući visokim stupnjem komunikativnosti, Židov se stalno nastojao prilagoditi već postojećim okolnostima, po mogućnosti mijenjajući ih radi poboljšanja životnih uvjeta. Kako bi ostvario vlastite interese, on je vrlo savitljivo reagirao na promjene političke i tržišne konjunktura, prilagođavajući se zahtjevima društva koje ga je prihvatilo i u tome je postigao prilične uspjehe. Ophođenje Židova u svakodnevnom životu bilo je rezultat neophodnosti stvaranja takvih vanjskih veza u društvu koje ih je prihvatilo¹⁸. One su mogle poslužiti kao garancija sigurnosti i zadržavanja vlastitog imetka. Održavanje dobrih veza s okolinom po pravilu se držalo važnijim od materijalne koristi. Često su se stvarali vlastiti etički sustavi: obmanjivanje Nežidova smatralo se sramotnim, budući da nečastan čin kvari onoga tko ga radi, bez obzira tko je žrtva. Međutim, čak je i takvo stajalište, kojega se malo tko držao, predviđalo da između Židova i Nežidova postoji razlika i da se moralne norme u principu mogu primjenjivati samo u odnosu na „svoje“¹⁹. Istodobno treba imati na umu da su razlike u tempu i karakteru socijalne transformacije stvarale

16 *Stan Żydów dawny i obecny, charakter, obyczaje, zababony i przyszłość*. Wydał J. L. B. – Lwów: Z drukarni Instytutu Stauropigiańskiego, 1891. – S. 3-4.

17 Ćrycak, Y. *Prorok u svojij vityczynji. Franko ta joŕo spijlnota (1856–1886)*. / Yaroslav Ćrycak. – K.: Krytyka, 2006. – S. 341.

18 Studnicki, W. *Sprawa polsko-żydowska*. / Władisław Studnicki. – 6. p.: Józef Zawadzki – drukarnia i księgarnia w Wilnie. – S. 5-9.

19 Ruppin, A. *Die Juden der Gegenwart*. Eine Sozialwissenschaftliche Studie. – 3. Unveränderte Auflage / Arthur Ruppin. – Berlin: Jüdischer Verlag, 1920. – S. 2-3, 37-39.

dojam „židovskog uspjeha“, odnosno „židovske urote“ – ovisno o upućenosti promatrača²⁰.

Antisemitizam se posebno aktivno iskorištavao za mobiliziranje kako ukrajinskog, tako i poljskog seljaštva. (...) Podjela na „svoje“ i „tuđe“ je u svojoj osnovi imala religijske i etničke komponente. U većini slučajeva takvih konfliktnih trenutaka u odnosima kršćana i židova ležali su ne religijski, nego socijalni motivi. Oni su svjedočili o tome kako, prebivajući u manje-više jednakom stanju socijalnog ugnjetavanja i nacionalne diskriminacije, Ukrajinci i Židovi nisu mogli naći zajednički jezik. Između oba „samotna naroda“ i dalje je postojao neprevladan psihološki zid.

Prema našem mišljenju, raspirivanje svakodnevnog antisemitizma (i ne bez „pomoći“ jedne od figura međuetničke interakcije – Poljaka) nije bio sasvim pouzdan put učvršćivanja međuetničkih veza. Upravo su Židovi upravljali solidnim ekonomskim resursom i vješto njime raspolagali; uistinu je model odnosa s drugim etničkim zajednicama uslijed toga imao svojevrstne „pukotine“ i davao je nestabilnost cijeloj konstrukciji. Odnosi između Židova i Ukrajinaca regulirali su se na osnovi svojevrstnoga kodeksa – nepisanih pravila koja su se tijekom stoljeća formirala na istraživanome teritoriju. Etnička solidarnost između Židova i Ukrajinaca nastajala je prije svega u gospodarskoj sferi, gdje su te grupe nastupale kao one koje jedna drugu uzajamno nadopunjuju. Inicijative pri uspostavljanju tržišnih odnosa i aktivizaciji poslovnih kontakata u mnogim su slučajevima dolazile od strane Židova. Očigledno je kako su Ukrajinci dosta adekvatno doživljavali židovsku zajednicu, iako se psihokulturna etnička distanca praktički nije smanjivala. Ovo općenito govori o tome da se subjektivne i bezuvjetno mitologizirane prosudbe zasnivaju na raširenim etničkim stereotipima slike židovske zajednice.

Upravo se etnosocijalna „zasićenost“ definicije drukčijosti proteže i na odjeljke židovi/kršćani, gradske/seoske zajednice, siromašan/bogat. Na takav način izvodimo zaključak da je funkcionalnost dihotomije „svoj“ – „tuđi“ bila međusobno povezan kompleks religijskih simbola, prostora jezika svakodnevne komunikacije, a također reflektivne predstave pojedinca ili pak posebne grupe osoba. Iz općega konteksta odvajala su ih religijska, etnička, socijalna ili druga obilježja. Bitnim čimbenikom opozicije „svoj“ – „tuđi“ bio je teritorij – središte međudjelovanja etnonacionalnih zajednica i poligon očajnih borbi za deficitne resurse (prije svega zemlju). To je očigledno proizvelo daljnji proces grupnog nezadovoljstva – korelacijskog faktora interakcije „svojih“ i „tuđih“. Sociokulturne i etnokulturne mjere

20 Grycak, Y. *Prorok u svojij vitčyznji. Franko ta jožo spilnnota (1856–1886)*. / Yaroslav Grycak. – K.: Krytyka, 2006. – S. 343.

dihotomije „svojih“ i „tuđih“ na zapadnoukrajinskim zemljama 1867–1914. određene su bitnom okolnošću što se u modernom vremenu, koje se odlikuje inovacijama u području društvenog života, postupno formirao novi identitet – etnički, koji je polako izborio pravo na postojanje kraj religijskoga.

Zapadnoukrajinske zemlje polietnička su regija s povijesno sastavljenim sustavom međuetničkih odnosa. Taj se teritorij može promatrati kao široka „kontaktna zona“ međuetničkih odnosa, shvaćajući pod tim ograničen prostor (mjesto) gdje se događa najaktivnija interakcija između predstavnika raznih etničkih grupa i zajednica, a također je primjetna razlika u karakteru međuetničkih odnosa²¹. Potkraj XVIII. st. sve do početka XX. st. u regiji se primjećivala određena dinamika međusobnih odnosa između osnovnih etničkih zajednica (Ukrajnaca, Poljaka, Rumunja, Židova i Nijemaca). Karakterika razvitka međuetničkih odnosa u zapadnoukrajinskoj regiji bila je javljanje supkontaktne zone, gdje se mogla promatrati jasno izražena etnička polarizacija, to jest pojačanje međuetničkog otuđenja.

Tijekom istraživanog etnopolitičkog procesa događale su se znatne količinske i vrijednosne promjene etničkog sastava stanovništva. Zapadnoukrajinska je regija postala zonom masovnih migracija sa Zapada na Istok te s Istoka na Zapad. Kretanja stanovništva bila su stihijska, a također su ih inicirali organi državne vlasti. Tome treba pridodati i unutrašnju migraciju – pretežito iz seoskoga predjela u gradove i naselja regije. Samu činjenicu migracije, neovisno o tome dovodi li ona do kontakata predstavnika jedne ili druge grupe ili različitih grupa (s točke gledišta njihove kulture, etničnosti, jezika ili religije), treba promatrati kao socijalni problem, pritom kao problem s potencijalom konfliktnosti. Po pravilu potencijalno su konfliktni međusobni odnosi etničkih zajednica s obilježjima kao što su „autohtono – neautohtono“ stanovništvo, „većina – manjina“, „povlaštena – nepovlaštena“ etnonacionalna zajednica. Smjena društvenog i političkog režima u zapadnoukrajinskoj regiji uzrokovala je uništenje socijalne i etničke hijerarhije, koja je do tada postojala, i stvaranje nove.

Za zapadnoukrajinske zemlje u razdoblju raspada Poljsko-Litavske Unije i stvaranja Habsburškoga Carstva, a potom formiranja Austro-Ugarske, fronta međuetničkog sukoba odvijala se u drugoj sferi. Etnička većina – Ukrajinci – bila je dosta pasivna zajednica s relativno niskom razinom etnopolitičke svijesti. Do

21 Monolatij, I. „Zahodnoukrajinskij reĝion jak 'kontaktna zona' mižetnijnih vzajemyn u modernu dobu.“ / Ivan Monolatij. // *Viče*. – 2007. – № 15 (204). – S. 39-41; Monolatij, I. „Fenomen pogranicza i stosunki międzyetniczne w Ewropie Środkowo-Wschodniej: przykład Ukrainy Zachodniej.“ / Iwan Monolatij. // *Fenomen paĝranjičča: poljskaja, ukraïnskaja i belaruskaja ljiteratura – upljiv' i uzajemauzbačennje*. / Pad. Red. S. Kavaljeva i I. Nabitoviča. – Minsk: Knjgazbor, 2008. – S. 127-143.

sredine XIX. st. osnovni se konflikt stvarao između dviju manjina – Poljaka i austrougarskih Nijemaca. Nekadašnja regionalna elita – poljska grupa – nije mogla izdržati nastali kulturni šok koji je doživljavala ne toliko zbog opadanja vlastitog statusa, već zbog rasta prestiža njemačke/njemačkogovorne grupe. Posttraumatski stres poljske dijaspore zbog gubitka državnosti i utjecaja u društvu regije doveo je do povećanja etnomobilizacijskih procesa u središtu Poljaka i nepovratno je pogodio smanjivanju adekvatnosti prihvaćanja ostatka etničkih zajednica (Ukrajnaca, Nijemaca, Židova), povećanju psihokulturne distance. Sukob „Poljaci – Ukrajinci i Židovi“ produbio se u drugoj etapi međuetničke borbe za novo mjesto u društvenoj strukturi.

Na međuetničke odnose bitno je utjecala i okolnost od kojih je etničkih kadrova (prema etničkom obilježju) bio formiran aparat administracije. To služi kao orijentir i u pitanju vođe i izopćenika među etničkim zajednicama te označava društveni status, u određenoj mjeri „prestiž“ svake etničnosti. Na počecima svojega vladanja u zapadnoukrajinskim zemljama austrijski je režim likvidirao monopol Poljaka u području gradske uprave, a u sastav aparata samouprave uveo je predstavnike drugih etničkih grupa – austrijske Nijemce, Čehe i djelomično Židove, proširivši time kontaktnu zonu i stvorivši mogućnosti za smjenu karaktera međuetničkih uzajamnih odnosa. Međutim, već su sporazumom, nakon 1867. i zaključno do 1918, prema okolnostima stvarnog dominiranja u regiji, poljski činovnici u Galiciji i djelomično rumunjski u Bukovyni ponovno obnovili svoje monopolno stanje u organima regionalne uprave i gradske samouprave. Prevlast predstavnika jedne etničke grupe u strukturama vlasti neminovno je uzrokovala porast otuđenosti između „visokostatusnih“ i „niskostatusnih“ grupa.

Institucijskim sredstvom za provođenje interesa onih etnonacija koje su dobile deficitarne izvore prihoda bili su prioriteti etnonacionalne politike Austro-Ugarske u zapadnoukrajinskim zemljama s jedne, i subjekti i tendencije etnopolitičke sfere s druge strane.

S ukrajinskoga prevela **Martina Markelić**

IV. IZ KNJIŽEVNOSTI

D. Jaremčuk

Prilog povijesti ukrajinske književnosti u Bukovyni

Opće napomene

PISANA RIJEČ OPĆENITO, a pogotovo lijepa književnost, u velikoj je mjeri zadužila nacionalnokulturni preporod Bukovyne.

Opis narodne svakodnevice svih slojeva bukovynskoga stanovništva, u našim je piscima izazvao zanimanje za širok opseg nacionalnih i socioloških problema, a nastavno na to – buđenje i porast nacionalne svijesti, što se s vremenom naznačuje u svim dijelovima narodnog života.

Prvi buditelj nacionalne svijesti u Bukovyni, pjesnik narodne sudbine i nesudbine, a ujedno i društveni djelatnik koji je praktično provodio svoje zamisli u život, bio je O. J. Fed'kovyč.

Njegov suvremenik i nasljednik nacionalnog preporoda Bukovyne bio je Sydir Vorobkevyč.¹

Velikim talentom i dubokim filozofskim svjetonazorom istaknula se Oljga Kobyljans'ka, koja zauzima jedno od vodećih mjesta ne samo u našoj književnosti, već u književnosti sveslavenstva.

Živeći u središtu naroda iz kojega su proizašli, bukovynski su pisci s njime dijelili radosti i patnje, opjevali njegove herojske podvige i, slikajući njegovu prošlost, podizali nacionalnu svijest te pozivali na napredak i samoostvarenje.

---

1 Сидір Воробкевич (1836–1903) – ukrajinski pisac, skladatelj, društveni djelatnik i urednik novina *Bukovyna* (ovdje i dalje op. prev.).

Od novijih pisaca Bukovyne², u povijest ukrajinske književnosti ušli su Dmytro Zağul,³ pjesnik i književni kritičar europske razine, te pjesnik Volodymyr Kobyljans'kyj,⁴ koji su djelovali na Naddniprovanščyni. Osim njih, u Bukovyni su mnogi književnici pisali u književnim novinama i časopisima.

Umjetničkom pravcu pridodajmo O. J. Fed'koviča i S. Vorobkeviča kao romantičare, O. Kobyljans'ku kao progresivnu predstavnicu modernizma-neoromantizma, a D. Zağula i V. Kobyljans'kog kao simboliste. Na mlađe pisce iz 1920–1930-ih godina, vidljivo je utjecao voluntarizam „*Visnyk*.”⁵

Jedan od najboljih poznavatelja i kritičara ukrajinske književnosti u Bukovyni bio je Osyp Makovej,⁶ a u novije vrijeme Dmytro Zağul.

Osyp Jurij Fed'kovič

U različitim vremenima, različite grane velikog ukrajinskog naroda imale su ljude koji su svojim radom započinjali novu etapu i koji su položili nove puteve narodu iz kojeg su proizašli. Temeljac koji je položio Ivan Kotljarev'skyj,⁷ otac ukrajinske književnosti, koji je na Naddniprovanščyni pred kraj XVIII. st. uveo ukrajinski narodni jezik u hram novije književnosti, nastavak je pronašao u M. Šaškeviču⁸ i „Dnjistrovij Rusalci”⁹ u Galiciji 40-ih godina, a u Bukovyni, u pjesništvu – Osypa Jurija Fed'koviča, u 50-im godinama XIX. stoljeća.

Kulturnonacionalni preporod Bukovyne usko je povezan s imenom njezina preporoditelja – pjesnika i borca za njezinu bolju sudbinu – Osypa Jurija Fed'koviča.

2 Ovaj tekst je objavljen 1956. godine.

3 Дмитро Загұл (1890–1944) – ukrajinski pjesnik, simbolist, književni znanstvenik, kritičar, publicist, prevoditelj, pedagog i društveni djelatnik.

4 Володимир Олександрович Кобилянський (1895–1919) – ukrajinski pjesnik i prevoditelj.

5 *Вісник (Vjesnik)* – mjesečnik književne, umjetničke i znanstvene tematike, kao i javnog života, koji počinje izlaziti u Lavovu 1933, a kronološki i idejno nastavak je časopisa *Književno-znanstveni vjesnik (Literaturno-naukovyj Vistnyk)*.

6 Осип Степанович Маковей (1867–1925) – ukrajinski pjesnik, prozaik, književni kritičar, prevoditelj i društveni djelatnik.

7 Іван Петрович Котляревський (1769–1838) – pisac, društveni djelatnik i utemeljitelj suvremene ukrajinske književnosti.

8 Маркіян Семенович Шашкевич (1811–1843) – pisac, prosvjetitelj i predvodnik kulturnonacionalnog preporoda u Galiciji.

9 „Русалка Дністровая” – prvi zapadnoukrajinski almanah, pokrenut u Budimpešti 1837. inicijativom „Ruske trojke”, na čelu s M. Šaškevičem.

„Fed’kovič je, prije svega, pjesnik, zatim borac za nacionalne ideale zapadne Ukrajine, borac za narodnu dobrobit u Bukovyni, tvorac dječje i popularne književnosti, pobornik narodnog ukrajinskog jezika, ukrajinske škole, pjesnik ğuculjs’ke sudbine, popularizator pjesama, bajki i legenda ğuculjs’ke zemlje, heroizma narodnih boraca, pjesnik ljepote ĉarobnih planina, plavog neba, tamne šume, bajkovitih stijena, tajanstvenošumećih borova i smreka, šarene nošnje te bujnih karaktera i duša slobodoljubivoga ğuculjs’kog plemena“.¹⁰

Značenje Fed’koviča za Bukovynu postaje jasnije kada se prisjetimo Bukovyne pod austrougarskom okupacijom. Svojom imperijalističkom politikom Austrija je nastojala ugušiti nacionalni razvoj Bukovynaca nasađivanjem njemačkih doseljenika u svim selima i favoriziranjem inozemnih elemenata – kao što su rumunjski, poljski, židovski – pomoću kojih se lakše održavala u ukrajinskoj zemlji Bukovyni. Istodobno se, uz pomoć tih stranih elemenata, odvijala i socijalna eksploatacija, koja je potpomagala kolonijalno-ekonomsku politiku osvajača. Uz pomoć stranih, nacionalnih elemenata, pridržavajući se starog mota „podijeli pa vladađ“, Austrija je duže nego bilo gdje drugdje održavala kmetstvo u Bukovyni. Takvim činom krenulo je s nacionalnim i socijalno pokoravanje.

Fed’kovič je intuitivno duboko osjećao narodnu nepravdu te je, prema riječima Marka Ćeremšyne,¹¹ „neočekivano, kao slavuj na gorskoj livadi, zapjevao snažnu pjesmu i, razbudivši uspavane, unio život, donio proljeće u studenu kuću i time zauzeo prvo mjesto pored besmrtnog Tarasa“.¹²

Osyp Fed’kovič rodio se 8. kolovoza 1834. u ğuculjs’kom mjestu Storonec’-Putyljiv, koje se nalazi nad rijekom Putyljivkom, pritokom Ćeremoša. Bio je sin poloniziranog šljahtyča,¹³ Adaljberta Ćordyns’kog de Fed’koviča i udovice svećenika Daškevyča. Pjesnikov otac bio je opunomoćenik, upravitelj vlastelinskih dobara. Surov po prirodi, živio je u neslozi s pjesnikovom majkom, uvijek je bio odsutan, a kada se pojavio kod kuće, žestoko se svađao s obitelji. Takvo ponašanje oca kod maloga je Osypa izazivalo mržnju, a istodobno upravljalo žarku mladenačku ljubav prema povrijeđenoj majci.

Osim ožalošćene majke, veliki utjecaj na budućeg pjesnika za dječjih godina imala je osam godina starija sestra Marijka (iz prvoga majčina braka), osakaćena

10 Л. Білецький, „О. Ю. Федькович“ („Самостійна Думка“, I, Чернівці 1934, стр. 21-22, р.) (ор. autora).

11 Марко Черемшина (1874–1927) – ukrajinski pisac, društveni djelatnik i odvjetnik.

12 Тарас Григорович Шевченко (1814–1861) – ukrajinski nacionalni pjesnik, slikar, humanist i препородителј ukrajinske književnosti.

13 Niže i srednje poljsko plemstvo; od XV. do XVIII. st. – u Poljskoj je provodilo samovladu.

od rođenja – invalid u nogama. Znala je mnogo bajki, legendi, priča, vjerovanja i bezbroj pjesama, koje je lijepo i radosno prenosila Osypu. Osim bujne prirode, pod dojmom čudesnih pjesama i čarobnih pripovijetki, mladi Osyp upoznao se s bogatim ukrajinskim folklorom, „ispunjava njime svoju dušu, oplemenjuje srce i stvara svijet bajki, novi svijet narodno-poetičnog pogleda, narodnog vjerovanja u tajanstvene sile prirode, a istovremeno se oplemenjuje za nastanak svojevrstne mistike. Taj slikoviti svijet prolazi kroz njegovu podsvijest u dušu, postaje njegova svojina, što se kasnije pokazuje u pjesmama i spjevovima, u pričama i novelama, u baladama i mislima te dječjim bajkovito-legendarnim djelima“. Prvu naobrazbu stekao je kod ujaka, u selu Kysylcya, a zatim je krenuo u realnu gimnaziju u Černivcima, koju je uspješno završio. U školi je pokazao osobit talent za jezik.

Ukidanje kmetstva u Bukovyni (1848–1849.) imalo je značajan utjecaj na Fed'kovyčevu obitelj: tražeći posao, otac se preselio u Černivce, stariji brat Ivan (po majci) uputio se u Moldaviju na rad, a za njim, nakon prijevremene smrti ljubljene sestre Marijke, i petnaestogodišnji Osyp. U početku Fed'kovyč radi u Moldaviji (1849–1851) kao praktikant kod geodeta (Čuntuljaka), a kasnije se obrazuje za apotekara u mjestu Neamț. Vješto vladajući njemačkim jezikom, upoznao se i družio s njemačkim slikarom i piscem Rotkelem. Uz njegovu pomoć Fed'kovyč je upoznao njemačku književnost te je na njegov nagovor počeo pisati stihove na njemačkom jeziku. Već u prvim njemačkim retcima on priznaje da „ne zna za veću svetost od ljepote koja je svugdje vidljiva – i na zemlji i na nebu“.

Njegova duša – osjetljiva na ljepotu, iskrenost i pravednost, otvorenost i izravnost – nije mogla izdržati strano okruženje, te se 1851. vraća u Černivce. Na nagovor oca, u studenom 1852. devetnaestogodišnji Fed'kovyč odlazi u vojsku, u kojoj je proveo deset najljepših godina života. Smješten u 41. pješačku pukovnicu, u gradu Černivci, prošao je sve teškoće vojne obuke – od običnog vojnika, preko polaganja kadetskog ispita, sve do poručnika (1859. godine). Početke vojne službe spominje u pripovijesti *Štefan Slavyč*, te je već i za vrijeme vojne službe Fed'kovyč stajao na strani povrijeđenih, opjevavajući vojnu nesreću i zlo koje je austrijska vojna vlada nanijela ukrajinskim mladićima: bili su prisiljeni trpjeti i umirati za tuđu, omraženu, carsku monarhiju. On nije antimilitarist, nego borac protiv nepravde. Opjevavajući nesretnu sudbinu vojnika, pozivao je na humanost; protestirao je protiv nasilja, često je buknuo gnjevom. U vojsci su ga voljeli mnogi drugovi zbog iskrenosti i dobrodušnosti te zbog očaravajućeg pjevanja. Radije se družio s običnim vojnicima jer su oni bili najviše povrijeđeni; zajedno s njima je tugovao za rodbinom i rodnim zavičajem, suosjećao je s njima i njihovu bol prelijevao u pjesme ili pripovijetke. Vojnici su mu bili bliski, njegov rod i s njima je živio. Time se objašnjava da je tako talentirano i suosjećajno opisao njihovo tragično iskustvo

u poemama „Novačić“ („Novobrančik“), „Kod Magente“ („Pid Madžentov“) i posebno u poemi „Dezertjer“ („Dezertyr“).

Nakon završetka talijansko-francuskoga rata 1859. godine, dio 41. pukovnije vratio se u Černivce, a s njom i poručnik Fed'kovyč. U to vrijeme upoznao se s njemačkim pjesnikom i piscem, profesorom Ernstom Neubauerom, koji je na njega izvršio znatan utjecaj, zajedno s nacionalno svjesnim studentima Antonom Kobyljans'kym, Kostom Ğorbalom, Longynom Lukaševyčem¹⁴ i dr. – pod utjecajem kojih počinje pisati na ukrajinskom jeziku. Prvi pokušaj bio je lirski stih „Konačište“ („Ničlig“), napisan 1859. u vrijeme pohoda austrijske vojske na Italiju, s ciljem suzbijanja Garibaldijevog ustanka. U to vrijeme upoznao je i pjesnika gorućih djela, Tarasa Ševčenka.

Godine 1861. Fed'kovyč je s pukovnijom otišao do Semyĝoroda i sa žaljenjem se oprostio s Černivcima, gdje je zavolio i Emiljiju Marošan. Za boravka u Černjivcima nastala je i prva zbirka od sedam pjesama, tiskana u brošuri Antona Kobyljans'kog (1859). Fed'kovyčevu poeziju Kobyljans'kyj je naveo kao uzor književnom jeziku. Potkraj 1861. izišla je još veća Fed'kovyčeva zbirka pod naslovom „Pjesme“ („Poeziji“), koju je izdao Boĝdan Didyc'kyj.¹⁵ O toj je zbirci Didyc'kyj, poznati književni kritičar toga vremena, pisao Fed'kovyču: „Svi smo Vam mi ustupili odgovarajuće prvo mjesto, koje Vam je narod predodredio kao rus'kom spisateljskom geniju.“ Prema njegovu mišljenju, „Fed'kovyč je veliki talent koji posjeduje znameniti prirodni dar za poetsko stvaralaštvo, rođeni genij i pjesnik narodne poezije, koji je umio toliko vještom rukom stvarati u pristupačnom duhu i formi narodne pjesme, što tog bukovynskog genija nehotice stavlja pokraj sveukrajinskog proroka Tarasa Ševčenka“. Usporedba je, naravno, pretjerana. Ševčenko je pisao o tragediji cijelog zakinutog ukrajinskog naroda, a Fed'kovyč je započeo stvaralaštvo prepjevima i stiliziranjem bukovynskih narodnih, pjesničkih vrijednosti, oslikavanjem nesretne žovnjirs'ke sudbine,¹⁶ s kojom je Ğucul navikao živjeti u slobodi, u tuzi za rodnom zemljom, i s kojom se nije mogao nikako pomiriti. Upravo je to ponijelo pjesnika do njemu bliskih Ğucula, velikih boraca za ljepšu sudbinu. „On vine misao pod rodni krov svog naroda, grli njihove patnje svojim gorućim osjećajima i sa strastvenim srcem prelijeva iskrene i duboke pjesme-suze s kojima je nekad mučenički sin Ševčenko oplakivao svoju majku Ukrajinu.“

14 Антон Кобилянський (1837–1910) – ukrajinski intelektualac, književnik, inovator i liječnik; Кость Гаврилович Горбаль (1836–1903) – ukrajinski književni kritičar, učitelj, novinar i urednik; Лонгин Лукашевич (1839–1882) – ukrajinski galički društveni djelatnik i urednik.

15 Богдан Андрійович Дідицький (1827–1909) – ukrajinski pisac, urednik i novinar.

16 Укр. жовнір – poljski vojnik.

Prirodnost, iskrenost, neposrednost, a pritom uzvišenost misli, osnovne su oznake Fed'kovyčeva pera već od početka stvaralaštva. S takvim mislima, boraveći u Semygorodu, Fed'kovyč se detaljnije bavio stvaralaštvom Tarasa Ševčenka, imavši mogućnost iscrpnije pročitati jedno od najnovijih izdanja toga doba – „Kobzara“.¹⁷ Ševčenkov utjecaj odrazio se u neku ruku na gubitak originalnosti kod Fed'kovyča, koji se upustio u prepjevavanje „Kobzara“.

Fed'kovyč je naumio nastaviti Ševčenkove slogane, njegovu misiju u ukrajinskom narodu, pišući epitafe:

Спи ж Ти, Руський Соловію,
Я за Тебе тужу,
А як тутки зазоріє,
Я Тебе пробуджу

Spavaj i Ti, Rus'ki Slavuju,*
Ja ću za tebe tugovati,
A kad ovdje svane,
Tebe ću probuditi

(„Spivac'ka Dobranič“ – na smrt T. Ševčenka /preveo G. Grgić/)

Fed'kovyč mijenja svoju Flojaru¹⁸ kako bi prihvatio Ševčenkovu Kobzu i onda kada „Zazori“ – Uskrsne Ukrajina – i ispuni se Tarasova zapovijed, pjesnik ga obećava probuditi, kako bi pogledao djela svojega nastavljača. A u nastavku kaže:

Зорю свою Буковину,
Як наш Тарас, як мій тато
Навчив мене орати; і віру, любов, надію –
Буковинов скрізь посію...
Хай сіється Буковинов
Правда, віра, воля!
А я піду – як палата
Так і бідна хата –
Піду русков Українов
Женчеків збирати.

Zvijezdu svoju Bukovynu,
Kao naš Taras, kao moj tata
Naučio sam orati; i vjeru, i ljubav, i nadu –
Bukovynom skroz zasijem...
Nek' se sije Bukovynom
Pravda, vjera, volja!
A ja idem – kako palača
Tako i bijedna kuća –
Poći ću rus'kom Ukrajinom
Žeteoce skupljati.

I kada nađe žeteoce – istomišljenike na narodnoj njivi – pjesnik kaže:

Заспіваю по руському краю,
Щоб було далеко, далеко м'я чути

Zapjevam po rus'kom kraju,
Da se daleko, daleko ime čuje

17 Ukrajinski narodni svirač kobze, trzalačkog žičanog tradicionalnog instrumenta, tipa lutnje.

18 Ukrajinski narodni drveni, puhački instrument, sličan uzdužnoj flauti, sa šest rupica, oko 60 cm dužine, najviše rasprostranjen na području Galicije.

Від Чорної Гори до Дніпр-Дунаю!	Od Crne Gore do Dnjepra-Dunava!
Розсипся ми пісне, як сонечко в літі,	Rasprši mi pjesme, kao i sunašce ljeti,
Хай наші кроваві (сльози)	Nek' se naše krvave (suze)
на віки обсушить...	zauvijek posuše...
Розсипся, розбийся як грім по Рокиті,	Rasprši se, razbij kao grom po Rakiti,
Хай шваркіт німецький нас	Nek' nas njemački žamori
більше не глушить.	više ne gluše.
Возсипся же, пісне моя, тай не схаменися,	Rasprši se već, pjesmo moja, ali se ne zaustavi,
Де попадеш руське серце,	Gdje zapadneš rus'ko srce,
от там пригорніся...	tamo se utabori...

(„Niva“, 1863)

Ševčenkov „Kobzar“ potaknuo je Fed'kovyča da se riješi njemačke pjesničke kulture iz ranoga razdoblja stvaralaštva; u duhu Ševčenkove „Poslanice“ („Poslanija“) poziva mladež da se kloni „njemačkih i poljskih običaja“. Savjetuje im da se oslobode „tuđinstva“, a istodobno im govori: „Steknite rodni duh – najčešće on Ukrajinom, pa i Bukovynom vijori“.

On ne poziva samo druge, nego se i sam preporođuje u duhu onoga što propovijeda. Vrativši se u Bukovynu 1863, Fed'kovyč prelazi na pravoslavlje (otac ga je krstio u rimokatoličkoj crkvi u gradu Vyžnyci, davši mu ime Josyf Dominjik) i potpuno se predaje svojem narodu kao pjesnik i kao čovjek na pravosudnom položaju, kasnije i kao predsjednik zajednice Storonec'-Putylja te kao školski inspektor Vyžnyc'koga kotara,¹⁹ a na kraju i kao urednik časopisa *Prosvita* i *Bukovyna*.²⁰ Brani interese ukrajinskih seljaka protiv inozemnih izrabljivača; u školi je vodio borbu protiv moskvofiljskih²¹ utjecaja i njemačke asimilacijske politike. Branio je fonetski pravopis, te je s tim ciljem sastavio udžbenike i pisao knjige o narodu. S istim je ciljem 1872. otputovao u Lavov, gdje je preko društva „Prosvita“ izdavao knjige za mladež i seosku djecu, pisao dramska djela, te na ukrajinski jezik prevodio Shakespearea i Gottschalla za teatar „Rus'ka Besida“.²²

19 Teritorijalno-administrativna jedinica, okrug.

20 „Просвіта“ („Prosvjetljenje“) – ukrajinska društvena organizacija kulturne i obrazovne orijentacije, utemeljena 1868. u Galiciji; *Буковина* – ukrajinske novine koje su izlazile u Černivcima 1885–1918.

21 Москвофілство (galicko rusofilstvo) – jezično-književni i društveno-politički pokret među ukrajinskim stanovništvom u Galiciji (1819–1930), koji je zagovarao državno-političku ideologiju jedinstva ruskog naroda i Rusije.

22 „Руська Бесіда“ – prvo ukrajinsko društveno-kulturno i obrazovno udruženje, osnovano 1861. u Galiciji (od 1928. mijenja naziv u „Українська Бесіда“). Osnovali su i istoimeno kazalište 1864. u Lavovu.

Potkraj 1873. pjesnik se vratio u Storonec'-Putylju, a tri godine kasnije odlazi u grad Černivci, u kojem se nalazila rodna kuća njegova oca. Tamo je 1879. susreo Vorobkevyča, a zatim je prodao očev dom i, poklonivši putyljsko imanje svom radniku, kupio je malu kuću u predgrađu, u kojoj se sljedeće četiri godine bavio astrologijom. Godine 1884. društvo „Rus'ka Besida“ zamolilo ga je da bude glavni urednik novog časopisa *Bukovyna*, posvetivši tako pjesniku više pozornosti. Godine 1886. svečano je obilježena 25. obljetnica njegova spisateljskog stvaralaštva. Ubrzo zatim, 11. siječnja 1888, prestalo je kucati onemoćalo srce Osypa Jurija Fed'kovyča.

Osnovnu Fed'kovyčevu djelatnost moguće je promatrati kroz tri aspekta: pjesništvo, prozu (pripovjedač, novelist, dramaturg) i društvenu djelatnost.

PJESNIŠTVO OSYPA JURIJIA FED'KOVCĀ

Značajan dio Fed'kovyčeve poezije čine djela žovnjirs'ke tematike: „Dezserter“, „Konačište“, „Kod Magente“, „Novačić“, „Sova“ („Puga“); ona pokazuju najviše originalnosti. To je lirika tuge nad sudbinom sunarodnjaka. Tuga za rodnom zemljom, gnjev i protest protiv ruganja kaplarstvu²³ tuđinske vlade, koja je nacionalno i socijalno porobljavala ukrajinski narod.

U poemi „Novačić“, u kojoj ima i biografskih elemenata, pjesnik izražava misao:

А мусимо гинуть, то будемо гинуть,
Але не під лозовинов, в німецькій неволі;
За руський Край загинемо,
За руськую волю.

Ako moramo umrijeti, onda ćemo umrijeti,
Ali ne pod lozovinom, za njemačku nevolju;
Za rus'ku zemlju umiremo,
Za rus'ku volju.

Fed'kovyč često spominje svoj kraj i, suprotstavljajući mu tuđinsku zemlju, uvijek mu daje premoć:

Во хоть красно в Італії, лиш би бути,
Таки годі краю свого ба й забути.

Nek' im je lijepo u Italiji, nek' im samo bude,
Takvi i ljepotu svog kraja lako zagube.

23 Kaplar – povijesni termin, najniži dočasnički vojni čin. U sustavu rangiranja Hrvatske vojske, najbliži je činu skupnika.

(„U Veroni: iz razgovora tri žovnjirca“). Osjećaj tuge prema rodnoj zemlji prožima gotovo svu Fed'kovyčevu žovnjirs'ku poeziju: „Novak“ („Rekrut“), „Stražar“ („Šeljvah“), „Čarobno bilje“ („Zillja“), „Pismo“ („List“), „Misli moje“ („Dumky moji“) i dr. U velikoj mjeri, Fed'kovyčeva poezija nacionalnodruštvene tematike pod utjecajem je Ševčenkove muze: „Misli moje“ – Ševčenkov naslov „Misli moje“ („Dumy moji“), „Gradić“ („Gorodenčuk“) – „Pripovjedač“ („Perebendja“), „Rubac“ („Hustka“) – „Rubac“ („Hustyna“), „Šušlave breze“ („Šypits'ki berezy“) – „Topola“ („Topolja“), „Ciganka“ („Cyganka“) – „Vještica“ („Vid'ma“), „Mrtvac“ („Mertvec“) – „Kateryna“ („Kateryna“) i dr.

U povijesnoj poemi „Luk“²⁴ jan Kobylycja²⁴ vidljiv je utjecaj djela „Hajdamaky“ („Gajdamaki“)²⁴ i djela „Tarasova noć“ („Tarasova nič“)²⁵ –

Обізвався Кобилиця: Гори мої сині,
Або я Вас вирятую, або за Вас згину.

Odazvala se Kobilica: Gore moje sive,
Ili Vas spasim, ili za Vas umrem.

Pjesnik je u austrijskoj okupaciji vidio porobljavanje svoje zemlje:

Тебе, серце моє, Буковино, на аркані
Повів німець з Відня, –

Tebe je, srce moje, Bukovyno, na arkanu
Nijemac u Beč odnio, –

i predviđa smrt carskog despotizma:

Та витешем домовину,
Велику кедрову,
Та пішлемо до цісаря
В німецьку столицю.

Pa isklesat ću domovinu,
Veliku cedrovu,
Pa pošaljemo caru
U njemačku stolicu.

Prema Ševčenkovu primjeru napisana je i satira „Prečista Djevo, Raduj se Marijo!“ („Pryčysta Divo, Radujsja, Marije!“), u kojoj je prikazana slika seoske bijede. Veliku umjetničku vrijednost imaju poeme „Srpski Jadi“ („Serbs'ki Vaji“), „Praznik

24 Njem. Lucian Kobylytzia (1812–1851) – društveni i politički aktivist, vođa seljačkog pokreta na terenu, u austrijskome dijelu Bukovine 1840-ih.

25 Gerilske vojne skupine koje su u XVIII. st. provodile antipoljske ustanke na prostorima zapadne Ukrajine.

u Takovu“ („Praznyk u Takovi“), „Flojara“ i „Ispod Juga“ („Z-pid Juga“). U njima pjesnik piše o povijesnim borbama protiv porobljavanja srpskog i bugarskog naroda. Iako je Fed’kovyč bio pod jakim utjecajem Ševčenka, treba istaknuti da je ipak uvijek bio originalan u određenoj tematici, principima i problemima Ševčenkova stila u novim okolnostima. Fed’kovyčeva tematika, fabula i misao vodilja uvijek su originalne, a samo neki momenti i kompozicijski elementi podsjećaju na Ševčenka. Fed’kovyč je Ševčenka smatrao prorokom ukrajinskog naroda te je u stihovima „Na dan smrti našeg Oca Tarasa Ševčenka“ izrazio misao da „Proroci Pravde“ ne umiru, nego kao Krist vječno žive. „Nema za proroke jama, božja riječ domovini, a ni grobova Ukrajini“ (utjecaj „Kavkaza“). Na kraju stiha (apostrof do Moskve), pjesnik gnjevno iskazuje:

О, Москво, мати ти всіх лих,
О, Москво, ти неси́та крови,
Крови пророків і святих,
І праведних святої́ крови.
Вхе переповнилася чаша,
Уже небесний великий Цар
Мети ангелу подає погар
Розсипать над Тобою кару!

O, Moskvo, ti mati svih zla,
O, Moskvo, ti nezasitna krvi,
Krv proroka i svetih,
I pravednih svete krvi.
Već se prepunila čaša,
Već nebeski veliki Car
Anđelu predaje osvetnički znak
da prosipa nad Tobom kaznu!

Fed’kovyča su posebno zanimale legende. U poemi „Dovbyš“²⁶ opjevava legendarni karakter vođe opryška,²⁷ osvetnika narodne nepravde. Sadržajem se ističe i poema „Kralj Ćukul“ („Korolj Gukul“).

Veliku umjetničku vrijednost ima i ciklus pjesama „Iz Mrvica“ („Z okrušktiv“).

Fed’kovyčeve riječi uglazbili su Boĝdan Nyžankivs’ky,²⁸ Sydir Vorobkevyc i Mykola Bojčenko.²⁷

PROZA OSYPA JURIIJA FED’KOVIČA

Prva zbirka proznih djela Osypa Jurija Fed’kovyča objavljena je 1876. u Kijevu, pod Draĝomanovim uredništvom. Već se 1862. u časopisu *Večornyci*²⁸ javlja njegova pripovijest „Nesretna ljubav“ („Ljuba-Zguba“) koja je, prema autorovim

26 Taras Ševčenko, *Izabrane pjesme*, prev. Antica Menac, Zagreb: Matica hrvatska, 2014.

27 Олекса Васильович Довбуш (1700–1745) – najpoznatiji član opryška na Karpatima.

28 Ukr. Опришки – članovi seljačkog ustanka u Galiciji, Zakarpattju i Bukovini koji su se suprotstavljali poljskom plemstvu, mađarskim boljarima, a kasnije i austrijskoj administraciji XVI. – XIX. stoljeća.

svjedočenjima, „dio njegova života“. Na prostranom tlu etnografskih, svakodnevnih prizora, opisa svetkovina, svadbene odjeće, zabava i razonoda mladih, autor opisuje bujnu narav Ćucula i bogatu igru prirode. (Sadržaj pripovijesti izgrađen je oko nesretne ljubavi: dva brata, Ilaš i Vasylj, vole istu djevojku; na svadbi starijega brata i djevojke, mlađi brat ubije i njega i sebe.)

Znatan dio pripovijesti i pripovijedaka Fed'kovyč posvećuje žovnjirs'koj sudbini Ćucula u austrijskoj vojsci: „Safat Zinyč“, „Štefan Slavyč“, „Talijanka“, „Tri kao rođena brata“ („Try jak ridni braty“).

U drugim pripovijetkama, kao u „Tko je kriv“ („Hto vynen“), autor se zauzima za pravdu oslikavajući Ćuculj'sku svakodnevicu i koreći nepravdu i nasilje.

Fed'kovyč se okušao i kao dramaturg u dramskim komadima poput „Jurko Dovbuš“ – tragedija, „Kormilar“ („Kermanyč“) – melodrama, „Bogdan Hmeljnyč'ky“²⁹ – farsa, „Kako kozama rogove ispravljaju“ („Jak kozam rogi vypravljajut“) – kratka šaljiva pripovijetka, „Tako vam treba“ („Tak vam treba“) – igra, a i u proznim prijevodima Schillera, Goethea, Shakespearea.

Lesja Ukrajinka³⁰ u članku „Ukrajinski pisci u Bukovyni“ („Ukrajinskie pysately na Bukovynja“) opisuje Fed'kovyča kao prozaika riječima: „Fed'kovyč u umjetničkoj formi osvjetljava uspomene iz djetinjstva, vojne pohode i prizore iz svakodnevice; sve prožima toplim i dubokim osjećajima, ljubavlju prema predstavljanim ljudima i prirodi. Svojim krasnim, čistonarodnim stilom podsjeća na pripovijesti Marka Vovčka.³¹ Može se reći da boljeg stilist'e od Fedkovyča nije bilo i nema među Bukovynskim i galicijskim piscima, te se općenito Fed'kovyčeva djela mogu svrstati među ljepše primjere ukrajinske, a i izvanukrajinske narodne književnosti.“

Fed'kovyčeva proza pokazuje originalne i značajne pojave u ukrajinskoj književnosti. U njima je sveobuhvatno prikazan narodni život, prikazan je silan karakter slobodoljubnih Ćucula. Fed'kovyč je dobro poznao dušu naroda, svakodnevicu, život, jezik i bogatu usmenu predaju. Junaci njegovih pripovijesti su strastveni tragači za pravdom, ispravnošću i srećom, čiji buran, mladenački život najčešće završava tragično. Fed'kovyčeva najveća sposobnost je zgušnjavanje

29 Богдан Михайлович Хмельницький (1595–1657) – ukrajinski hetman, politički i državni djelatnik. Glavni ukrajinski vođa nekoliko velikih oslobodilačkih ustanaka ukrajinskih kozaka protiv poljske vlasti u razdoblju 1648–1654. Zaslužan je za uspostavljanje ukrajinske države Zaporoske Republike.

30 Леся Українка (1871–1913) – ukrajinska spisateljica, prevoditeljica i društveno-politička aktivistica.

31 Мария Александровна Вилинская (pseud. Марко Вовчок; 1833–1907) – ukrajinska spisateljica, prevoditeljica i društvena djelatnica.

boja te čvrsto i dinamično stvaranje slike, pri čemu rasplet prikaza dolazi neočekivano i iznenadno. Ivan Franko³² je 1886. pisao kako je „Fed’kovyč zasigurno jedna od najoriginalnijih književnih osobnosti. Tako izgleda da je priroda ğuculjs’ke zemlje sabrala u njemu ono što je imala najvažnije i najsrdačnije: očaravajuću jednostavnost, melodičnost riječi i toplinu osjećaja“.

Fed’kovyčeva proza utjecala je i na kasnije pisce, kao što su Vasilj Stefanyk,³³ Oljğa Kobyljans’ka i Myhajlo Kocjubyns’kyj,³⁴ a u određenoj mjeri i na Ivana Franka.

DRUŠTVENA DJELATNOST OSYPA JURIIJA FED’KOVYČA

Kao društveni djelatnik, Fed’kovyč je uvijek branio svoj zakinit narod i bio njegov vatreni predstavnik. Već od malih nogu stao je na stranu povrijeđene majke i od rođenja osakaćene sestre po majci Marijke, odrekavši se čak i oca; dijelio je sudbinu i štutio povrijeđene ğuculjs’ke vojnike u austrijskoj vojsci, seljake u Servituts’kom procesu³⁵ Dovğopiljs’kog okruga – izborivši se u tom procesu za gotovo šesnaest ukrajinskih zajednica, šume i ispaše; uveo je narodni jezik u književnost; štutio je školsku mladež, boreći se protiv nametnutog načina učenja i s tim je ciljem sastavio početnicu, napisao zbirku pjesama, bajke i legende. Kao okružni školski inspektor Vyžnyc’koga kotara (1869) brinuo se za reformu školstva općenito, a umjesto mrtvoga „jazycija“,³⁶ u metodiku učenja posebno je uvodio princip fonetike – etimologiju.

Fed’kovyč se brinuo o općem zanosu prosvjete društva i kao urednik društva „Prosvita“; dao je za to praktične smjernice, pisao je i prevodio dramska djela za kazalište „Rus’ka Besida“.

Cijenio je narodnu nošnju, a i sam se u nju odijevao do kraja života.

Kao predstavnik društva svojega rodnog sela, brinuo se za njegov moralni i materijalni uspon.

32 Іван Якович Франко (1856–1916) – ukrajinski pisac, socijalni i književni kritičar, novinar, ekonomist i politički aktivist.

33 Василь Стефаньк Семенович (1871–1936) – pisac, ekspresionist i društveno-politički djelatnik.

34 Миґайло Коцюбинський (1864–1913) – ukrajinski pisac, društveni djelatnik i voditelj društvene organizacije „Prosvita“.

35 Ograničavanje prava korištenja tuđeg vlasništva, a posebno zemlje, zabrana kretanja privatnim vlasništvom itd.

36 язичіе – umjetni jezik koji su u XIX. st. izmislili ukrajinski rusofili s ciljem predstavljanja ukrajinskog jezika kao narječja ruskog jezika.

Odlučno je istupio protiv svakog despotskog moskvofilstva i ropstva tuđem narodu – Austriji i Rusiji. Korio je izdajice-odmetnike i one koji su napustili svoj narod („Tako onomu tko svoj dom napušta“). Pod svojim uredništvom časopisa *Bukovyna* uputio je značajne riječi izdajniku: „Tko se stidi i odriče svog rus’kog (čitaj: ukrajinskog) imena, taj se stidi i svoje majke i oca. Takav čovjek je gori od divlje zvijeri koja nema ljudskog razuma i osjeća za svoj rod.“

Fed’kovyčev pogled na imperijalističku Moskvu pokazuju stihovi:

A білий цар як злий стоїть	Kao zlo stoji car bijeli
Та рад би зжерти цілий світ,	I rado bi požderao svijet cijeli,
Та рад би разом всіх слав’ян	I rado bi sve Slavene zajedno
Закути у оден кайдан	U jedan okov zabio

(„Страж на Русі“)

Fed’kovyč je bio sobornik.³⁷ Pod stare je dane u časopisu *Bukovyna*, kojemu je bio glavni urednik od 1885. sve do smrti, pisao: „Moramo jednom i zauvijek napustiti naš smiješan i za nas poguban separatizam (regionalizam) i moramo početi živjeti jednim duhom i jednim tijelom kao jedan rus’ki (ukrajinski) narod.“ A u stihovima „Uz mojeg brata Oleksa Černjavs’kog“ („Do mogo brata Oleksy Černjavs’kogo“) kazao je:

Най возьмемся однов силов,	Nek’ se dignem jednom silom,
до одної справи:	do jedne stvari:
Добувати батьківської і волі, і слави.	Zadobiti očinsku i volju i slavu.

Fed’kovyč vjeruje u veličanstvenu budućnost svojega naroda: „Ja svoj narod cijelim srcem volim i duša moja predosjeća da ga velika sudbina čeka.“

Obraz velike Rus’-Ukrajine uvijek mu je u središtu pozornosti. Taj obraz Rus’-Ukrajine postao je temelj cijeloga njegova života:

Я люблю мою Русь-Україну,	Ja volim svoju Rus’-Ukrajinu,
Я вірю в її будучину,	Ja vjerujem u budućnost njenu,
В тій-то надії я живу й умру.	U toj i takvoj nadi ja živim i umirem.

Fed’kovyč je bio čovjek dobroga srca, iskrene duše, časna karaktera, žive i duboke fantazije, ali pritom razdražljive prirode, a često i slabunjav, te s izmjenjivim

37 Ukr. соборник – izabrani dužnosnik koji je rješavao pitanja ustroja, upravljanja i dr.

stavovima: mekan i povodljiv s jedne strane, uporan i strastven s druge. Ponekad neshvatljiv okruženju, tugovao je za boljim društvom; nije mogao naći ljude svoje razine i zbog toga se često izdvajao među obične ljude, seljaštvo u svojem rodnom selu, a kasnije malograđanstvo i radništvo u Černivcima. Imanje u rodnom selu poklonio je svojem radniku. Nije se osobito brinuo za materijalno dobro ili karijeru, stoga i podložan kritici. Često se razočarao u svojem razgranatom i privrženom radu, od kojega nikad nije odustao. Vječno nemiran i opsjednut svojevrsnim faustizmom, neumorno je tražio natprirodno, posebno u astrologiji. Nepostojanje sustavne filozofske koncepcije zastupljeno je dinamičnom romantikom, koja se često izmjenjivala s pojavama tragičnosti duše i nagnućem prema svakom misticizmu.³⁸

S ukrajinskoga preveo Gordan Grgić

---

38 Д. Яремчук, „Причинки до історії української літератури на Буковині“./ Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. *Буковина, її минуле і сучасне*. Париж–Філадельфія–Дітроїд, 1956, с. 524-533.

Lidija Kovalec'

Jurij Fed'kovyč kao središnja figura ukrajinske književnosti

O nastanku individualnosti pisca

U UKRAJINSKOJ I SVJETSKOJ KNJIŽEVNOSTI Jurij Fed'kovyč (pravo ime Osyp Dominjik Ğordyns'kyj Fed'kovyč; 1834–1888) ostavio je izrazit trag kao jedinstven pjesnik, prozaik i dramaturg. Tako su u razdoblju između 1860. i 1880. prevodilačke umjetnosti, folklorne znanosti, nacionalno-obrazovni rad i građanski život u ğalyc'ko-bukvynskim zemljama imali izvanrednog, aktivnog i stvaralačkog djelatnika. Upravo se s Fed'kovyčevim djelovanjem promijenio rus'ki (ukrajinski) kulturno-dominantni status Bukovyne, koja je u to vrijeme imala status austrijske provincije (započeo je nacionalno-kulturni preporod), a književnost je postala glavni kriterij važnosti svakog autora – umjetnička snaga, humanistička bit, etnički bogata priroda i duboki izraz individualnoga Ja postali su novatorskom stvarnošću. Upravo je Fed'kovyč (kao umjetnik i kao čovjek) također bitno pridonio događaju koji je imao mjesto u novoj ukrajinskoj književnosti i koji je utvrđen kao „princip individualnosti“ („pisac prije svega pronalazi mogućnost vlastite realizacije u svim parametrima svojih karakteristika – socijalnom, nacionalnom, individualnom“),¹ iako se potraga za prilikama u tom trenutku pokazala kompleksnom i dramatičnom.

---

1 Скупейко, Л. І. „Творча індивідуальність і літературний процес. До теми: Іван Франко як дослідник літератури.“ // *Рад. літературознавство*. – 1983. – № 7. – С. 133.

U velikoj mjeri tu su potragu otežavali vanjski čimbenici: na karti Zapadne Europe i Bukovyne, Bukovynska Ćuculija – gdje je budući pjesnik rođen u prvoj pol. XIX. st., u selu Storonec'-Putyljiv (danas Putyla Ćernivec'ke oblasti) i Ćalyčyna, s nezavidnom ulogom „Hinterlanda“ (zaleđa) – izgledala je kao mrlja u odnosu na obuhvatniji i intenzivniji život susjednih naroda, a – prema Volodymyru Ćnatjuku² – Ukrajinci su pod Austrijom bili „niti nacija, niti njezin dio, već kao etnografska masa“.³ U to su vrijeme Fed'kovyčevi roditelji predstavljali razne elitne krugove Ćalyc'ko-bukovynskoga društva: Adaljbort Ćordyns'kyj de Fed'kovyč dolazi iz nižeg plemstva, bio je racionalan čovjek snažne volje, dugo je radio kao upravitelj vlastelinskih imanja, a zatim je radio u černivec'kom magistratu, dok Anna Ćordyns'ka potječe iz stare pravoslavne svećeničke obitelji, nema formalno obrazovanje, a uglavnom je živjela u Storonec'-Putyljivu i podržavala emocionalno-duhovni životni stav u obitelji. Unatoč određenim nesuglasticama i pojačanom sukobu između sina i oca (koji je, kako kaže, doveo do poricanja očinstva u korist svojega drugog – demokratskog – podrijetla), ta su se načela nadopunjavala i međusobno pokretala: u biti, odredila su genetski kod Fed'kovyčeva razvoja.

Uz privatnu osnovnu školu u susjednom selu, u svojoj je mladosti budući pisac završio i njemačku dvorazrednu realnu školu u Ćernivcima, a s obzirom na konstantno daljnje samoobrazovanje, ostao je uzornim učenikom do kraja života. Štoviše, u tako nepovoljnom razdoblju samospoznaje kao što je moldavsko, za vrijeme kojega je bio šegrt kod geometra i farmaceuta, u storonec'-putyljovs'kom razdoblju, potom lavovskom i kasnije černivec'kom, a također i u razdoblju žovnjirs'ke službe,⁴ Fed'kovyč je uspijevao iznaći načine kako bi se intenzivno mogao baviti književnom, prije svega umjetničkom građom iz rodni i svjetskih krajeva, a tu je građu koristio kao predmet svoje raznovrsne, produktivne i stvaralačke interpretacije i popularizacije. U granicama svojevrjne intelektualne evolucije bilo je još upornog traganja (ne samo iz praktičnih razmišljanja, sudova, razloga) za specifičnom naobrazbom iz filozofije, pedagogije, ekonomije, prava i politike, a u 70-im i 80-im godinama i astrologije. Individualne osobine koje istraživači Fed'kovyčeva života nisu uvijek uzimali u obzir (temperament, svojevrсни nacionalni i socijalno-psihološki genotip, mikrosredina formiranja identiteta) – ne samo socijalne okolnosti (snažno stvaranje nacionalnih okolnosti, dominacija velike ideje da svi narodi imaju pravo na kulturni razvoj), već i one koje su piscu

2 Гнатюк, Володимир Михайлович (1871–1926) – jedan od najutjecajnijih ukrajinskih etnografa, folklorist, pisac, prevoditelj, književnik, novinar i društveni djelatnik (op. prev.).

3 Гнатюк, В. *Національне відродження австро-угорських українців (1772–1880)*. – Відень, 1916. – С. 3.

4 Укр. жовнір – poljski vojnik (op. prev.).

pomogle razviti osjećaje poštovanja i vlastite vrijednosti – pomogle su maksimalnoj realizaciji njegova prirodnog (stvaralačkog i intelektualnog) potencijala, te je postao „jednim od najoriginalnijih književnih ličnosti“ (Ivan Franko).

Na formiranje Fed'kovičeve osobnosti i talenta snažan utjecaj imali su mitologija i kultura Ćuculije i Ćuculjs'ki folklor, koji su kasnije dopunjeni znalačkim radom drugih naroda, usvojeni složenim cjeloživotnim književnim korpusom, koji u svojoj osnovi sadrži idealistička vjerovanja i druga duhovna postignuća specifične sredine. Iz takva specifičnog skupa čimbenika, a također i iz vlastite percepcije specifičnosti pjesništva, možda su se u toj duševnoj organizaciji i pojavile poteškoće, njezine nestabilnosti, melankolično-hipohondrična dominantna, primjetne kontradikcije razuma: oštar, prodoran i kritički razum s težištem na mistici, fatalizmu, ali i samodisciplini, u zrelim godinama čak proučavajući algebru, tj. znanstvenost čina, vječnu fatalističku koncepciju.

Upravo je to Fed'koviča dovelo do zauzimanja različitih uloga u životu – svaki kodeks ponašanja: u vojsci tijekom desetogodišnje službe – kao kulturno-obrazovni djelatnik u rodnoj Ćuculiji – bio je vijt,⁵ opunomoćenik šesnaeste ruralne zajednice u službenim procesima (provodili su pravo korištenja šuma i pašnjaka), zatim inspektor ruralnih škola Vyžnyc'kog kotara, a kasnije je u Lavovu bio urednik posebnih obrazovnih narodnih publikacija u Černivcima te urednik lista *Bukovyna*. Važno je spomenuti da je pisac „pun iskonske snage“ (Meljton Bučyns'kyj)⁶ i unutrašnje volje, dovitljivim i nezavisnim mišljenjem, iako društveno angažiran, ostavio za sobom slobodu izbora, pokazavši u cijelosti pojedinačne inicijative i principe (osobito princip oslanjanja na vlastite snage), bezuvjetno se postavivši u središte vlastitog postojanja – u skladu s književnošću – izuzev interesa prostog puka; čak pribjegava svakodnevnom manifestiranju narodnom nošnjom i opozicijskoj angažiranosti prema inteligenciji koja je neaktivna glede naroda. S obzirom na talent, duboki uvažen odnos prema pjesništvu, velika umjetnička baština te izvanredna revnost pokazali su se cjelovitim stvaralačkim procesom.

Ono umjetničko u srži Fed'koviča kao glavno sredstvo u kaosu života znači vidjeti sklad i skrivenu ljepotu, ono se svojim opsegom i funkcionalnošću suprotstavljalo destruktivnosti i pridonijelo je ostvarenju piščeva identiteta. I samo je tako, demonstrirajući životnu snagu svoje individualnosti, nov način svjetonazo-

5 Njem. Vogt; lat. Advocatus – upravitelj mjesne (urbane ili ruralne) uprave ili samouprave u srednjovjekovnoj Njemačkoj, Velikoj Kneževini Litvi, Poljskoj i Ukrajini, od XV–XVIII. stoljeća. U zapadnoj Ukrajini (do 1939) i Poljskoj (do 1950) bio je glava vlasničkog vijeća (op. prev.).

6 Бучинський, Мелітон Осипович (1847–1903) – ukrajinski Ćalyc'ki folklorist, etnograf i društveni djelatnik (op. prev.).

ra i romantičarsko ponašanje, Fed'kovyču bilo moguće izbjeći depersonalizaciju i već za života naći „važno mjesto“ (Ivan Franko) u kanonu klasika i u duhovnoj povijesti ukrajinskog naroda.

Poezija koja se slušala stoječke

Prve umjetničke pokušaje perom mladi je Fed'kovyč ostvario na njemačkom jeziku: književni rus'ki, odnosno ukrajinski još nije znao, kao ni za dostignuća Ševčenka, Kvitke i Šaškevyča, pa stoga ni za mogućnosti svojega drugog stvaralačkog izražaja. Ujedno ne treba zaboraviti njegovu ranu usmenu improvizaciju na rus'kom jeziku, posebno reinterpetacije folklornog materijala. S obzirom da je osobna inicijativa svakog pripovjedača, pjevača u folkloru ograničena, Fed'kovyču je postajalo sve tješnje u okvirima kanona: čim je bio dalje, tim je potreba izražavanja osobnih osjećaja postajala snažnijom. Tako je prvi ukrajinski spjev „Konačište“ („Ničlig“), napisan za Austro-talijansko-francuskoga rata 1859, bio inspiriran ukupnošću raznih misli i raspoloženja: strah od smrti, pokorene spremnosti na egzil „pognute glave“, pronicljive tuge za svim rodnim i božanstvenim, sve do oštrog osjećaja neprocjenjive vrijednosti života, odgovornosti prema prijateljima i slobodi, s povikom oduševljenja prema „nebeskom gradu“ i potvrdoma beskonačnosti svijeta, pa čak po cijenu mnogih smrti:

Де хто ляже – Божа воля, –
Є де спати, много поля,
Є де голов приклонити,
А зірниці ймуть світити.

Gdje tko liježe – Božja je volja, –
Ima gdje spavati, mnogo je polja,
Ima gdje glavu pognuti,
A zvijezde će mu svijetliti.

Bio je to izraz pjesnikova možda još ne dobro shvaćenog otpora nemilosrdnim vanjskim čimbenicima, dokumentiranog svjedočanstva nacionalnog i izričito demokratskog samoodređenja autora.

Potrebno je naglasiti da su glavna područja Fed'kovyčeve umjetničke pozornosti određena već od početka: vlastita duševna organizacija, Bukovyna kao centar svijeta a ne provincija, oduševljenje rus'kom literaturom, rus'kim faktorom kao temeljnom zadaćom, žovnjirs'ka služba kao osuda i egzistencijalna ravan. Međutim, do personificiranja svojih ideja pjesnik nije koračao zaobilaznim putevima, već prirodno kroz folklor, posuđujući iz njegovih njedara likove, poetiku i stil: Kolede⁷ („Na dobar dan“ – „Na denj dobryj“), tužne žovnjirs'ke misli („U Ve-

7 Stsl. kolęda: Nova godina – obredne narodne pjesme koje se izvode uoči Božića i Nove godine

roni“, „Liturgiju u polju“ – „Viprava v pole“, „Kod Magente“ – „Pid Madžentov“), čak i narodno naricanje („Uskrsni, Bojane“ – „Okresny, Bojane“). Istodobno to nisu tek prepjevane pjesme, već je ovdje prisutna pjesnička individualnost koja je uvidjela vlastitu sposobnost „pjevanja uspavanki“, to jest stvaranja nove estetske stvarnosti, koja nije dekorirana umjetnim, etnografskim elementima. Bez obzira na određenu žalost pojedinačnih prizora, kod ranog Fed'kovyča prevladava optimističan ton, pri čemu je perspektiva vidljiva i za masu i za pojedince, kao i za mlade žovnjire, koji – stojeći „U Veroni, hej na kamenoj kapiji“ – u zanosu nostalgije ne stječu posvemašnji tragičan osjećaj: „Ako mi u Italiji ne pomremo, / Još se mi u krajeve naše vratimo.“ Jasno je kako je probleme općeg poretka mladi pjesnik shvaćao još dosta neodređeno, no uspomene u stihovima „Uskrsni, Bojane“ za „moskovske okove“, „slavenstvo“, koje plače za Bojanom – simbolom uspavanoga duhovno-stvaralačkog potencijala, prije svega Rusyna – potvrđuju spremnost njegovoga liričnog Ja za njegov socijalni, čak i politički angažman.

Debitantska zbirka Fed'kovyčevih djela ugledala je svjetlo dana početkom 1862. u Lavovu, zahvaljujući pomoći Boğdana Didyc'kog,⁸ tada „najvećeg autoriteta u Ćalyčyni na polju književnosti“ (Osip Makovej). U predgovoru ga je izdavač, osobno ne poznavajući autora, usporedio sa Ševčenkom, nazvavši ga „samorodnim genijem poezije ljudi“, a njegovo stvaralaštvo „objavom blagodati“.⁹ Živ, pučki, ispunjen najtraženijim bojama bukovynsko-ğuculjs'koga govora, jezik Fed'kovyčevih djela odmah je privukao pozornost, postao je „osnova prave slave pjesnika“ (Ivan Franko). Kao što se Didyc'kyj prisjetio u svojoj starosti, u Lavovu tada „gotovo da nije bilo rus'kog studenta, pa ni mladoga gimnazijskog suplenta koji ne bi znao što iz tih poezija deklamirati, posebno još cijelog 'Dovbuša',¹⁰ a na jednoj općoj večeri njegova čitanja, cijela dvorana slušala je na nogama.¹¹ Pojasnivši tajnu uspjeha te debitantske knjige, češki istraživač Mečislav Krhoun¹² istaknuo je kako ga je očarala svojim sadržajem i svojom formom, koji su bili u apsolutnoj međusobnoj harmoniji, te kako zapadnoukrajinska književnost

---

(op. prev.).

8 Богдан Андрійович Дідицький (1827–1909) – ukrajinski pisac, urednik i novinar (op. prev.).

9 Дїдицький, Б. А. „Слово отъ издателя.“ // Федькович, І. *Поезиі*. – Львовь: Типомъ Института Ставропигійского, 1862. – Ч. I. – С. VII.

10 Олекса Васильович Довбуш (1700–1745) – najpoznatiji član opryška na Karpatima (op. prev.).

11 Матеріяли до історії зносин галичан з буковинцями: спомини Б. А. Дідицького про Й. Федьковича й Із. Воробкевича. // Руслан. – 1907. – Ч. 52.

12 Mečislav Krhoun (1907–1982) – prevoditelj, književnik, autor tada jedine Fed'kovyčeve monografije izvan granica Ukrajine (op. prev.).

nije vidjela ništa sličnoga¹³. U zbirci se pojavila cijela paleta motiva preuzetih iz ğuculjs'koga folkloru, zatim pouzdana znanja o Naddnjiprjanščyni, posebno o Ševčenku, priopćenja o srpskim i bugarskim oslobodilačkim pothvatima; u njoj su oživjele stranice pjesnikove prošlosti povezane s Moldavijom, Italijom, a najviše sa žovnjir'skim životom. Uostalom tamošnja „njemačka“ književnost bila je oblikovana posredstvom prijevoda Friedricha Schillera i Ludwiga Uhlanda. Uporno tražeći u okolnoj realnosti i svjetskoj književnosti modele bliske duhu likova, situacija, ideja i lirskih junaka, Fed'kovič je kontinuirano povezan s bukovynskom Ğalyčynom, a u trenucima mu se čini da je tamo „bogato ljepše, kao kod Boga u raju“, da je tamo „sve još sretno!“.

Međutim, osjećaji iluzije zastupaju osjećaje tragedije, a najbolje su sažeti u njegovim stihovima „Prečista Djevo, Raduj se Marijo!“, koji su za poljskog istraživača Abgara Soltana¹⁴ „vrhunac rus'ke lirike“. Druga, treća i četvrta strofa, izgrađene poput „fresaka“, slične po strofama, daju simboličan lik žovnjira, majke udovice, sirotog djeteta. Ti ljudi samo su na prvi pogled međusobno razjedinjeni. Fizičko postojanje svakoga ne pokazuje čast, poniženo je do krajnosti: ubijen žovnjir „legao je na travnjak“ i već ubrzo „drugovi mu jamu tamnu iskopali“; „pod plotom sjela majka udovica“ i u trenu je ispustila revni plač, onemoćalog srdašca, pognute glave, progonjena psima kriči i plače. Niže granice nema, ili točnije, ona je tamo gdje „ništa ne plače, gdje je sve nijemo“, to jest „izvan granica boli“. Nikada ne prozvaši krivce onoga što se dogodilo, formalno ostavivši svoju pozornost nedaleko od državne mašine, Fed'kovič je pokazao što je njemu najprihvatljivije – moralno-etička neuravnoteženost svijeta, potreba božanskog, savršenog poretka te, prije svega, zemaljsko postojanje ljudi. Temeljno recitiranje kanonskoga teksta – molitva – nije ga omelo od gorčine dojma o životu, osim toga javila su se razumijevanja za socijalne obveze pa čak i poziv: „Svakako ja dušu imam, / i čuti moram, i gledati moram, / Što ovdje na svijetu, ah, ovdje se djeluje!“.

Dakle Fed'kovič, ako ne i najistaknutiji pjesnik-romantičar u tadašnjoj književnosti, svojim je izrazom, a poglavito idejno-sadržajnom punoćom zasebnih djela, odlučno poricao tezu o otuđenju odnosa romantičara od stvarnosti.

Likovi unesrećenih za Fed'koviča općenito postaju kultovi u reprodukciji muka nesretnih i pokradenih, često nasilno razdvojenih majki od svoje djece, te je time dosegnuo razinu koja nije niža od one Ševčenka. Dovoljno je pročitati poemu „Novačić“ („Novobrančyk“), u kojoj su oproštajni monolozi slijepje majke

13 Krhoun, M. *Básnické dílo Jurije Fedkovyče*. – Brno: Vydala Universiteta J. E. Purkyně v Brně, 1973. – S. 51.

14 Kajetan Abgarowicz (1856–1909) – poljski pisac (op. prev.).

udovice pred ispraćaj sina u vojsku izmiješani sa suzama. Dovoljno je promisliti „Zlatnog lava“: njegova glavna junakinja malog sina „u svilenom perju spavati stala“, kako bi kasnije zajedno s drugim ljudskim sinovima on stao „pod kanonom pod francuskim, / A pod kuglama brončanim, Pod granatom kule“. To je sveti, prečisti lik zemaljske velike mučenice, koja je svojim „krvavim rukama“, „krvavim prstima“ zaradila zlatnog lava, „ne bi li samo novčiće izbijala, / za tebe, sine, uplašivala / Kod cara mladoga“, zaradila, iznutra navješćujući:

A ви, кроваві мої пальчики,	A vi, prsti moji krvavi,
Розпадайтеся на кавальчики,	Raspadnite se na komadiće,
A кождий кавальчик на три часті,	A svaki komadić na tri dijela,
Аби-то багато, багато впрясти,	Kako bi se mnogo, mnogo uprelo,
A впрясти тоненьку, як шовк, прежу,	A upresti tanku, kao svilu, pređu,
Бо тото, ой тото за мого,	Jer bi evo to, oh evo to za mojega,
За мого сина молодого!	Za mojeg sina mladoga!

Odbjegli junak („dezertyr“) kod Fed’kovyča nije pasivan mučenik koji se oslanja samo na nekoga, nego je svaki bijeg, kao pravilo, determiniran moralnom obvezom, formom povišene aktivnosti, snažnim egzistencijalnim probom kao negacijom dogmatizma. I nadaju se pjesnikovi „dezertyry“ isključivo za sebe, kao žovnjirski sin koji, prezirući zabrane koje ograničavaju vlastite mogućnosti, „kao ptica“, „leti do majke / Starog doma, / Drva joj u rubači, / Kolibu bi zagrijala“ (poezija „Dezertar“ – „Dezertyr“). Česte, valovite umanjene ne stvaraju osjećaj gorčine, već odjekuje smiona pozicija (iz pogleda autora na oficirsko stajalište) koja se ne nalazi u pokroviteljstvu, već u rehabilitaciji takvih učinaka. Prema mišljenju suvremenog austrijskog znanstvenika Aloisa Woldana, Fed’kovyč „s količinom radova, u kojima kritizira austrijsku vojnu službu, stoji prvi na velikoj listi tužitelja“.¹⁵

Fokusanjem na složena duševna stanja, Fed’kovyč je stvarao možda i najskladniju subjektivnu povijest autora u tadašnjoj ukrajinskoj poeziji, te je bio daleko od toga da bi joj umjetno pridavao pesimističan sadržaj: kako je primijetio Krhoun, u zbirki koju je objavio Didyc’kyj, bilo je „nešto odvažno, smiono, energično, postojala je snaga da se odstrane patnje, postojala je nesloga s dotičnim stanovištem“¹⁶ – mladenačka raspoloženja najvjerojatnije preuzeta iz atmosfere

15 Водан, А. *Австрія в дзеркалі української літератури. Сліди крізь століття.* // Память століть. – 1996. – Ч. 1. – С. 121.

16 Krhoun, M. Цит. праця. – С. 51.

vojne službe. Zajedno s time emocijska tonalnost lirike postupno se mijenja dubljim umjetničkim, filozofskim i publicističkim smislom. Prijelomni trenutak bilo je otkriće Ševčenkove poezije, njegove narodne fantastike i romantike na početku 1862. godine – možda s previše uzbuđenja u odnosu na specifičnost osobitog akta čitanja: s ponovnim čitanjima, prepisivanjima, učenjem cijelih tekstova, ne upućujući na pojedinačne izraze, misli, stilove, tehnike, koje kasnije, mimo volje, prodiru u Fed'kovyčeva djela i postaju prigovorom pogrešnog tumačenja njega kao Ševčenkova epigona.

Pjesnikovi najoriginalniji tekstovi, njegove psihološke lirske refleksije iz 1860-ih potaknute su nesretnom ljubavi prema Emiliji Marošan (poeme „Dvije pjesme ružičaste...“ – „Dvi pisni roževi...“, „Napitak izdaje“ – „Zradzillja“, „Ciganka“, „Šuštave breze“ – „Šypits'ki berezy“ i dr.), te su potvrdile razvoj duševne drame koja je tijekom dužeg vremena postala važan događaj njegova unutrašnjeg života, a izvor je imala u shvaćanju oštine vlastite samoće. Egzistencijalno, ili točnije, egzistencijalno-filozofsko počelo zavladao je u razgovorima lirskog junaka sa samim sobom, ljudima i svijetom (ciklus „Iz Mrvica“ – „Z okušiv“). Općenito je i Fed'kovyčev svijet „unutrašnje raznolik“ (M. Bondar), a uz rubno-centralnu, autor je pokazao i racionalnu mogućnost mišljenja i svjetonazora, dopunio je imaginaran, romantičarski prostor realističnijim elementom. U stihovima iz kasnijeg razdoblja javlja se određeni publicizam, prisutna su nacionalno-patriotska obilježja (na primjer u poemi „Mrtvac“ – „Mertvec“ otkriva se ideološka metafora, koncepcija lika prignječene Ukrajine, njezine volje, stradanja zbog ideje mrske Moskve), iako takav ukrajinski centrizam nije isključivao antropocentrizam.

Krećući se putem dugotrajnih i pažljivih misli o životu, istančanog promatranja ljudi, a posebno sebe samog, Fed'kovyč se temeljito promijenio: postao je psihički stabilan, zahvaljujući također i stvaralaštvu, koje je cjelovito, s glavnom životnom vodiljom, individualnim romantičarskim svjetonazorom i njegovom lirskom, dramatično-tragičnom srži, koja se produbila. Jednako tako, novija djela s kraja 1960-ih – uključujući „zakašnjelo-romantičarski i rani modernistički izraz književnog talenta“ (Volodymyr Poğrebennyk), koji je blistavo predstavila zbirka „Divlje misli. Mislio je Ćucul Nevir“ („Dyki dumy. Dumav Ćucul Nevir“, 1876) – nisu mogla biti identična prvim „primislama“ („dumočkam“) i „pjesmama“ („spivankam“), koja su, „puna melodija, snaga, harmonija“ (Ivan Franko), te koja su suvremenici prihvatili kao mjeru, kao jedini uspješan ogled Fed'kovyčeva pisma.

Pokraj uobičajenosti okoline, Ćucul-Nevir, središnji junak „Divljih misli...“ („Dykyh dum...“) je intelektualac originalnih misli i mašte, jedinstvena etnamentaliteta koji nije imao premca u književnosti; spreman je i dalje služiti

seljaštvu (narodu), međutim čini se da je spreman i poreći njegovo idealiziranje, duboko pati zbog političke bespravnosti Rus'– Ukrajine, zbog nacionalnog izdajništva, moralne katastrofe koja je zadesila svijet, pri čemu paralelno, na tako još visoke emocionalne preglede, njegova duša natprosječno cvili za izgubljenom ljubavi-ružom, vjeruje u arhetipsku vezu čovjeka i prirode te „sreću i sudbinu“ svojih stihova. Uskomešana (divlja, „dyka“) energija zbirke, specifična metaforika, simboli, određena razina nadrealističkih vizija, umanjena folklornost i ciklična struktura također su bili znakovi obnove, usklađenja stvaralačkog načina, njegove sinkretizacije, što nije pridonijelo širem čitateljstvu takvih djela te je odvlačilo u neizvjesnu budućnost dekodiranja njihova smisla.

Iz perspektive Krhouna, ta „misleće najljepša i kompozicijski najoriginalnija“ Fed'kovyčeva zbirka može, više nego njegova druga djela, obilježiti antinomiju skladne autorove srži – kao prirodnog i kao društvenog, angažiranog čovjeka: težnja prvoga je uvidjeti punoću postojanja, a težnja drugoga je otuđenje od te punoće. Uz pomoć umjetnosti, gradeći drugu realnost i često zamišljeno živeći u toj svojoj „nebeskoj uvali“, ipak nemajući snage otrgnuti se od svakodnevnog života, rutinske svakodnevice, Fed'kovyč se pravilno pojavljivao na ukrštenim stazama, gdje mu se pod „željeznom nogom“ sudbine, kao umjetniku, romantičaru, idealistu priličilo koristiti materijalizmom i pragmatizmom. U posljednjim pjesmama fiksirale su se promjene njegova umjetničkog mišljenja, pokušaji izrade drugačijeg stila koji ne bi bio suprotan „narodnom“, nego bi pokazivao novu tematiku, znatno zreliju, čisto poetičnu, pučko uvjerljivu. Takva Fed'kovyčeva kreativna individualnost izvela je uzastopan iskorak od sebe i istodobno k sebi, zahvaljujući prijevodima i popularizaciji, postajući reprezentativnijom u slaven-skom svijetu.

U prostoru proze

Shvaćajući interese i potrebe naroda, za osobiti je tip čitateljske (narodne) svijesti pjesnik za tisak pripremio crkvene, narodne kolede i ščedrivke,¹⁷ ciklus vlastitih hagiografskih djela (pjesme sv. Mykoli, dva prozna teksta o Juriju / Ğeorgiju/ i Dymytriju), ciklus poetskih priča o životima svetaca „Rus'ki tekstopisac“ („Rus'kyj lirnyk“), cijeli niz humorističnih riječi, te je – orijentirajući se na Heinricha Zschokkea¹⁸ i općenito njemačku popularnu prozu, koja je već

17 Ukr. щедрівка – drevna, obredna ukrajinska novogodišnja pjesma, koja se izvodi 31. prosinca i 1. siječnja (op. prev.).

18 Johann Heinrich Daniel Zschokke (1771–1848) – njemački, kasnije švicarski pisac, reformator i

duže vrijeme propagirala uzoran model specifičnoga kulturnog i građansko-organiziranog procesa – napisao pripovijest „Selo Farmazony“.¹⁹ Iako je djelo bilo predmet oprečnih kritika, ta je pripovijest od žovnjirskih pjesama dugo vrijeme bila najpopularnijim djelom pjesnika.

Uz to, prevladala je i simpatija mnogih generacija čitatelja koja je u povijesti ukrajinske književnosti snažnije utvrdila i druge slojeve pisanih djela Fed'kovyča-prozaika – originalan korpus narodnih pripovijetki obiteljsko-životne tematike, te bajke. Ispunjena blistavim etničkim koloritom, zanimljivoga, temperamentnog izlaganja – „bez dugih razgovora koji dovode do dosade“ (Myhajlo Rudnyc'kyj)²⁰ – ta su djela bila napisana uglavnom 1860-ih i 1870-ih, kada je umjetnik bio na vrhuncu slave. U središtu dotičnoga korpusa (radi se o pripovijetkama „Nesretna ljubav“ – „Ljuba-zguba“, „Srce ne uči“ – „Serce ne navčyty“, „Pobratim“, „Nesretna zaljubljenost“ – „Beztalanne zakohannja“, „Strijelac“ – „Strilec“, „Tko je kriv?“ – „Hto vynen?“ „Taližanka“ i dr.) našao se život sa svojim skladnostima i nepromjenjivom zakonomjernom tragičnošću, te motiv egzotične snažne strasti, često i fatalne, bijesne, uglavnom – prikladno određene sudbine.

Već u debitantskoj „Ljubi-zgubi“ dan je uzor takva životnog postojanja: povijest ljubavnih zavisti, a time bratoubojstva i samoubojstva, kroz koje je premještena u kontekst kudikamo razmjernog, zaista umjetničkog djelovanja folklorno-etnografskog plana (narodnog blagdana kao blagdana života i antiteze smrti). Pjesnik je namjerno pribjegao takvu neravnom suodnosu jedne i druge strane, kao da namjerno riječima praoca proriče ono optimistično, koje je ispunjeno izravnim fatalističkim akcentom: „Veselite se, dok još veselo jest! Gospod Bog nije uzalud proljeće dao, i mladost, i radost, i violine, i pištolje na kraju...“. Upravo Fed'kovyčevi likovi kao ljudi s osobnim nezgodama, ğuculjskim temperamentom, najčešće i umiru od bezgranične, do vrhunca uzvišene ljubavi. Autor se pritom ne ograđuje od umjetnički obojene stvarnosti, nego se umije „uživjeti u vlastito djelo, izrastati sa svojim junacima“ (Mykola Zerov)²¹ i time je on sam istodobno sudionik događaja i njihov interpretator.

---

društveni djelatnik (op. prev.).

19 Novela po uzoru na djelo „Das Goldmachedorf“ („Selo kopača zlata“) Heinricha Zschokkea (op. prev.).

20 Рудницький, Михайло Іванович (1889–1975) – ukrajinski književni kritičar, književni teoretičar, pisac i prevoditelj (op. prev.).

21 Зеров, Микола Костянтинівич (1890–1937) – ukrajinski pjesnik, književni kritičar, književni teoretičar, polemičar, predvodnik „neoklasičara“ („неокласиків“) – skupine ukrajinskih pjesnika i pisaca modernista s početka XX. stoljeća (op. prev.).

Fed'kovyč-prozaik tek se u posljednjem desetljeću života odvažio nadjačati stereotype i progovoriti u objektivnijoj formi, u svesku kratkih moralno-didaktičnih pripovijetki za djecu, pošalica, fraški, incidenata (tj. književno obrađenih narodnih anegdota), a poglavito u bajkama. Stvorene na osnovi putujućih folklornih sižea, te zapisa Hansa Christiana Andersena, Wilhelma Hauffa, braće Grimm i Charlesa Perraulta, Fed'kovyčeve bajke (njih oko dvadesetak) nisu lošiji primjer naspram svjetskog pjesništva, iako dosad nisu prevedene na strani jezik. Interpretirajući posuđeni materijal, ukrajinski autor najčešće se koristio samo idejom, posebnim sadržajnim tokovima originala, sadržajnim puninama slika, a sve je ostalo objašnjavao na svoj način, iz perspektive bukovynske, općeljudske tradicije i vlastite koncepcije. Tako se u bajci „ĠloġoroŹeĉka“ – koja je tipologijski srodna bajci „TrnoruŹica“ („ŹypŹynka“) braće Grimm i bajci „Uspavana princeza“ („Spljaĉa krasunja“) Charlesa Perraulta – Źaba obraća carici potpuno u duhu narodno-pjesniĉkoga govora: „Carice, carice! Źto doma onda idete: / A Źto meni ne kaŹete, / A ti se trebaŹ o kolijevci brinuti.“ U tom je djelu roĊenje kĉerke potaknulo njezine roditelje – cara i caricu – da potpuno na ukrajinski, bukovynski naĉin na krŹtenje pozovu dvanaest kumova; ubodena iglom, Fed'kovyĉeva princeza zatim pada na klupu, dok u njemaĉkoj bajci pada na krevet; meĊu onima koji su zaspali, kod Fed'kovyĉa je joŹ i pirodraha²² koja ĉupa perje na peĉi; dvorac TrnoruŹice je zaista takav, da na vrhu nije vidljiv „zlatni pijetao“ (u njemaĉkoj bajci radi se o zastavi).

Drugim rijeĉima, Fed'kovyĉeva nova proza sastojala se od organskog jedinstva demokratskoga, nacionalnoga, ĉisto bukovynskog sadržaja i oblika talentirane autorske interpretacije; u uvjetima podaustrijske stvarnosti, svojim se djelima, prema Boġdanu Lepkom,²³ morao zahvaliti ukrajinskom narodu „mnogo viŹe, nego svim programima“. Kroz njegove pripovijesti, koje je objavio Myhajlo Draġomanov²⁴ 1876. u Kijevu, Bukovynu i cijeli slavenski svijet otkrivala je Ukrajina. Malo kasnije, ĉeŹki kritiĉar Karel Kadlec u kontekstu velikog, specijalnog razvoja, za Fed'kovyĉevu je pripovijest izjavio da „bi mogla postati ukrasom ĉak najljepŹe

22 Osoba koja sudjeluje u istoĉnoslavenskoj, tradicionalnoj seoskoj sveĉanosti ĉupanja perja u vrijeme Pylypivskog posta (sv. Filip), koji traje od 28. studenoga do 6. sijeĉnja, nakon kojega slijedi obiljeŹavanje sveĉanosti uz glazbu i ples (op. prev.).

23 Бoġдан Теодор Нестор Лепкий (1872–1941) – ukrajinski pjesnik, prozaik, knjiŹevni teoretiĉar, kritiĉar, prevoditelj, povjesniĉar knjiŹevnosti, izdavaĉ, kulturno-druŹtveni djelatnik i umjetnik (op. prev.).

24 Драġoманов Михайло Петрович (1841–1895) – ukrajinski povjesniĉar, filozof, ekonomist, knjiŹevnik, folklorist, druŹtveni djelatnik i osnivaĉ ukrajinskoga socijalizma (op. prev.).

europske književnosti“.²⁵ Za materinsku je književnost ona upravo i postala takav ukras.

Pjesnički i etnički markiran teatar

Dramaturgija se – kao najteža, ali i najviša umjetnička forma pisanja – Fed'kovyču činila najpogodnijom za vlastito potpuno izražavanje usred proze realnog postojanja teatra – najljepšeg, kada je pjesnički i neizostavno etnički markiran – koji je pretendirao na više mjesta, gdje se moglo živjeti punim životom. Stoga nije iznenađenje što je svoje prvo dramsko djelo – dramu-frašku u jednom aktu „Tako vam i treba!“ („Tak vam treba!“, 1864) – umjetnik pripremio već na početku stvaralačkog puta, spoznavši njome i slavu pjesnika i prozaika, dok je posljednju – tragediju „Hmeljnyč'kyj“²⁶ – napisao potpuno ispočetka nekoliko dana prije smrti, početkom 1888. godine. Među tim je stubama bilo mnogo razmaka, za njega važnih i svakako kulminacijskih: jedinstveni „Dovbuš“ i „Kermanyč“ objavljeni u više izdanja, „Kako kozama rogove ispravljaju“ („Jak kozam rogy vypravljajut“) i „Zapečaćen dvornik“ („Zapečatanyj dvirnyk“) stvoreni na temelju motiva Williama Shakespearea i Ernsta Raupacha, zatim prevedeni ali također i obojeni Fed'kovyčevom dominantom „Ja“, „Hamlet“ („Gamlet“) i „Macbet“ („Makbet“) – iz Shakespearea, „Mazeppa“ („Mazepa“) – iz Gottschalla. U prvome cjelovitom kritičkom izdanju ostavštine pisca (četiri toma i sedam knjiga) dramski komadi raspoređeni su u četiri knjige. Scenska sudbina tih tekstova pokazala se najdramatičnijom od svih drugih slojeva stvaralaštva: inscenacija „Dovbuša“ na prijelazu iz XIX. u XX. st. nije postigla željeni uspjeh („Potrebno je mnogo skupih strojeva, starih zaprega, mudro osmišljenih kulisa, a i zahtjevno je toliko toga naučiti napamet što bismo trebali izvesti“,²⁷ pravdao se Denys Lukijanovyč).²⁸ Tada su režirane i neke druge drame, no nikada nisu ugledale svjetlo pozornice. Jedina kojoj se posrećilo bila je melodrama „Zapečatanyj dvirnyk“ u sjajnoj režiji Anatolija

25 Кадлец, К. „Осип Федькович і його літературне значення для австрійських русинів.“ // Юрій Федькович в розвідках і матеріалах. – С. 118.

26 Богдан Михайлович Хмельницький (1595–1657) – ukrajinski hetman, politički i državni djelatnik. Glavni ukrajinski vođa nekoliko velikih oslobodilačkih ustanaka ukrajinskih kozaka protiv poljske vlasti u razdoblju 1648 – 1654. Zaslužan je za uspostavljanje ukrajinske države Zaporožke Republike (op. prev.).

27 Лукіянович Д. *Про Осипа Юрія Федьковича*. – Львів: Вид-во „Просвіта“, 1913. – С. 41.

28 Лукіянович, Денис Якович (1873–1965) – ukrajinski pisac, književni teoretičar i pedagog (op. prev.).

Lytvynčuka,²⁹ postavljena 1984. u Černivec'kom glazbeno-dramskom teatru O. Kobyljans'kog. Sve u svemu, Fed'kovyčeva djela melodramskog ciklusa prikazuju bukovyns'ku populaciju, problematiku privatnog života, psihološki jednostavne likove, obogaćene narodnim pjesničkim materijalom i orijentirane na blagdan, opću radost, te su svi likovi prikazani sretnima.

Treba reći da su Fed'kovyčeve drame i tragedije znatno bolje povezane njegovom osobnošću i specifičnošću njegove psihološke strukture. Upravo se pod utjecajem psihološkog doživljaja i književnih materijala (Calderóna, Shakespearea, Heinricha von Kleista, Schopenhauera) između 1867. i 1882. ostvarila davna želja da pomoću drame „uveleča ime svog slavnog zemljaka“ (radi se o glavaru opryškiv'skog pokreta Oleksu Dovbušu)³⁰, stvaranjem djela u varijanti njemačkog i ukrajinskog jezika. U „Dovbušu“ prevladavaju egzistencijalni tonovi te se produbljuje jedan od vodećih motiva cijeloga pjesnikova stvaralaštva: motiv „ljuby-zguby“, kojim se najviše čovjekovih poteškoća objašnjava kao iskupljenje od prvotnoga grijeha. U to doba i Ćuculija nastaje od svojih izvornih osnova, a ne tek sredinom XVII. st., kada se pod utjecajem fatalnih okolnosti kotrljala do zalaska zore slavnog opryška. Ćuculija je u tom smislu neovisna i zavisna, poganska i kršćanska, rusynska, ali i ciganska i poljsko-plemička, gospodska i seljačka, uzvišena i ponižena, svakidašnja i isključiva, gotovo ne etnografska, ali sa svojim je kulturama (precima, vatrom, uzvišenošću do aure svetosti pojedinačnih stvari) puna romantičarske tuge za iskonskim uređenjem (Vasyly Simovyč),³¹ nezasitne ljubavne strasti, pa tako i dramatična, čak tragična po sudbini svake ljudske jedinice koja je dodijeljena teretima grijeha predaka zalomljene psihološke organizacije. Značajna po uvjetovanosti postojanja – utjecajima iracionalnih činitelja, postojanja kao igre i ujedno postojanja kao vrijednosti (osobito život Dovbuša kao „najljepšeg, najdostojnijeg među Ćuculima“) – Ćuculija ni izdaleka ne ispunjava spektar koji je osmislio autor, „pionir književnog rada te stranice povijesne Ukrajine u povijesti književnosti“ (Volodymyr Poğrebennyk), prikazujući isključivo svoj model svijeta, kojemu nije bilo sličnog u ukrajinskoj književnosti. Ako on to nije po širokom spletu zamisli, on to može biti po ekscentričnosti, značajan po emocionalnoj nabijenosti teksta, složen, na mjestima zamršen paradigmatiskim ljudskim odnosima – to je jedan od ključeva razumijevanja nesretne sudbine

29 Литвинчук, Анатолій Григорович (1935–1993) – ukrajinski redatelj i umjetnik (op. prev.).

30 Ukr. опришки – članovi seljačkog ustanka u Ćalyčyni, na Zakarpattju i Bukovyni, koji su se borili protiv poljske šljahte, moldovskih boljara, ugarskog feudalizma i austrijske administracije. Djelovali su od XVI. do XIX. stoljeća (op. prev.).

31 Сімович, Василь Іванович (1880–1944) – ukrajinski filolog i kulturni djelatnik (op. prev.).

drame, njezine male naučne i čitalačke aktualizacije. Istodobno je to „kameni križ pjesnikova stvaralaštva“, „vječni ukras ukrajinske književnosti“.³²

Tragedija „Hmeljnyč'kyj“ pripada drugoj, općeukrajinskoj tematici. Autora ovdje više zanima glavni junak kao političar i povijesna osoba; svijet emocija takve osobe i neke činjenice iz hetmanova privatnog života samo su spomenuti ili ukratko odigrani, da bi zatim bili neposredno uvedeni u događaje cjelokupnog plana. Iako nikada nije ispitivao povijest domovine samostalno, Fed'kovyč se pokazao njenim marljivim interpretatorom, iskreno zainteresiran, ali ne toliko u popularizaciji događaja između 1648. i 1654. i ne toliko da bi u suvremeniciima prizivao tragičnu žalost, tugu za junaštvom i romantiku kozaštva.³³ „Hmeljnyč'kyj“, kao umjetnički ekvivalent oporuke, upućivao je u značajnoj mjeri na buduće vrijeme, čudesnim je činom akumulirao životno-stvaralačko iskustvo autora te je možda najpotpunije od svih drugih spisa pokazao društvene smjernice, istaknuvši se kao idejno-umjetnički i moralno-etički dokument epohe. Ipak, tu tragediju Fed'kovyč nije pisao smirenom mudrošću, već silovito, impulzivno: ona na kraju nije osigurala mirnoću duše, već je ponovno dovela do skladnih suodnosa na razinama „osobnog – stvaralačkog“, „društvenog – umjetničkog“, „zemaljskog – vječnog“, što upućuje na to koliko je duboko i svestrano umjetnički svijet istinskog umjetnika determiniran osobitošću njegove individualnosti.

Još jednom o snazi individualnosti

Dostignuća Fed'kovyčeve aktualizacije postala su moguća zbog toga što je – uz talent, originalnu narav i vjeru u sebe – pisac vladao visokim stupnjem slobode realnog samoodređenja i djelovanja, koje je maksimalno iskoristio. Složeni konkretno-povijesni uvjeti kontinuuma duhovnog života rodnog naroda, još lišeni značajnih ideoloških utjecaja, pridonosili su punovrijednom stvaralačkom i osobitom razvitku pjesnika. Upravo je liberalan karakter nacionalne politike Habsburgovaca odmah i dopustio prihvaćanje „paradigme suživota ukrajinskog čovjeka s carizmom“ (Oksana Zabužko)³⁴ – jedine sfere u koju taj dualizam „nije zalazio“ – dok se u umjetničkom raspadu obuhvatnog folkloru i narodnog morala nalazila vojno-militaristička sfera. Prema tome, uglavnom je „njemački“ Beč sje-

32 Матіїв-Мельник, М. „Дві креації в творах Федьковича.“ // *Дзвони*. – 1938. – Ч. 8. – С. 152.

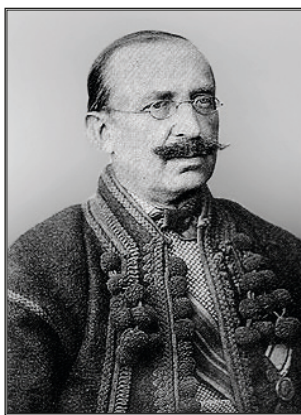
33 Укр. козаки – pripadnici vojničke, ukrajinske etničke skupine koji su se od kraja XV. st. borili protiv osmanskih navala (op. prev.).

34 Оксана Стефановна Забушко (1960) – ukrajinska spisateljica (op. prev.).

dinjavao Fed'kovyča, kao i cijelu Bukovynu i Ǧalyčynu, s kulturno-obrazovnom Europom. Otkrivanje Ševčenka, Kvitke, Marka Vovčka, kao i pravde za „moskovske okove“, antiukrajinske represije ruskog carizma te djelovanje moskvofila,³⁵ ubrzali su proces njegova nacionalnog identiteta i razumijevanja soborničkih uvjeravanja u njihovu aktivnu propagandu. Međutim, ta složena posebna forma izraza nacionalne svijesti čovjeka, koja se, identificirajući se prije svega s rodnim etnosom, svjesno razvila kod Ukrajinca (odatle – podvojena samosvijest: Ǧucul i Rusyn), zaglušujući genetsku poljskost, otvoreno se simpatizirala u cjelokupnom slavenstvu književnim djelima na razini podsvijesti, povremeno realizirajući podvojeni, neujednačeni – rus'ki (ukrajinski) i austrijski (njemački) – jezični i psihološki izbor.

Budući da je u njemačkojezičnom stvaralaštvu bio više amater, iako je prema mišljenju stručnjaka u njemačkom rimovanju dosegnuo veliki artizam, Fed'kovyč je postao značajan ukrajinski pisac i predmet interesa u drugim nacionalnim prostorima, zahvaljujući tome što je donio veliki opseg „ukrajinskog“, konkretnije „ǧuculjs'kog“ u svjetsku književnost. Fed'kovyč je jedna od središnjih figura ukrajinske kao komponente svjetske književnosti, a ta je središnjica značajna jer se razvila u uvjetima državnog nepostojanja i prije svega zahvaljujući sili izvanrednog stvaralaštva individualnosti.³⁶

S ukrajinskoga preveo Gordan Grgić

Jurij Fed'kovyč

35 Москвофіальство (galicko rusofilstvo) – jezično-književni i društveno-politički pokret među ukrajinskim stanovništvom u Galiciji (1819–1930), koji je zagovarao državno-političku ideologiju jedinstva ruskog naroda i Rusije (op. prev.).

36 Лідія Ковалець (Чернівці, Україна). „Юрій Федькович як титульна постать української літератури“.

Nataliya Celing Tomkiv

Toponimi zavičaja u povijesnoj prozi Katrje Ğrynevuyčeve

Davno nad Ğalyčem nije bilo takva nevremena kao te srpanjske noći 1205. godine. Stupovi tame kao visokoispunjena rijeka prevaljivali su se s jednoga kraja neba na drugi te snagom stihije jurili u bezdan. (...) Crne siluete kneževa dvorca i dvostrukog prstena prijetećih rovova i nasipa s našiljenom ogradom nestajali su u tami i opet se pojavljivali iz nje kao otok iz mora. Izdaleka su se vidjele njihove zgrade od hrasta, uspravane zabrinutim snom. („Kacige na suncu“)^{1*}

TIM RIJEČIMA POČINJE SVOJ prvi povijesni roman napola zaboravljena i zato suvremenom čitatelju malo poznata zapadnoukrajinska spisateljica s početka XX. st. Katrja Ğrynevuyčeva. Njezina književna baština nije velika: lirske pjesme objavljene u periodici, zbirke kratke proze: *Legende i kratke priče* (1906) i *Na putu u Šekem* (1923), zbornik proturatnih novela *Nepobjedivi* (1926) te kraći povijesni romani: *Kacige na suncu* (1928) i *Šestokrillac*² (1935).

---

* U zagradama je uz naziv toponima i broj stranice na kojoj se toponim spominje u romanu.

1 *Давно вже не було над Галичем такої негоди, як в одну з липневих ночей р. 1205. Бовдури тьми ніби високо сповнена ріка перевалювались з краю в край неба і з силою стихії гнали в безвісті. ... Чорні обриси княжого замку та подвійного перстень грізних фос і валів, наїжених частоколом, то пропадали в тьмі, то виринали з неї, як острів із моря. Здалеку видно було їх дубові масиви, приспані сторожким сном. („Шоломи в сонці“, 1). Гриневичева, Катрja. *Шестикрилець. Шоломи в сонці*: Історичні повісті. / Упор. О. В. Мишанич. – К: Дніпро, 1990. // www.ukrlib.com.ua/books/getfile.php?tid=555&ctype=1 – Str. 1 (prijevod moj).*

2 Ukr. *Шестикрилець* – pjesnički naziv za orla, sokola, jednog od simbola Ukrajine-Rus' koji

Iako nije ostavila veliku književnu baštinu, Katrja Ğrynevyčeva bila je velika „vladarica riječi“ (Ostap Ğrycaj)³; vješto je u svojoj prozi koristila poetiku ekspresionizma i ornamentalni stil XIII. stoljeća, nastupila je kao pripadnica simbolizma, a pisala je i pod utjecajem romantizma. Taj poseban stil njezinih djela u kojem su se sjedinila obilježja neoromantizma i baroka izazvao je čak rasprave u književnoj kritici početkom prošlog stoljeća. Povijesna proza Katrje Ğrynevyčeve bila je visoko ocijenjena već od njezinih suvremenika kao vrhunsko klasično djelo.

Rodila se kao Katarina Banah 19. studenoga 1875. u Vynnykima nedaleko od Ljviva, a od svoje treće godine živjela je s obitelji u Krakovu. Ondje je završila osnovnu školu i učiteljsku gimnaziju te je u početku stvarala na poljskom jeziku. Materinski ukrajinski jezik upoznala je i počela učiti pod utjecajem Vasylja Stefanyka i Ivana Franka tek kad je navršila osamnaest i poslije njime savršeno ovladala. Prve pjesme i prozu objavila je u časopisima *Bukovyna*, *Nedjelja*, *Meta* i dr. „Odgojenica Krakova – grada punog povijesnih spomenika, duša njezina je duša – ’ničija’, prionula je napokon do ukrajinske obale“, zaključuje njezin sin Jaroslav, „i morala je na putu svojega književnog stvaralaštva naći svoj izraz u povijesnoj pripovijesti“.⁴ Udala se za Osipa Ğrynevyča i preselila se u Ljviv. Početkom Prvoga svjetskog rata Ğrynevyčeva se našla u logoru u Gmündu (Donja Austrija), gdje je boravila s ostalim izbjeglicama iz Galicije. Nakon povratka u Ljviv 1917, bila je svjedokinjom ukrajinskih nacionalno-oslobodilačkih pokreta i neuspjelih državotvornih poteza u studenome 1918. Radila je u uredništvu *Ukrajinske riječi*, u školi kao učiteljica, dvije godine bila je na čelu Saveza Ukrajinki. Godine 1940. napušta Ljviv i u strahu od uhićenja seli se u Krakov, a 1944. bježi pred sovjetskom okupacijom i ostaje u Karlsfeldu blizu Münchena. Umire u bolnici u Berchtesgadenu 27. prosinca 1947. godine.

Katrja Ğrynevyčeva voljela je povijesne fabule. Godine 1918. ističe: „U želji da na tragu Kuljiša i Ivana Franka dadem narodu ukrajinski povijesni roman, posvetila sam se dugogodišnjem studiju doba kneževine, posebno kneza Romana Ğalyc’kog te godina poslije njegove smrti, proučavajući na mjestu zbiljanja topografiju Ğalyc’a te njegovih povijesnih spomenika.“⁵ Slijedeći svoje učitelje smatrala je da povijesna proza ima smisla kada njezina ideja ima moć zainteresirati suvremenog, živog čovjeka, to znači kada je ona sama živa i suvremena. U temelju povijesnih romana

---

se nalazi i na grbu Ğaliča. U spomeniku književnosti stare Rusi, *Pjesmi o Igorovom pobodu*, tri Mstislavičeva sina nazivaju se šestokrilcima.

3 Грицай, Остап. „Володарка слова. Тіням Катрі Гриневичевої (19.XI.1875. – 27.XII.1947.)“ – *Орлик*. Місячник культури і суспільного життя. – 1948. – Ч. 3. – Стр. 1.

4 Гриневич, Ярослав. *Катря Гриневичева*. Біографічний нарис. – Торонто, 1968. – Стр. 48.

5 Cit. ргема: Гриневич, Ярослав. *Катря Гриневичева*.... – Стр. 48.

Katrije Ğrynevyčeve su događaji u Ğalyč'ko-Volynjs'koj Kneževini u drugoj pol. XII. st. i na početku XIII. st., opisani u *Kyjiv'skom ljetopisu* i *Ğalyč'ko-Volynjs'kom ljetopisu*. Ğalyč'ko-Volynjs'ka Kneževina, u kojoj se nalazila i Bukovina, zauzimala je prostor uz rijeku Dnjestar do Crnoga mora, sa središtem u Ğalyču.

Kratki roman *Šestokrillac* (1935)⁶ je u sadržajnom smislu svojevrsan portret snažne, moglo bi se reći karizmatičke osobe velikoga kneza Romana Mstyslavyča, kojeg suvremenici nazivaju „velikim“ i „samodrščem cijele Rusi“⁷ te ujedno kompetentna i iscrpna priča o kulturi, društvenom životu i svakodnevici ne samo najrazličitijih slojeva stanovništva Ğalyč'ko-Volynjs'ke Kneževine, nego i njihovih susjeda. Katrja Ğrynevyčeva usredotočuje svoj pogled na glavne događaje iz života kneza Romana od početka vladanja u Novgorodu godine 1168. do tragične smrti nedaleko od Zawichosta 1205. na putu prema Saskoj. Svi ti događaji tvore fabulu romana te provlače temu velike i slavne prošlosti, jačanja jedinstva Rusi i procvata državnosti, koju su izgubili i za kojom čezne književnica i njezini suvremenici početkom XX. stoljeća. Povijesni roman *Kacige na suncu* (1928) kronološki nastavlja *Šestokrilca*, iako je napisan prije. Posrijedi je razdoblje nakon pogibelji kneza Romana, borbe za vlast i vladavine bogatoga plemstva – bojara u Ğalyču (Myhajlo Ğruševs'kyj u svojoj *Povijesti Ukrajine-Rusi* naziva ih „oligarsima“⁸). Kao majstorica riječi uz pomoć biranog jezika, umjetničkih slika te stotine vjerodostojnih detalja Ğrynevyčeva je prenijela istinsku sliku prave povijesne zbilje, a najvažnije uspjela je dočarati čitatelju duh toga doba. Vjerodostojnosti naracije u njezinim povijesnim romanima pridonijeli su i mnogobrojni toponimi koji imaju u sebi vrijednu povijesnu informaciju. „U starim se nazivima skrivaju imena vlasnika naselja ili njihovih dijelova, profesionalna zanimanja stanovnika, njihovo socijalno-ekonomsko stanje, pravni status i dr.“⁹

U romanu *Šestokrillac* pronašli smo više od dvadeset toponima, a u romanu *Kacige na suncu* više od četrdeset toponima iz tadašnje Ğalyč'ko-Volynjs'ke Kneževine. U ovom istraživanju prikazat ćemo one najvažnije. Središnji toponim, donekle živi junak koji spaja dva povijesna romana, stolni je grad Ğalyč. Katrja Ğrynevyčeva koristi sva umjetnička sredstva i s velikom ljubavlju i pažnjom opisuje

6 Гриневичева, Катря. *Шестикрилець*: Історична повість. – Львів: Вид. Іван Тиктор, 1935.

7 *Галицько-Волинський літопис*. Упор.: Р. М. Федорів. – Львів: „Червона калина“, 1994. – Стр. 6. (Orest Subtelny. *Ukraine. A History*. – Toronto: University of Toronto Press, 2009. – Стр. 61).

8 Грушевський, Михайло. *Історія України-Русі*: Том III. До року 1340. – Львів: НТШ, 1905 (Київ: Наукова думка, 1993). – Стр. 13, 58.

9 Вуянко, Марія. „Топоніміка як джерело вивчення історичної топографії середньовічних монастирів та церков Прикарпаття“. – *Галичина*. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2004. – № 10. – С. 32-42. – Стр. 36.

taj grad, njegove ulice, zgrade, njegov život. **Ѓalyč** (ukr. Галич; *Šestokrillac*: 50, 106; *Kacige na suncu*: 1, 3, 14, 18, 73, 81, 82, 94, 101) je grad, živiči arheološki spomenik na području današnje Ivano-Frankivs'ke oblasti; nastao je na temelju nekoliko naselja u međuriječju Dnjestra i njegovih pritoka koja su ujedinjena u jedan grad – stolni grad Ćalyč'ke kneževine, a poslije i Ćalyč'ko-Volynjs'ke kneževine (Kraljevine). Glavno naselje s katedralom Uznesenja Presvete Bogorodice (Uspens'kyj sobor) te kneževskim palačama bilo je utvrđeno nasipima i rovovima i nalazilo se na rijeci Lukva (pritok Dnjestra), na mjestu gdje je danas selo Krylos. Spominje se u *Kyjivs'kom ljetopisu* 1140–1041. kada je knez Volodymyrko prenio u Ćalyč prijestolje iz Peremyšlja – nekadašnje prijestolnice Bijelih Hrvata. Godine 1199. volodymyrs'ki knez Roman Mstyslavyč ujedinio je Ćalyč'ku kneževinu i Volynjs'ku kneževinu u jednu državu s glavnim gradom Ćalyčem. Na području grada je u XII. i XIII. st. bilo 30 crkava od bijeloga kamena. Ostaci njihovih temelja, arhitektonskih detalja i umjetnički savršenih glinenih pločica svjedoče o velikom umijeću Ćalyč'kih graditelja. Do danas se sačuvala crkva sv. Pantelejmona. Grad je doživio najveći procvat u drugoj polovini XII. st. i prvoj pol. XIII. st., za vladavine kneza Jaroslava Osmomysla Vladymyrkovyča, Romana Mstyslavyča i Danila Ćalyč'kog. Ćalyč je postao slavno gospodarsko, političko i kulturno središte, tamo su se uspješno razvijali obrt i trgovina. U tome je gradu nastao i *Ćalyč'ko-Volynjs'kyj ljetopis*.¹⁰

U romanu *Šestokrillac* Katrja Ćrynevyčeva spominje i grad **Dolynu** (ukr. Долина, 49, 60, 74), i danas grad na Bojkivščyni u Ivano-Frankivs'koj oblasti. Junaci njezinih povijesnih romana su iz **Kryvoĝo Polja** (ukr. Криве Поле, 42), **Čerteža** (ukr. Чертеж, 50), **Tanjave** (ukr. Танява, 52), **Vasjučyna** (ukr. Васючин, 53), sela u Rohatyns'kom rajonu Ivano-Frankivs'ke oblasti. Oni prolaze kroz **Bardujev** (ukr. Бардуєв, 53), **Straševyče** (ukr. Страшевичі, 55), selo u podnožju Karpata u Starosambirs'kom rajonu Ljvivs'ke oblasti. Ratnik Vasko iz Romanove vojske dolazi iz **Ĝologora** ili **Duklje** (ukr. Голігори/Дукля, 62), danas sela Zoločivs'kog rajona u Ljvivs'koj oblasti. Duklja (tako se mjesto zvalo prema legendi) jedan je od najstarijih galicijskih gradova. Knez Zvenyĝoroda Volodymyr je 1140. to mjesto pripojio Ćalyč'koj kneževini. Spominje se i bojarin Klymjata iz Ćolyh Ĝora.¹¹ Najveći procvat grad je doživio u XV. st., kada je postao trgovačko središte.

10 Баран, В. Д. ГАЛИЧ (ДАВНІЙ). // *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г-Д. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: „Наукова думка“, 2004. – Стр. 39-40.

11 Грушевський, Михайло. *Історія України-Русі*: Том III. До року 1340. – Львів: НТШ, 1905 (Київ: Наукова думка, 1993). – Стр. 308.

Književnica spominje zajedno s Mstyslavučem u pohodu pojedine ratnike i mjesta odakle su. Tu su se našli Deržko iz **Kolodenc'a** (ukr. Колоденець, 88) te Dymša iz **Svaryčeva** (ukr. Сваричев, 88), danas sela Rožnjativs'kog rajona u Ivano-Frankivs'koj oblasti, koje se nalazi iznad rijeke Lymnyc'a. Ratnik Oleljko iz **Bybla** (ukr. Библо, 89), koji je obišao svijet, sjeća se Badnje večeri u **Rozhurči** (ukr. Розгирчя, polj. Rozhurcze, 89), danas selu u Stryjs'kom rajonu Ljvivs'ke oblasti. Naziv mjesta potječe od ukrajinskoga glagola „rozhorjujuts'a“ – Karpati ovdje prestaju biti planine i počinje ravnica – Prykarpattje.

U povijesnom romanu *Kacige na suncu* Katrja Ğrynevučeva prikazuje mnoštvo ljudi koji su išli u Ğalyč iz različitih mjesta na pogreb kneza Romana: „S dvije obale Dnjestra iz Bljudnyka, Vyhtorova, Perevoza, iz Pitryča i Bolšiva, Češybisa jahali na konjima bogati bojari, vojnici, stražari, žurili svečano obučeni kmetovi“.¹² **Bljudnyky** (ukr. Блюдники, 17) danas je selo Ğalic'kog rajona u Ivano-Frankivs'koj oblasti. Opstala su i sela **Vyhtoriv/Viktoriv** (ukr. Вихторів/Викторів/Вікторів, 17) na rijeci Lukvyc'a u Ğalic'kom rajonu Ivano-Frankivs'ke oblasti¹³ te obližnji **Bolšiv/Bovšiv** (ukr. Болшів/Бовшів, 17). **Česybisy/Češybisy/Jezupilj** (ukr. Чесибіси/Чешибіси/Єзупіль, 17), selo Tysmenyc'kog rajona u Ivano-Frankivs'koj oblasti, jedno je od najstarijih mjesta ğalyč'koga Prydnjistrovja. Neki su od tih toponima povezani sa samostanima-utvrdama (Vyhtoriv) koji su se nalazili na lokalnim planinama i brdima.¹⁴

Bojari u romanu pričaju o požaru u Voskresens'kom manastiru (samostanu Uskrsnuća) u **Rohatynu** (ukr. Рогатин, 21). To je grad u Ivano-Frankivs'koj oblasti na rijeci Ğnyla lypa; prvi put je spomenut u spisima već 1184, kada je pripadao Ğalyč'ko-Volynjs'koj kneževini za vladavine Jaroslava Osmomysla. Arheološke iskopine na područjima oko Rohatyna potvrđuju postojanje i ranijih slavenskih (hrvatskih) naselja iz IX–X. stoljeća¹⁵. U razgovoru sudjeluje i Abruzovyč, plemić iz **Plisnys'ka** (ukr. Пліснисько/Пліснесько, 21), naselja koje je postojalo u doba

12 Гриневичева, Катря. *Шестикрилець. Шоломи в сонці*: Історичні повісті / Упор. О. В. Мишанич. – К: Дніпро, 1990. // www.ukrlib.com.ua/books/getfile.php?tid=555&type=1. – Стр. 17.

13 Пушик, С. Г. „Гоголівський Вій і Бунь (Буняк, Буньо) Шолудивий як український Арей – Марс“. – Прикарпатський вісник НТШ. *Слово*. – 2009. – № 2(6). – С. 174-181. – Стр. 180.

14 Вуянко, Марія. „Топоніміка як джерело вивчення історичної топографії середньовічних монастирів та церков Прикарпаття“. – *Галичина*. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2004. – № 10. – С. 32-42. – Стр. 37.

15 Вортман, Д. Я. РОГАТИН. // *Енциклопедія історії України*: Т. 9: Прил.-С. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: „Наукова думка“, 2012. – Стр. 248-249.

Kyjiv's'ke Rusi, a nalazi se nedaleko od današnjega sela Pidğirc' u i Brodiv's'kom rajonu Ljviv's'ke oblasti. Kroz Plisnys'k je prolazio jedan od dvaju varjaških putova u Ukrajini.¹⁶

Ѓруневучева spominje i **Sjanok** (укр. Сянок/Сянік, 35), **Zvenyğorod** (укр. Звенигорода/Галицький, 36), „зелени od šuma i mirnih jezera“ **Ѓorodok** (укр. Городок/Городок Соляний, 36), preko kojih Romanovu udovicu sa sinovima put vodi u **Peremyšlj** (укр. Перемишль, 36), danas grad u Poljskoj, najstarije veliko središte Ćalyc'ko-Volynjs'ke kneževine u XI. i XII. stoljeću. *Povijest prošlih vremena* spominje ga prvi put godine 981. Smatra se da je Peremyšlj u X. st. bio jedno od središta plemena Bijelih Hrvata koje je knez Volodymyr pripojio Kyjiv's'koj Rusi (993. god.)¹⁷. Poslije je grad postao središte autonomne kneževine knezova Rjuryka i Volodarja Rostyslavyča te nazvan Ćalyc'kym. Kralj Danylo Ćalyc'kyj pripojio je Peremyšlj Ćalyc'ko-Volynjs'koj kneževini.¹⁸

U tekstu romana spominje se i grad **Jaroslav** (укр. Ярослав, 55) kao trgovačko središte. Grad je to danas u Podkarpatskom vojvodstvu u Poljskoj. Kada je Jaroslav Mudryj vodio pohod na Poljsku i prelazio rijeku Sjan, utemeljio je na njoj grad kako bi ojačao i osigurao to područje pred napadima zapadnih susjeda, nazvavši ga svojim imenom.¹⁹ Ćerniğiv's'kij knez Rostyslav Myhajlovyč iskoristio je odsutnost Danyla i zaposjeo Ćalyc' 1235; bio je s Romanovyčima u stalnom sukobu. Pod Jaroslavom se 1245. dogodila sudbonosna bitka za prijestolje u Ćalyču između Danyla Ćalyc'kog (Romanovyča) i Rostyslava Myhajlovyča (Rjurykovyča). Kneza Rostyslava podržavao je ugarski kralj Bela IV. i dao mu je naslov Ćalyc'koga kneza. Kralj Danylo Ćalyc'kyj pobijedio je kneza Rostyslava pod Jaroslavom, zbog čega je on morao pobjeći u Ugarsku. Kralj Bela IV. naposljetku je odustao od guranja svog zeta Rostyslava na Ćalyc'ko prijestolje i proglasio ga je banom (gornje) Slavonije, a poslije i Mačve.²⁰ Nemirni Rostyslav provalio je kasnije (1257) u Bugarsku i ondje se proglasio bugarskim carem.

16 Филіпчук, М. А. ПЛІСНЕСЬК. // *Енциклопедія історії України*: Т. 8: Па-Прик. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: „Наукова думка“, 2011. – Стр. 274-276.

17 *Повість времєних літ*: Літопис (За Іпатським списком). / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. – К.: Рад.письменник, 1990. – Стр. 136-137; 190-191.

18 Ісаїв, П., Кубійович, В. ПЕРЕМИШЛЬ. // *Енциклопедія українознавства*. Словникова частина. (ЕУ-II). – Париж–Нью-Йорк, 1970. – Т. 6. – Стр. 2005-2006.

19 Немировський, О. О. ЯРОСЛАВ. // *Енциклопедія історії України*: Т. 10: Т-Я. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: „Наукова думка“, 2013. – Стр. 758-759.

20 Грушевський, Михайло. *Історія України-Русі*: Том III. До року 1340. – Львів: НТШ, 1905 (Київ: Наукова думка, 1993). – Стр. 53-55; 59, 67.

U romanu *Kacige na suncu* kneginja Ana, Romanova udovica, bježi s malodobnim sinovima od progona bojara u grad Volodymyr na Volynju, prolazeći kroz **Bužsjk/Busjk** (ukr. Бужськ, Буськ, 88), danas grad u Ljivis'koj oblasti na rijeci Zapadni Buž. U izbjeglištvu kneginja sanja „kacige na suncu“, simbol minule slave kneza Romana, i uvjerena je u povratak u slavni stolni grad Ćalyč.

U povijesnim romanima *Kacige na suncu* i *Šestokrillac* Katrja Ćrynevyčeva oživljava prostor i vrijeme Ćalyč'ko-Volynjs'ke kneževine, upoznajući čitatelje i s tadašnjom toponimijom. Neka od spomenutih mjesta još postoje, neka su nestala kroz stoljeća ili promijenila svoj naziv, a ima i onih koja su više puta promijenila pripadnost konkretnoj državi (Ukrajina-Rus', Poljska, Austrija, SSSR, Ukrajina). Neke od toponima možemo prepoznati samo u tragovima kao arheološke činjenice, a neki su nastavili život u drugim zemljopisnim nazivima. Zasluga Katrje Ćrynevyčeve je u tome što je svojim povijesnim romanima Ukrajinke podsjetila na njihovu slavnu prošlost i korijene njihove državnosti, koja nije od jučer, čime je pridonijela buđenju nacionalne samosvijesti ukrajinskog naroda.

Dmytro Jaremčuk

Oljga Kobyljans'ka

NAKON OSYPA JURIJA FED'KOVIČA, Oljga Kobyljans'ka¹ zauzima najistaknutije mjesto u povijesti književnosti Bukovine i istodobno jedno od istaknutih mjesta u ukrajinskoj književnosti uz bok žena-spisateljica – Lesje Ukrajinke i Marka Vovčka.

Dugo se spisateljica morala nadmetati za to mjesto. Nisu odmah kritičari poput Ivana Franka ili Serğija Jefremova prepoznali njezin talent. Kasnije su s rezervom gledali na njezino stvaralaštvo i kritičari iz Pridnjeparske Ukrajine: Borys Jakubs'kyj, Pavlo Fylypovyč i Andrij Nikovs'kyj. Zaprepastili su ih jezik i stil djela Kobyljans'ke (Franko), estetizam (Jefremov), aristokratski, individualistički pogled na svijet i nedostatak „društvenog ekvivalenta“ (Jakubs'kyj, Fylypovyč, Nikovs'kyj).

„To svjedoči da su prvi koraci spisateljice izlazili iz okvira ukrajinske književne tradicije, a njezin jezik i stil nisu još bili toliko književno razrađeni da bi se sve što je pozitivno u njezinim djelima moglo očitovati kao nešto vrijedno na području vlastitih umjetničkih i ideoloških traganja.“²

---

1 Oljga Kobyljans'ka (ukr. Ольга Кобилянська; 1863–1942) - ukrajinska spisateljica iz karpatske regije Bukovyna i jedna od prvih koja je obrađivala feminističke teme (op. prev.).

2 Leonid Bileč'kyj. *Try syljvetky*, 1951, str. 24.

Osobito je mnogo neugodnosti iskusila od kritičara materijalista, koji nisu htjeli ni mogli shvatiti njezina umjetnička sredstva, idealizam i aristokratskost duha.

Stvaralaštvo je od početka dostojno ocijenio Osyp Makovej, koji je razotkrio umjetničku vrijednost njezinih djela, usporedivši ih s istovjetnim djelima u njemačkoj i talijanskoj književnosti.

Među kritičarima koji su s naklonošću gledali na stvaralaštvo OljĀ Kobyljans'ke bili su i Aġatanġel Kryms'kyj (*Зоря*, 1891), Myhajlo Ģruševs'kyj (*AHB*, 1898), Mykola Jevšan (*У хамі*, 1909, IX), a s vremenom i Denys Lukijanovyč, Ostap Ģrycaj i Oleksandr Doroškevyč.

OljĀ Kobyljans'ka rođena je 21. studenoga 1863. u mjestu Ģura-Ģumora (danas Gura Humorului, Rumunjska), kao četvrto dijete u obitelji tajnika uprave Julijana Kobyljans'kog i Marije Verner (napola njemački rod) iz sela Dymky. Od oca je naslijedila radišnost, točnost, ozbiljan odnos prema životu i discipliniranost, a od majke – blagu ćud, „žensku nježnost“, „biblijsku obzirnost“, „bezgraničnu dobrotu i stalozen um“.³

Nakon nekog vremena, obitelj se preselila na kratko vrijeme u Sućavu, gdje se OljĀ sprijateljila s kćerkom pastora i pjesnika Nykole Ustyjanovyča, a potom u gorsko mjesto Kypolunġ (Dovġepole). Tamo se počela obrazovati u njemačkoj narodnoj školi. Veliki utjecaj na nju imala je učiteljica, slovakinja Miller, koja je u djevojčici pobudila zanimanje za knjige. Iz narodne škole OljĀ je prešla u redovitu školu za djevojke. Nakon što je završila četvrti razred i dodatnu petu godinu, nastavila se baviti izvannastavnim samoobrazovanjem, služeći se knjigama svoje braće koja su studirala na Ģernivec'komu sveučilištu, te knjigama iz njemačkih biblioteka.

Osim knjiga, izvor samoobrazovanja bila je i raskošna priroda moćnih Karpata s neprohodnim borovim šumama, koje su pobuđivale fantaziju i izazivale veličanstvene prizore u njezinoj mašti te usklađivale dušu s glazbenom harmonijom. U autobiografiji spisateljica govori da je „to bilo nešto što je...ispunjavalo dušu, izazivalo u njoj pjev, odjek i usrećivalo...“. Duboka ljubav prema prirodi pozitivno se odrazila na njezino cjelokupno stvaralaštvo. U četrnaestoj godini, još u školskoj klupi, OljĀ Kobyljans'ka počela je pisati pjesme (u početku na njemačkom jeziku). Također je i prve pripovijetke pisala na njemačkome pod utjecajem njemačke škole, okoline i njemačkih knjiga, iz kojih je samostalno stekla obrazovanje tijekom i nakon završetka škole. Bilo joj je dostupno premalo boljih knjiga iz ukrajinske

3 Iz autobiografije O. Kobyljans'ke.

književnosti, zbog čega se i ugledala na djela zapadnoeuropske književnosti. Omiljenim piscima postali su Friedrich Spielhagen, Gottfried Keller, E. Verner, povjesničarka E. Marlitt, od filozofa Friedrich Nietzsche i Immanuel Kant; divila se i skandinavskim piscima (Peter Jacobsen, Knut Hamsun, Herman Bang, Henrik Ibsen i dr.).

U osamnaestoj godini upoznala je kćerku provincijalnog doktora, Sofiju Okunevs'ku, koja ju je upoznala sa svojom daljnjom rođakinjom, spisateljicom Natalkom Kobryns'kom. Ispričavši im o svojim pripovijetkama na njemačkom jeziku, Oljga Kobyljans'ka je pod utjecajem Sofije Okunevs'ke i Natalke Kobryns'ke počela učiti ukrajinski književni jezik, znanje kojega je s vremenom usavršavala uz pomoć Osypa Makoveja. Njezin otac je 1889. otišao u mirovinu i preselio se na obiteljsku farmu u selu Dymki, općina Seret. Potkraj 1891. obitelj se preselila u mjesto stalnog boravka, Černivce, odakle je spisateljica s vremena na vrijeme putovala do Kypmolunğa, Lavova, Kijeva, Vidnja, Bad Nauheima i Praga.

Važno je spomenuti putovanje do Kijeva 1889. godine. Zbog dopisnog poznanstva s Lesjom Ukrajinkom, Kobyljans'ka je posjetila Kijev i obitelj Kosač, te njihovu farmu u Zelenom Gaju na Poltavščyni, kraj mjesta Ğadjač. Upoznala je ukrajinsko selo i narod; osobno je upoznala Lesju Ukrajinku, koju je i sama ugostila 1901. godine. Također je upoznala Kijev i nekoliko njegovih uglednih građana, među kojima obitelji Kosač, Starec'kyj, Lysenko i dr. Prijateljstvo s Lesjom Ukrajinkom, kako sama svjedoči, bilo je povod da se „zagledala dublje u akciju razvoja ukrajinizma, to jest nacionalizma i upoznala bolje ukrajinski svijet i poglede“.⁴

Godine 1927. navršilo se 40 godina književnog rada Oljge Kobyljans'ke. Postala je jednom od najznačajnijih spisateljica ukrajinskog naroda. Ukrajinski narod, u domovini i emigraciji, obljetnicu je obilježio proslavom. Na poziv Ukrajinskoga društvenog povjerenstva (Ukrajins'kyj Ğromads'kyj Komitet) u Pragu, Oljga je doputovala u Prag. Slavljenicu su srdačno dočekali predstavnici ukrajinskoga (Leonid Bilec'kyj, Mykyta Šapoval) i češkoga (prof. Horak) kulturnog svijeta. Bilo je to, vjerojatno, njezino posljednje putovanje na Zapad.

Ujesen 1940. dočekala je 55. obljetnicu književnog rada.

Krajem 1920-ih i na početku 1930-ih godina, bolest iz 1903. (paraliza lijeve strane tijela) sve je više osjećala. U zadnjim godinama života spisateljica gotovo nije hodala ni pisala, većinom je sjedila i ležala.

4 O. Kobyljans'ka. *Aljmanah*, Černivci, str. 62.

Dolazak boljševika u Bukovinu 28. lipnja 1940. deprimirao je Oljgu Kobyljans'ku, a brojna izaslanstva sovjetskih pisaca (Kornijčuk, Panč, Bažan i dr.) rastuživala su je, mučila i iscrpljivala.⁵

Preminula je 21. ožujka 1942, za ponovne rumunjske okupacije Bukovine, u 79-oj godini života. S obzirom na vrhunac Drugoga svjetskog rata, pogreb je bio skroman. Velika kći Ukrajine pokopana je na groblju Ğoryča, gdje počivaju Fed'kovyč, Jarošyns'ka i Vorobkevyči.

Književno stvaralaštvo Oljge Kobyljans'ke izrazilo se u dva žanra: a) **novela** i b) **pripovijest**. Počeci su bili gotovo istodobni: 1886–1887. godine. Djela su razasuta u raznim izdanjima, a izlazila su i u zasebnim zbirka.

Među mnogobrojnim novelama, objavljenima u zbirka i zasebno, su: „Bytva“ („Bitka“), 1895; „Žebračka“ („Prosjakinja“, 1895); „Bank rustykalnyj“ („Rustikalna banka“, 1895); „Nekuljturna“ (1897); „Pryroda“ (1897); „Pokora“ (zbirka, 1899); „Do svitla“ („Na svijetlo“, zbirka, 1905); „Ideji“ (1905); „Višun“ („Prorok“, 1910); „Vesnjanjy akord“ („Proljetni akord“, 1910); „Stari ba'ky“ („Stari roditelji“, 1910), „Misjac“ („Mjesec“, 1913); „Juda“ (1915); „Na zustrič doli“ („Ususret sudbini“, 1917); „Lyst zasudženoĝo žovnira“ („Pismo osuđenog vojnika“, 1917); „Lisova maty“ („Šumska mati“, 1917), „Slipec“ („Slijepac“), „Ščo ja ljubyv“ („Što sam volio“), „Vovčyha“ („Vučica“, 1923); „Mužyk“ („Seljak“), „Val-se melancolique“ („Melankolični valcer“), „Ale Ğospod' movčyt“ („Ali Ğospodin šuti“), „Oĝrivaj sonce“ („Ogrij sunce“).⁶

Stvaralaštvo Oljge Kobyljans'ke započelo je kratkim djelima, koja je sama označila kao „crtice“, „novele“, „pripovijetke“ i „pjesme u prozi“. Prvi pokušaj bila je „pripovijetka“ pod naslovom „Ljudyna“ („Ğovjek“), koja je, kako je naveo Osyp

5 Uviđajući utjecaj popularnosti bukovinske spisateljice (koja više nije mogla pisati i teško je mogla razgovarati), boljševici su se služili kopijama njezina potpisa pod „pozdravom sovjetskoj vladi“, koja je navodno „oslobodila Bukovinu od rumunjsko-bojars'koga jarma“ („Radyans'ka Bukovyna“ / „Sovjetska Bukovina“, 1940). Također se, uz „potpis“ i „suglasnost“ O. K., pojavio u „Rad. Bukovyni“ diskreditirajući članak „Cvijet kulture se razvija“. U čast spisateljice središnja Pans'ka (Gospodska) ulica preimenovana je u Ulicu Oljge Kobyljans'ke, a i kinodvorana u toj ulici nosi njezino ime. Godine 1944. u Ćernivcima je osnovan Književno-memorijalni muzej Oljge Kobyljans'ke. Njezine pripovijesti „Zemlja“ i „V nedilju rano zillja kopala“ („U nedjelju rano, bilje sam brala“) prilagođene su za kazališne predstave. (*Istorija Ukrajins'koji Literatury / Povijest ukrajinske književnosti*, 1954, str. 716). Godine 1953. Kijevski filmski studio snimio je film „Zemlja“.

6 Popis napisanih djela O. Kobyljans'ke sastavili su: Osyp Makovej. *A.H.B.*, knjiga I, 1899, str. 32-33; Borys Jakubskyj. *Noveli (Novele)* – Knyĝospilka, 1925; Serĝij Jefremov. *Istorija Ukrajins'koĝo Pys'menstva (Povijest ukrajinske literature)*, izd. „Vik“, 1917, str. 420-421.

Makovej, izišla kao kratka novela pod naslovom „Vona vyjšla zamuž“ („Ona se udala“). Iz naslova se može vidjeti da Kobyljans'ka već na početku novele uvodi čitatelja u suštinu radnje. U drugim, kako ih sama označuje, „crticama“ vidi se samo skicirana građa za novele ili pripovijesti: „Moskovs'kyj gver“ („Moskovska puška“), „Hrest“ („Križ“, 1906); „V dolah“ („U dolinama“, 1907).

„Pjesme u prozi“, kako je nazivala neke novele, zapravo su lirski razmišljanja: „Tam zvizdy probyvalys“ („Tamo su zvijezde probijale“), „Voseny“ („Ujesen“, 1910); „Snyt'sja“ („U snovima“, 1917).

U novelama i pripovijestima Oljge Kobyljans'ke pojavila su se najčešća obilježja: lirizam, psihologizam i duboko osjećanje prirode – navodi Leonid Bilec'kyj.

Spisateljčin lirizam počiva na dubokoj unutarnjoj naravi, prožetoj žalošću – čežnjom za idealom ljepote, težnjom i porivom za unutarnjom slobodom osobe koja želi osloboditi dušu od tereta svakodnevne jednoličnosti. Tom teretu odolijevaju samo poneki: Paraska („Nekulturna“), Ona („Priroda“).

„Oljga Kobyljans'ka jedna je od najistaknutijih psiholoških pisaca u ukrajinskoj književnosti“ – prema riječima Borysa Jakubs'kog.⁷ „Psihologizam njezinih djela je dubok i dirljiv u šarama unutarnje duhovnosti autora. Spisateljica zastaje samo nad izuzetnim ličnostima profinjjenih duša, bogatih raznolikošću naravi, koje se prelijevaju u raznim oblicima, uzdižu dušu, usmjeravaju i čine ju živom i stvarnom“ – pisao je L. Bilec'kyj.

„Osjećanje prirode u djelima Oljge Kobyljans'ke jedno je od najjačih i najpotpunije prikazanih umjetničkih osobina spisateljčine stvaralačke duše. U njezinim djelima priroda ide u paru s čovjekom, sudjelujući aktivno u njegovu životu, napretku i osjećajima. Ali najveći utjecaj priroda je imala na samu Oljgu Kobyljans'ku i njezino stvaralaštvo. Ona je odigrala i oblikovala najosnovniju estetsku ulogu u umjetničkom patosu spisateljice“ – opaža Bilec'kyj. Kobyljans'ka je opisala prirodu u svim godišnjim dobima: bistre, mjesečne ljetne ili zimske noći, mističnost jeseni („Ujesen“), proljetne čari („Proljetni akord“). U pripovijetci „Bitka“ priroda živi zasebnim životom. Sama priroda – junakinja pripovijetke, stoji u borbi s čovjekom, koji zadire u njezino carstvo, kako bi posjekao prašumu. Čudesnim bojama Kobyljans'ka oslikava divlju, nedernutu prašumu, koja biva uništena i s kojom suosjeća i mjesec, i paprat, i cijelo šumsko tlo.

Ponekad priroda u djelima Oljge Kobyljans'ke simbolizira ljudske probleme: „biti uživam, ali dubljam“, „Tamo su zvijezde probijale“ (pjesma u prozi). Rijeka ne sluša savjete šume da se razlije po stepi i pokaže svoju snagu. Ona se priljubljuje uz šumu, jer „na obali šume, gdje je rijeka bila najužom i najdubljom... tamo su trepe-

7 B. Jakubs'kyj. *O. Kobyljans'ka*: noveli, Kijev, 1925.

čila nebeska svjetla. Tamo su zvijezde probijale...“ Ta duhovna dubina svojstvena je i njezinu stvaralaštvu.

O svojoj stvaralačkoj metodi i pristupu, pisala je u pismu Stepanu Smalj-Stoc'komu: „Sve što je iz više stvarnosti imalo donekle dublji utisak na mene, moja duša je prerađivala... Sve crtice, male novele kao 'Valse melancholique' – kao 'Bitka', koju sam vidjela na vlastite oči – sve su one rezultat tih utisaka. Sve malene pjesme u prozi kaplje su moje krvi. Proizašle iz trenutaka, u kojima sam se osjećala malom, povrijeđenom, nepravedno osuđenom, jednom riječju... plakala sam pjesmama u prozi.“

Spisateljica usko povezuje svoje duševne emocije s pojavama u prirodi, dijelom koje smatra i sebe. U toj vezi s prirodom krije se njezina mistika i simbolizam. Posebno mjesto u prirodi zauzima **čovjek**. I ljudima svih slojeva, uključujući sebe samu, Kobyljans'ka pridaje mnogo pozornosti. Pri opisu seljaka pogađa ju nedostatak obrazovanja i poznavanja građanskih prava. Napominjući tromost i nezainteresiranost seljačke duše („Proljetni akord“), praznovjernost („Priroda“), fatalizam i nemoć protiv određenja („Nekulturna“), zbunjenost i nerazumijevanje pri odabiru zemlje za otplatu dugova („Rustikalna banka“), poniznost („Za gotar“ – „Za među“), vjeru u nasljedstvo grijeha („Zemlja“) – Kobyljans'ka naglašava da su sposobne izdignuti se nad svojom prirodom samo one seljačke duše koje se barem malo dotaknu kulture i vide drugačiji način života. Spisateljica želi za seljaka pravo na obrazovanje i građansko dostojanstvo.

Pitanje čovjeka, a u ukupnom razumijevanju – naroda, bilo je poticaj kreativnosti u novelama i pripovijestima Oljge Kobyljans'ke. U autobiografiji spominje: „Ja sam voljela narod, i volim ga do dana današnjeg... Jedno djelo, jedno pero, ma – moje vlastito učinilo me time što jesam – službenicom svoga naroda. Moguće, u nečemu neshvatljivom, u nečemu slabijom, poput drugih, ali svejedno službenicom.“⁸

Ali na drugome mjestu piše: „Željela bih da Ukrajinci postanu orlovima... čvrstim, moćnim i dostojnim pažnje narodom.“⁹

Dubok individualni i narodni tragizam Oljga Kobyljans'ka oslikava u novelama i pripovijetkama, čiji se sadržaj zasniva na događajima iz Prvog svjetskog rata. U pripovijetci „Juda“ moskovski vojnici zahtijevaju da im seljak pokaže gdje se nalazi austrijska vojska. Kada je on odgovorio da ne zna, naredili su da im pokaže put koji vodi kroz šumu. U šumi su slučajno naišli na austrijsku stražu, te ubili 4 vojnika i natjerali seljaka da iskopa za njih jamu. U jednomu od ubijenih, seljak

8 Iz autobiografije O. Kobyljans'ke. *Žinočyj svit*, 3/52, str. 3.

9 J. M. Lucyk. „Duhovnyj portret O. K.“, str. 48; O. Grycaj. „O. Kobyljans'ka“, *AHB*, t. LXXVII.

prepoznaje svojega sina. Oca muči savjest da je uzrokovao smrt sina. Kod kuće čeka gladna obitelj. Austrijski vodnik, saznajući kasnije od njega za taj događaj, predao ga je vojnom sudu da ga strijeljaju zbog izdaje. U noveli „Ususret sudbini“ pripovijeda se kako se dijete zbog svoje lutke odvojilo od roditelja i našlo se na bojnopolju. Doživljaji djeteta pred licem neizbježne smrti izmjenjuju se s opisom tragedije cijelog ukrajinskog naroda, čiji se sinovi bore u neprijateljskim vojskama. Oni, poput tog djeteta, idu ususret sudbini u okolnostima koje ne ovise o njima. Posljedice su za njih tragične.

Novela u obliku pisma „Lyst zasudženoga žovnira do jožo žinky“ („Pismo osuđenog vojnika svojoj ženi“) duboko pogađa svojim tragičnim sadržajem. To je predsmrtno pismo iskrenog, iako jednostavnog i neobrazovanog, ali odanog svojoj obitelji čovjeka, koji s velikom ljubavlju, s potpunim spokojem osuđene duše, daje posljednje visokomoralne savjete svojoj ženi. I napokon, posljednja iz ciklusa ratnih novela, pod naslovom „Snyt’sja“ („U snovima“), svojevrstan je zbroj, sinteza misli o stravi i užasu rata. Novele Oljge Kobyljans’ke originalne su formom i duboke sadržajem. Spisateljica, prema riječima Leonida Bilec’kog, „umije usredotočiti svu silu iskustva i sav talent umjetničkog osjećaja, kako bi dala puni smisao misli u najljepšoj umjetničkoj formi“.

Pripovijesti Oljge Kobyljans’ke: „Ljudyna“ („Čovjek“, 1896–99); „Carivna“ („Carica“, 1896); „Zemlja“ (1902); „Nioba“ (1907); „V nedilju rano zillja kopala“ („U nedjelju rano, bilje sam brala“, 1909); „Čerez kladku“ („Preko planke“, 1912); „Za situacijamy“ („U situacijama“, 1913); „Apostol černi“ (napisana 1926. i objavljena u Pragu 1930).

U pripovijestima Oljga Kobyljans’ka istupa kao autorica djela, znatno složenijih formom i dubljih sadržajem od novela. Spisateljčin pogled na svijet, koji se samo blago pojavljivao u novelama, dobiva izrazitu duhovnu snagu i obrise u pripovijestima. Umjetničke slike, koje su u novelama crtane u skicama, u pripovijestima dobivaju široke dimenzije. Sporedni likovi iz novela, u pripovijestima se opisuju detaljnije, potpunije, u dužem razdoblju života i radnje, a spisateljčin estetski ukus određen je dubljom perspektivom i čvršćim objašnjenjem.

U problematici pripovijesti prvo mjesto zauzima pitanje emancipacije žena.¹⁰ Kobyljans’ka zahtijeva za ženske osobe „neograničena prava“, koja im pripadaju „na temelju čovječnosti, individualne slobode, ljudskog poštovanja i pravednosti“.

10 Pitanje emancipacije žena aktivirali su u to vrijeme njemački socijalisti Engels i Bebel, a nakon njih i moskovski – Gercen, Bakunjin, Černyševski i Dobroljubov; u ukrajinskoj publicistici – M. Dragomanjiv i O. Pčilka.

A „nesretnim ženama“ želi „da obrazovanje i rad postanu njihovim ciljem i nadomjesto ono što nisu ostvarile – dakle, muža i obitelj“. ¹¹ S takvim razmišljanjima je OljĀa Kobyljans'ka održala predavanje u Društvu rus'kih žena (Tovarystvo Rus'kyh Źinok) u Černivcima 14. listopada 1894. godine.

Već u prvoj pripovijesti „Čovjek“ (1886) ona stavlja problem emancipacije žena u prvi plan. Prema tvrdnjama Osypa Makoveja, Kobyljans'ka je poslala kratku novelu „Vona vyjšla замуž“ („Ona se udala“) za almanah Natalke Kobryns'ke *Peršyj Vinok (Prvi Vijenac)*, ali Ivan Franko, koji je uređivao almanah, nije ju prihvatio za objavljivanje. Kobyljans'ka je preradila novelu i prevevši je na njemački jezik poslala njemačkom časopisu *An der schönen blauen Donau*. Urednik časopisa Mamrot dobro je ocijenio to djelo, ali ga je smatrao predugim za časopis. Nakon nekog vremena (1888) autorica je poslala prerađeno djelo na ukrajinskom jeziku u redakciju *Pravdy (Иправду)* u Lavovu, koja ga je vratila zamjerajući joj „nepoznavanje jezika“. Unatoč tomu, autorica je 1892. poslala još jednom pripovijest u redakciju *Zorja (Зоря)*, gdje je 1894. djelo i dalje čekalo na objavljivanje. (Možda su je ti prvi neuspjesi i razočarenja potaknuli na pisanje djela „Carica“.)

U pripovijesti „Čovjek“ Olena, kćerka, zbog pijanstva osiromašenog radnika Epaminondasa, primorana je, pod pritiskom obitelji i okoline, udati se za nevoljenog bogataša, kako bi poboljšala materijalnu situaciju svoje obitelji. To nasilje nad Olenom opravdavaju time da je ona čovjek i na sve se može priviknuti. U pripovijesti su kao moto navedeni citati njemačkoga pisca Friedricha Spielhagena. U prvome dijelu glavna misao su citati koji prikazuju kontrast istina – laž, a u drugome – ljubav prema slobodi u kontrastu s porobljavanjem. Ali ljubav prema slobodi u djelu ostaje samo idealom, jer Olena je ipak bila primorana udati se, dakle ići putem suprotnim od svojih ideala. Ideja slobode žene provedena je još živopisnije u autobiografskoj pripovijesti „Carica“. ¹² „U pripovijesti, koja ima oblik dnevnika, Kobyljans'ka je dala psihološku studiju osjećaja i iskustava djevojke nježne pjesničke duše, s plemenitim težnjama i čežnjom za ljepotom, koju su snašle teške i sumorne životne okolnosti.“ ¹³

Junakinja pripovijesti Natalka Verkovyčivna, siročić bez oca i majke koje uzdržava ujak Ivanovyč, trpi jer „prema njoj dobri ljudi i bez ljubavi moraju imati milosrđa“. Odbija udati se za bogatoga Orjadyna, koji ju je volio i prema kojemu

11 „Deščo pro ideju žinočoĀo ruhu“ / „Ponešto o ideji ženskog pokreta“ (predavanje održano 14. listopada 1894).

12 Autobiografske trenutke ističu svi kritičari stvaralaštva O. K. To potvrđuje i O. Kysilevs'ka u svojim memoarima o O. Kobyljans'koj.

13 Volodymyr Radzykevych. *Ukrajins'ka literatura 20-og st. (Ukrajinska književnost 20. st.)*. Izdanje u SAD-u, 1952, str. 45.

je gajila duboke osjećaje, zato jer nije pokazao odgovarajuća obilježja karaktera. Također je Natalka odbila biti ženom nevoljenog profesora Ljordena, za kojega su ju Ivanovyči htjeli prisiliti da se uda. Natalka je napustila obitelj, otišla u Černivce i tamo radila za bogatu, bolesnu gospođu Marko; upoznala se s njezinim sinom, koji je dobrom naravi i uzvišenim obilježjima karaktera i duše zadobio njezinu ljubav. Natalka postaje njegovom suprugom, a s vremenom i spisateljicom. Cijelu pripovijest prožima ideja ljudske slobode, koju autorica konkretizira riječima: „Imati takvu slobodu, da budeš sam svojim ciljem!.. za vlastiti duh raditi, poput pčele ga obogaćivati... raditi na sebi, iz dana u dan, iz godine u godinu. Izrezbariti se, izravnati, kako bi sve bilo usklađeno, profinjeno, ugodno. Kako ne bi ostalo disharmonije niti u oku, niti u srcu, u nijednom od osjetila. Kako bi se žed za ljepotom utažila. Postati ili za jednoga nečim veličanstvenim za sva vremena, ili se posvetiti radu za sve. Boriti se za nešto najviše, što seže daleko izvan granica sreće. Slobodan čovjek s razumom moj je ideal.“¹⁴

Na pripovijesti „Carivna“, koja se prvotno zvala „Ljorelja“, Kobyljans'ka je radila sedam godina (1888–95), provodeći ideju slobode s dosljednošću koja je, prema riječima L. Bilec'kog, možda na razini Ibsenove dosljednosti u djelima *Brand* ili *Neprijatelj naroda*. Autorica „Carice“ smiono objavljuje tezu da tvorcem vlastitog života i sreće treba biti čovjek, a ne okolnosti. Osyp Makovej, usporedivši „Caricu“ s pripovijestima Njemice Gabriele Reuter *Aus guter Familie* iz iste godine, te talijanske spisateljice Neeri *Teresa*, ustanovio je da Oljga Kobyljans'ka obrađuje daleko dublje problem emancipacije žena, nadmećući se za snažnu ljudsku individualnost, za aristokratsku njezine duše.

Kritičari su različito pristupali izvorima pripovijesti „Carica“. Ako Myhajlo Ćruševs'kyj govori da je to „stara priča o Sandriljoni – princezi-sirotici“, tada Osyp Makovej ima suprotno mišljenje: on je siguran da „Carica“ – Natalka nije slična u svojim obilježjima princezi-sirotici iz bajke o Sandriljoni. Leonid Bilec'kyj tvrdi da je „naziv 'Carica' u potpunosti preuzet iz ukrajinske narodne priče“. „Nositelja novih ideja, koji se u stvarnosti još nije utjelovio u konkretnoj osobi, Oljga Kobyljans'ka izvlači iz bajke“. To je, kako kaže L. Bilec'kyj, „predodžba ukrajinske žene, koja je iz irealnog svijeta sišla u stvarnost, kako bi se pobunila protiv tog položaja žene, u kojem potonja živi u pokori i poniženju“.

Junakinja pripovijesti Natalka, koja sama gradi svoj život, spisateljčin je prazor. U pripovijesti „Carica“, na njezinu filozofskom oblikovanju vidljiv je utjecaj njemačkih filozofa Friedricha Nietzschea i Immanuela Kanta. Međutim Nietzscheovu filozofiju Kobyljans'ka tumači na svoj način. Načelno negirajući njegovo

14 *Carivna (Carica)*, str. 179-180.

mišljenje o muškarcu – nadčovjeku i podređenoj ulozi žene, ona uzdiže ženu na vodeće položaje čak i među muškarcima („Carica“, „Preko planke“). Kobyljans'ka je iz Nietzscheove filozofije usvojila ideju snažne i stvaralačke individualnosti i njegovu estetiku. Taj filozofski koncept pojavljuje se u svim njezinim djelima.

U čemu leži Nietzscheov estetizam? Početak i razvoj umjetnosti proizlazi iz razvoja i međudjelovanja dvaju oprečnih estetskih temelja u duši čovjeka: dionizijskog i apolonijskog.

Dionizijski estetski temelj – to je orgijastični element u čovjeku, koji se očituje u spoju radosti i tuge, užitka i užasa.

Njemu suprotan je apolonijski temelj, dakle kreativne težnje u kojima se objedinjuju sloboda neobuzdanih strasti i mudra pribranost. Dionizijski temelj uništava individualnost, koja se stapa s prirodom i dostiže stadij filozofske opijenosti – ekstaze, najbolji primjer koje je glazba. Nasuprot tome, apolonijski temelj najviše je utjelovljenje individualnosti, sposobne za moćan prikaz kreativnog čina.

Oba temelja pokazala je Oljga Kobyljans'ka u svojim djelima, s prednošću i prirodnom sklonošću prema apolonijskom. Ovdje L. Bilec'kyj navodi prikaze dionizijskog temelja: ljudska opijenost („Priroda“), stapanje s prirodom („Nekulturna“, „Bitka“, „Pid ğolym nebom“ – „Pod golim nebom“, „Tamo su zvijezde probijale“, „Sumno kolyšut'sja sosny“ – „Tužno se zibaju borovi“, „Zemlja“, „U nedjelju rano...“ i „Valse melancolique“), te kreativne primjere apolonijskog temelja u „Carica“, „Preko planke“, „Nioba“, „U situacijama“ i dr.

Likovi Oljge Kobyljans'ke obilježeni su svojevrsnim sudbinski određenim tragizmom (fatalizmom), tom nietzscheovskom katastrofalnom podvojenošću duše ili prisutnošću „dviju duša“: jedne svjesne osjećanja života i druge – neumoljive i neshvatljive, ali unaprijed sudbinski osuđene.

Još se jedna ideja iz Nietzscheove estetike susreće u djelima Kobyljans'ke: sklonost prema izmišljanju (fantaziji), u čijoj sferi se određuje bit umjetnosti; udubivši se u stvarnost, prikazati svoj svijet ne takvim kakav jest, već kakav bi trebao biti, u skladu s osobnim idealom. U oslikavanju takva imaginarnog svijeta, naravno, važnu ulogu imaju vizija i snovi u životu i kreativnosti čovjeka.

Pod kutom „percepcije nepoznatoga u budućnosti Kobyljans'ka otkriva unutrašnju perspektivu djelovanja i situacije činilaca, koji kao da su „umjetničke projekcije svijeta koji je izvan svijesti u stvarnosti – viziji kreativne fantazije autorice“ – navodi L. Bilec'kyj. Osim estetske funkcije, Kobyljanska razrađuje i moralnu funkciju, koja prevladava nad estetskom (L. Bilec'kyj). Estetska funkcija samo je osnova za moralnu u njezinu pogledu na svijet. Junaci Kobyljans'ke nisu Nietzscheovi „nadjudi“, ali predstavljaju novu duhovno-kreativnu i visokomoralnu ukrajinsku elitu. Oni djeluju u skladu s ciljem koji su pred sebe postavili. I u tome leži

njihov osjećaj dostojanstva („biti sam svojim ciljem“), koje je istovjetno moralnom zakonu kao dužnosti. U tim pogledima na ljudsku dužnost Kobyljans'ka se približava etici Immanuela Kanta. Taj moralni zakon osjećaja ljudskog dostojanstva prožima cijelo stvaralaštvo Oljge Kobyljans'ke.

Pripovijest „**Zemlja**“ (1902) razlikuje se od drugih pripovijesti Oljge Kobyljans'ke. S umjetničkog stajališta, to je najistaknutije djelo, izgrađeno na osnovi stvarnih događaja u selu Dymka, odakle je podrijetlom spisateljčina majka. Kobyljans'ka prikazuje sukob između dva brata, Myhajla i Save, Ivonikinih sinova, koji završava tajnovitom smrću starijega sina Myhajla u šumi. Razlika u naravi dva rođena brata, vezanost seljaka za zemlju, bijeda vojničkog života, čežnja za zavičajem i rodbinom, borba dobra i zla, koje pliva iz zemljine utrobe – glavne su ideje sadržaja toga djela. „Podaci koji su me nagnali da napišem 'Zemlju', istiniti su. Likovi su, gotovo svi do jednoga, također uzeti iz stvarnoga života“ - napominje spisateljica u pismu Stepanu Smalj-Stoc'komu. Radnju pripovijesti u glavnim crtama skicirala je i zabilježila već u „Carici“ (1896).

Radnja se razvija po linijama napredovanja triju skupina likova: prva – duhovno viša grupa seljaka s prirodno aristokratskom dušom, sklona razvoju i civilizaciji (Dokija, Petro, Anna); druga skupina (Ivonika, Myhajlo, Semen) – duhovno jaki likovi, visokointeligentni i duboko moralni, ali bliski prirodi, vjeruju u njezinu tajnu silu i predaju se njezinim utjecajima. Vole zemlju i rade iz ljubavi prema njoj. Smisao njihova života leži u vladavini zemlje nad njima. Oni marljivo rade na njoj, težeći sreći, ali stvarnost im donosi patnju; treća skupina (Sava, Rahira i Ćrygorij) su zločinački likovi, koji nisu ukrajinske krvi. Oni su nemoralni, zavidni i razmetni, asocijalni tipovi – paraziti na tuđem tijelu.

Tema pripovijesti „Zemlja“ je : tko na zemlji radi s ljubavlju, toga će ona hraniti i tome će davati blagostanje.¹⁵ Istodobno, zemlja krije u sebi mnoštvo tajanstvenog i tragičnog. Njezina mistična snaga je velika. „Ona ponekad samo čemer donosi“. Zato „beskorisno je uz nju prirasti“, jer „ona ne dodijeli svakome sreću“. I zbog toga autorica smatra da seljačko dijete može napredovati obrazovanjem u bijelome svijetu.

Prema mišljenju Pavla Fylypovyča, pripovijest „Zemlja“ je „opustošena idila“. L. Bilec'kyj navodi da je to „tragično djelo, koje raspliće moralni problem borbe dva temelja ljudske duše – dobra i zla. Anna i Rahira simboli su tih načela, arena je borba duše i srca dvaju braće, a uzrok – zemlja, iz koje proizlaze i dobro ljubavi, i zlo mržnje. Zato autorica zemlju umjetnički okružuje mistikom, tajnovitošću

---

15 Sličnost s idejom u Stefanykovu djelu *Vóna-zemlja* (*Ona – zemlja*).

rođenja obiteljske tragedije. Zemlja tvori estetsku funkciju i moralni problem u vladanju glavnih likova. Otuda i naziv pripovijesti 'Zemlja.'

Nasuprot realističnoj pripovijesti „Zemlja“ stoji romantična pripovijest, također iz seljačkog života, „**U nedjelju rano, bilje sam brala**“, napisana prema motivima narodne pjesme „Oj, ne hody, Ğrycju, ta j na večornyci“ („Oj, ne idi, Grycu, na zabave“). Kobyljans'ka je interpretirala taj motiv originalno, i kada je riječ o fabuli, i kada je riječ o temi. Pripovijest se odlikuje dubokom analizom likova. Radnja se događa usred raskošne prirode gorskog sela. U taboru nomadskih cigana, koji su zastali u blizini sela, žena vođe Radu, mlada Mavra, rodila je bijelo dijete. Radu planira ubiti Mavru za nevjerstvo s bijelcem. Andronati, Mavrin otac, ĝorilkom (rakijom), otrovnim biljem i svirkom na violini uspavljuje tabor i iznosi Mavru s djetetom u šumu. Mavru ostavlja u šumi, a dijete ostavlja pred vratima Dončuka, bogatog čovjeka bez djece u trećem selu; bogatašica Dubyha nalazi Mavru u šumi i prima ju k sebi, gdje se Mavra brine za njezinu kćer Tetyanu. Ali u Mavri teče nomadska ciganska krv. Ona ostavlja Dubyhu i nastanjuje se u šumi. Skuplja bilje i vraća. K njoj povremeno dolazi Dubyhina kći, Tetyana. Jednoga dana Tetyana slučajno susreće u šumi Ğrycja, Mavrina sina. Ğryc' ljubi plavooku Nastku, ali je istodobno očaran i crnookom Tetyanom. U šumi je začetak nesreće. On dolazi po savjet vračari Mavri, ne znajući da je to njegova mati. Mavra, saznajući da je to njezin sin, ne priznaje to, ali ga upozorava na crne oči i savjetuje mu da ne voli dvije djevojke. Saznajući da je Ğryc' zaprosio Nastju, ponosna, maštovita i osvetoljubiva Tetyana zgrabila je kod Mavre čudotvorni otrov i dala ga Ğrycu. On umire, Tetyana poludi, a Mavra se vraća ciganima po Andronatijev savjet, jer je sa smrću Ğrycja nestalo dokaza njene izdaje pred ciganima. Pripovijest započinje opisom ciganskog života i dolaskom na svijet bijelog djeteta – Ğrycja, kao prologom, a završava njegovom smrću i Mavrinim povratkom u prijašnji ciganski život, kao epilogom. Tuđinska ciganska krv uvukla se u ukrajinsko selo i uništila živote dviju djevojaka.

Ğrycja, kao glavni lik pripovijesti, spisateljica je predstavila ne u svakodnevicu, već u psihološkom aspektu, analizirajući njegovu narav i izdaju. „Zbog toga što je njegova mati ciganka, a otac bijele rase, u njegovoj krvi i cijelom biću, dvije su duše. Ta njegova podvojenost nije samo čulna, psihološka, već duboko unutrašnja“ (immanentna)... Irealan grijeh majke (izdaja) i oca (obmana) iskupljuje svojom tragičnom smrću sin. Svojom smrću ispire majčin grijeh. „Razvoj svog Ğrycovog djelovanja i života nije uzročno-posljedičan, već ide od krivnje do kazne i pokore grijeha“ – prema L. Bilec'kom. Nad njim visi nepomirljivost predodređenosti, fatalnost koja je jača od osobe – glas sudbine od kojeg ne može pobjeći. Tu pripovijest može se nazvati liričnom poemom u prozi (Pavlo Fylypovyč, Leonid Bilec'kyj).

Godine 1913. objavljena je pripovijest „**U situacijama**“.

Autorica je prikazala lik Ađlaje Felicitas, djevojke koja je „odrastala u obitelji divlje kaotičnosti, suprotnih polova i proturječnosti“. Umjetnički nadarena – posebno u glazbi, ona teži slobodi, ali zbog nedostatka sustavne naobrazbe, ne zna kako ju doseći. U neprestanoj i hirovitoj potrazi za novim dojmovima i situacijama, njezina nemirna i slaba priroda ne može doseći osobnu sreću.

Posljednje djelo Oljge Kobyljans'ke, pripovijest „**Apostol Černi**“, napisano je na kraju života (1926) i prvotno tiskano u Pragu 1930. godine. Prema umjetničkoj prosudbi, ta pripovijest simbolično-biblijskog naslova slabija je u usporedbi s djelima koja je „svećenica ljepote“ napisala u zadnjem desetljeću XIX. st. i posebno u prva dva desetljeća XX. stoljeća.

Pokušaj karakterizacije stvaralaštva Oljge Kobyljans'ke

Već u raspravi o spisateljičinim djelima djelomično je učinjena i karakterizacija njezina stvaralaštva.

Oljga Kobyljans'ka prvi je impresionist u ukrajinskoj književnosti. Njezin impresionizam spaja se s dubokom liričnošću pripovijedanja i melodičnošću glazbe. Lesja Ukrajinka prva je spomenula te lirsko-glazbene sastavnice, koje nalikuju simfoniji, u djelima Oljge Kobyljans'ke: „Ona neprekidno realne slike uparuje s lirskim digresijama, koje nalikuju simfoniji, u kojoj se opisana slika i manifestacija duše stapaju u nerazdvojni harmoniju.“

Približavanje pjesničke riječi prema glazbi primijetili su i I. Franko, P. Fylypovyč i L. Bilec'kyj. Fylypovyč piše: „To nije proza koja traži promatranje, već poezija, gdje se prije svega čuje glas osjećaja, glas pjesme.“¹⁶ Spisateljičine lirske komponente pojavljuju se prije svega u izvanjskom rasporedu: u ponavljanju određenih riječi, kako bi se naglasila živopisnost cijeloga niza ritmizacija predodžaba, ili u jednakom ponavljanju upita, tzv. amebejska narodna pjesma, u kojoj je odgovor ponavljanje pitanja („Proljećem u šumu dolaziš?“ – „Proljećem u šumu dolazim“; „Čim zazeleni?“ – „Čim zazeleni!“). Ali osobitom dubinom i očaravajućim fatalizmom, unutarnje komponente stila Oljge Kobyljans'ke odlikuju se tamo gdje je neophodno obilježiti pogled na nepokolebljivost sudbine. Te glasnike sudbine ona zavija u simboličke slike, koje produbljuju mističnost života. U spomenutoj pripovijesti („U nedjelju rano...“) zvuk trembite¹⁷ postaje glasnikom ili simbolom koji označava Ćrycovu sudbinu te istodobno glavnom slikom cijele pripovijesti: u početku kao slutnja, kada Andronati, noseći dijete Ćrycja da ga ostavi bogatašu pred vratima,

16 Pavlo Fylypovyč, Predgovor izdanju *U nedilju rano zilja kopala*, 1927.

17 Drveni puhači instrument iz Karpata (op. prev.).

čuje trembitu; kasnije kao upozorenje – tijekom njegova susreta u šumi s Ğrycom, koji voli dvije djevojke, i napokon, kao posmrtno žalovanje na Ğrycovu pogrebu. Drugi primjer simboličke slike crveni su makovi. Okićenu crvenim makovima Tetyanu susreo je u šumi. Po njezinu odlasku, zamijetio je na tlu crveni cvijet maka. Na Svetkovinu Kupala Tetyana je s ostalim djevojkama pustila na vodu vijenac, u kojemu su bili crveni makovi, i on je potonuo u viru. Poludjevši nakon trovanja Ğrycja, Tetyana je hodala „raskuštrane kose, crvenim makovima okićena“. I na kraju, tamo gdje je nekoć „potonuo Tetyanin vijenac – stajao je na površini blistave vode, naslonivši se na kamen, jedan veliki cvijet crvenog maka. Drugi je došao do obale rijeke i čekao – nepomično...“. Tu crveni makovi simboliziraju ispočetka dostojanstvenu ljepotu Tetyane, potom strastvenu ljubav i na kraju – krv i smrt.

Iz balade „Oj, ne idi, Ğryciju“ OljĀ Kobyljans'ka uzela je samo jedan redak: „U nedjelju rano, bilje sam brala“. U tome „se razišla“ s prethodnim piscima koji su kao temu uzimali „Oj, ne idi, Ğryciju, na zabave“. (Šahovs'kyj, Oleksandriv, Myhajlo Starec'kyj).

Kod njih je, kako upućuje Fylypovyč, „momak, bučno od zapjeva i plesa društvo“, a kod Kobyljans'ke „djevojka, bajkovita priroda, dubina naravi i sudbina djevojke, koja prevladava nad svime“.

Uz spomenutu baladu, koja je navedena u cijelosti kao epigraf, Kobyljans'ka navodi i kupalsku pjesmu „Ğej na Ivana, Ğej na Kupala...“ („Hej na Ivana, hej na Kupala...“). „Dva narodna djela s dva lika: Ğryc' i Tetyana, kao dvije sastavnice usporedno se razvijaju, prepleću se, sudaraju se u konačnom ishodu kazne i nenađene sudbine, i ginu: Ğryc' – kao intruzija u miran život“ ukrajinskog sela, i Tetyana, kao „Nemesis koja kažnjava, i koja pada kao žrtva njegove borbe za osobnu sudbinu i za grijeh-krivicu svojih roditelja“, navodi L. Bilec'kyj. Ideja kazne ovdje se tumači u duhu antičke grčke sudbinske tragedije. Lesja Ukrajinka voljela je tu pripovijest, čak ju je preradila na operni libreto, za koji je glazbu trebao napisati Mykola Lysenko, kojemu smrt nije dopustila ostvariti taj projekt.

Karakteristična je za OljĀ Kobyljans'ku i raznolikost u odabiru tema. Tako Lesja Ukrajinka u članku „Ukrajins'ki pys'mennyky na Bukovyni“ („Ukrajinski pisci iz Bukovine“, 1900) naglašava da „Kobyljans'ka u svojim djelima dotiče razne teme. Više od svega kod nje je primjetan tip inteligentne žene, koja se bori za svoju individualnost protiv ljudi u okruženju, koji su zaglavili u beznadnoj malograđanštini. S vremenom je Kobyljans'ku sve manje zanimao feminizam, možda zato što je on za nju postao 'proživljenim trenutkom“.

Doduše većina junaka njezinih djela, čak i određeni dio naslova - imaju naziv ženskoga roda.

„Šuma i gore“ nastavlja svoj prikaz Lesja Ukrajinka „to su materinji elementi Kobyljans’ke, gdje ona daje puni raspon krilima svoje fantazije, povlačeći za sobom čitatelja. Za taj raspon spisateljica dobiva kritike, koje je osuđuju za letove u ’daljine pod oblacima’, ne vidjevši ono, što se događa u dolinama, gdje pati bukovinski narod“. I ovdje Lesja Ukrajinka naglašava da svaki narod u svojoj povijesti književnosti ima djela u kojima se protest protiv vlade izražava uzletom u „plavetne daljine“. „I takav trenutak upravo je napjev za Ukrajinke pod austrijskim zaposjedanjem na Bukovini. I on neće proći ne ostavljajući trag na našoj književnosti. Kobyljans’ka se ne kloni uvijek ’dolina’, dokazom toga može služiti prekrasna pripovijest pod nazivom ’Nekulturna’, gdje se uz simfonijsku pratnju pripovijeda priča seljanke – ğuculke, emancipirane ne po teoriji, već po instinktu. U toj prirodno istkanoj iz poezije i proze pripovijesti, točno su dvije junakinje: ğuculka i karpatska priroda.“

Stvaralaštvo Oljĝe Kobyljans’ke imalo je također, uz pozitivne, i negativne kritike. Već su u 1890-ima Aĝatanĝel Kryms’kyj (*Зоря*, 1897) i Myhajlo Ğruševs’kyj (*А.Н.В.*, 1898), uz označavanje pozitivnih karakteristika stvaralaštva, napisali i kritičke osvrtne. Ali je njihova kritika zadržala akademski ton.

Oštru osudu stvaralaštva Oljĝe Kobyljans’ke dao je književni kritičar Serĝij Jefremov. On osuđuje spisateljicu za „očite karikaturne forme“, „neodređenost umjetničkih sredstava“, „umjetnu aristokratski duha i prekomjernu čežnju za ljepotom te jednostrani pogled na svijet“.18 Pritom idejnost i ideologiju likova pripisuje spisateljici. Ali unatoč oštroj osudi, vidio je i drugu stranu njezina stvaralaštva, u kojoj je morao prepoznati vještinu u opisima prirode („Priroda djeluje kao da je živa“), „realno-umjetničkih prizora“ i psihologije duše, osobito ženske.

Kritičari 1920-ih na Naddnıprjansčyni19 često se nisu toliko pozivali na spisateljino stvaralaštvo koliko na nju samu, postavljajući različite „upite“, „subjektivne želje, pa čak i optuĝbe“.20 Tako Borys Jakubs’kyj zamjera što se „svjesno odriče života“, uzvisuje „aristokratski-estetski pogled na svijet“, ali istodobno potvrđuje „veliku snagu i pravednost života“ u svojim djelima. Kao posljedica takvih proturječnih tvrdnji, čini mu se da iz svake novele izranja drugo autoričino lice. Kritičar ju u traženju društvenog ekvivalenta malo osuđuje kao apostola aristokra-

18 „Kyevskaĝa Staryna“ („Киевская Старина“), 11 i *Istorija Ukraĝins’koĝo Pys’menstva* (*Povijest ukraĝinske književnosti*), str. 412-414.

19 Pridnıjeparska Ukrajina, povijesno-zemljopisni dio Ukrajine, koji je uključivao središnje i sjeverne oblasti sa središtem u Kijevu.

20 Stepan Ğajevs’kyj, „Literaturna tvorčist’ O. Kobyljans’koĝi“ („Književno stvaralaštvo Oljĝe Kobyljans’ke“), *Ukrajina*, kn. I, str. 28.

tizma, a malo ju opravdava jer umije „ujesti provokativnom satirom najodvratnije pojave u svojoj klasi“.²¹

Sličnu kritiku pisao je i Pavlo Fylypovyč te zaključio da je Oljga Kobyljans'ka „tek psiholog, a nije htjela postati sociologom“, jer samo „daje materijale za socijalnu analizu, dok joj sama analiza nije poznatim ciljem“.²² Andrij Nikovs'kyj zamjera spisateljici što inzistira na „tradiciji, konvencijama i društveno-kulturnim šablonama“.²³ Promatrajući umjetnička sredstva i njihovo oblikovanje u njezinim djelima, P. Fylypovyč konstatira da kod autorice ima „ponešto od idiličnosti i etnografizma Kotljarevskog, Kvitky, Marka Vovčka, odjeci narodnog realizma Nečuja Levyc'kog u opisu obiteljskog života, iako postoje i ozbiljne boje Franka i Stefanyka“.²⁴

Uz priznanja, kritičari joj prigovaraju što „slijedi njemačke simboliste“, što na njezinu stvaralaštvu „leži pečat njemačke romantike sa svojstvima fantastike i sentimentalnosti“. Stvaralaštvo Oljge Kobyljans'ke složeno je i originalno, zato su i mišljenja kritičara raznolika i pretežito subjektivna – često sama sebi proturječna. Međutim ne treba pripisivati i izjednačavati psihologiju svih likova iz djela s psihologijom autorice. Odgovor tim kritičarima upućuju spisateljčine riječi iz „Niobe“: „Zašto koristite moje umjetničke slike samo za to, da mojim materijalom bodete meni oči? Zašto mi sastavljate optužnicu zbog mojih junaka, kada oni ni za mene, moguće, nisu idealni, ali zato su živi ljudi...“²⁵ Definirajući načelo „racionalizam u znanosti, materijalizam u pogledu na svijet te socijalizam u životu“, materijalistička se kritika podsmjehuje spisateljici prije svega zbog širenja ideje „umjetnost radi umjetnosti“, „ljepota radi ljepote“, kulta višega kruga snažnih ljudi – „ljudi duha“ – a ne širih masa (nedostatak društvenog ekvivalenta). Ali postoji dublji razlog od socijalnog: to je spisateljčin kršćanski, idealistički pogled na svijet. Kobyljans'ka se borila za obnovu duše naroda, moleći Boga za pomoć („Oj, daj mi samo snage, Bože!“ – „Carica“). Ona vjeruje da „Bog nije čeznutljiva iluzija“ („Carica“). Ona želi izvući božanstvenost u čovjeku. Nasuprot njoj, marksisti su htjeli preustrojiti čovjeka na racionalističko-materijalističkoj osnovi, negirajući Boga. U tome oni (a ne Kobyljans'ka) idu na stranu ateista Nietzschea, koji tvrdi da je „Bog umro“, jer on je „iluzija, koju je ubio razum napretka“. Dakle „u pitanjima filozofskog idealizma Kobyljans'ka je ostala osamljena u svojoj vjeri u Boga, uvjerena u neophodnost vjere, s proročkom vizijom da kada racionalizam izbaci čovjeka iz raja vjere, to neće

21 O. Kobyljans'ka. *Noveli*. Uredništvo i predgovor Borysa Jakubs'kog, Knyžospilka, 1925.

22 O. Kobyljans'ka. *Zemlja*. Predgovor Pavla Fylypovyča. Knyžospilka, 1925.

23 O. Kobyljans'ka. *Nioba*. Izd. „Sjajvo“, 1927 – Uredništvo i predgovor Andrija Nikovs'kog.

24 O. Kobyljans'ka. *Zemlja*. Predgovor Pavla Fylypovyča. Knyžospilka, 1926, str. 23.

25 O. Kobyljans'ka. *Nioba*. Predgovor Andrija Nikovs'kog. Knyžospilka, 1928, str. 14.

donijeti ljudstvu sreću i neće ga učiniti boljim“.²⁶ Zato materijalistički kritičari nisu mogli niti htjeli razumjeti pogled na svijet Oljge Kobyljans'ke. Ne poznavajući dušu, nisu mogli vidjeti njezino duhovno lice.

Oljga Kobyljans'ka – kako je naglasio, iako uz određeno preuveličavanje, Jurij Lucyk – „bila je u književnosti filozof – jedina u cijeloj svjetskoj književnosti žena-filozof“. Njezina filozofija izvire iz tog istog nacionalnog elementa kao i pogled na svijet autora *Pjesme o Igorovom pohodu (Slovo o polku Igorevi)*, Grygorija Skovorode, Tarasa Ševčenka, Ivana Franka ili Lesje Ukrajinke. Osobito je uočljiva sličnost između filozofije Skovorode i Kobyljans'ke: „dinamika duha kod njih oboje odlikuje se osobinama spontanosti... Volja razuma prevladava prirodnu volju. Kod oboje postoji idealizam, ta sama isticanja etike u filozofiji, misticizam, ljubav prema običnom puku, prirodi, naginjanje asketizmu u privatnom životu, te duhu Zapada Europe“.²⁷ Upravo prema J. Lucyku, Kobyljans'ka je najbolji psiholog ukrajinske književnosti. U području biopsihologije, zaustavlja se na jednoj njezinoj grani: psihologiji nasljedstva.

Kao osoba, bila je nježna, mirne ali emotivne naravi, sklona samoći – asketizmu. „Tišina u kapelici“, „tamna sjena svećenice“ – i osama, to je nijema slika na platnu većine života Oljge Kobyljans'ke.

U njezinim djelima krije se „priča njezina života – priča njezine duše“. Zbog toga, kako navodi Lucyk, „Kobyljans'ka pripada genijima riječi čija se suština vjernije može osjetiti intuicijom, negoli shvatiti umom“. „Vitka, visoka, tamnoputa brineta, neobično živih, vatrenih očiju“ – to je silueta spisateljice u srednjoj dobi, koju nam je dao Denys Lukijanovyč. „Osim takva simpatičnog izgleda, osvajao je nježan, tihi ton njezina govora te neka duboko skrivena tuga, koja je u trenutku radosti i na znak nadmoći izvirala neznatno, usiljenim smiješkom.“²⁸

Kobyljans'ka se nikada nije udala, no to ne znači da ju nije zanimalo pitanje bračnog života. Već prva novela ima naslov „Vona vyjšla замуž“ („Ona se udala“). Očigledno je i način njezina života donekle utjecao na djela. L. Bilec'kyj spominje da je „odnos s Osypom Makovejem Oljga Kobyljans'ka prikazala u pripovijesti 'Carivna', a o odnosu s Nijemcem... pisala je u noveli 'Nioba'“. „Uzevši joj priliku za brak, sudbina je Kobyljans'koj dala drugo: uzvišeni ideal svećenice umjetnosti, ali i dalje ostaje tuga djevojačkog srca“.²⁹ To je u duši Kobyljans'ke, kao individue, po-

26 J.M. Lucyk. *Dubovyj portret O. Kobyljans'koji (Dubovni portret O. Kobyljans'ke)*, Winnipeg, 1952, str. 87.

27 Ibid., str. 13-15.

28 D. Lukijanovyč. „Moja znajomist' z O. Kobyljans'koju“ („Moje poznanstvo s O. Kobyljans'kom), *AHB*, 1928, t. XCV, str. 55.

29 J.M. Lucyk, citat iz djela, str. 97.

taknulo duboki sukob između potrebe da izvrši „prirodenu dužnost žene“ i poziva stvaralačkoga genija s karakterom, „konflikt ideala i života“. „Ona je vodila borbu sama sa sobom, stajavši čas na jednoj strani svojega Ja – ideala, čas na drugoj strani svojega Ja – života.“ Međutim kvantitativno i kvalitativno gravitirala je prema Ja – idealu. (Otuda i navodi nekih kritičara o dvije Kobyljans'ke.) Iz tog sukoba-„samoboja“ Kobyljans'ka je izašla kao pobjednica, jer „imala je svoju idealističku dogmu – vjeru u Boga, koja je posvećivala njezine ljudske i nacionalne ideale“. ³⁰ Kao vjernica, crpila je tu „neodoljivu silu iz transcendentalnog svijeta“, iz tajnog „izvora idealizma“. ³¹ Zahvaljujući izvornoj sili idealizma, čije je tajne otkrio genij spisateljice, Kobyljans'ka je, prema riječima Bilec'koga – „kao spisateljica najjača pripovjedačica i novelistkinja od svih žena svih slovenskih zemalja. U ukrajinskoj književnosti ona započinje novi pravac – neoromantizam. Prva je u književnosti stala u obranu žene. U razradi karaktera i situacija ona je najprodorniji psiholog i filozof u književnosti. Stvorila je cijeli niz ženskih likova koji su postali uzorima ženi koja teži višim idealima. Stvorila je najsajjniju pripovijest, koja i danas stoji u redu najznačajnijih pripovijesti ukrajinske književnosti“.

S ukrajinskoga prevela Ana Ivančić

Oljga Kobyljans'ka

30 Ibid., str. 97-99.

31 Ibid., str. 100.

Svitlana Kyryljuk

Oljga Kobyljans'ka: aspekti stvaralaštva

STVARALAŠTVO OLJGE KOBYLJANS'KE ZAUZIMA posebno mjesto u povijesti ukrajinske književnosti. Ona pripada generaciji prozaika koji su predstavljali nacionalnu književnost na prijelazu iz XIX. u XX. st., predloživši nove načine ovladavanja stvarnošću koja nas okružuje i unutrašnjim svijetom čovjeka (Myhajlo Kocjubyns'kyj, Mykola Černjavs'kyj, Vasylj Stefanyk, Marko Čeremšyna, Myhajlo Jackiv, Aĝatanĝel Kryms'kyj i dr.). Ivan Franko u svom radu „Z ostatnih desjatyliť XIX v.“ („Iz posljednjih desetljeća XIX st.“), govoreći o „grupi mladih pisaca, odgojenih na modelima najnovije europske književnosti“ i o osobitostima ukrajinske „nove beletristike“, ustvrdio je: „Na njihovo čelo treba postaviti Oljgu Kobyljans'ku“¹.

Njezino ime postalo je simbol novog vremena, svjedočivši o urastanju nacionalne književnosti u europski kontekst, u smjeru ovladavanja modernističkom estetikom, među ostalim njezinim neoromatično-simbolističkim stilskim poljem, a proza – svojevrsnom „referentnom točkom“ njegovih idejno-tematskih, žanrovskih i stilskih parametara. Napominjući da je ona „odgojena na njemačkim piscima nove škole i Skandinavcima“, Ivan Franko bio je uvjeren da je „njezin izniman talent

---

1 Franko, I. *Z ostatnih desjatyliť XIX v.* // Franko I. Zibr. tv.: U 50 t. – K.: Nauk. dumka, 1984. – T. 41. – S. 526.

raširio krila i pronašao svoj vlastiti put². Ona je „postala možda i najistaknutijim predstavnikom modernističkog pogleda na svijet u ukrajinskoj književnosti i otkrila je u svojim djelima osnovne, za modernizam karakteristične, psihoideološke modele poput estetizma, individualizma, mitologizma, feminizma³. Modernizam je davao mogućnost izraziti podsvjesno iz ženske perspektive, razotkrivajući probleme stvaranja nacije. U njezinoj prozi kroje se situacije i sukobi koji nude nove, još nikad korištene varijante egzistencije ženske osobnosti s bogatim unutrašnjim svijetom. On se odlikuje izvornošću, instinktivnim porivima i istraživanjem vlastite duhovnosti. Položaj junakinja vodi ih od emancipacije, kao simbola novog vremena, do tradicije u najširem smislu – razumijevanja „vječnih“ vrijednosti postojanja (egzistencijalne ispunjenosti ili otuđenosti). Oljga Kobyljans'ka iznijela je cijeli niz problemskih razina koje se odnose na procjenjivanje čovjeka općenito te nacionalnih identiteta muškaraca i žena zasebno, predstavljajući vlastitu individualnu filozofiju u okvirima svijeta koji se modernizira; predložila je vlastitu inačicu sustava lirsko-filozofskih suština, osvrnuvši se na problem krize individualne i društvene svijesti. Otuda težnja prema simbolizaciji, stvaranju novog estetskog programa i etičkih normi. S obzirom da se nalazila u kontekstu egzistencije europskih književnosti, pretežito njemačkojezičnih, često se osjećala kao da je izvan konteksta neposrednog stvaranja nacionalne književnosti (Ostap Terlec'kyj ju čak naziva „egzotičnim cvijetom“). No upravo je Oljga Kobyljans'ka postala središnjom figurom za koju se veže ukrajinska inačica modernizma, budući da su njezinoj kritici bili podvrgnuti kako pogledi svojstveni vladajućoj državi, tako i nacionalni stereotipi, a njezina „graničnost“ pridonijela je izlazu iz okvira bilo kakvih stereotipa toga doba. Svojim stvaralaštvom, koje se odlikuje višerazinskim sinkretizmom i akumulira tematska, žanrovska i stilska traganja ukrajinske književnosti na prijelazu XIX. i XX. st., ona je odredila i ocrtala daljnje kretanje ukrajinske proze u smjeru modernizacije, mitske poetične ispunjenosti i raznovrsnosti likova i tema, te je zbog toga njezina uloga u povijesti nacionalne književnosti od velikoga značaja.

Oljga Julianivna Kobyljans'ka rodila se 27. studenoga⁴ 1863. u mjestu Gura-Ĝumora (danas Gura Humorului u Rumunjskoj) na teritoriju tadašnje

2 Franko, I. *Z ostatnih desjatyliť XIX v.* // Franko I. Zibr. tv.: U 50 t. – K.: Nauk. dumka, 1984. – T. 41. – S. 526.

3 Ğundorova, T. *Oljga Kobyljans'ka contra Hicše, abo Narodžennja žinky z dubu pryrody.* // Gender I kultura: 36. statej. / Upor. V. Aĝajeva, S. Oksamytna. – K.: Fakt, 2001. – S. 34.

4 U pismu Oleni Kysilevskoj od 28. listopada 1933. O. Kobyljans'ka navodi kao datum svog rođenja 25. studeni. U drugome pismu od 6. prosinca 1935. napominje: „Pitate kada sam rođena. Dana 24. studenoga 1863. godine, ali svoj rodendan obično slavim 27. studenoga, jer sam još u mladim danima negdje pročitala da je 24. studeni dan loše sreće – u tome je zapravo

Austro-Ugarske. Odrastajući kao četvrto od sedmero djece Juliana Kobyljans'kog, općinskog službenika ukrajinskoga podrijetla koji se doselio u Bukovinu kao 14-godišnji dječak iz mjestaša Bučač, i Marije Verner koja je pripadala poljsko-njemačkome rodu, osjećala se sasvim prirodno u takvu multikulturalnom okruženju, u kojem se razgovaralo ukrajinskim, njemačkim i poljskim jezikom. U razdoblju od 1868. do 1874. obitelj živi u Sučavi, a 1875. sele se u Kympolunĝ, „malo provincijalno mjestašce, prekrasno položeno među gorama“, koje se nalazi na teritoriju današnje Rumunjske. Na kraju XIX. st. u njemu su živjeli pretežito Rumunji, Židovi, Nijemci i malobrojni Ukrajinci. Oljĝa završava četverogodišnju osnovnu njemačku školu, istodobno nekoliko mjeseci pohađa poduke ukrajinske učiteljice, mnogo čita, slika, svira, zapisuje vlastite i tuđe pjesme (Friedrich Rückert, Ludwig Uhland, Nikolaus Lenau), razmišljanja te dojmove u album i dnevnik, nadvladava gorske staze i glumi u amaterskim predstavama. U Kympolunĝu upoznaje buduću umjetnicu Avgustu Kohanovs'ku, Sofiju Okunevs'ku, a preko nje i Nataliju Kobryns'ku. Obitelj se 1889. seli u bukovinsko selo Dymka, a 1891. u sveučilišni grad Černivci. Upravo je ovdje Oljĝa Kobyljans'ka napisala većinu pripovijesti te poveći snop kratke proze, vodila dopisništvo sa svojim suvremenicima (među njezinim primaocima su bili Myhajlo Pavlyk, Lesja Ukrajinka, Petko Todorov, František Řehoř, Georg Adam, Osyp Makovej, Vasylj Stefanyk, Otto Rung, Mykyta Šapoval, Stepan Smalj-Stoc'kyj, Hrystja Alčevs'ka i mnogi drugi). Preživjevši Prvi svjetski rat, gubitak članova obitelji i druge društvenopovijesne udarce koji su zadesili sudbinu bukovinaca, ona je ostala značajnom figurom nacionalne književnosti (označavaju se jubilarne svečanosti, objavljuju se djela – na primjer u sovjetskoj Ukrajini od 1927. do 1929. u harkivskom izdavaštvu „Ruh“ izlazi devet tomova; 1931, prigodom obilježavanja 10. godišnjice Ukrajinskoga Slobodnog Sveučilišta (Ukrajins'kyj Viljnyj Universytet) u Pragu, Oljĝi Kobyljans'koj dodjeljuju počasno zvanje doktora). Kada je Drugi svjetski rat dosegao granice Ukrajine, Černivci su se našli pod dvostrukim okupacijskim pritiskom – rumunjskim i njemačkim. Pokreće se istraga protiv O. Kobyljans'ke i skupljaju informacije o njoj kao ukrajinskoj spisateljici i aktivistici. Iz Bukurešta dolazi nalog za predavanje slučaja na sud, ali je 21. ožujka 1942, u 79-oj godini života, Oljĝa Kobyljans'ka preminula. Sahranjena je u Černivcima na Rus'kom groblju u obiteljskoj grobnici.

O stvaralaštvu Oljĝe Kobyljans'ke može se govoriti oslanjajući se na najpouzdanije izvore – dnevnike, autobiografije i pisma. Ukupan registar djela izgleda ovako:

---

cijela stvar.“ (Vidi: „Zlystiv O. Kobyljans'koji do Oleny Kysilevs'koji.“ / Publikacija Dmytra Bučka ta Volodomyra Voznjuka. // *Bukovyns'kyj žurnal.* – 2003.)

roman „Apostol prostog puka“, 11 pripovijesti napisanih na njemačkom i ukrajinskom jeziku: („Hortense, oder ein Bild aus einem Mädchenleben“ („Hortenzija, ili slika iz života jedne djevojke“), „Schicksal oder Wille“ („Sudbina ili volja“), „Ein Lebensbild aus der Bukowina“ („Crtica iz života Bukovine“), „Sie hat geheiratet“ („Ona se udala“)⁵, „Ljudyna“ („Čovjek“), „Carivna“ („Carica“), „Zemlja“, „Nioba“, „V nedilju rano zillja kopala...“ („U nedjelju rano bilje sam brala...“), „Čerez kladku“ („Preko planke“), „Za sytuacijamy“ („U situacijama“), više od 60 primjeraka kratke proze⁶ (crtica, novela, pripovijetka, osvrt, poezija u prozi, fragment, fantastika, humoreska) te skice i fragmenti nezavršenih novela, prijevodi (s danskog – Otto Rung, „Hirurg“, Jens Peter Jacobsen, „Tut povynni roži stojaty“; s njemačkog – vlastita djela i tekstovi Ludwiga Jacobowskog; s ukrajinskog na njemački – Marko Vovčok, Vasyl' Stefanyk, Osyp Makovej, Les' Martovyč i dr.), dnevnic, autobiografski izvori, članci i memoari: („Deščo pro ideju žinočoĝo ruhu“ („Ponešto o ideji ženskoga pokreta“), „Zamitky do povisti O. Makoveja 'Zalissja“ („Bilješke o pripovijesti 'Zallisja' Osypa Makoveja“), „Zalissja O. Makoveja“, „Spomyn“, „Mojij Mevi“, „Dr. Sofija Okunevs'ka-Moračevs'ka“, „Deščo s mojih spomyniv pro M. Kocjubyns'koĝo“, „Dumky-spomyny pro Mykolu Jevšana“, „Pro Tolstoĝo“, „Prorocstvo“), tematske bilješke („Deščo pro darvinists'ku teoriju“, na njemačkom jeziku – „Ponešto o Darwinovoj teoriji“; Deščo pro žinoče pytannja. Z rosij'skoĝo“, na ruskom, ukrajinskom i njemačkom jeziku – „Ponešto o ženskom pitanju“) te epistolar. Cijeli korpus djela strukturno obuhvaća nekoliko aspekata: jezični, žanrovski, tematski i stilistički. U okviru jezičnog aspekta dijeli se na: 1) njemačkojezične tekstove; 2) njemačkojezične tekstove za koje postoji autoričin prijevod na ukrajinski jezik; 3) djela pisana ukrajinskim jezikom i prevedena na njemački; 4) ukrajinskojezični tekstovi i 5) tekstovi pisani ukrajinskim jezikom s umetnutim njemačkojezičnim frazama i citatima. Nakon što je tiskan „Čovjek“, sva dulja prozna djela i većinu kratke proze pisala je ukrajinskim jezikom i uvijek ih paralelno i prevodila.

PRIPOVIJESTI

Pripovijest „Hortense, oder ein Bild aus einem Mädchenleben“ (1880)⁷ napisala je u sedamnaestoj godini. Hortensa, kći doktora Hermana, ima mnogo zajedničkoga

5 Te četiri pripovijesti do danas su neobjavljene, čuvaju se u Institutu književnosti Ukrajinske Nacionalne akademije znanosti (odjel rukopisnih fondova i tekstologije).

6 Za njezina života svjetlo dana ugledale su zbirke kratke proze: „Pokora“ (1889), „Do svita“ („Svijetu“, 1905), „Aristokratkinja i druge priče“ (1991), Snyts'ja („U snovima“, 1922), „Novele“ (1925), „Ali Gospod šuti... i druge pripovijetke“ (1927), „Novele“ (1930).

7 Odavde pa do kraja teksta u zagradama je navedena godina u kojoj je djelo napisano.

s autoricom (vodi dnevnik, uživa u jahanju, očarava ju lik Lorelei pjesnika Heinricha Heinea, muzikalna je itd.). Ona je u potrazi za čovjekom koji bi prihvatio njezinu „nutrinu“, skrivenu iza „vrlo promišljena“ pogleda i podrugljiva smiješka, ali posve ostvarenu kroz glazbu. Značajno je i što je Jadviža iz pripovijesti „Schicksal oder Wille“ („Sudbina ili volja“, 1883) buduća liječnica, kao i autoričina prijateljica Sofija Okunevs'ka. Odabir profesije potvrđuje iznimnost položaja njezine junakinje. Autorici je bitan unutrašnji život žene koja je primorana neprekidno se boriti za svoj „unutrašnji prostor“. Jadviža izabire „volju“. Nasuprot tome, sirota se Agnez, junakinja pripovijesti „Ein Lebensbild aus der Bukowina“ („Slike iz života Bukovine“, 1885), namjerava udati kako bi se oslobodila utjecaja svoje obitelji, ali nađe se u još većoj ovisnosti o svom mužu alkoholičaru. Autoričin stav prema junakinja je suosjećajan, a u razradi problema braka prisutna je ironija. Znamenitom je postala pripovijest „Sie hat geheiratet“ („Ona se udala“, 1886), u kojoj se nastavlja baviti temom žene i njezinih emancipacijskih borbi. O važnosti djela i njegovih ideološko-umjetničkih prioriteta svjedoči autoričin ustrajan rad na njemu (nemogućnost publikacije njemačkojezične verzije potiče ju na poboljšavanje djela i prijevod na ukrajinski jezik). Novi naslov – „Čovjek“ (Pripovijest iz ženskoga života) (1891) – potvrđuje izlaz izvan okvira braka kao problema, a umjesto toga jasno pokazuje njegovu kulturološko-antropološku dimenziju. Oljga Kobyljans'ka prva se odvažila progovoriti o „živcima“ (u djelu – „osjetljivost“). Neuroza kao fenomen europske kulture *fin de siècle* postala je „gotovo uvjetom, neophodnim dijelom moderne“ i „doživljavala se kao izraz dekadencije same suvremene civilizacije“⁸. Autorica je kao dijete toga doba, pronicavo osjećajući njegove duhovne prekretnice i peripetije, svjesna vlastitog „zakašnjenja“ s temom emancipacije žena i za nju je najbitnije utvrditi *postojanje/nepostojanje* izbora kao takvoga. Djela Oljge Kobyljans'ke ističu razne varijante odnosa žene i svijeta u kojemu se nalazi. Lik kreativne žene visokih produhovljenih potreba predstavljen je u pripovijesti „Carica“ (1895). Pisanje u obliku dnevnika dopustilo je da središte događanja bude unutrašnji život Natalke Verkovyč – sirote djevojke odgajane u tetkovo obitelji, u kojoj ju tetka i sestrična izlažu nepravdi i moralnom poniženju. Autorica oblikuje nova obilježja osobnosti žene koja stvara te promišlja o zakonima kreativna rada i aksiološkim temeljima egzistencije, balansirajući ih s pronalaženjem osobne sreće. Važno mjesto zauzimaju i muški likovi (ujak Ivanovyč, Vasylj Orjady, Hrvat Ivan Marko), koji predstavljaju razne varijante i modele likova i ophođenja. Načevši problem nacionalnih prioriteta, prenosi ga u povijesnokulturne i estetske sfere te

8 Pavlyčko, Solomija. *Dyskurs modernizmu v ukrajins'kij literaturi*. Monoografija (Diskurs moderne u ukrajinskoj književnosti) – 2. izd. Kyjiv, 1999. – Str. 238.

pojašnjava odnos prema *svome/tuđemu* (junaci djela u braku izabiru *tuđe*), kao i mentalne pokretne sile unutrašnjeg svijeta likova. Lik junakinje izlazio je izvan okvira tradicionalnih predodžbi o tome kakva žena treba biti u književnosti, a također je, gledajući „sa strane“, drugačijim postajao i „muški“ svijet. „Carica“ je postala znamenitim djelom u njezinu umjetničkom stvaralaštvu i ukrajinskoj prozi u cjelini, potvrdivši prisutnost neoromantičarskog sukoba koji je stvorio na povijesnoknjiževnoj sceni novoga junaka, sposobna oduprijeti se okolini i u potpunosti se otvoriti prema novom, modernom svijetu. Junakinja je žena koja, kronološki pripadajući XIX. st., već jasno odvaja pojmove „nacija“ i „narod“, ne poistovjećujući potonje samo sa seljaštvom. Autorica svjesno stvara novu kulturnu stvarnost svojstvene estetike i intelektualizmom kao „duhom vremena“.

Opisujući dobro znanu sredinu i duševnu atmosferu, ona nepogrešivo iščitava tendencije epohe s njezinim kaosom i kataklizmama, nepredvidljivošću i egzistencijalnom ispraznošću, koji su dobili umjetničko utjelovljenje u pripovijesti „Zemlja“⁹ (1901), na pisanje koje ju je potaknuo slučaj fratricida u bukovinskom selu Dymka. Radnja je izgrađena po principu novele, budući da se svi događaji koncentriraju oko jednoga – ubojstva mladoga Myhajla Fedorčuka, sina imućnih seljana. Pripovijest je simbolički uokvirena. Započinje epizodom svadbe likova iz „drugoga plana“, na kojoj razdvojene ruke Myhajla i Anne te prekinuta plesna glazba programiraju sudbinu junaka, a završava pogrebom kojemu prethode određeni znakovi – smrt teleta, zavijanje Sojke i muzikanti koje Ivonika susreće na putu do doma. Događaji su lišeni socijalne determinacije kao takve, bez obzira na to što je srž umjetničkoga koncepta zemlja (njezina prisutnost ili odsutnost, čini se, postaje glavni motivacijski kriterij djelovanja likova, posebice Save i Rahire). Takav površni pristup odredio je u mnogočemu stoljetnu recepciju djela, uzdigavši na površinu cijeli niz vulgarno-socioloških procjena. Autorica izlazi iz okvira neoromantičarskih kolizija i likova, ostvarenih u prethodnim pripovijestima, individualizirani položaj njezinih likova ostaje u drugom planu te ustupa mjesto arhaičnu, iskonskomu – onomu što je sposobno uklopiti se u strogo reguliran svijet vrijednosti i predodžaba (lik Rahire – destruktivne, fatalne žene). OljĀ Kobyljans'ka otkriva „dramu duhovnosti“ ljudskoga roda, koja se u potpunosti može uvidjeti samo ako se odrekemo pozitivističkih pogleda na svijet i čovjeka u njemu, jer junaci ne

9 Ġnat Hotkevyc nazvao je djelo „umjetničko-psihološkom pripoviješću“, naglasivši također socijalni aspekt. Sovjetski književni kritičari jednoznačno su utvrdili da je „Zemlja“ „socijalno-psihološka pripovijest“ (Fedir Poġrebennyk navodi da je djelo „psihološka studija na vitalnoj socijalno-životnoj osnovi“). Suvremeni znanstveni istraživač Marko Pavlyšyn, priznajući kao „centralnu temu pripovijesti“ „neprovidnost ljudskih postupaka“, odbacuje mimetske i determinističke pristupe koji su stoljećima bili vladajući u recepciji djela.

pripadaju u potpunosti konkretnomu povijesnom razdoblju. Možda su zbog toga glavni događaj djela, sudbina te postupci likova od pojave „Zemlje“ potaknuli na traženje određenih podudarnosti sa starozavjetnom pričom o Adamovim sinovima (što su u različitim razdobljima činili Sergij Jefremov, Ğnat Hotkevjuč, Pavlo Fylypovyč, Dmytro Pavlyčko i dr.). Takav pogled odnosi se na vanjsku fabulu i najuže je povezan s epizodom ubojstva, dok fabulativne unutarnje kolizije upućuju na osobitu ulogu kategorije mističnosti. Većina likova obdarena je posebnim oblikom unutarnjeg „osjećaja“, neprekidno osjećaju na sebi (znaju!) teret sudbine. Oljga Kobyljans'ka prva uvodi u sferu umjetničkog poopćenja motive grijeha i pokajanja, početka (zemlja označava postanak) i svršetka (smrt Myhajla i potomaka, unutrašnja „smrt“ Ivonike i njegov preporod – uskrsnuće /nesreća je na njegovu glavu položila trnov vijenac, zato se u mislima mještana javlja paralela s Kristom/), svjetla i tmine itd. Spisateljici je bitno razjasniti nestalnost potrage za svojim ja, i zato nudeći čitatelju umjetnički ostvaren životni događaj nastoji pogledati duboko u „srce“ čovjeka. Nije slučajno ključnu ulogu dobio epigraf norveškoga spisatelja Jonasa Liea („Okružuje nas neki bezdan koji je proširila sudbina, ali ovdje, u našim srcima, najdublji je“). Doista, u mnogim djelima sama „nutrina“ je ta „propast“. To je najizražajnije iskazano u pripovijesti „Nioba“ (1904), koja na idejno-tematskom planu teži prema „Carici“, a u simboličnoj se dimenziji podudara sa „Zemljom“. Tragizam Anne Jahnovyč, sedamdesetogodišnje udovice unijatskoga svećenika, nanovo se ostvaruje kroz prizmu tragičnih sudbina djece, za koje patrijarhalne vrijednosti gube svoj izvorni smisao, a njihova spoznaja *novoga* usporediva je s duhovnim krahom. U „Niobi“ se na osnovi obiteljskih sukoba i proturječnosti jasno ocrtavaju dvije razine unutrašnjih suprotnosti – majke i kćeri Zonje, oca i svećenika te njegovih sinova. Još jedna razina je predstavljena odnosima između Zonje i Olekse, te Zonje i „stranca“. Ona određuje daljnje ostvarenje načela kojih su se pridržavali junaci „Čovjeka“ i „Carice“. Za razliku od Natalke, koja je postigla osobnu cjelovitost, Zonja, iako pripada generaciji koja već može iskoristiti prethodna iskustva emancipacijskih borbi, nije sposobna za takvu samospoznaju. Njezine kontemplacije o narodu (priznaje da „ne voli narod“) i inteligenciji obilježene su razočarenjem ukrajinskim razdobljem *fin de sièclea*, iako je već prešla u novo stoljeće. Birajući između Oleksa, čovjeka „strogog svjetonazora“ i uglađenog umjetnika – „stranca“, Zolja doživljava poraz i ostaje u svojoj „melankoličnoj sudbini“. Oljga Kobyljans'ka posvećuje se „raskrinkavanju“ mita – demitologizaciji. Uslijed toga jezgrom pripovijesti postaju problemi socijalno-filozofskog plana (ideje o narodu, njegovu položaju i budućnosti, urođenoj patologiji izdajništva – „mi nosimo sjeme izdaje u sebi“), a također i težnja proširenju duhovnih obzora Ukrajinaca. Nioba

je simbol kojim je označena individualnost na prijelazu stoljeća. Anna Jahnovyč obdarena je *znanjem* i iskustvom koje se pokazalo nepotrebnim njezinoj djeci.

Zahvaljujući dobrom razumijevanju i vladanju folklornim materijalom, posebno mjesto zauzela je pripovijest „V nedilju rano zillja kopala...“ („U nedjelju rano bilje sam brala...“, 1908). U pripovijesti se primjećuje višerazinsko sjedinjenje folklornih izvora (ukrajinske narodne poetske književnosti i ciganskoga folklor), biblijskog motiva (legenda o Mariji i Josipu) i tradicionalnoga književnog materijala koji, prema Pavlu Fylypovyču, potječe od verzije srednjovjekovnog romana o Tristanu i Izoldi. Tu se apstrahiraju mitologemi grijeha, sudbine, unutrašnje podvojenosti čovjeka. Pri kreativnom „brušenju“ (Luka Luciv) radnje, autorica ne zlorabi etnografske materijale. Pjesma, obred vraćanja na svetkovinu Ivana Kupala¹⁰, upute da se traži cvijet paprati – to su „točke otklona“ od narodnih poetskih tradicija.

Pripovijest „Preko planke“ (1911) je svojevrsna spojna karika između „Carice“ i „Niobe“, dok se istodobno projicira na platno djela „U situacijama“. Ističe se time što je glavni junak muškarac – „mužek“ Boždan Oles' (autorica se ponovno koristi oblikom dnevnika). On živi u malome mjestu K. sa svojom majkom, kćerkom gospodarice i svećenikovom udovicom. U djelu je predstavljeno i nekoliko izražajno opisanih ženskih likova te posve drugačiji lik „idealista“ Nestora Obryns'koga. Prezasićujući djelo ispredanjem pogleda i mišljenja junaka (o „duhu vremena“, europeizmu, modernizmu, emancipacijskim sposobnostima, „borbi protiv *sebe*“, potrazi za svojim ja, „zlosretnoj nacionalnoj borbi“, „moći materijalizma“ i „vječnom idealizmu“, organizaciji mase u narod, „snazi nadzemaljskih nagovještaja, fenomena, snova“), predstavlja vlastitu varijantu modernoga/zastarjeloga europskoga ukrajinstva, razrađuje obilježja svojega stvaralaštva slična intelektualizmu, koji je predstavljen već u „Carici“.

Pripovijest „U situacijama“ (1913) okuplja splet idejno-tematskih, problematskih te umjetničko-stilističkih „čvorova“, koji se na određene načine raspleću u cijelome stvaralaštvu: težnja žene da se ostvari, situacija neizbježnog izbora između dvojice muškaraca koja je suodnosna s izborom između *svojega/tuđega* kao *tradicionalnoga/modernoga*; uloga sna u glazbi (narodnoj pjesmi u slučaju Švarca); elementi kristijanizacije; uloga pejzaža; intelektualizirani dijalozi u osnovi kojih je nacionalni čimbenik (Aglaja prolazi put od divljenja „Nijemcima“, preko rusofilstva do ukrajinstva; Čornaju je bliži nacionalni romantizam, za razliku od Švarca čiji je ideal „ne strpljiv seljak, već nestrpljiv ratnik“) i na kraju, nervozan „duh vremena“. Oljga Kobyljans'ka ponudila je ukrajinskom čitatelju djelo s presjekom

10 U hrvatskome folkloru Ivanje ili Ivanjdan (op. prev.).

psihičkih stanja kreativnoga pojedinca na početku XX. st., pokazujući svu raskoš raznovrsnosti i nijansi. Borba iz koje Ađlaja izlazi poražena (umire nedugo nakon što je pronašla svoj poziv), svjedoči „duhu vremena“ u kojemu su se trebali ostvariti njezini umjetnički prvijenci (mada se radi o vremenu vječnih vrijednosti), a koji se odlikuje unutrašnjom napetošću i „neurotičnošću“ posve drugačije vrste od one opisane u „Carici“. Pripovijest „U situacijama“ demonstrira otvorenost ukrajinske proze prema spoznaji psiholoških dubina umjetnika te analizi strukture osobnosti, koja je u mnogim trenucima prednjačila pred najnovijim istraživanjima suvremenih psihoanalitičara. Ukrajinska proza na prijelazu iz XIX. u XX. st. imala je potrebu za umjetničkim tekstovima koji bi čovjeku pomagali u samospoznaji, predočivši mu njegovu ulogu i mjesto u društvu, a također slojeve nesvjesnog, čemu se upravo u razdoblju *fin de siècle*a počelo davati više pozornosti. Djela Oljge Kobyljans'ke popunila su te napola prazne niše nacionalnog umjetničkog iskustva, dajući mu intelektualne crte.

KRATKA PROZA

Stvaranje kratkih žanrovskih formi određeno je različitim kronološkim okvirima... (od 1885. do 1931. godine). Rana novelistika iz razdoblja života u Kypopolunđu („Vydyvo“ / „Priviđenje“ / „Ljudyna z narodu“ / „Čovjek iz naroda“ /) odlikuje se određivanjem žanrovskih podvrsta („alegorija“ i „fantastika“), svjesnom namjerom odstupanja od već odobrenih načela pripovijesnoga žanra te uspješnim pokušajem stvaranja irealnog prostora, a kratka proza pisana od 1887. do 1897. godine – putem od „Prirode“ do „Pokore“. Unatoč očiglednoj mimezi, djela „Žebračka“ („Prosjakinja“), „U sv. Ivana“ („Kod sv. Ivana“), „Arystokratka“ („Aristokratkinja“), „Čas“ („Vrijeme“), „Bank rustykalnyj“ („Rustikalna banka“), „Mužyk“ („Seljak“) i dr. nakupljaju sve ono što se ostvarilo i u pripovijestima. Umjetnik koji pripovijeda o skladu „vrhova“ (ne „dolina“!) primoran je ići izvan granica vlastitoga svijeta, samo kako bi dao milostinju („Prosjakinja“).

U prozi s početka 1890-ih marginaliziraju se prostorno-vremenski parametri, a ostvaruje se sadržajna i pitoreskna prenaplašenost („Aristokratkinja“, „Rustikalna banka“). U kontekstu analize pripovijesti „Carica“ formira se pogled i na druga djela („Priroda“, „Vin i vona“ / „On i ona“ / „Impromptu phantasie“, „Maty Boža“ / „Majka Božja“ /). Vanjština i zvanje predavača Natalke i djevojke iz „Prirode“, „navodni“ Friedrich Nietzsche u „Carici“ i „humoreski“ „On i ona“, zapanjujući utjecaj glazbe i pronicanja u refleksiju stavova junakinje pripovijesti, te djevojke „skicirane“ u „Impromptu phantasie“, prizor u kojemu Isus moli na Maslinskoj gori u pripovijesti „Carica“ i prikaz Majke Božje u istoimenom djelu – to su vanjske „točke dodira“, koje mogu proširiti horizont poimanja njezina stvaralaštva u

cjelini. Počevši od „Majke Božje“, u njezinoj prozi izranja lik *žene s crnim znamenom* – već djelomično otkrivene u ranijem „Priviđenju“. Nemaju li sve majke (uz određene iznimke) u sebi ponešto iz toga opisa. Njihova najizražajija osobina je požrtvovnost (Mađdalena, Anna Jahnovyč i dr.). Probijanje kroz slojeve nesvjesnoga ostvaruje se posredovanjem glazbe. Glazba ima sposobnost razjasniti ono što pripada sferi osjećaja, što se ne može kontemplirati (“Impromptu phantasie” i “Valse melancolique”). Oljga Kobyljans'ka teži stvaranju ženskih likova koji u sebi nose „neshvatljivu tugu“, „nešto nespokojno“ te nudi novi tip junakinje, koja nastoji samostalno vladati svojim svijetom i ne želi prihvatiti zahtjeve okoline. U „Valse melancolique“ predstavljene su tri ženske naravi – Marta (tip patrijarhalne žene, „prave majke“), slikarica Ğannusja i umjetnica Sofija Dorošenko (moderan tip žene, kakav će se i nadalje pojavljivati).

Za razliku od „Prirode“, u kojoj su se „odrazile tankoćutne fantazije mlade Kobyljans'ke o slobodnoj ljubavi“, slične onome što susrećemo u djevojačkim dnevnicima¹¹, novele „Bitka“ i „Nekulturna“ imaju u svojoj osnovi događaje stvarnoga života. U njima se naglašava suprotnost u okviru opozicije *priroda/civilizacija*. Prodor *civiliziranog čovjeka* u svijet *prirodnog poretka* dovodi do njegova usmjeravanja energije prema rušenju toga poretka, kidanju veza i potpunom uništenju karika, koje imaju moć osigurati neprekidan ciklus (smjena godišnjih doba, koja predstavlja *rođenje – smrt – rođenje*). „Bitka“ sadržava cijeli spektar problema povezanih s postojanjem čovjeka u prirodnom Svemiru, a također je predstavila simbolične razine njegova osvajanja. Lik „jedne lijepe žene, udovice“ na „mladom, napola divljem konju“ iz „Bitke“, nastavlja se razvijati u noveli „Nekulturna“. Paraska, kao i ğucul iz „Prirode“, pripada tom istom prostoru, ali njezino iskustvo je iskustvo žene koja je prošla druge životne cikluse te je njezina samodostatnost ravna emancipiranosti. Povjerenje, koje je Paraska imala u stvarni svijet, izgubljeno je. Ona je spremna na istraživanje. Ta spremnost diktirana je prije svega *znanjem*: „takva je bila volja Boga i suđenica!“. Put Nekulturne do Vražjeg mlina („moara dracului“) podsjeća na zaron u duboke slojeve s ciljem suočavanja s „drevnim doživljajima“.

Kratka proza na prijelazu iz XIX. u XX. st. predstavlja, u idejno-tematskom i žanrovskom smislu, najraznovrsniji dio stvaralačke baštine Oljge Kobyljans'ke. Pripovijetka „U poljima“ svojevrsna je realistička „proba“ sukoba iz sadržaja „Zemlje“; elementi folklorizacije i mitsko-poetični umetci izdvajaju djela „Tam zvizdy probyvalys“ („Tamo su zvijezde probijale“), „Smutno kolyšut'sja sosny“ („Tužno se zibaju borovi“), „Čerez more“ („Preko mora“), „Za ğotar“ („Za među“), „Moji

11 Ğundorova, T. *Oljga Kobyljans'ka contra Hicše, abo Narodženija žinky z dubu pryrody.* // Gender I kultura: 36. statej. / Upor. V. Ağajeva, S. Oksamytna. – K.: Fakt, 2001. – S. 39.

liliji“ („Moji ljiljani“), „Hrest“ („Križ“), „V dolah“ („U dolinama“), „Viščuny“ („Proroci“), „Stari bat'ky“ („Stari roditelji“), „Misjac“ („Mjesec“); kao svojevrsni monolozi (dijalozi) nameću se „Samitno meni na Rusi“ („Usamljena u Ruteniji“), „Balakanka pro rus'ku zhinku“ („Čavrljanje o rus'koj ženi“), „Slipec“ („Slijepac“), „Ideji“ („Ideje“), a „Dumy staryka“ („Misli starca“) imaju obilježja lirsko-filozofske novele. Posebno mjesto zauzima „crtica“ „Pid ğolym nebom“ („Pod golim nebom“) u kojoj se naziru „kodovi“ za čitanje drugih djela napisanih početkom XX. st., posebice „Zemlje“, te „crtice“ „Za među“. Glavna junakinja (žena s crnim znamenom) osuđena je na vječno ispaštanje grijeha i kajanje. Gledajući zadnje dijete, gorljivo se okreće Bogu, a kada je našla napola mrtvoga stranca, vjeruje da će on preživjeti, jer „Bog je velik“. Uvidjevši vlastitu predodređenost ili misiju ispaštanja *za tuđe grijebe*, Mađdalena se dostojanstveno pokorava sudbini. Nije slučajno njezina kuća točno na međi (granici). Nakon smrti 14-godišnjeg djeteta, njezini sumještani proklamiraju, u ontološkom smislu donekle proročku misao: „...sada je sve napokon gotovo...“. Ona postaje kulminacijskim čimbenikom, koji je usmjeren na sudbinu same autorice. Trenutak pisanja djela poklapa se s mnogim tragičnim događajima u njezinu privatnom životu. Otuda ta težnja tragediji, kojoj se nemoguće oduprijeti (čovjek nije dorastao borbi protiv, ne toliko fatuma ili Božje volje, nego prije svega višegodišnje tradicije). Ovdje se susrećemo s paradoksom, svojevrsnom oksimoron situacijom – što se više čovjek ponaša ljudski i po Božjim zapovijedima, tim gore po njega. S Mađdalenom suosjećaju, ali ne razumiju njezine postupke. Napoljetku, suosjećanje mještana ima specifično obilježje. Ono graniči s osudom njezina postupka i strahom – nitko se nije odvažio ući u Mađdaleninu kuću, samo su „jedan za drugim znatiželjno mjerkali kuću i malene, svjetlom obasjane prozorčice, te produžili dalje“. Važan je u autoričinoj zamisli lik seoskog svećenika, koji pojačava kontrast između vječnog i prolaznog te arhetipa i stvarnosti kao pojedinih egzistencijalnih modela svijeta. Tragedija Mađdalene je tragedija čovjeka na prijelazu stoljeća, tragedija kreativne ličnosti, kada se iznova, te po posve drugim kriterijima, procjenjuju kulturna dostignuća, razmatraju se odnosi prema realijama i moralno-etičkim načelima. Novela se pojavila iste godine kao i članak Sergija Jefremova, koji je potvrdio formalnu pobjedu tradicionalizma nad modernističkim naporima Oljge Kobyljans'ke (istraživači su usmjerili pozornost na nepriličan postupak svećenika /„prvi“ plan/). U „drugom“ planu u djelu je Mađdalenina sudbina. Autorica se služi, prema Erichu Auerbachu, isticanjem jednih i „zatamnivanjem“ drugih aspekata, fragmentarnošću, snagom „neizrečenoga“ i dvosmislenošću. To omogućava da promatramo „Za među“ kao svojevrsni prolog pripovijesti „Nioba“. Napose se u crtici „Voseny“ („Ujesen“), tom naizgled pejzažnom opisu, iščitava simbolika mitološkoga vremenskog prostora.

Štoviše, autorica kurzivom ističe u tom kontekstu važne fraze i riječi: „*nešto* vreba iza njihovih leđa“, „u dugom sumračju, *ono* se približava“, „to je *melankolija* i *strah pred* onim što dolazi“ itd.

Novela „Misli starca“ smatra se „oporukom“ (M. Krupa) ili svojevrsnim prologom romana „Apostol prostog puka“. Duboku značenjsku težinu ima obraćanje starog oca djeci („Vi ste sedam sinova mojih /biblijski broj/ i tri kćeri“), koje upućuje na neposrednu vezu između sadržajnih kontura djela i starozavjetne priče o Jobu. Spisateljica se dotiče osnove postojanja roda i nacije, te u želji da poveže tradicionalno i moderno, koje je izašlo na scenu suvremenog života, pokazuje tri varijante roditeljskih „lekcija“ djeci. Za početak sinu, koji je mogao postati „reformator naše narodne glazbe“, ali izgubio je sebe u očaranosti ženom i izgubio interes za narodno (njegova djeca ne žele čuti ni pjesme predaka, niti njihove bajke o „pravdi i nepravdi“). Druga „lekcija“ upućena je kćerki koja nije poslušala očev savjet i udala se za smrtno bolesnog čovjeka, a treća – kćerki koja je ostala neudana i utjelovljuje ženski ideal novoga vremena (otac ističe „ljepotu duše“, novozavjetnu ljubav i dr.). Ta personaža je u nekoj mjeri autobiografska, ako promatramo odnos s Osypom Makovejem, unutrašnju tragediju i nužnost da se prevlada. Svečani ton djela i „zavjetna“ intencionalnost (posebice savjet da ne ispušta iz pogleda „taj zlatni pramen kose“) uzdiže djelo na središnje mjesto baštine Oljge Kobyljans'ke s početka stoljeća. Navedeno razdoblje predstavlja pripovijesnu i kratku prozu, u kojoj važnu ulogu imaju elementi mitske poetike. Junak iz „Proroka“, stari lugar plemićke šume Vojceh i njegova devetogodišnja kći Cecilija na margini su društva, poput Mađdalene („Za među“). Oni žive u vlastoručno stvorenom svijetu, hvata ih u zamku „neka nevidljiva sveta sila, koja ih privlači k sebi“, a smrt je iskupljena – oboje su „štićenici Majke Božje“. U djelima Oljge Kobyljans'ke suočeni smo sa smrću u raznim manifestacijama, posebice tamo gdje se autorica okreće činu ubojstva. To se može shvatiti i kao prilog književnoj epohi, koja je predstavila mnogo primjeraka književnih djela u duhu „tragičnog realizma“ (Sofija Rusova). Konkretno, važno mjesto zauzima novela „Mjesec“ u kojoj se unutrašnje iščekivanje, predosjećanje nadolazeće tragedije, prenosi pomoću mnogih „znakova“, koji dobivaju dublje značenje u noveli „Ali Gospod šuti...“.

Promjene u estetičkoj svijesti, koje su se oblikovale na početku XX. st., izražavaju predosjećanje nekih bitnih događaja, katastrofa egzistencijalnog obilježja. Takav kulminacijski trenutak bio je Prvi svjetski rat. Bukovina je bila u središtu ratnih događanja. Poznatima su postala mnoga djela napisana u jeku rata: „Lyst zasudženož žovnira do svojeji žinky“ („Pismo osuđenog vojnika svojoj ženi“), „Nazustrič doli“ („Ususret sudbini“), „Juda“, „Snyt'sja“ („U snovima“), „Zijšov z rozumu“ („Sišao je s uma“), a nešto manje poznata bila su – „Ščyra ljubov“ („Iskre-

na ljubav“), „Čudo“, te kasniji „Tuđa“ („Tuga“), „Vojennyj akord“ („Vojni akord“) i „Vasyłka“. Junakinja novele „Ususret sudbini“ malena je Nastka. U prvom planu je bitka (rijeka je „sakrivala leševe premazane krvlju na svome dnu“), ali veće značenje pridajemo onome što je ostalo neizrečeno („nešto“ ovdje dobiva prizvuk svojstven Maeterlinckovim djelima). Karakterističan je prizor koji nije ispunjen događanjima, već samo onime što se zbiva u dušama oca i Nastke. On čuje (slično kao i Maeterlinckov Starac iz djela „Tamo unutra“) kako u susjednoj sobi „izrađuju *lijes*“, vidi oči „tuđe crne mačke“ koja se ne može vidjeti „jer je crna“ te *zvijezdu* padalicu, sluša kako mala Nastka prepričava vijest koju je dobila od brata Iljka o tome „kako su jednom nakon dugog marša tri vojnika od izmorenosti sjela na zemlju i više nikada nisu ustali...“. Spisateljica doseže maksimalni tragizam u predočavanju sudbina na osnovi apokaliptičnih događanja novoga vijeka (u tom kontekstu spominje se pripovijesna poema Osypa Turjans’koga „Poza mežamy bolju“ („S druge strane boli“), koju je napisao 1917. o svom sudjelovanju u „plesu smrti“). Sve se mijenja, dobiva bitno drugačije značenje, višegodišnje vrijednosti se niveliraju gubeći smisao. Takvu situaciju je Oljga Kobyljans’ka predstavila u pripovijetki „Juda“. Natrpavši u tekst formalne aspekte kompleksa Jude, autorica učvršćuje suprotno: pripovijetku o ne-Judi. Tu se nazire očito – vrijeme „tradicionalnih“ fabula je minulo... Njezin Juda je žrtva okolnosti, koje su ga dovele u bezizlaznost. U osnovi konkretnih povijesnih realija, kao lik je bezimen. Tek nakon počinjene izdaje (izručuje ruskoj patroli vlastitog sina) osvještava kakva mu je uloga pripala. Problem izdaje ima centralnu ulogu i u noveli „Pismo osuđenog vojnika svojoj ženi“. U njoj je predstavljena situacija ne-izdaje – vojnik ne zna tuđi jezik i za to mora „platiti“. Zrikavci i gruda rodne zemlje, koju mu je dao otac prije puta, za njega postaju simboli doma. U kasnijoj noveli „Tuga“ još se jednom odigrava situacija ne-izdaje – vojnik Mykyta Bilyj nije bio kažnjen za pokušaj odlaska kući na neko vrijeme. Njega nije kaznio vojni sud, već sudbina („Majku više nije zatekao, dijete je bolesno ležalo, a ona se od gladi i tuge jedva na nogama držala...“¹²). U „ratnom eseju“ „U snovima...“ također je prikazan jedan od prizora ratnog vremena. Pripovijeda se u prvome licu s obje suprotstavljene strane pristaništa (na jednoj – žene s djecom, a na drugoj – svijet rata). Općenito „ratna novelistika“ Oljge Kobyljans’ke upisana je u književni kontekst vremena. Spisateljica razrađuje problema, istovjetnih onima koje raspleću Vasylj Stefanyk u djelima „Ditoča pryğoda“ („Dječja pustolovina“), „Vona – zemlja“ („Ona – zemlja“), „Maty“ („Majka“), „Syny“ („Sinovi“), „Marija“ i dr., te Marko Čeremšyna u djelima „Selo poterpaje“ („Selo strepi“), „Perši strily“ („Prve

12 Kobyljans’ka, O. *Oğrivaj, sonce...*: Zbirka maloji prozy; na ukr. i njem. jeziku. – Černivci: Bukrek, 2011. – Str. 237.

strijele“), „Zradnyk“ („Izdajnik“), „Pislja boju“ („Nakon borbe“), „Selo vyġybaje“ („Selo ispašta“) i dr. Okreće se sudbini koja je prosječna i daleka u odnosu na svjetovne promjene ljudi. Takvima postaju likovi novela „Iskrena ljubav“ (austrijski vojnik na ukrajinskom jeziku moli cara za spas od rata) te „Lisova maty“ („Šumska mati“) (žena daje sav svoj novac kako bi platila ukop ubijene carice, a nakon mnogo godina ispraća sina u rat), crtice „Čudo“ („čudom“ nakon ratnih užasa i gledanja ranjenika može postati djevojka s cvijećem u rukama), te novele „Vasyłka“ (na ženina leđa pada ne samo odlazak supruga preko oceana i njegova smrt, rat sa svim svojim tragičnim peripetijama, smrt kćeri, već i sibirski tabori u koje je poslan Ivan, kojeg je sudbina povezala s njezinom obitelji). Autorica za svoja djela bira neki beznačajan, čak naizgled svakodnevni događaj, razotkrivajući kroz njegovu prizmu tragizam vremena.

Od djela napisanih u 1920-ima i 1930-ima, poznata su postala „Vovčyha“ („Vučica“), „Oġrivaj, sonce...“ („Oġrij, sunce...“), „Ali Gospod šuti!“, „Presvjataja Boġorodyce, pomyluj nas!“ („Presveta Bogorodice, smiluj nam se!“), „Voroŷky“ („Vračare“), „Ne smijtes'!“ („Ne smijte se!“), „Źart“ („Šala“), „Pimsta“ („Osveta“) i dr. Neka od njih odlikuju se elementima tragizma, primjerice „Vučica“, „Oġrij, sunce...“, „Ali Gospod šuti!“, „Presveta Bogorodice, smiluj nam se!“ te „Moskovs'kyj gver“ („Moskovska puška“). Ne dolazi li u svima njima do ubojstva – stvarnog ili uvjetnog (primjerice duhovna smrt Sande ili poimanje posljedica rata u „Vučici“; nenamjerno i neočekivano ubojstvo koje je Kosta Brančuk počinio nad svojim zetom kao još jedno sjećanje na ratne godine /„Moskovska puška“/ koje prerasta u novi „krug tragedija“ itd.)? Dok se u pripovijesti „Zemlja“ ubojstvo smatra „nečuvenim događajem“, katastrofom koja uništava svijet svakog od likova, u djelima ovoga razdoblja kategorija smrti postaje svakodnevna, uobičajena pojava. Značajno je što ovdje kao glavni „akter“ istupa mjesec (karakteristično je što se nakon ubojstva „Gospodin ne odaziva“). Kao osnovu djela poput „Vračare“, „Ne smijte se!“, „Šala“, „Osveta“, spisateljica uzima folklorne elemente, proširujući tako žanrovske podvrste „etnografsko-životnih te oknjiženih 'folklornih' priča“ (ipak, u pripovijetki „Vračare“ se, prije moralno-etičkih namjera, susrećemo s očiglednim pokušajem upletanja u događaje ljudskog svijeta s ciljem uspostavljanja ravnoteže). Proza iz tog razdoblja je u potpunosti usmjerena prema potrazi uravnotežujućih mehanizama na ontološko-egzistencijalnom planu.

Posebno mjesto zauzima roman „Apostol prostog puka“ (1926), čiji je koncept dopustio izraziti, za samu autoricu i ukrajinstvo prvih desetljeća XX. st., aktualne ideje nacionalnog apostolstva. Za Oljġu Kobyljans'ku bilo je bitno utvrditi promjenu akcenata – epoha pred sudbinom pokornih „apostola svjetine“, apostola-pripovjednika nestaje, a na povijesnu scenu izlaze posve nove ličnosti,

poput mladoga Cezarevyča. Njegov karakter rezultat je rada nekoliko generacija nacionalno osviještenih patriota (već je Julijanov djed, kapetan Julian Cezarevyč, naredio isklesati u granitu lik njegovoga sina Maksima, „jer treba nam snažnih“). Važno je bilo prikazati da su oni sposobni sazreti na njedrima naroda. Upravo taj nacionalni rakurs djela bio je jedan od glavnih razloga njegove zabrane u sovjetskom razdoblju. Autorica je radila na romanu „Apostol svjetine“ u vrijeme burnih događaja kulturnog života, a objavljen je, s književnom raspravom, u razdoblju od 1925. do 1928. godine. Kompozicijski preopterećujući djelo, spisateljica raspleće važne razine egzistencije ukrajinstva na početku XX. stoljeća. Dvije obitelji – Aljbinski (Poljaci) i Cezarevyči (Ukrajinci), već nekoliko generacija (opisanih u djelu) izgrađuju međuodnose i usmjeravaju se na obiteljske vrijednosti. U romanu je prikazan cijeli „arsenal“ posve „romanskih“ momenata: kartanje, dug, samoubojstvo, prokletstvo, smrt u nesreći, ozljede pri pripitomljavanju divljih konja i dr. Tu se uopće i simbolika sata kao znaka patrijarhalnosti (s obzirom da je stari Cezarevyč – urar), kao sudjelovanja u nekoj „tajni“, „mističnom“ mehanizmu koji je povezan s civilizacijskim „kretanjima“. Spisateljica je nepogrešivo shvatila/iščitala „duh vremena“ s njegovim prijetnjama i neizbježnim katastrofama, prepoznajući njegove tajanstvene kodove i razotkrivajući suštinu „tajni“ na stranicama romana. Zasigurno zbog toga junaci „Apostola svjetine“ aktivno „djeluju“ (djelo je ispunjeno „kretanjem“ i likova i događaja), a kroz prizmu njihovih postupaka i riječi proviruju skrivena značenja dubokih društvenih i duhovnih procesa.

Oljga Kobyljans'ka je u mnogočemu definirala i opisala prioritete nacionalne književnosti kraja XIX. st. i prve polovine XX. st., a njezin život i stvaralaštvo čine cjelinu u kojoj se konkretne realije uviđaju kroz prizmu stoljetnoga ljudskog iskustva.

S ukrajinskoga prevela Ana Ivančić

Oljga Kobyljans'ka

Tetyana Kačak

Stvaralaštvo Oljge Kobyljans'ke i Marije Matios u kontekstu ukrajinske ženske književne tradicije

POSLJEDNIJH NEKOLIKO DESETLJEĆA SVJEDOČE o aktualnosti teme ukrajinske ženske književne tradicije. To je, dakako, povezano ne samo s preispitivanjem prethodnih književnopovijesnih razdoblja, već i s aktivnom stvaralačkom djelatnošću žena-spisateljica na početku XXI. st. (govorimo o stvaralaštvu Oksane Zabužko, Marije Matios, Jevgenije Kononenko, Sofije Majdans'ke, Galyne Tarasjuk i drugih). Ovaj nas fenomen asocira na početak XX. st. i na djela Lesje Ukrajinke, Oljge Kobyljans'ke i Natalije Kobryns'ke, koje su ukrajinskoj ženskoj tradiciji omogućile suvremeni razvoj (naravno, prethode im Marko Vovčok, Olena Pčilka) i usmjerili je prema glavnim europskim strujama.

U prethodnim smo se člancima bavili problematikom međusobne povezanosti stvaralaštva Oljge Kobyljans'ke, Lesje Ukrajinke, te suvremenih ukrajinskih spisateljica – Oksane Zabužko, Sofije Majdans'ke, Jevgenije Kononenko i Svitlane Jovenko. Posebno je bila naglašena činjenica da stvaralaštvo Oljge Kobyljans'ke ima odjeka u suvremenoj ženskoj prozi, i to u obliku feminističkih tendencija u problematici, motivima i ženskim likovima, te stilskim obilježjima. Djelomice smo otvorili i pitanje razvoja ukrajinske ženske književne tradicije, međutim nismo predstavili u tom kontekstu stvaralaštvo Marije Matios, jedne od najsajnijih suvremenih spisateljica, iako smo neka od njezinih djela već analizirali.

O paralelama među stvaralaštvima žena-spisateljica na prijelazu iz XIX. u XX. st., te iz XX. u XXI. st., kao i razvoju „ženskog diskursa“ pisali su Solomija Pavlyčko, Vira Ađejeva, Tamara Ćundorova, Nila Zborov'ska i Oksana Zabuško; stvaralaštvo Oljge Kobyljans'ke razmatrali su Ivan Franko, Lesja Ukrajinka, Pavlo Fylypovyč, Myhajlo Najenko, Natalja Tomašuk, Tamara Ćundorova, Boĝdan Meljnyčuk i drugi; na prozu Marije Matios pozitivno su reagirali Anatolij Dimarov, Vasyľ Ćabor, Vasyľ Ćutkov'skyj i dr. Na rad spomenutih kritičara i mi ćemo se osloniti.

Pitanje stvaralaštva Oljge Kobyljans'ke i Marije Matios u kontekstu ukrajinske ženske književne tradicije aktualno je ako se ima u vidu da je riječ o spisateljicama iz Bukovyne, koje predstavljaju žensku prozu u dvije književnopovijesne faze. Oljga Kobyljans'ka je jedna od prvih spisateljica u ukrajinskoj knjiženosti koje su pokrenule tzv. žensko pitanje, stavile u središte književnoga djela ženin svijet, njezin psihološki profil i postojanje, probleme kreativnog samoostvarenja i prevladavanja tradicionalnih rodnih stereotipa. Marija Matios je suvremena spisateljica koja i dalje u središte stavlja „žensko pitanje“, produbljujući njegov psihološki aspekt, stavljaajući naglasak na vremensku paradigmu, povijesni kontekst. Te spisateljice ne spaja samo Bukovyna i „žensko pitanje“, već i specifično razmišljanje kreativnih osobnosti, vještina stvaranja likova i karaktera, jezične boje umjetničkog svijeta i odanost umjetnosti riječi.

Analizirajući žensku književnu tradiciju, američki književni kritičar Modure istaknuo je: „Ovi su tekstovi napisani iz ženske perspektive“, ili pak „tekstovi koji, na pritajen ili na otvoren način, dovode u pitanje dominantnu patrijarhalnu/mušku tradiciju“. Odgovor na pitanje ima li takva tradicija tragove u ukrajinskoj knjiženosti dijelom je moguće dobiti ako se analizira razvoj feminističkoga književnog diskursa na ukrajinskim kulturnim prostorima. I prije bi se moglo reći da je to linija književne tradicije koju su stvorile žene-spisateljice, nego pojava obilježena destruktivnim utjecajima na književnu tradiciju općenito, kojom dominira stvaralaštvo muškaraca-pisaca. Ipak, prema mišljenju ukrajinskih književnih stručnjaka, posebice Solomije Pavlyčko, stvaralašvo Lesje Ukrajinke i Oljge Kobyljans'ke „nedvojbeno je ukazalo na krizu ukrajinskog tradicionalnog maskuliniteta“. Spisateljice 1980-ih i 1990-ih godina naslanjale su se na književna iskustva svojih prethodnica s kraja XIX. i početka XX. st. (Lesje Ukrajinke, Oljge Kobyljans'ke, Jevĝenije Jarošin'ske i dr.), sredine XX. st. (Iryna Viljde), razvijajući i preoblikujući to iskustvo u vlastitom stvaralaštvu, jer „svaki umjetnik mora imati smisao za tradiciju“. Takvo književno iskustvo postaje u prvom redu izvorom problematika u suvremenoj ženskoj prozi (motiv sestrinstva, pitanje rodnih odnosa, samodokazivanja žene kao kreativne osobnosti itd.), žanrovskih eksperimenata (razvoj žanrova u kojima

najbolje dolaze do izražaja odlike „ženskog pisma“ – dnevnika-ispovijesti, autobiografskog romana), stilskih načela (kombinacija lirskog i filozofskog, izdvajanje ženskog pogleda na svijet, naglašavanje problema junakinje /psihološka analiza ženskih likova iz „unutarnje“ perspektive/). Međutim, ako razmatramo ukrajinsku žensku književnu tradiciju uspoređujući je s ukrajinskom muškom književnom tradicijom, primorani smo definirati njihov međuodnos kao odnos marginalno/centralno (kao što napominje Nila Zborovs'ka, „ženski tip diskursa“ uvijek je sekundaran u odnosu na „veliki“ autoritarni glas, iako se razvijaju paralelno i prema istim evolucijskim zakonima). Istina je da je u određenim književnim razdobljima (koje karakteriziraju procesi dekanonizacije i rušenja ili pomicanja centra, staroga kanona, a potom stvaranja novih kriterija njegove izgradnje) moguće točno odrediti križanje ženske i muške tradicije, pa čak i pojavu inovacije u stvaralaštvu žena-spisateljica, koja je pak povezana s tematskim i žanrovsko-stilskim eksperimentima („diktiranje“ književne mode: na primjer ukrajinski neoromantizam Oljge Kobyljans'ke i Lesje Ukrajinke. O revolucionarnom djelovanju Oljge Kobyljans'ke piše Tamara Ćundorova, nazivajući njezino stvaralaštvo polaznom točkom ukrajinskog modernizma). Moguće je to dočarati pomoću grafičkog prikaza, uzimajući u obzir stilsko-estetsku periodizaciju povijesti književnosti. Debla linija predstavlja mušku književnu tradiciju, dok tanka predstavlja žensku.¹

Nas zanima ženska književna tradicija u nekim od njezinih pojavnosti – stvaralaštvu Oljge Kobyljans'ke i Marije Matios. Na tematsko-problematičnoj i stilsko-žanrovskoj razini, kao i pripovjednoj te razini likova, u umjetničkim djelima tih autorica postoje dodirne točke, koje ćemo pokušati proanalizirati. Predmet našeg istraživanja su prozna djela Oljge Kobyljans'ke (pripovijetke i eseji) i Marije Matios (romani „Solodka Darusja“ /„Slatka Darica“²/, „Ščodennyk stračenoji“ /„Dnevnik pogubljen“/, obiteljska saga u novelama „Majže nikoly ne navpaky“ /„Gotovo nikada drugačije“/, pripovijetke „Moskalycja“ /„Moskolvjanka“/ i „Mama Marica – družyna Hrystofora Kolumba“ /„Mama Marica – žena Kristofora Kolumba“/).

Nacionalno pitanje i domoljubna problematika prva su dodirna točka. Oljga Kobyljans'ka uvijek je branila ukrajinski narod i nacionalne ideje. Glavni junaci u njezinim djelima su gorljivi pobornici vlastite države, unatoč čak nepostojanju njezine neovisnosti; ljubitelji naroda, koji žele bolju sudbinu za svoje zemljake;

1 Autorica članka ovdje se poziva na knjigu Пахаренко, В. *Українська поезика. Наукове видання.* – Черкаси: Відлуння-плюс, 2002, str. 149-291 (ovdje i dalje op. prev.).

2 Marija Matios. *Slatka Darica.* Drama u tri života. S ukrajinskog prevela Dijana Dill, Hrvatsko-ukrajinsko društvo i Udruga hrvatskih ukrajinjista, Knjižnica *Ucrainiana Croatica*, knj. 8, Zagreb, 2011.

humanisti – aristokrati duhom, koji ispovijedaju ljubav i suosjećanje spram vlastitog naroda, te se osjećaju dijelom tog naroda. Spomenuti problem je, na možda najeksplicitniji i najpotpuniji način, predstavljen na stranicama priče o nacionalnim intelektualcima, pod nazivom „Apostol cherni“ („Apostol puka“). Roditelji odgajaju svoju djecu „za Ukrajinu“, otac Zaharij teži za tim da bude apostol „puka“, a glavni junak Julian ne samo da se osjeća Ukrajincom, već se time i ponosi: „Za Ukrajinu!“ – uzvikivao je njegov mladi glas; izučavao je povijest drugih naroda i uspoređivao je s ukrajinskom: „A tražio je i velike trenutke u ukrajinskoj povijesti, kad se vodila teška borba za domovinu i za izgon neprijatelja ukrajinskog naroda. Kad bi, prolazeći gotovo kroz čistilište, pronašao svoj pravi, izgubljeni zavičaj, osjetio bi kamo pripada, pa potom nastavio s učenjem.“ Julian se ne odriče „svog ukrajinstva“ čak ni kada im djed Dory zabrani ženidbu. Mistična veza između naraštaja često postaje strukturnim čimbenikom razvoja događaja, osobito ako se radi o nacionalno-domoljubnom pitanju. Isto naglašava i Marija Matios.

Junakinja pripovijetke „Arystokratka“ („Aristokratkinja“) simbolizira Ukrajinu – osakaćenu sudbinom, vremenima bijede, pritiješnjenu teretom okolnosti, ali ponosnu do samoga kraja, koja nikada ne „klone duhom“, koja crpi snagu iz „sjećanja na pretke“. Unuk – sin potlačenog naroda – baki je obećao „ostati vjeran svome narodu“. Oljĝa Kobyljans'ka svojim junacima „rusynima“³ pridaje domoljubne osobine, jasno izražavajući vlastito mišljenje, osuđujući pritom stav mržnje koji spram njih imaju predstavnici drugih nacionalnosti, u prvom redu Poljaci i Nijemci (u djelima „Vin i vona“ / „On i ona“ / „U sv. Ivana“ / „Kod sv. Ivana“ / „Mužyk“ / „Seljak“ / „Snyt'sja“ / „Spava mi se“ / i dr.).

Marija Matios također obrađuje problem državnosti, nacionalnog identiteta i nacionalne svijesti u kontekstu vladavine Nijemaca, Austrijanaca i Rusa na teritoriju Bukovyne. Među ostalim, u svojim djelima opisuje Bukovynu na početku XX. stoljeća. U romanu „Slatka Darica. Drama u tri života“ autorica prikazuje sovjetsku okupaciju, rekonstruira događaje iz 1939, doba rumunjske vlasti u bukovynskom kraju, okupacije sovjeta u Ćalyčyni, promjene vlade, kao i odnosa spram ljudi. Upravo je zbog njih i stradala Darica, koju ju sovjetski časnik „kupio za slatkiš“, te je ispričala sve o „noćnoj pustolovini“ i dolasku „onih iz šume“. Isti povijesni motiv upotrijebljen je i u romanu „Moskalycja“. Severyni također dolaze „trojica iz šume“, posjećuju je „moskalji“⁴, koji protjeruju ljude u Sibir. Moskalycja se pravi

3 Rusyny (ukr. русини) je starinski naziv za ukrajinsko stanovništvo Bukovyne, Ćalyčyne i Zakarpatske Ukrajine.

4 Moskalj (ukr. москаль) na ukrajinskome može značiti „vojnici“, a također „Moskovljanin“, tj. „Rus“.

ludom i tako se uspije spasiti od protjerivanja. Nasuprot okupaciji stoji borba za vlastiti identitet – to je implicitni smisao života glavnih junakinja romana Marije Matios – „Moskalycja“ i „Marica“. Moskalycja je, bez obzira na svoje prezime i podrijetlo, domoljubno nastrojena. Brine je sudbina djece i obitelji poslanih u Sibir i Mağadan, brine je sudbina Ukrajine. No čak ni nakon završetka ratova i ulaska u suvremeno doba, „Severyna i dalje ne vjeruje da će Ukrajina zadugo... [...]. A tko bi pametan vjerovao da će Ukrajina potrajati, kad malo tko ima na umu da je nevinih ljudskih kostiju razbacanih po njenom tlu više nego lišća?“.

Bukovynski kolorit, koji uokviruje fabularna zbivanja u djelu, stvara poseban *pathos* i utjelovljuje se u karakterima likova, pejzažnim opisima i oslikavanju načina života, jezika – druga je dodirna točka stvaralaštva Oljge Kobyljans'ke i Marije Matios.

Pripovijetka „Bytva“ („Bitka“) Oljge Kobyljans'ke predstavlja kompaktnu sliku bukovynskih Karpata: „Jedna kraj druge gore stoje zajedno u nijemom veličanstvu, odjevene u smrekove šume... [...]. Tu je posvuda vladala tajnovita tišina. Carevala je raskoš u vegetaciji, ljepota u bojama flore, a na gorama bogatstvo zelenila toliko, da je gotovo potlačilo čovjeka.“ Isto tako, autorica u djelu „Pryroda“ („Priroda“) opisuje gorski put, kojim se mladi Ćucul vraća iz grada: „S lijeve strane gorskog puta, kojim je on išao, zjapio je šumom obrastao bezdan, s desne strane protezala se stjenovita, šumovita gora, strma i visoka, nalik na zid“; smreke što su se nadvijale nad novom Ćuculjs'kom kućom i dr. Ti opisi podsjećaju na pejzažne fragmente iz romana „Moskalycja“ Marije Matios. Poetika šume i gora, kao i sama priroda, jedna je od karakterističnih oznaka umjetničkog svijeta Oljge Kobyljans'ke.

Jezik kojim govore njezini junaci obilježen je ne samo posebnosću zapadno-ukrajinske jezične tradicije, bukovynskog dijalekta, već je i uvjetovan razdobljem u kojem je autorica stvarala i koje je prikazivala u pripovijetkama i romanima. U dijalozima između junaka i u naraciji Marije Matios prevladava pokutts'ko-bukovynski dijalekt. Jedan od primjera jest odgovor Ćryc'ka Kejvana Ivanu Varvarčuku na pozdrav („Bud'te zdorovi, tatu!“ / „Zdravi bili, tato!“/): „Djakuju. Bože, i vam pomağaj! Šcos' davno tebe ne vydiv mežy ljud'my, vojače... – kazav Ćryc'ko, ne vidryvajučys' vid roboty. – Je svjata nedilja, svjato, a ty pantruješ svoju hudobu ta žinku, niby jih zrodu ne vydiv...“ („Hvala, Bog i vama pomogao! Dugo te ne vidim među ljudima, vojače... – reče Ćryc'ko, ne prestajući s radom. – Sveta je nedjelja, svetak, a ti se briguješ za svoju stoku i ženu, kao da ih od rođenja nisi vidio...“). Jezik kojim likovi govore ovisi o njihovu raspoloženju, okolini, osobnosti. Pa tako aristokratskičnost junakinja Oljge Kobyljans'ke zahtijeva od njih umijeće komuniciranja na književnom jeziku, isto kao što jezik likova Marije Matios odgovara njihovoj seoskoj okolini, svjetonazoru i načinu razmišljanja.

I Oljga Kobyljans'ka i Marija Matios u središte djela postavljaju jake osobnosti, izvanredne likove. Lik jake žene – treća je dodirna točka njihovih proza. Olenu Ljaufer („Ljudyna“ / „Čovjek“ /), Natalku Verkovyčivnu („Carivna“ / „Kraljevna“ /), Martu, Sofiju i Ğannusju („Melanholiynj valjs“ / „Valse melancolique“ /), Parasku („Nekuljturna“ / „Nekulturna“ /) i druge junakinje Oljže Kobyljans'ke spajaju mudrost i snaga – koliko fizička, toliko i duhovna. To su samodostatne žene koje teže samostalnosti i samoostvarenju. Njihovi psihološki portreti tvore galeriju likova „novih žena“, koje su, s jedne strane, opsjednute stvaralaštvom, a s druge – osuđene na nerazumijevanje i osamljenost, neprestano iščekivanje vlastite sreće. Primjer takva modela žene je junakinja skice „Impromptu phantasie“, koju „nijedan muškarac nije želio za ženu. Ona je bila pametna, duhovita, neobično bogate naravi... [...]. Bila je previše originalna, premalo u sadašnjosti, a u sebi nije imala ničeg 'plebejskog'“. Problematika rodne ravnopravnosti svojstvena je i drugim autoričnim djelima („Ljudyna“, „Carivna“, „Vin i vona“, „Čerez kladku“ / „Preko brvi“ / i dr.).

Žene-junakinje u prozi Marije Matios donekle se razlikuju, pune su životnog iskustva koje oblikuje njihov karakter; mudre, iako nisu stvarateljice. Svaka je od njih nositeljica specifične, neponovljive i tragične ljudske sudbine. Autorica govori o „domaćim ljudima, koji nisu iskvareni ni bogatstvom, niti drugim ispraznostima“. Gorska raskoš i ponos stoje u paraleli s karakterima žena – ponositih, čvrstih u svojim uvjerenjima, hrabrih i obdarenih mističnom moći predviđanja (Darica), iscjeljenja (Moskalycja), sposobnošću „odagnati nesreću“ (Marynjka). Međutim, bez obzira na njihovu samodostatnost, i njih proganja osamljenost, želja za samoostvarenjem (sjetimo se, u najmanju ruku, Petrunje iz „obiteljske sage u novelama“, i njezine želje za majčinstvom).

Darica se tijekom cijeloga života kaje za nesvjesno počinjeno djelo, koje je prouzročilo pogibelj njezinih roditelja; Moskalycja je osuđena na samoću i borbu za život, jer je „rođena u grijehu“, a povrh toga otac joj je moskalj; Marica nosi teški križ – izgubila je voljenog čovjeka, odgaja bolesno dijete. U tim je likovima sažet problem grijeha i pokajanja, kojeg su u stvaralaštvu Oljže Kobyljans'ke svojedobno uočili Volodymyr Antofijčuk i Dženoveva Vološčuk. To su žene sa životnim iskustvom, koje postoje „same po sebi“, koje znaju vlastitu istinu i nesreću, koje se nastoje obraniti od svijeta, tuđih „zlih jezika“ i ogovaranja. Ne uspijeva im uvijek opstati u tom surovom svijetu. Odatle psihički slomovi i stanja ludila. U tom kontekstu situacije Tetyane iz romana „V nedilju rano zillja kopala“ („U ranu nedjelju, bilje je brala“) i Marynjke iz sage „Majže nikoly ne navpaky“ djelomice nalikuju jedna na drugu.

Sustavu likova u djelima Oljže Kobyljans'ke i Marije Matios svojstvena je detaljnost u prikazu unutarnjeg svijeta žene, što je povezano s psihologizmom

„ženskog pisma“, koji se očituje u oslikavanju nijansi ženskog načina razmišljanja, unutarnjeg svijeta žene, njezine duše, u promatranju svjesnih i podsvjesnih želja i dr. „Stvarna psihologija (psihologizam u umjetnosti) počinje tamo gdje se radi o unutarnjem svijetu konkretne, jedinstvene osobnosti. Čovjek nije jedinstven samo po izgledu, već još i više po svojoj psihi. Rekonstrukcija te jedinstvenosti u književnom djelu – to i jest psihologizam“ – piše Marija Moklycja.

Osobine ženskog pisma (ispovjedni karakter, prepričavanje ženskog iskustva i ženski model u sustavu likova) – četvrta su dodirna točka stvaralaštva Oljge Kobyljans'ke i Marije Matios. Možda najbolji primjer karaktera ispovijedi kao načina naracije, psihološkog prikaza unutarnjeg svijeta žene i njezinih doživljaja, moguće je promatrati u djelima „Ljudyna“ i „Carivna“ Oljge Kobyljans'ke te „Ščodennyk stračenoji“ Marije Matios. Ta djela su bliska i žanrom. Matios je svoju knjigu definirala kao psihološko istraživanje, dakle glavni fokus je na istraživanju unutarnje drame zaljubljenog čovjeka. „Ovo nije 'Darica'“ – govori spisateljica – „ali po napetosti i strastvenosti za njom ne zaostaje. Usredotočila sam se na ljudsku psihologiju u vidu podsvijesti. Devedeset posto knjige je napisano u obliku ženskog dnevnika.“ Autorica odabire žanr dnevnika, jer se baš u toj formi najbolje može predstaviti unutarnji svijet, doživljaji, strasti, misli i tijek svijesti glavne junakinje. I nije to samo dnevnik, već i „istinita priča o čovjeku – priča o njegovu privatnom životu“. To je „Ženska kronika“. Nije to slučajno naglašeno, s obzirom da samo žena može uočiti i reproducirati priču o ženskoj usamljenosti, strahu, patnji i dugom iščekivanju sreće.

„Carivna“ je djelo napisano u žanru dnevnika u kojem junakinja čitatelju otkriva svoje misli, osjećaje i doživljaje, mišljenja o inteligenciji i društvu onoga doba. Djela Oljge Kobyljans'ke, osim otvorenosti u „oslikavanju ženske osjećajnosti“, imaju i autobiografsko obilježje. Kao što napominje Tamara Ćundorova, „spisateljčina osobna biografija postaje modelom njene feminističke naracije, a žensko 'ja' osnovnom temom njenoga književnog stvaralaštva“. I sama je spisateljica priznala: „Moji su osobni doživljaji odigrali veliku ulogu u mojim djelima“, te je u pismu Osypu Makoveju⁵ napisala: „Pročitajte 'Valse melancolique' i znat ćete moju životnu priču. To je moja priča.“

Osobit stil, naracija, žanrovska određenost proznih djela, simbolika (epiteti, folklorni elementi, mističnost) peta su dodirna točka stvaralaštva ovih dviju spisateljica.

5 Osyp Stefanovyč Makovej (1867–1925; ukr. Осип Стефанович Маковей) – ukrajinski pjesnik, prozaik, književni kritičar i prevoditelj, rodom iz zapadne Ukrajine, prijatelj Oljge Kobyljanske.

U ovome članku prikazali smo glavne dodirne točke stvaralaštva OljĚe Kobyljans'ke i Marije Matios. Dakako, nismo spomenuli ostale elemente koji svjedoće pripadnost autorica istoj liniji ukrajinske Źenske knjiŹevne tradicije. Oni zahtijevaju posebnu pozornost.

S ukrajinskoga prevela Kristina Turin

Iryna Nasminčuk

Proza Marije Matios kao intertekst

MEDU DOKAZANIM TALENTIMA U ukrajinskoj književnosti na prijelazu iz XX. u XXI. st., koji su doista od presudne važnosti u lijepoj književnosti, posebno mjesto zauzima Marija Matios. Njezina je proza, postavši neizostavnom karikom suvremenoga književnog procesa, „osvježila“ našu književnost u nastajanju (Oleksandr Syzonenko), posvjedočila preokret u prikazivanju problematika koje prijašnji autori nisu vidjeli kao netipične ili tabuirane.

Danas proza Marije Matios ne silazi sa stranica uglednih časopisa, zbornika i antologija; zasebno su joj objavljeni pripovijetke i romani *Žyttja korotke* (*Život je kratak*), *Nacija* (*Narod*), *Furšet* (*Bife*), *Buljvarnyj roman* (*Roman-tabloid*), *Solodka Darusja* (*Slatka Darica*¹), *Ščodennyk stračenoji* (*Dnevnik pogubljene*) i *Mister i misis Ju-Ko v krajini ukriv* (*Mr. i Mrs. Ju-Ko u zemlji ukr*). Dobitnica je književne nagrade „Blažovist“ i nagrade „Volodymyr Babljak“ (iz područja publicistike), pobjednica općekrajinske rang-liste „Knyža roku – 2004“. Knjige *Žyttja korotke* i *Nacija* nominirane su u izboru za Ševčenkivsku nagradu² 2004. godine.

---

1 Marija Matios. *Slatka Darica*. Drama u tri života. S ukrajinskog prevela Dijana Dill, Hrvatsko-ukrajinsko društvo i Udruga hrvatskih ukrajinjista, *Ucrainiana Croatica*, knj. 8, Zagreb, 2011. (ovdje i dalje op. prev.).

2 Ševčenkivska nagrada je drugi naziv za nacionalnu nagradu Ukrajine „Taras Ševčenko“.

Pojedine aspekte kreativnog razvoja Marije Matios uočili su, u svojim osvrtima, Petro Osadčuk, Pavlo Zažrebeljnyj, Anatolij Dimarov, Dmytro Pavlyčko, Oлександр Syzonenko, Iğor Rymaruk, Valentyna Sobolj, K. Pysalo, Tetyana Tebeševs'ka, Marija Jakubovs'ka, Rostyslav Semkiv i dr. Međutim, svi su ti osvrti na razini prvoga čitanja. Karakteristike stvaralačkog profila i umjetničkog stila prozaistice do danas su obrađeni tek djelomično. Mariju Matios se osobito cijeni kao autoricu romana *Slatka Darica*, nagrađenog nacionalnom nagradom Ukrajine „Taras Ševčenko“³ 2005. godine. Dmytro Pavlyčko je to djelo nazvao „najzagonetnijim, najtužnijim i najiskrenijim ostvarenjem cjelokupne suvremene ukrajinske književnosti“. „Neobična, iznimno poetična i mudra riječ autorice obilježena općeljudskom čežnjom za jednostavnom i skromnom srećom u teškim vremenima povijesnog prijeloma“, izjavio je o istom djelu Anatolij Dimarov. U današnjoj kritici javljaju se i skeptični osvrti na djelo, primjerice razmatranje Rostyslava Semkiva „Zašto neću čitati Slatku Daricu“: „Neću čitati Slatku Daricu – to mi je postalo jasno već nakon prvih nekoliko stranica i dvije-tri pročitane iz nasumce odabranih epizoda. Ovo stvaralaštvo je sentimentalno, prema tome – nužno ima didaktičku funkciju (u smislu 'emocionalnog odgoja'), ovo stvaralaštvo govori o stvarnostima beskonačno udaljenima od moga života.“ No tako mogu govoriti samo kritičari koje je postmodernizam posve zarobio. Tipična obilježja poetike romana *Ščodennyk straćenoji* opisala je u detaljnom članku Tetyana Tebeševs'ka, istaknuvši ženski model u sustavu likova autoričina stvaralaštva. O Mariji Matios, kao jednome od najboljih suvremenih prozaika i javnom misliocu, osobito nakon što je postala laureatom najveće nagrade u Ukrajini i tajnicom Ševčenkivskog odbora, rado pišu tjednici *Druğ čytača*, *Ğolos Ukrajinny*, *Literaturna Ukrajinna*, *Dzerkalo tyžnja* i dr. Godišnji zbornik *Oblyččja Ukrajinny* pripisao je Mariji Matios titulu „najplodnije ukrajinske spisateljice u posljednje dvije godine“. Književna kritika i masovni mediji je nazivaju „vele-damom ukrajinske književnosti“ ili „Stefanykom⁴ u suknji“, te „vražićkom koji je iskočio iz burmutice“. Pavlo Zažrebeljnyj smatra da spisateljica „hrabro i odlučno odbacuje pravila obzirnosti i društvenih tabua“, a Dmytro Pavlyčko njezine knjige proze naziva „izvanrednim neprolaznim djelima“. Ipak, bez obzira na povećanu pozornost spram ličnosti Marije Matios od strane književnih kritičara, njezina je proza još uvijek nedovoljno istražena. To se posebice odnosi na problem intertekstualnosti njezinih novela. Pokušat ćemo razmotriti taj problem na pri-

3 Nacionalna nagrada Ukrajine „Taras Ševčenko“ je ukrajinska državna nagrada i najviše priznanje u Ukrajini za važan doprinos razvoju kulture i umjetnosti. Osnovana je 1961. godine.

4 Vasylj Stefanyk (1871–1936) – ukrajinski prozaik i društveni aktivist, rodom iz zapadne Ukrajine. Majstor ekspresionističke novele.

mjeru novela *Apokalipsys* (*Apokalipsa*), *Vstavajte, mamko...* (*Ustanite, mamice...*), 1947; *Odne žyttja* (*Jedan život*), *Po vojni* (*Nakon rata*), 1947. te romana *Slatka Darica* i *Mister i misis Ju-Ko v krajini ukriv*.

Novela *Apokalipsys* predstavlja logični nastavak seoske teme na osnovi ukrajinskog otpora OUN⁵ u ratnim i poslijeratnim godinama. Osnovna ideja i koncept proglašeni su u naslovu, koji upućuje na to da je intertekst novele Biblija. Apokalipsa navješćuje budućnost ljudskog roda – borbu između antikrista i Krista, „kraj svijeta“, uspostavu „tisućgodišnjega Božjega kraljevstva“ na zemlji. U Otkrivenju svetog Ivana Evanđelista stoji napisano da je na zemlju pala „tuča i vatra smiješani s krvlju. I izgorje trećina zemlje, izgorje trećina stabala, i izgorje sva zelena trava“ (Otk 8,7).

Znakovito je što je Marija Matios novelu posvetila Mojseju Fišbejnu. Ta posveta kod čitatelja izaziva sjećanje na apokaliptične vizije pjesme hebrejskoga pjesnika „Ja vbytyj buv šisnadcjatožo roku“ („Ubijen sam šesnaeste godine“). Simbolička veza između pokolja nad Židovima i proročanstva Sudnjeg dana je očita:

*Бо хтось написав чи тиф, чи малярію,
Бо впала зірка і приходив строк.⁶*

*(Jer netko je napisao ili groznica ili malarija,
Jer zvijezda je pala i vrijeme se bližilo.)*

/prijevod naš, K.T./

Jedanaest malih dijelova novele s ekstremnom moći sugestije prikazuju događaje u selu Tysova Rivnja.

Ekspozicijom autorica stvara pogodnu osnovu za prethodno nepoznatu radnju, kakva je, prema J. W. Goetheu, od presudnog značaja u žanru novele: „u Tysovoj Rivnji ni naglas ni šaptom drugog razgovora doli onog

*або зачнеться нова война,
або на край упаде яка інша кара,
а спокійна година встановиться людям
хіба що по смерті, –*

5 OUN (Organizacija ukrajinskih nacionalista) je ukrajinski politički pokret, osnovan 1929. na teritoriju današnje zapadne Ukrajine, u cilju zaštite ukrajinskog stanovništva od poljske i ruske represije te uspostavljanja neovisne Ukrajine.

6 Pjesma, među ostalim, ima posvetu „Наталі Лотоцькій, Богданові Ступці – Голді й Тебє“ („Nataliji Lotoćkoj, Boğdanu Stupci – Goldu i Tebi“).

*(ili će početi novi rat,
ili će na kraj pasti neka druga kazna,
a trenutka spokoja ljudi neće imati
osim po smrti, –)
nije bilo i nije moglo biti“.*

Odmah nakon ekspozicije počinje rasplet. Rečenica „Tymofij Sanduljak se u subotnje jutro ipak vratio iz mrtvih.“ upućuje na potpunost radnje, kao uostalom i prva rečenica u noveli *Novyna (Vijest)* Vasylja Stefanyka: „Gryc’ Letjučyj utopio je u rijeci svoju djevojčicu.“ Činjenica da će pripovijest u *Apokalipsysu* biti retrospektivna, postaje jasna iz autorove napomene: „Ono što se zbilo kasnije, malo je koga zanimalo.“

Marija Matios zatim počinje prepričavati drevnu i neobičnu povijest „samotnjačke obitelji“ Sanduljak. Ta je povijest prikazana u pozadini dojmjljive slike života Tysove Rivnje. Tamo su, „još od vremena Franje Josipa“, u miru koegzistirali Austrijanci, Ćuculy⁷, Nijemci, Poljaci, Židovi. „Tek oženjeni seoski mlinar Tymofij Sanduljak, koji je nekim čudom otkupio od Abrama Maštalera (a ne obrnuto!) sedam faljča⁸ zemljišta, na kojem si je sagradio dvosobnu kuću s predsobljem u središtu i otvorenim ganjkom do ceste.“ Iza njegova dvorišta rasla je jasika, „trepete, u mjesnom govoru“, i upravo je „od te samotne seoske trepete i počelo popisivanje Sudbine – koja je prije toga bila normalna, u svakom pogledu – Sanduljaka“.

Marija Matios podržava sakralnu – i dalje u biblijskoj kulturnoj sferi – simboličku tradicionalnim odnosom spram tog drva kao nečistog, prokletog: „A kažu i da se na trepeti objesio Juda Iškariotski.

A Rabin je rekao: 'Iš krajot'. Rabin je rekao da je to *čovjek iz okolice*. Iz okolice... Oni iz bliske okolice ne shvaćaju što rade dok se vrši volja Božja... Od tog trenutka trepete uvijek drhti od straha. I još kažu da se jasiku ne smije koristiti za izgradnju kuće, jer će čitava obitelj drhtati od bolesti po cijele dane i noći, poput tog drveta. Jasikovim štapom ne smije se tući ni stoku ni ljude, da se ne bi pograbili.“

Autorica u priči vrlo oprezno prepleće starozavjetnu i konkretnopovijesnu liniju, te na razini analogije ulazi u povijest židovske obitelji Maštaler. Ta je obitelj živjela u susjedstvu ukrajinske obitelji Sanduljak. Židovi i Ukrajinci su se među-

7 Ćuculy (ukrajinski: Гуцули) su etnokulturna skupina ukrajinskih gorštaka koji su već stoljećima naseljeni na Karpatskome gorju.

8 Faljča (ukr. фальча) je kod Ćucula mjerna jedinica zemljišne površine poljoprivrednoga zemljišta. Jedna faljča je jednaka 14,322 m².

sobno ophodili „ako već ne toplo, barem pristojno i ravnopravno. Kako to biva među susjedima koji nisu bliski duhom, već teritorijalno“.

Jednom je prilikom Marija, u nedostatku muške ruke, trebala napraviti nadgrobni spomenik Abramcu Maštaleru, kojeg su ubili Čerkezi⁹ u vrijeme pokolja. Zbog njene dobrote, Maštaleri su Mariju pozvali u goste na blagdan Purim. Purim je židovski blagdan koji se kod njih slavi u sjećanje na spas Židova od potpunog istrebljenja u vrijeme cara Ahasvera, koji je upravljao golemim Perzijskim Carstvom. Prema Bibliji (knjiga o Esteri), carica Estera je spasila perzijski narod pred istrebljenjem koje je naumio provesti Haman: na vješt je način unijela razdor između cara Ahasvera i prvog ministra Hamana, izazvavši ljubomoru cara, zahvaljujući čemu se i dogodilo „čudo“. Haman je želio iskorijeniti Židove, te je organizirao ždrijebove, odnosno bacaio kocku, za izdavanje propisa po kojem bi oni bili pogubljeni. Zbog toga su ti dani i nazvani: Purim, od riječi Purim (kocka). Židovi su odlučili obvezati sebe i svoje potomstvo na dvodnevnu proslavu svake godine, u sjećanje na svoje spasenje.

Dakle, ako je biblijska Estera bila u stanju odoljeti mrzitelju svih Židova – Hamanu, njezina pak imenjakinja, Ester Maštaler, u sovjetska vremena, kad su započele velike migracije naroda, nije bila u mogućnosti spasiti ne cijeli židovski narod tako prorijeđen „u nepostojanim trenucima mira i u dugim trenucima rata“, nego čak ni svoje troje djece bez oca. Na taj način Marija Matios razvija kulturološke molitve, naslojavajući biblijske sižee na teške uvjete ljudske egzistencije u XX. stoljeću.

Većini djela Marije Matios svojstven je tragični patos. To se posebno može osjetiti u djelu *Balada pro vlasni pomylky* (*Balada o vlastitim pogreškama*), u pjesmi „Aljternatyva 1947 roku“ („Alternativa 1947. godini“), ili u dirljivim monolozima o patnji „...Bo ne znaje nihto“ („... Jer nitko ne zna“), dijalozima „Proščaj mene“ („Oprosti mi“) i „... mamko ...“ („... mamice ...“).

Ti glasovi odišu jezivim osjećajem smrti, udesa, tugom za nevinim žrtvama, među kojima su bili mladi i stariji, žene i djeca, često i nerođena. Jer sovjetskoj vladi „protivnik se prikazivao čak i ondje gdje ga nije bilo, ali ga je moglo biti, jer je tinjao poput posljednje iskre pod zgaženim pepelom“.

Osobito mjesto u zbirci *Nacija* zauzima novela *Vstavajte, mamko... 1947. Odne žyttja* (*Po vojni*). Ta je novela, bez preuveličavanja, na razini onih Vasylja Stefanyka. Građa je preuzeta iz stvarnog života i izložena „kratko, moćno i strahovito“. Vrijeme radnje je dvaput naglašeno u naslovu: 1947. i „po vojni“ (nakon

9 Naziv „Čerkezi“ odnosi se na pripadnike posebnih postrojba u okviru njemačke vojske u vrijeme Drugoga svjetskog rata.

rata). Novela govori o deportaciji Bukovinaca u svrhu tobožnjeg „čišćenja teritorija od bandi i njihovih pomagača“ nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Obitelj Šandr, koja je od seoskog vijeća dobila nalog za preseljenje, na nevjerojatan se način nastoji spasiti od protjerivanja. Četvero maloljetne djece i troje odraslih inscenira pogrebe u svom dvorištu, u nadi da će se mjerodavni iz seoskog vijeća (u noveli oni se nazivaju „zažgotivljnyky“ /spremači/) ispuniti sažaljenjem i ostaviti obitelj na miru, barem na neko vrijeme. Svatko od sedam članova obitelji ima svoju ulogu u toj žalosnoj farsu, u toj užasavajućoj vertepnoj¹⁰ drami: majka Kateryna liježe u lijes, djed Ivan svira na trembiti, kćerka Varvarka oplakuje „pokojnicu“, Fedus’ čita psalam, Dunus’ na visokoj bukvi pazi na nepozvane goste, otac Vasylj organizira žalosni obred. Jedino se najmanji Mykolajčyk mora držati postrani: stariji, ne bi li sačuvali malenog od svjedočenja tragediji i sebe osigurali od nepredvidivoga dječakova ponašanja, priredili su mu privremeno skrovište na visokoj gori. No Mykolajčyk, premda je malen po dobi, razumije situaciju kao odrastao, te moli starijeg brata: „Ja ostajem s vama... ne boj se... samo ću plakati i ništa više... reci mami da se ne boje.“

Obitelj je tako prirodno i uvjerljivo prolijevala suze nad pokojnicom da su pripadnici NKVD-a¹¹ povjerovali i poštjedili obitelj Šandr. Nakon toga bi, prema logici, trebao uslijediti sretan završetak. Ipak, autorica sukcesivno priprema čitatelja za drugačiji kraj. I djedovo sviranje trembite za još živom kćerkom („izvlačio je iz trembite tugu, tako crnu i čistu, da bi kamen mogao progovoriti, a srce se skameniti“), i Varvarkino naricanje nad još živom majkom („... Mamice naša slatka, radosti naša utješna... zašto ste nas siročadi učinili, u nesreći ostavili...“), od samoga početka ne bivaju doživljeni na razini farse i obmane, previše je tu istinske tuge, osjećaja nadolazeće tragedije. Šandri su prizivali nesreću i nesreću su dozvali: izbjegli su Sibir plativši vrlo visoku cijenu – cijenu, naime, Katerynina života. Legavši u lijes, iz njega više nije ustala. Izloživši čitatelja krajnjem mentalnom stresu, Marija Matios ga šokira završnom scenom: „Kad se s imanja ponovo začula trembita, dječak se umalo srušio.“

A dok je, oslijepljen i oglušio od straha, stajao na pragu velike kuće, kad je mama već trebala ustati iz lijesa, ne znam kako, ali prepoznao je tatu Vasylja, koji

10 Vertep je starinsko ukrajinsko prenosivo lutkarsko kazalište. U Ukrajini je postalo vrlo popularno u XVII. i XVIII. st., zahvaljujući studentima Kyjivo-Moğyljans’ke akademije, koji su s njime putovali ukrajinskim selima i izvodili predstave religioznoga, ali i svjetovnoga sadržaja, nerijetko komičnog obilježja.

11 NKVD (rus. Народный комиссариат внутренних дел) – Narodni komesarijat unutarnjih poslova. U SSSR-u, javna i tajna policijska organizacija koja je izravno vršila odluke donesene od vlasti, uključujući i ubojstva političkih neistomišljenika u vrijeme Staljina.

je bio sav u očaju, i malog Mykolajčyka, koji je hukao u mamine ruke, te glasom, sličnim onome kojim pišti zmija u procjepu, molio: „Ustanite, mamice, ustanite...“

Dunus' je pao na majčine ruke, sklopljene ispod prsa.

Bile su već hladne.“

Inače, i u noveli Vasylja Stefanyka *Pistunka (Ljubimica)* prikazana je dječja „igra sprovoda“, iako se tragični rasplet, u tom slučaju, nalazi izvan radnje.

Postavivši u središte novele problem „odnosa časti, kao prirodene nevinosti, i života, kao prisile na laž“ (Dmytro Pavlyčko), Marija Matios nastavlja s prikazivanjem istog problema u romanu *Slatka Darica* (2004), koji je autorica definirala kao „dramu u tri života“. Vrijeme i mjesto radnje u *Slatkoj Darici* su isti kao i u prethodnom djelu. Međutim, ako je u noveli *Vstavajte, mamko...* život likova sadržan u jednom danu, priča *Slatke Darice* se pak vremenski rasprostire na nekoliko desetljeća prošloga stoljeća. U bukovinskome selu Čeremošne, u poslijeratno sovjetsko vrijeme, živi siročić, djevojka Daryna. Nijema je, a društvo smatra da je slabije pameti, smatra je „ludom“. Na prvi pogled, Darica se doista ponaša pomalo čudno, drugačije od ostalih. Primjerice, zamata u deku (da se ne smrznue) iskopane lukovice georgina, pa ih nosi po selu i poklanja susjedima kraj čijih dvorišta nema cvijeća. Ili je pak ujesen možete vidjeti na staroj kruški, kako ju opleće šarenim koncima i brokatnim vrpčama, jer „zašto bi drvce bilo žalosno kada grije jesenje sunašce, kada Daricu ne razdire bol u mozgu? Darica u nedjelju uvijek oblači maminu izvezenu košulju. A zar kruška ne može danas imati košuljicu izvezenu Daričinim rukama? Brokatna vrpca bliješti na suncu, vjetar njiše šarene niti na rumenom lišću i Darica želi pjevati.“¹² Zatim misli junakinje prelaze na drugu razinu: „Ali netko može čuti. Pjevanje isto donosi nevolju. Ivan i Vasilij su otpjevali o crvenoj kalini takvu, da su ih odvezli u Sibir i tamo ih drže sada. A možda, više i ne drže, jer nemaju koga!?“¹³ Dakle, Darica razmišlja logično, pažljivo. Čitatelju postaje jasno da je ponašanje ove žene uvjetovano nekom, još uvijek nepoznatom, dramom, što se može naslutiti iz podnaslova koji određuje žanr djela: drama u tri života. Unutarnjim monologom junakinje, već na prvim stranicama opovrgnuto je mišljenje o njenoj ludosti: „Darica sve osjeća i sve zna, samo ni s kim ne govori. *Oni* misle da je ona nijema. A ona nije nijema. Darica *jednostavno ne želi govoriti*. Riječi mogu činiti našao. Ona ne zna odakle to pamti, ali to je istina. Još malo i Darica će se sjetiti tko joj je rekao da bilo kakva besjeda može činiti našao.“¹⁴ Kako radnja

12 Marija Matios. *Slatka Darica*. Drama u tri života. Sukrajinskog prevela Dijana Dill. Hrvatsko-ukrajinsko društvo i Udruga hrvatskih ukrajinjista, *Ucrainiana Croatica*, knj. 8, Zagreb 2011, str. 23.

13 Ibid.

14 Ibid.

odmiče, čitatelj postaje sve sigurniji da će nijema djevojka s vremenom postati jača od riječi, a osoba slabije pameti – mudrija od onih koji su „pozobali svu pamet svijeta“.

Prikaz „slatke Darice“ organski se uklapa u kontekst triju griješnih duša Tarasa Ševčenka¹⁵ iz pjesničke drame *Velykyj ljoh* (*Veliki podrum*). Daričin grijeh je jednako nesvjestan kao i grijeh nemirnih duša, ali dobrovoljno počinjen i strašan po svojim posljedicama. U Ševčenkovoj poemi, prva je duša kažnjena zato što je, kao maloljetna, s punim vjedrima Boždanu Hmeljnyč'komu¹⁶ prešla preko puta, to jest, simbolično mu donijela sreću prije no što je otišao u Perejaslav potpisati sudbonosni sporazum¹⁷ s Moskovijom. Urađivši to, djevojka je „oca, majku, sebe, brata, pse otrovala tom prokletom vodom!“ Druga je duša napojila konja cara Petra I. dok se vraćao iz Poltavske bitke¹⁸ preko opustošenog Baturyna. Posljedice takve naklonosti neprijatelju također su bile strašne – sestra i majka izbodene nasmrtno. Treća je duša kažnjena za nevini osmijeh upućen carici Kateryni, koji je doveo do smrti majke i djeteta. A Darica je, primamljena slatkišima i zavedena laskanjem sovjetskog časnika, otkrila najveću tajnu svojih roditelja, te time izazvala njihovu nasilnu smrt. Stupanj krivnje triju duša i Darice je jednak, kao što je jednak i stupanj njihovih kazni. Svi su se ovi „griješnici“ dali prevariti od strane moskovskih okupatora, a čak ni dječja naivnost nije bila dovoljna za otkupljenje grijeha. Na Daricu pada još i majčina kletva: „Bolje da sam otrovala u utrobi takvo zlo ili da sam ju rodila nijemu...“¹⁹. Poznato je da moć majčine kletve, kao ni moć majčinog blagoslova, nema granica.

„Dok živimo u novoj, tobože demokratskoj stvarnosti, uvjerit ćemo se da se tragedija Daryne iz Čeremošnog mnogo puta ponavlja u našoj povijesti, da se može

15 Taras Ševčenko (1814–1861) – ukrajinski pjesnik, slikar i humanist. Njegovo književno naslijeđe smatra se temeljem novije ukrajinske književnosti.

16 Boždan Hmeljnyč'kyj predstavlja jednu od najvažnijih ličnosti u ukrajinskoj povijesti. Bio je vođa nekoliko velikih oslobodilačkih ustanaka ukrajinskih kozaka protiv poljske vlasti, između 1648. i 1654. godine.

17 Perejaslavski sporazum je 1654. potpisao Boždan Hmeljnyč'kyj s Moskovskim Carstvom. Jamčio je autonomiju srednjovjekovne Ukrajine u zajednici s Moskovskim Carstvom, no uvjeti sporazuma nisu ispoštovani, što je s vremenom dovelo do ruske aneksije Ukrajine i potpunog ukidanja autonomije.

18 Poltavska bitka odvila se na prostoru središnje Ukrajine, kod grada Poltave, 27. lipnja 1709. Završila je pobjedom ruskog cara Petra I. nad udruženim švedskim i ukrajinskim snagama, nakon čega Rusi postaju dominantna sila Istočne Europe na duže razdoblje.

19 Marija Matios. *Slatka Darica*. Drama u tri života. S ukrajinskog prevela Dijana Dill. Hrvatsko-ukrajinsko društvo, Udruga hrvatskih Ukrajinista, *Ucrainiana Croatica*, knj. 8, Zagreb, 2011, str. 119.

dogoditi i sada. A sistem kojem vodeći mislioci žele pripisati ljudske mane i brutalnosti, kao nešto što ljudima daje mistična sila, stvorili su nadahnuti maksimalisti, dakle ljudi koji su sanjali da će izgraditi raj na zemlji. I ovdje se iznova otvara prostor za razmišljanje o moćnoj i ujedno ograničenoj prirodi ljudskog duha.“

Ako tri duše iz drame *Velykyj ljob* dosljedno personificiraju Ukrajinu u vrijeme Boğdana Hmeljnyckoga, Ivana Mazepe²⁰ i Velike Rujine²¹, onda je Darica, prema riječima Marije Matios – metafora suvremene Ukrajine. U „Neodrzanom govoru laureata državne nagrade Taras Ševčenko prilikom uručivanja odličja“, spisateljica je posebno naglasila: „Glavna junakinja moga romana 'Slatka Darica', zahvaljujući nemilosrdnom teretu povijesnih uvjeta i nemilosrdnim ljudima, nekoliko je desetljeća bila lišena glasa. Međutim, u trenutku krajnje naglog srčanog ushićenja i najveće dramatičnosti u svom tragičnom postojanju, ona je napokon izgovorila jednu jedinu riječ, pozvavši k sebi čovjeka kojeg je Bog izabrao za nju. Nakon svega, nenadano slomljenog srca, Darica je progovorila... po posljednji put, zauvijek pokopavši neutemeljene nade za svojom malom – ljudskom – srećom.

Pišući ovu knjigu, nisam očekivala da će lik djevojke, kojoj su sudbina i ljudi zadali udarce, u kratkom vremenu postati metafora moje zemlje.“

U nastavku spisateljica, koja je u svojem domoljubnom srcu osjetila „nastanak tjeskobnog 'kru'²² u dubini duše naroda“, apelira na savjest najviših državnih dužnosnika, tražeći da ne dopuste da Ukrajina još jednom upadne u bezdan razočaranja i nijemosti. Zbog toga se filozofski zaključak Marije Matios ne odnosi samo na život ljudi u uvjetima komunističkoga totalitarnog režima, već se može primijeniti na svako vrijeme i epohu.

Naumivši napisati vlastitu biblioteku proze, Marija Matios stvara cjelovitu suštinu, unutar koje su sve sadržajne i formalne komponente uzajamno povezane i uzajamno uvjetovane. Ona gradi mostove koji vode iz jednog djela u drugo, naglašavajući tako činjenicu da svaki idući korak u njezinoj spisateljskoj biografiji proistječe iz onoga prethodnog. Tako, primjerice, određene izreke iz romana *Ščodennyk stračenoji* i zbirke pjesama *Žinočyj arkan* (*Žensko laso*) postaju epigrafi

20 Ivan Mazepe (1639–1709) je ģetman kozačke vojske lijevoobalne Ukrajine, koji se borio za ukrajinsku neovisnost u doba kad je Ukrajina bila pod protektoratom moskovskoga cara. U Mazepeino vrijeme stvara se unikatan ukrajinski kozački barok, a njegov kulturnoumjetnički doprinos je značajan, iako slabo poznat.

21 Velika Rujina je razdoblje u povijesti Ukrajine koje obuhvaća godine od smrti Boğdana Hmeljnyckoga (1657) do početka ģetmanstva Ivana Mazepe (1687). Obilježen je gubitkom ukrajinske državnosti, općom deterioracijom i krvavim ratovima na ukrajinskome teritoriju.

22 „Kru-kru“ se u ukrajinskom jeziku koristi kao onomatopeja za tužno glasanje ųdrala, koji u ukrajinskoj kulturi predstavlja simbol čežnje za rodnim krajem.

u novom romanu *Mister i misis Ju-Ko v krajiny ukriv* (2006), koji dosad još nije postao predmetom zanimanja kritičara. U napomeni uz roman stoji napisano: „Nova knjiga poznate ukrajinske spisateljice Marije Matios oštra je politička satira, te sadrži tom žanru svojstvene ironiju i sarkazam, kao i nestvarnu radnju koja ipak ne može zavarati promišljenog čitatelja, ni u smislu mjesta radnje opisane u romanu, niti u smislu likova. To je, bez sumnje, Ukrajina.“ Možemo dodati da je to Ukrajina Majdana²³, Narančaste revolucije²⁴ i pomajdannja²⁵. Dakle, spisateljica baca novo svjetlo na sliku političkog ekstrema koju je ne tako davno oslikao Myhajlo Slabošpyč'kyj u knjizi *Pejzaži dlja Pomarančevoji revoljuciji* (*Pejzaž Narančaste revolucije*) (2005). Međutim, ako Myhajlo Slabošpyč'kyj uzastopno pripovijeda o 17 dana revolucije koji su potresli Ukrajinu i inozemstvo, Marija Matios pak posebno ističe datum 9. rujna 2005. godine „od Spasiteljevog drugog dolaska“, koji i postaje polazna točka svih događaja. Pripovjedač u ovom djelu je sveprisutna autorica, koja naglašava svoju prisutnost u prikazanim radnjama, koristeći se stilom karakterističnim za bajke: „I ja sam tamo bila. Svojim sam očima vidjela. I sa zadovoljstvom vama ispričala. Budete li htjeli, ispričat ću vam opet.“

U romanu Marije Matios, bez obzira na fantastičnu fabulu, sve vremensko-prostorne koordinate su prepoznatljive. Datum, naglašen na početku romana, nije ništa doli dan ostavke vlade pod vodstvom Julije Tymošenko, koja u romanu nastupa pod kodnim imenom Ulja Mylašenko. Valentyna Sobolj povezuje taj datum s rođendanom Ivana Petrovyča Kotljarevs'koga²⁶.

Žanr djela autorica je definirala kao „homerski roman-simfonija“, podredivši toj definiciji cjelokupnu strukturu djela. Umjetnički integritet tog polifonog romana-simfonije proizlazi iz komponenata naoko stiliziranih za glazbeno djelo, na primjer „Uvertira № 1 (Ili na kolac, ili na kuku)“, „Uvertira № 2 (Pomutnja u blaženim zemljama)“, „Simfonija Do-Tu-Smo-Stali. Allegro (Nastja Brzić u terariju dragih prijatelja)“, „Uvertira № 3 (Žensko laso)“, „Simfonija Prije-Toga. Adagio (Parfemska princeza)“, „Simfonija Do-Već-Su-Došli. Andante (Mister

23 Trg nezavisnosti ili Majdan je glavni i središnji trg u Kijevu, koji je bio poprište mnogih demonstracija, poput Narančaste revolucije i Euromajdana.

24 Narančasta revolucija je naziv za prosvjede koji su u Kijevu uslijedili nakon otkrivanja nepravilnosti na predsjedničkim izborima u listopadu 2004. godine. Trajali su do siječnja 2005. Prosvjednici s narančastim vrpcama podržavali su proeuropskoga predsjedničkoga kandidata Viktora Juščenka.

25 Pomajdannja je izraz koji se odnosi na razdoblje nakon završetka prosvjeda na Majdanu.

26 Ivan Kotljarevs'kyj (9. rujna 1769. – 10. studenoga 1838) – ukrajinski pisac, pjesnik i dramaturg, rodom iz Poltave. Njegov magnum opus „Eneida“ (ukr. „Енеїда“) je prvo djelo napisano na ukrajinskome književnom jeziku 1798. godine.

i misis Ju-Ko)“, „Simfonija Do-Dur-Dom. Scherzo (Luk’janivski snovi Djeve Orleanske)“, „Simfonija Do-Shvati-Ako-Možes“, „Finale (Oj, ti koso-koso moja, dugo si me služila)“.

Spisateljica u djelu vrlo vješto sintetizira realistično i fantastično, naturalističko i surrealno. Činjenicu da će djelu kao uzor poslužiti različiti umjetnički stilovi (od folklorno-primitivnog do postmodernizma) autorica naglašava u predgovoru, u kojem se zahvaljuje narodnom stvaralaštvu, internetu, tiskanim medijima, Tarasu Ševčenku, Mykoli Ćogolju, Pavlu Tyčyni, Volodymyru Vynyčenkcu, Patricku Süskindu i dr. Parodijsko-ironičan način ocrtavanja stvarnosti, s upotrebom konvencionalnosti i fantastike, odražava svjetonazor autorice, koja svom eposu daje zajedljive, ali pravedne i briljantne karakteristike:

„Tu su voljeli blagdane i mrzili nacionalističke pokrete, obožavali narodne skupštine i odbacivali trijezne glasove, strancima po zajmove dolazili su češće nego do zraka, oćaravale su ih starinske stvari i slabo su marili za nove tehnologije, tu bi tri držaća državnih zastava simultano olabavila od ushićenja, kad bi ćula himnu o ukrovskoj koprivi u izvedbi ponešto oćerupanog mladog orla, i ljudi bi jednostavno gasili mobilne ’debilfone za vrijeme Bogoslužja ili operne predstave, tu su se mirno koristile palaće vrijedne milijune dolara s predratnim vikendicama,

prikladne za posebne vrste poslova, a takvima su ukrovi smatrali brisanje inozemnih stražnjica i ćišćenje zahoda istih, granicu su u pravilu prelazili ako već ne u prtljažnicima automobila, onda u ormarićima ispod televizora,

na tom tlu istodobno su gradili crkve i pretrpavali zatvore, tu su šćovali i velićali lopove uz bok mućenicima.“

Groteskno-satirićni svijet, prikazan u ovoj i u mnogo drugih slika, predstavlja znatno poopćenje života današnjeg ukrajinskog društva. Smijeh, prepun gnjeva i ogorćenosti, poprima obilježje žalosne ironije i ojaćenog humora. Drugim rijećima, sve je to smijeh kroz goruće suze.

Mariju Matios kao satirićarku zanima ponajprije psihologija ukrajinske politićke elite, zbog ćega obavija velom tajne figure suvremenih politićara, na ironićan naćin izmjenjujući njihova imena i obilježavajući glavno usmjerenje njihove djelatnosti pomoću impresivnih detalja i lako prozrivih aluzija.

U romanu se tako pojavljuju „Leonid Krav-Ćuv, osnivać istoimene tvrtke za dostavu“, „kronićni slućaj intelektualnog Cicerona, krvnik, veliki intrigant, ex-Papa na kvadrat – Leonid Drugi Kudla“, „medijski reflektor i reflektor za odnose s javnoću i, ukoliko, zet – Pinja“, „vlasnica prepoznatljive kose i paralizirajućeg pogleda, majka izuma – udar iz oka u oko, roćena iz zimzeleni i Pinjine pjene –

djeva Inna Debi Krist Bogojavljenka“, „nada svih onih bez jezika, bez glave i bez mjere, trostruki šampion u kategoriji sjedenja na dvoetažnim policama, dvostruki profesor, žrtva stanislavske kvočke, idejni začetnik teorije ukrućenja dlakavih čizama u narančinom soku – Mitja Jakunovyč“, „nepopravljivi tijestorez i popljuvač, daljinski trkač pred rudo Pljihovšek“, „dvostruki dezinfektor profesora i rekordera, siročić i zagovornik roditelja – Tyğran Synjobilovil“, „slastičar i Čokoladni Zeko – Nesmotreni Petar Crnog Brka“ i mnogo mnogo drugih.

Sklonost mistifikaciji podržana je kompozicijom djela, koja nalikuju na kolaž. Na vlastiti tekst Marija Matios naslojava sadržaje književnih djela kao što su *Taras Buljba* Mykole Ćoĝolja, *Žanna d'Ark (Ivana Orleanska)* Ivana Košelivca i *Parfem* Patricka Süskinda, te tako postiže pojačanu osjećajnost i proširuje značenje svojega djela.

Romanom se nedvojbeno protežu mehanizmi burleskno-travestijske tradicije. Primjerice, Marija Matios suvremene političare preseljava u kontekst Zaporoške Siči²⁷ i, dok progovara o energetskom kompleksu države, o djelovanju Vijeća za nacionalnu sigurnost, o odnosima premijera i predsjednikovih suradnika, koristi poetiku nezaboravne poeme Ivana Kotljarevskog „Enejida“ („Eneida“).

Zahvaljujući kontrastu između teme i karaktera njezine interpretacije, spisateljica postiže komičan efekt. „Visoke“ teme iznesene su izrazito „niskim“ stilom. Novitet burleskne poetike u ovom se slučaju krije u činjenici da u tekstu nije uvijek jasno što se skriva iza autoričine igre: prodika ili izrugivanje. Igra je to na granici ozbiljnog i komičnog. Kod klasičnog teksta obično je jasno radi li se o ozbiljnom tekstu ili parodiji. Marija Matios često stvara „neprozirne“ likove, ostavljajući čitatelju mogućnost samostalne procjene stupnja njihove ozbiljnosti. Tekst romana *Mister i misis Ju-Ko v krajini ukriv* ne pruža uvijek konačan odgovor, autorica od čitatelja zahtijeva misaoni napor, potiče ga na suautorstvo. Njezine osobine najčešće ne izazivaju nikakve kontroverzije, no one se osobito javljaju onda kad burlesknu poetiku zamijene invective na razini Ševčenkove satire. Putem masovnih medija moguće je doznati kako se i iz kojih razloga spremalo odstupanje vlade Julije Tymošenko. Marija Matios, ne pribjegavajući ezopovskom jeziku, vrši metaforizaciju tog političkog događaja na sljedeći način: „Moćni Kozaci nisu izdržali slabljenje svoje financijske moći. I udariše u plač i jadikovke donedavni kozački divovi: Petar Crnog Brka, i Saško Ode-Frtalj, i Romko Kmetić, i Mykola Majmunko.

„I plakali su kao djeca, i ljutili se kao risovi.

27 Zaporoška Sič (ukr. Запорізька Січ) je povijesno ukrajinsko područje koje je postojalo između XVI. i XVIII. stoljeća. Središte je bilo smješteno u području oko današnjega rezervoara rijeke Dnjepar, koji se zove Kahovka. Regija se protezala u donjem dijelu rijeke Dnjepar.

I trojica su govorila istovremeno,
tako uplakano,

i tako žalosno, da su zajedno s njima nebeskim glasovima plakali Pavarotti, Domingo i Carreras, uz duet Iglesiasa mlađeg i starijeg te bas Fjodora Šaljapina:

– Spasi nas, Druže-Oče! Ne treba nam tako zla gazdarica i tako kontrolirajuća gospodarica. Okrutno gospodari tvoja gazdarica. Jako okrutno. Ne dopušta nam ni prošetati, ni svoje jaslice napuniti.

Zaustavi, Oče, tog ludog Buj-Tur-Činova. Jer promatraju nas oba. Gledaju svaki korak. Ne žele da se provuče ni miš kroz našu granicu, a mi smo na TIR-ove kamione već utovarili i kokoši i guske i prekomorske svinje.

A i dogovorili smo se držati takve cijene goriva za kola, da ujedno pokrijemo i troškove tvoje krunidbe.

Tvoja gazdarica želi Pinji uzeti kovačnice, bravarije. A mi smo se već i rukovali s njim...“.

Nazvavši jedan od dijelova romana „Luk”janiv’ski²⁸ snovi Djeve Orleanske“, Marija Matios jasno je dala do znanja da zamisao lika glavne junakinje nedvojbeno proizlazi iz književnog arhetipa Ivane Orleanske i iz uspomena nastalih u prijelomnim trenucima Narančaste revolucije. Volodymyr Bazylev’skyj u jednom je javnom nastupu rekao: „Povjerovali smo Juliji Tymošenko jer je i ona sama prošla kušnje, te smo prilikom svakog njezinog nastupa – svi smo to doživjeli – prema toj dirljivo krhkoj i istovremeno čeličnoj ženi osjetili nešto slično onome što su Francuzi osjećali prema Djevi Orleanskoj.“

Volodymyr Pančenko je, visoko ocijenivši knjigu Myhayla Slabošpyc’koga, naglasio njena ljekovita svojstva i preporučio je koristiti barem po jednu stranicu na dan, kao sredstvo protiv ravnodušnosti i gubitka svijesti. Tako i velika većina Ukrajinaca doživljava knjigu Marije Matios, kao goroku pilulu.

Roman *Mister i misis Ju-Ko v krajiny ukriv* svojom formom naginje modernističkom književnom iskustvu i karakterizira ga posebna spisateljska tehnika. Tu se događa sinteza realnog i irealnog, naturalističkog i surealnog, psihološkog i publicističkog. Žanrovskim podnaslovom djela – roman-simfonija – spisateljica je naglasila eksperimentalno kombiniranje žanrova, žanrovsku sintezu. Takva sinteza poprima konkretan oblik u obliku prikrivenih i neprikrivenih citata, reminiscencija, posudbi i adaptacija tema i fabula, motiva i slika, poigravanja s burlesknim

28 Luk”janiv’ski zatvor (ukr. Лук’янівська в’язниця ili Лук’янівське СІЗО) je istražni zatvor u kijevskoj četvrti Luk”janivka, poznat po izrazito lošim uvjetima, u kojem je Julija Tymošenko 2001. zadržana 42 dana, zbog sumnje na korupciju koja je kasnije odbačena.

stilom. Prijedlog za daljnje istraživanje poetike romana: roman Marije Matios u ogledalu kulture smijeha romana *Gargantua i Pantagruel* François Rabelaisa.

Prozu Marije Matios karakteriziraju poveznice s tekovinama domaćeg i stranog književnog procesa te višestrana intertekstualnost. Interkulturalni diskurs Marije Matios obuhvaća neobično širok prostor: od biblijskih knjiga – do interneta, od Rabelaisovih grotesknih vizija – do Ševčenkova Kobzara²⁹, od Vasylja Stefanyka do Mojseja Fišbejna, od Ivana Kotljarevskog do Patricka Süskinda.

S ukrajinskoga prevela Kristina Turin

Marija Matios

29 Kobzar (ukr. Кобзар) je zbirka ukrajinskih pjesama autora Tarasa Ševčenka, prvi put objavljena 1840. u Sankt Peterburgu, te kasnije u još dvije verzije, 1844. i 1860. Zbirka je postala simbol ukrajinskoga nacionalnog i književnog preporoda.

Igor Nabytovyč

Umjetnički svijet Marije Matios

STVARALAŠTVO MATIJE MATIOS POSEBAN je fenomen u ukrajinskoj književnosti XXI. stoljeća. Svaka kulturna epoha rađa se iz one prethodne, uništavajući i suprotstavljajući se njezinim stilističkim, ideološkim počelima i ujedno, u određenoj mjeri, nosi na sebi pečat brojnih osobina prethodne epohe. Stil i stav Marije Matios, za razliku od mnogih drugih stvaralaca koji čine suvremenu postmodernističku scenu ukrajinske proze, temelje se na činjenici da ona stvara vlastiti neoromantički pejzaž, u što uključuje ponekad i elemente impresionizma, ostajući pritom *homo religiosus* (*religijska osoba*) po uvjerenju. Značajna je za njezino stvaralaštvo napomena Charlesa Glicksberga u knjizi *Modern Literature and the Death of God*, koji naglašava činjenicu da pisac, u potrazi za suvremenim poetičkim načinima prikazivanja etičkih i moralnih problema, religiozne vjere u umjetničkom djelu, mora u umjetničkoj formi dati do znanja kako vjera njegovih junaka „odgovara životnom iskustvu“. Isto tako, religijski osjećaj autora „ne smije ometati njegov pokušaj prikazivanja poštene i necenzurirane verzije ljudskog Svijeta“¹. Poprimivši neke od karakterističnih postmodernističkih diskurzivnih elemenata, osobni stil Marije Matios zadržava se u sferi sakralnog poimanja i pogleda

---

1 Charles I. Glicksberg. *Modern literature and the Death of God*, The Hague: M. Nijhoff, 1966, str. 116.

na svijet, gdje se elementi kršćanstva neposredno isprepleću s mitološko-ritualnim narativnim strategijama.

Godine 1982. ugledala je svjetlo dana zbirka pjesama *Z travy i lystja (Od trave i lišća)* (1982). I ona je ušla u ukrajinsku književnost kao pjesnik-„visimdesjatnyk“². Njezino pjesničko stvaralaštvo nastavilo se u zbirkama *Na Mykolaja (Na blagdan sv. Nikole)*, 1985; *Vožni žyvyci (Vruća smola)*, 1986; *Sad neterpinnja (Vrt neizdrživosti)*, 1994; *Desjaty dekah moroznoji vody (Deset deka ledene vode)*, 1995. i, konačno, *Žinočyj arkan (Žensko laso)*, 2001. te *Žinočyj arkan u sadu neterpinnja (Žensko laso u vrtu neizdrživosti)*, 2007.

U određenj fazi stvaralaštva ona je shvatila da je nadrasla poeziju, da je svijet pjesama za nju pretijesan, budući da, kao što je primijetila, „čovjek s godinama stekne iskustvo, i to ne samo vlastito. Jer poezija je vlastito iskustvo, dok je proza nešto drugo, proza je promišljanje o iskustvima drugih“. Godine 1992. Marija Matios je debitirala kao prozaistica: u časopisu *Kyjiv* objavljena je novela *Jur”jana i Dovžopol*, koja otkriva njezina istraživanja u carstvu povijesno-psihološke proze. Kroz nekoliko je desetljeća njezina priča *Solodka Darusja (Slatka Darica)*³ postala, među ukrajinskim knjigama od ukrajinske neovisnosti do danas, ona s najjačim odjekom. To je djelo nagrađeno nacionalnom nagradom Ukrajine „Taras Ševčenko“⁴ 2005. godine. U pripremi je i umjetnički film po uzoru na to djelo.

Stvaralaštvo Matije Matios i dalje je u tijeku. Ona je u potrazi za novim idejama, likovima, načinima umjetničkog prikazivanja svijeta...

Danas su njezina djela prevedena, osim na hrvatski, i na engleski, njemački, bjeloruski, hebrejski, poljski, ruski, rumunjski, srpski, japanski jezik...

Prozu Marije Matios moguće je uvjetno podijeliti u dvije velike skupine. Jednu bismo mogli nazvati „ukrajinski epos“, ili pak „guculjs’ka“⁵ saga“. Riječ je o pričama *Po pravu storonu Tvojeji slavy (Nadesno od Tvoje slave)*, 1995; *Nacija (Narod)*, 2001; *Slatka Darica* (2003); *Majže nikoly ne navpaky (Gotovo nikada drugačije)*, 2005; *Moskalycja (Moskovljanka)*, 2008; *Armagedon uže vidbuvsja (Armagedon*

2 „Visimdesjatnyky“ (od ukr. visimdesjat – osamdeset) je naziv za generaciju ukrajinskih književnika koja se afirmirala kao fenomen u drugoj pol. 1980-ih godina. Neki od predstavnika su Jurij Andruhovyč, Oksana Zabuzko, Oleksandr Irvanec’ i Igor Rymaruk. (op. prev.).

3 Marija Matios. *Slatka Darica*. Drama u tri života. S ukrajinskog prevela Dijana Dill. Hrvatsko-ukrajinsko društvo i Udruga hrvatskih ukrajinista, *Ucrainiana Croatica*, knj. 8, Zagreb, 2011. (ovdje i dalje op. prev.).

4 Nacionalna nagrada Ukrajine „Taras Ševčenko“ je ukrajinska državna nagrada i najviše priznanje u Ukrajini za važan doprinos razvoju kulture i umjetnosti. Osnovana je 1961. godine.

5 Ćuculjs’ki – koji se odnosi na Ćucule. Ćuculy (ukrajinski: Гуцули) su etnokulturna skupina ukrajinskih gorštaka koji su već stoljećima naseljeni na Karpatskome gorju.

se već dogodio), 2011; *Čerevyky Božoji Materi (Čizme Majke Božje)*, 2013. U svim djelima ove uvjetne skupine (osim prvoga) neposredno se prepleću povijest i sudbina određenih ljudi, koji žive na rubnim područjima i granicama tuđih država i carstava, koji upadaju u žrvanj krvavih povijesnih okolnosti i tragičnih međuljudskih i međunacionalnih odnosa i suprotnosti. U tim djelima ljudska / ukrajinska duša ocrtana je u svoj potpunosti, u kojoj korijeni povijesti sežu onoliko duboko koliko seže živo ljudsko sjećanje nekoliko naraštaja, što žive zajedno na svojoj zemlji. Ta je zemlja vremensko-prostorna cjelina – cjelovitost, jedinstvo vremena i određenog prostora, ograničenog umjetničkim okvirom – koja uvijek iznova pronalazi, u svakom od ovih djela, izlaz iz zemaljskoga, svjetskog prostora u Onostrano. Pa iako nas dijeli gotovo četvrt stoljeća od nastanka tih djela, njihova cjelovitost, strukturna jedinstvenost temelji se na zajedničkoj povijesno-filozofskoj perspektivi, na dinamičnom naboju te perspektive – od vremena Austro-Ugarske Monarhije, kroz cijelo XX. stoljeće – sve do nastanka neovisne Ukrajine.

Istodobno, ova djela imaju još jednu značajnu paradigmu – općeljudsku. U njima se mogu osjetiti čvrsta konzervativna počela, karakteristična za svako društvo koje, iako na putu modernizacije, ne zaboravlja svoje narodne prouzroke, zagledano u vlastitu prošlost, koja je njegovo kulturno naslijeđe te dio općeljudskih povijesnih uspomena i kolektivne riznice, važne za razumijevanje 'zajedništva u različitosti'. Kao cjelinu, prvu skupinu djela spaja i poseban kreativni pristup umjetnice prikazivanju svijeta u svojim djelima, koji bismo mogli nazvati magijskim neoromantizmom.

U drugu veliku skupinu proze Marije Matios mogu se ubrojiti priče *Učora nema nide (Jučer ne postoji nigdje)*, 1996; *Smak prystrasti (Okus strasti)*, 1996; *Žyttja korotke, ščob skazaty „ni“ (Život je prekratak da bismo govorili „ne“)*, 2000; *Buljvarnyj roman (Bulevarski roman)*, 2003; *Ščodennyk stračenoji (Dnevnik pogubljenje)*, 2005; *Mama Marica* (2008). Ovdje su osnovni motivi erotski, ljubavni, motivi majčinske ljubavi i patnje ljudske duše u užarenom kontekstu odnosa između žene i muškarca. Prozaistica stvara sveobuhvatnu psihološku i estetsku sliku ženske strasti, koja bistrim potocima ljubavi razdire brane ljudskih ogovaranja i konvencionalnosti te katkada upada u bezizlaznost, a katkada pronalazi patološka rješenja kako prerezati životne čvorove. Tim je djelima svojstvena težnja kroz umjetnost razotkriti psihološke dubine uzroka privrženosti, ljubavi i mržnje, ljudskih patnji – koje ponekad i graniče s patologijom. Sve u svemu, tema ljubavi i tema smrti, *tanatos et eros*, protežu se čitavim stvaralaštvom Marije Matios. Jasno je da su ovi motivi svojstveni i pričama u kojima sudbina čovjeka ulazi u dijakroniju posljednjih stotinu godina, s obzirom da predstavljaju esencijalni dio raznovrsnosti ljudskog postojanja. Stilski govoreći, ova skupina djela temelji se na balansiranju

između ekspresivne i impresionističke percepcije svijeta kroz prizmu međuljudskih odnosa.

Cjelokupno stvaralaštvo Marije Matios prožeto je još jednom osobinom, tipičnom kod fabula: njezini junaci prisiljeni su na odabir. Odabir u labirintu između života i smrti, između ljubavi i mržnje, između oprosta, kršćanskog milosrđa i žeđi za osvetom. Iz tog razloga u njezinim pričama nema jednoznačnih ličnosti: svaka je od njih mnogostrana prema svojem životnom iskustvu, moralnim temeljima, mogli bismo reći, prema usmjerenju svog životnog puta u vlastitom vremensko-prostornom kontinuumu.

Pomalo odvojeno u spisateljičnoj paleti proze jesu *Furšet vid Mariji Matios (Domjenak kod Marije Matios)*, 2002. i politička satira *Mister i misis Ju-Ko v krajiny ukriv (Mr. i Mrs. Ju-Ko u zemlji ukr)*, 2006, iako su ta djela jedna od onih koja svjedoče autoričinu težnju da na umjetničkom planu usvoji različite književne žanrove, pa čak i one koje „visoka književnost“ tradicionalno ubraja u „niske“.

Osobni autoričini doživljaji nove ukrajinske povijesti (Revolucija dostojanstva⁶ na Majdanu protiv diktature predsjednika Janukovyča⁷, okupacija Krima od strane Rusije, ukrajinsko-ruski rat na istoku Ukrajine) postali su osnova spisateljičine dokumentarne knjige *Pryvatnyj ščodennyk. Majdan. Vijnja... (Privatni dnevnik. Majdan. Rat...)*, 2015.

Jezično-stilska osobitost proze Marije Matios je savršeno i prirodno vladanje riječima, sjedinjavanje cijeloga konglomerata jezičnih značajki suvremenog ukrajinskoga književnog jezika i svih mogućnosti ğuculjs'kog narječja.

Stvaralaštvo Marije Matios potraga je za čovjekom u čovjeku, očitovanje složenih odnosa između čovjeka i Apsoluta. To stvaralaštvo postaje svojevrsnim odgovorom na retoričko pitanje Charlesa Glicksberga o tome „može li pisac našeg doba provesti u život tragičnu književnost, a da ona ne bude podržana zdušno skrivanom transcendentnom nadom? Na kojim temeljima i s kojim opravdavajućim okolnostima on može i dalje stvarati u svemiru koji je neizrecivo apsurdan?“⁸ Mogli bismo ustvrditi da je umjetnička proza Marije Matios primjer procesa oprečnog općim postmodernističkim tendencijama, teškog i složenog – traženja Božjih

6 Euromajdan, u Ukrajini poznatiji kao Revolucija dostojanstva (ukr. Революція гідності), je masovni prosvjed protiv Vlade u Ukrajini, koji je započeo na ulicama Kijeva u studenome 2013. i djelomično završio širom Ukrajine potkraj veljače 2014. godine.

7 Viktor Janukovyč bio je četvrti predsjednik Ukrajine. Godine 2014. (22. veljače) Janukovyč je pred prosvjednicima Euromajdana pobjegao iz Ukrajine, nakon čega je u ukrajinskom parlamentu svrgnut s vlasti.

8 Charles I. Glicksberg, *Modern Literature and the Death of God...*, str. 7.

počela u ljudskoj duši, pomirenja s Bogom. Istodobno, njezina proza na briljantan način predstavlja fenomen osobite interakcije, međusobnog utjecaja i međuodnosa umjetničke riječi i postojeće stvarnosti, koja je neposredno povezana s materijalnim Univerzumom; njezina riječ, uranjajući u prostore realnog postojanja, širi granice poimanja ovoga svijeta, te umjetničkim sredstvima ne samo proglašava njegovu mnogostranost, nego i izlazi iz njegovih granica, proširujući njegove okvire.

Pripovijest *Majže nikoly ne navpaky* (s podnaslovom *Simejna saga v novelah – Obiteljska saga u novelama*) mogla bi se nazvati psihološkim kriminalističkim romanom s naznakama povijesnog djela: tragična povijest ğuculjs'ke obitelji Čev'juk prikazana je na platnu zbivanja Prvoga svjetskog rata i dvaju međuratnih desetljeća. Ipak, spisateljica si ne postavlja kao cilj stvaranje širokih povijesno-filozofskih generalizacija. Za nju najvažnijom postaje sudbina jednostavnih ljudi na tlu povijesti, dokaz toga kako ta povijest uništava ukorijenjene tradicije, nanosi duševne rane, pobija ljudsko dostojanstvo, a katkada i obrnuto – budi ga iz sna na lovorikama konvencionalnosti i moralnih tabua. Već i naziv prvog poglavlja-novele „Čotyry – jak ridni – braty“ („Četiri – kao rođena – brata“) skriva u sebi paradoksalnu tvrdnju (jer radi se uistinu o rođenoj braći), no ljubav i mržnja, želja za bogatstvom uništavaju praiskonski zakon krvne veze, te dovode čak i do Kainova grijeha jednog od braće – Andrija, i do lažne zakletve drugog – Oksentija. Tragična ljubav Dmytryka Čev'juka i supruge bogatog gazde Ivana Varvarčuka, Petrunje (iako se radi još gotovo o djeci) s moralne točke gledišta jest preljub. Međutim, sljedeća novela-poglavlje „Bud'te zdorovi, tatu“ („Zdravo, tata“) razotkriva kompleksnu lepezu ljudskih strasti i, naizgled, jednoznačnost grješne strasti ove skoro-pa-djece negira jednoznačnost tajni ljudskih odnosa.

Uzroci nesretne ljubavi Dmytryka i Petrunje, koja nosi sa sobom tragediju ubojstva, Kainova grijeha, sinovo prešućivanje očeve smrti, na određen način objedinjuje sudbine junaka priče. Te sudbine su izrađene poput izvezenih ukrajinskih rušnyka⁹: svaka ima svoj predložak, nešto im je zajedničko, ponavlja se, no iako naizgled nalikuju, zapravo su vrlo različite. Tekst priče postaje gotovo predloškom zamršenosti ljudskih sudbina, u kojemu svaka nit, voljno i nužno nosi u sebi kompleksne modele sve cjelovitosti.

U priči se neposredno isprepleću mit i povijest: realna svjetska zbivanja prodiru u zatvorene prostore ğuculjs'koga svijeta u karpatskim planinama. Sveopća tragedija, bezvremenost rata prođire u malo selo; globalno se sa svojom teškom

9 Rušnyk (ukr. рушник) je tradicionalna ukrajinska ukrasna tkanina. Ukrajinski simboli utkani u takvu tkaninu imaju poseban radni predložak. Svaka ukrajinska regija ima svoju specifičnu vrstu predloška.

i neumoljivom neizbježnošću sažima u lokalnome, uništavajući i razarajući ga iznutra, podižući osobne nevolje na očaj planetarnih razmjera.

Marija Matios iznosi umjetničku formulu ljudskog postojanja, koja oslikava, ocrtava vjekovječna pravila pojedinih egzistencija, dajući u krajnjoj liniji i naslov cijeloj priči: „Na svijetu je u igri uvijek jedno te isto: jedni ljudi ubijaju druge ljude, a neki pak treći ljudi u isto vrijeme – vole četvrte ljude. A peti mrze one koji vole. I nitko od svih njih ne može si pomoći. Ni s ljubavlju. Niti s mržnjom. I gotovo nikada nije drugačije.“

Jedna od najznačajnijih ideja u stvaralaštvu Marije Matios, koja se javlja u svim djelima njezine „ukrajinske epike“, jest ideja postojanja i održavanja naroda kroz stoljeća – sveobuhvatnog zajedništva „i mrtvih, i živih, i nerođenih“ (Taras Ševčenko¹⁰). Ta se ideja jasno pojavljuje već u zbirci novela *Nacija*, gdje se ideja osjećaja pripadnosti jednom narodu (ili pak očite odvojenosti od njega), otjelovljuje u primjerima raznovrsnih ljudskih sudbina, ljudskih osobnosti, političkih stavova i uvjerenja, vjeroispovijesti i pogleda na svijet.

Zbirka *Nacija* sastoji se od dva dijela – *Apokalipsys* (*Apokalipsa*) i *Odkrovennja* (*Otkrivenje*). Njihovi naslovi aludiraju na jedan te isti biblijski tekst sv. Ivana Evangelista, iako naslov prvoga dijela ima jasno izraženu eshatološku nijansu, dok je drugi dio semantički neutralan. Ovakav odabir naslova ima povod u činjenici da se u prvome dijelu radi o pravom apokaliptičnom razdoblju u povijesti Ukrajine, neposredno nakon Drugoga svjetskog rata – vrijeme je to junačke pometnje, rata s neumoljivim ruskim okupatorima, kada se „zlo činilo posvuda, neobuzdano zlo čovjeka protiv čovjeka“, iz kojega se rađala „žed za osvetom. Za nezasićljivom, crnom osvetom, krvavim ratom. Zbog časti imena. Zbog pravde ispisane Božjom rukom, a ne krvavom krpom¹¹ iz seoskog vijeća...“ (*Dvanadcat' službiv – Dvanaest misa*).

U noveli *Jur''jana i Dovğopol* sudbina Ukrajinke Jur''jane neposredno se isprepleće sa sudbinom Ukrajinca-’vzvoljitelja¹² Dovğopola. Kao djecu istog naroda, naposljetku ih sjedinjuje blizina smrti i žrtveni ritual u krvi. Drugi oblik ovog motiva razvijen je u noveli *Apokalipsys*, gdje kao simbol ritualnoga žrtvenog sjedinjenja krvlju u jednu narodnost stoji lik Anne-Hanne, nepokorne Ukrajinke i

10 Taras Ševčenko (1814–1861) je ukrajinski pjesnik, slikar i humanist. Njegovo književno naslijeđe smatra se temeljem novije ukrajinske književnosti.

11 Riječ je o crvenoj zastavi ruskih okupatora.

12 Budući da je Ukrajina do sredine XX. st. bila podijeljena između nekoliko carstava, u Crvenoj armiji, koja je okupirala ukrajinske teritorije Čalyčyne i Bukovyne (koji su prije toga ulazili u sastav Poljske i Rumunjske), bili su i Ukrajinci. Ukrajinci iz Čalyčyne i Bukovyne su ruskim okupatorima dali prezirni naziv ’vzvoljitelji’ (osloboditelji).

„gorljive Židovke“, koja se s oružjem u ruci bori protiv osvajača. U noveli *Vstavajte, mamko... Odkrovennja 1947 roku (Ustanite, mamice... Otkrivenje 1947. godine)* igra s ritualom smrti, koja je trebala spasiti cijelu obitelj od deportacije u Sibir od strane okupatora, pretvara se u stvarnu smrt. Ukrajinska je obitelj održala tobožnji pogreb majke, ne bi li ruskim okupatorima, koji su došli da bi ih odvezli u Sibir, onemogućili da to učine. Dok traje predstava, 'mrtva' u lijesu i uistinu umire...

Eshatološke, apokaliptične razmjere poprima priprema na smrt čovjeka koji je svjesno izabrao svoj križni put, koji umire za ideju, za nadolazeću slobodu rodnoga kraja i svog naroda. Još živući, ali na pragu neminovne smrti, dvoje zaljubljenih ukrajinskih partizana iz Ukrajins'ke Povstans'ke Armije¹³ u skloništu mole oprost jedan od drugoga i od svojega nerođenog djeteta, ponavljajući ritualnu rečenicu: „Neka ti Bog oprost i ja ti opraštam“ („Proščaj mene“ – „Oprosti mi“).

U noveli *Dvanaest' službiv. Odkrovennja 1951 roku (Dvanaest misa. Otkrivenje 1951. godine)* prikazano je kako u sakralni prostor ukrajinskog seljaka prodire đavolska sila – ruski okupatori, te kako započinje borba, „dvoje između onog tuđeg, neprirodnog, nemoralnog, što se nakon velikog rata želi tu ukorijeniti, i onoga što je sačuvalo svoj pravedni ustroj i običaje“. Personifikacija smrti je crvena zastava, kao hotimice natopljena krvavom bojom ljudskih rana, kojom se blagoslivljala svaka nova nepravda. Okupatori uništavaju ukrajinski tradicionalni prostor prebivanja: zatvaraju crkve, uništavaju raspela i kapelice. U noveli se tijela vojnika Ukrajins'ke Povstans'ke Armije, poginulih u borbama s okupatorima, poistovjećuju s križevima koje su uništili ruski komunisti: „A na ulici, uz zidove pošte, crne se tri lijesa nepoznatih mladića, koje su pripadnici MGB-a¹⁴ jučer dovezli zajedno s raspelom iz Tarnočke“. Ovu prikrivenu evanđeosku simboliku *triju tijela i križa* naslućuje udovica Frozyna, koja se križa „i pred kipom Majke Božje u kapelici, i pred uništenim rušnykima ispod križeva, i pred trojicom nikome poznatih, a možda zatajenih ğuculjs'kih sinova“. Kao obranu od ruske sile, koja razara ukrajinski svijet, Frozyna nalazi samo jednu mogućnost – dati služiti „dvanaest misa“ po nakani dvanaest udovica za smrt nove sotonske vlade.

Tragedija Ukrajinaca nije samo u tome što ih ruski osvajači strijeljaju, što odvoze u Sibir čak i ukrajinske svećenike, već i u tome što su „naše crkve zabarikadirane pločama i čavlina, a u onima koje su otvorene – na kojem jeziku tamo čitaju molitve?“, jer „i sam svećenik služi sadašnjem sotoni“, a u „bezbožničkoj

13 Ukrajins'ka Povstans'ka Armija (Ukrajinska ustanička armija) (UPA) je vojska oformljena 1942. godine, u cilju borbe protiv njemačkih okupatora. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata, Armija se u zapadnoj Ukrajini nastavila boriti za neovisnost Ukrajine, protiv ruskog okupatorskoga komunističkog režima.

14 Ruska progoniteljska obavještajna služba koja je ratovala protiv UPA.

kolhozi prisiljavaju nas uzimati sjekiru u ruke zamalo i na Uskrs. A Bog sve gleda“ (*Nacija*). Međutim, svećenik u noveli *Dvanadajat' službah*, riskirajući vlastiti život zajedno sa župljanima, kao u vrijeme progona prvih kršćana, traži svoje župljane da se pomole zajedno s dvanaest udovica „za novu istinu¹⁵ u novoj zemlji, za pravednu Božju milost, koju nam Gospodin daruje pri našim učestalim molitvama“.

Još jedan oblik višeznačnoga bolnog procesa stvaranja jedinstvenog ukrajinskog naroda pronalazimo u noveli *Prosyly tato-mama... Odkrovennja 1990 roku* (*Molili su tata-mama... Otkrivenje 1990. godine*). Glavna je junakinja novele još jedna nepokoriva Ukrajinka, koja prošavši kroz ogranj partizanskog rata, upoznavši ljubav i izdaju, čudom preživjevši, nakon mnogo godina susretne izdajnika i otkrije sinu tajnu o tome tko je njegov pravi otac...

Svojevrsna paralela spomenutim novelama zbirke *Nacija* jest ciklus pjesama Marije Matios, u kojem kao epigraf stoji stih litvanskoga pjesnika Kazysa Bradūna-sa, posvećen ratu nepokorive „Šumske braće“¹⁶ za oslobođenje Litve od ruskih okupatora: *Tužne sjene ubijenih svih / Ja držim kao crni stijeg...*

Životna otkrivenja na prijelomima bolnih rana ljudskih sudbina, koje zahtijevaju potragu za odgovorima na složena pitanja, koja pred čovjeka postavlja život („Anna-Marija“; „Poštovnyj indeks“ – „Poštanski broj“; „Pryznaj svoju dytynu“ – „Priznaj svoje dijete“), pronalaze završetak u pripovijetci *Ne plačte za mnoju nikoly...* (*Ne plačite za mnom nikada...*), gdje smrt postaje još jednim objektom stoičkoga filozofskog razmatranja stare Ćuculke – kao logičan završetak egzistencije svakog čovjeka pojedinačno.

Pripovijetka *Slatka Darica* je jedno od remek-djela ne samo u okviru stvaralaštva Marije Matios, već i cijele suvremene ukrajinske pisane književnosti. Ukrajinski pjesnik Dmytro Pavlyčko naziva to djelo „najzagonetnijim, najtužnijim i najiskrenijim ostvarenjem cjelokupne suvremene ukrajinske književnosti... To je uistinu bezdan, u koji je strašno ali neophodno pogledati“.

Djelo je podijeljeno na tri poglavlja, koja zajedno tvore „dramu u tri života“: „slatke“ Darice, koju svi smatraju ludom i nijemom, Ivana Cvyčka – vječitog luralice, koji najzad pronalazi u sebi čudnu ljubav spram Darice i iznenada je gubi, te Daričinih roditelja – Myhajla i Matronke. Sudbine svih njih smrskane su između mlinskih kamena povijesti, jer, kao što to kaže stari poštenu Židov, mlinar Gerško, „Danas su stigla takva vremena da kola idu – i čovjeka ne vide.

15 Radi se, dakako, ne o 'novoj istini' komunizma ruskih okupatora, već o nadolazećoj istini nove neovisne Ukrajine.

16 „Šumska braća“ naziv je za litvanske partizane koji su još godinama nakon 1945. pružali otpor sovjetskim okupatorskim snagama na tom području.

Prođu – i shvatiš da već niti tebe nema, ni tvoje savjesti, niti časti. Čovjek je isti, a kola su svaki put druga¹⁷. Struktura djela sastavljena je poput one u antičkoj drami, s elementima kriminalističkog romana: u poglavlju „Drama svakodnevna“¹⁸ sudbina Darice, koja se boji *konfeta*¹⁹ jer „nju od *slatkoga* boli glava i povraća joj se“²⁰, postupno se isprepleće sa sudbinom nesretnog, ali darovitog Cvyčka. Kao u antičkom teatru, Sudbina nemilosrdno plete mrežu njihove sreće. Ishodište tajne „Božjeg stvorenja“ Darice, njezine nijemosti, izlazi na vidjelo u poglavlju „Drama najglavnija“²¹. U tom poglavlju životna drama Darice i njenih roditelja poprima oblik antičke tragedije, u kojoj se prepleću ljubav i mržnja, podlost i najviše težnje u „graničnim situacijama“ ljudskog postojanja. Ruski časnik-okupator daje maloj djevojčici slatkiše, te uspijeva doznati tajne odraslih. Nemilosrdnost, prijetvornost i podlost osvajača uništava uzvišenu i uzoritu ljubav Daričinih roditelja – Myhajla i Matronke, osakaćuje njihovo dijete kraj tijela majke-samoubojice.

Dmytro Pavlyčko ističe jedan od najvažnijih moralnih problema pred kojim se nalaze junaci ovog djela: „...Ako je prvi zakon očuvanja poštenja govor istine, tada je prvi zakon očuvanja života i samoga govora – laž... 'Slatka Darica' ne postavlja samo problem odnosa poštenja kao prirodene nevinosti i života kao prisile na laž, problem koji ne može imati jednoznačno rješenje. Jer ljudi koji se svim snagama drže za život, spremni slagati ne bi li ga sačuvali – to nisu uvijek zadnji zločinci. Oni uče svoje dijete govoriti istinu, svjesni činjenice da na taj način dozivaju vlastitu pogibelj. Rađa se nevidljiva poveznica između istine i laži, koju i nije tako jednostavno razumjeti, a još manje ostaviti postrani. Rađaju se muke savjesti na obje strane ljudskog djelovanja.

Darica ne stoji kao bespomoćna žrtva, nego kao ponosita patnica, opsjednuta istinoljubljem i istodobno osjećajem krivnje za svoj grijeh iz djetinjstva. Patnja je to za grijeh koji nije zločin, već automatska reakcija poštenog duha“. Grijeh maloljetne Darice rođen je iz djetetova neshvaćanja prirode zla, čije je utjelovljenje neprijateljski režim što je došao u njezin kraj.

Koncept grijeha zauzima jedno od najvažnijih mjesta u svjetonazornom strukturiranju života junaka proze Marije Matios. Prijetnja smrću, što je visjela nad glavom Daričinu ocu Myhajlu i njegovoj obitelji, primorava ga na krađu i on očekuje kaznu: „Ja sam postao zločinac – i Bog me ne kažnjava. Zašto?“²². Samo-

17 Marija Matios. Op. cit, str. 86.

18 Ibid, str. 15.

19 Slatkiša – ruska riječ.

20 Marija Matios. Op. cit, str. 19.

21 Ibid, str. 65.

22 Ibid, str. 124.

ubojstvo njegove žene je gotovo direktan odgovor na to pitanje. Božja providnost je u sakralnom diskursu proze Marije Matios od konstruktivnog značaja – kako u sudbini pojedinog čovjeka tako i u životu naroda općenito: „Čovjek u svojoj glavi razmišlja, a Bog, koji put smiješći se, a koji put plačući, čovjekovu sudbinu na svoj način podešava. I samo gleda kako čovjek Božjim darom raspolaže.“ Tuđa imovina tradicionalno ukrajinskom seljaku predstavlja tabu, koji ima sva obilježja sakralnog, a nepravedno otuđivanje istog slično je pokušaju oskrvrnjenja svetinje. Ugledavši na jednoj od seljanki tuđu odjeću – odjeću ljudi koje su ruski komunisti bili odvezli u Sibir, Matronka konstatira razinu degradacije ljudske savjesti i izražava imperativ *homo religiosus*-a: „Ona se križala i govorila Očenaš, ona je pokrivala Majku Božju, a nisu joj gorjeli ni lice ni savjest, i prste joj nije ukočilo!.. Što se s tim ljudima dogodilo da su tako loši ne prema tuđima – već prema svojim?! Kako ti ljudi misle živjeti dalje i ne bojati se da će grijesi prijeći na njihovu djecu?! ...Kako na takvo što gleda Bog i zašto ne kažnjava loše ljude tako da sve bude vidljivo svima?!“²³

Važno pitanje za čovjeka XX–XXI. stoljeća je problem sudjelovanja / nesudjelovanja Boga u ljudskom životu u suvremenome sekulariziranom svijetu. Matronka postavlja pitanje koje postaje jednim od najglobalnijih, najuzasnijih, ali najvitalnijih filozofskih problema XX. st.: „Gdje je taj vaš Bog kada se on okrenuo od nas kao od zadnjih grešnika? Zašto se ne okreće od onoga koji radi drugome zlo, a samom mu je dobro? Što sam ja Bogu skrivila da je on poslao danas meni mog mučitelja?.. Onda, gdje je Bog, je li oslijepio... taj koji je kriv došao me je danas dokrajčiti. I Bog ga nije zaustavio.“²⁴ Ovi motivi, prisutni kod Marije Matios, preklapaju se s idejom suvremenoga hebrejskog filozofa Hansa Jonasa (čiju su majku njemački nacisti mučili do smrti u Auschwitzu), koji u poznatom govoru u Tübingenu tvrdi: „Bog koji je, usprkos svojoj svemoći, šutio na trpljenja u Auschwitzu, ili nije najveće dobro, ili je u potpunosti neshvatljiv ljudskom umu.“²⁵ Marija Matios preko riječi svojih junaka, kao podudarno s Hansom Jonasom, osuđuje šutnju Boga u vrijeme kada su ruski komunisti neumoljivo i bespoštedno uništavali Ukrajinke.

Klasik ukrajinske književnosti Pavlo Zagrebeljnyj²⁶ napisao je da je u „Slatkoj Darici“ Marija Matios „na vlastitu odgovornost ostvarila putovanje u našu krvavu prošlost, u naše paklove. I ne samo kako bismo u te paklove pogledali, nego ih i pobijedili, preselivši se tamo, i našavši se tamo u to vrijeme, nužno za ostvarenje takve pobjede. [...] Nakon čitanja 'Darice' čovjek poželio: ili ubiti nekoga, ili se sam

23 Ibid, str. 107.

24 Ibid, str. 119-120.

25 Hans Jonas. *Der Gottesbegriff nach Auschwitz. Eine jüdische Stimme*, Frankfurt am Main 1987.

26 Pavlo Zagrebeljnyj (1924–2009) – ukrajinski književnik i scenarist, rodnom iz Poltave.

objesiti, ili...“. Umjetnički tekst, radi li se o remek-djelu, o mučeničkoj boli i kriku iz duše umjetnika, o tekstu koji dira u dušu drugog čovjeka, koji tjera čitatelja na sudjelovanje u osjećajima radosti ili boli junaka djela, kao sebi bliskih ljudi, kao vlastitog roda – tada taj tekst u sebi nosi izvanrednu snagu, poziva nas da nešto učinimo. Kao što je to jednom napisao pjesnik Igor Rymaruk²⁷, nad *Slatkom Daricom* „ne proplače jedan čovjek, nego mnogi“. Prošlost ne nestaje, ona stvara budućnost u koju mrtvi pozivaju žive...

Jedan od značajnijih motiva u priči *Moskalycja* jest ljudska osamljenost, uvjetovana okolnostima u kojima je rođena njezina junakinja, tragedijom gubitka majke te povijesnim okolnostima. Izvanbračno dijete, rođeno kao posljedica silovanja majke Ukrajinke od ruskog vojnika (radnja počinje 1914. godine) ne može niti u drugome naći, niti samo drugome pružiti ljudsku toplinu i sreću.

Pojam koji Ćuculi imaju o prelasku na onaj svijet i slika Bijele Gospe-smrti u priči *Moskalycja* razvijaju eshatološke vizije umjetničkog svijeta Marije Matios, predstavljene u pripovijesti *Po pravu storonu Tvojeji slavy*. To je djelo, u suvremenoj ukrajinskoj književnosti, možda jedan od prvih pokušaja pogleda u Onostrano „očima duše“ netom umrlog čovjeka, koja prilikom rastanka od obitelji i bližnjih ukratko sažima svoje zemaljsko postojanje te odlazi u svete prostore. *Po pravu storonu Tvojeji slavy* je svojevrsna suvremena primjena žanrovskih ostvarenja antike i srednjega vijeka – žanra *vizija* (*visiones*), koje su nastale, razvile se i dosegnule zlatno doba u pismenim djelima tog razdoblja, a potom pale u zaborav.

Svojom prozom Marija Matios stvara umjetnički prikaz ukrajinske tradicije, zadržavajući pogled na osjećajima i iskustvima ukrajinske obitelji – od kraja XIX. st. do početka XXI. stoljeća. Njezino stvaralaštvo vraća u ukrajinsku kulturu važne odlike tradicionalne duhovne književnosti, razvija složenu problematiku postojanja naroda i njegovih individua, vraća iz zaborava izgubljene temelje ukrajinske originalnosti i predstavlja ih kao značajnu komponentu općeljudskih vrijednosti.

Stari germanski i skandinavski narodi vjerovali su da je jedan od njihovih bogova, Odin-Botan, zaštitnik pjesnika i ratnika poginulih u boju. Oni umjetnici, kojima Odin udijeli medeni napitak, *odrvörir*, u koji su usipana mistična znakovlja – rune, moći će u svojim djelima razotkriti tajne ljudskog postojanja, prošlosti i budućnosti, prelaziti tanke granice stvarnosti. Pravi umjetnik, ukorijenjen u životu vlastitog naroda i otvoren prema prostorima općeljudske kulture, stvara umjetničku priču

27 Igor Rymaruk (1958–2008) – ukrajinski pjesnik visimdesjetnyk, dobitnik nacionalne nagrade Ukrajine „Taras Ševčenko“ 2002. godine.

o prošlosti i sadašnjosti svog etnosa, te isto tako predviđa njegovu budućnost – na temelju povijesti drugih naroda. Marija Matios je umjetnica koja je okusila *odrörir*.

Gabriel García Márquez je prigodom uručjenja Nobelove nagrade u govoru izjavio da je književnost „nepobitan dokaz da čovjek postoji“. Šireći tu ideju možemo ustvrditi da je stvaralaštvo Marije Matios nepobitan dokaz da Ukrajinac postoji, dokaz neporažene ukrajinske duše...

S ukrajinskoga prevela Kristina Turin

Marija Matios

Євген Пащенко

Буковина в Хорватії

КНИГА *БУКОВИНА* ХОРВАТСЬКОЮ МОВОЮ є наступним, п'ятнадцятим, виданням бібліотеки *Ucrainiana Croatica*, що у 2008 році засновано при Кафедрі української мови і літератури Філософського факультету Загребського університету, публікується за сприяння зареєстрованого при кафедрі товариства Хорватсько-українське співробітництво. Бібліотеку задумано з метою створити українську інформативну базу в Хорватії, в якій виявляють значний інтерес до України, спорідненої історичними, культурними, типологічними та іншими аналогіями. Тематичні напрями публікацій спрямовано на висвітлення взаємин, показ визначних явищ в історії та сучасності України, порівняльних досліджень, ознайомлення з літературою, культурою, іншими сферами життя. Одним з напрямків є підрозділ *шлях Україною* – ознайомлення з регіонами за уявленим маршрутом з західних кордонів і надалі. В основі цих видань – наукові праці українських вчених а також дослідників інших країн. Упорядкування матеріалами здійснюється у процесі співробітництва загребської україністики партнерами – вузами, науковими установами, налагодженням контактів у пошуках матеріалу. Тексти перекладають студенти дипломного (5-го) курсу культурологічно-перекладацького напрямку україністики. Щороку понад 20 студентів поступають на перший курс української мови і літератури як один з обов'язкового двох предметного навчання на Філософському факультеті, на якому діє 24 відділення; українсь-

тика – у складі відділення східнослов'янських мов і літератур. Студенти українистики – традиційно хорвати за походженням, зрідка – вихідці з діаспори. Програма навчання дає широкі знання хорватській молоді, яка традиційно виявляє значний інтерес до України, охоче залучається до перекладацької роботи, яка здійснюється на п'ятому курсі навчання.

Шлях по Україні реалізується виданням тематичних збірників, заснованих на перекладених наукових працях. Назва збірників хорватською мовою вказує на простір ознайомлення, а зміст орієнтує на можливі хорватські аналогії. Так, перший збірник *Zakarpats'ka Ukrajina* (2013) з підзаголовком *історія – традиція – ідентичність* представляє проблеми, що мають інтерес для хорватської аудиторії, зокрема, як простір, з якого здійснювалися міграції населення з України до югослов'янських теренів, що нині відоме як Rusini. Одна з аналогій, що може мати інтерес для хорватської аудиторії – політичне русинство, окремі прояви якого аналогічні проблемам, пов'язаним з хорватською меншиною у Воєводині (Bunjevci, Šokci). Наступна книга *Ukrajinski Karpati* (2014) знайомить з працями дослідників львівського академічного Інституту народознавства, з яким Філософський факультет Загребського університету має угоду про співробітництво, з перспективою дослідження етногенетичних процесів у порівнянні з українською традиційною культурою, археологічним, мовознавчим та іншим матеріалом.

Великий інтерес у Хорватії існує до проблеми перебування і поховань хорватських військових на Східному фронті в роки Великої війни, що актуалізовано в роки відзначення сторіччя війни. Уявлення про цей напрям у хорватському суспільстві узагальнено назвою *Galicija*, як названо драму провідного письменника ХХ століття Мирослава Крлежи, що був на тому фронті. З огляду на те, що назва поступово забувалася, пов'язувалася з аналогією в іспанській топонімії або ж вважалася польською територією, наступну книгу названо *Ukrajinska Galicija* (2014), що представляє історію, культуру в головному Львова та області. На основі співробітництва з Прикарпатським університетом ім. В. Стефаника підготовлено збірник перекладів, назва якого наголошує на належності до Галичини і регіональну особливість – *Prikarpatska Galicija* (2017) оскільки назва Прикарпаття у хорватській вимові вимагала б фонетичних змін.

Збірник *Bukovina* ознайомлює з назвою і простором, які у хорватському середовищі можуть викликати зацікавленість низкою аспектів, відповідно до яких упорядковано книгу. Проте не всі опубліковані матеріали дають відповідь на можливі запитання, одне з яких традиційно пов'язане з проблемою етногенезу. Одним з напрямів у пошуках витоків, міграційних шляхів хорватів

є гіпотетичний український напрям, зокрема Карпати, Прикарпаття, де іноді вбачають можливу локацію перебування літописних білих хорватів.¹ У перспективі доцільно опублікувати збірник матеріалів, які б представляли стан української наукової думки, аргументованість ідентифікації давньослов'янських племен з хорватським етногенезом. Безумовний інтерес мали б і мовознавчі дослідження у порівнянні української і хорватської мов, на що чи не перший свого часу звернув увагу професор Чернівецького університету С. Смаль-Стоцький.

Чимале значення для історії хорватської літератури становить показ Хотинської битви, що надихнула поета хорватського бароко Івана Гундулича (1589 – 1638) на створення епічної поеми *Осман*. Поет з Дубровника оспівав перемогу слов'ян, серед них і українського козацтва, над османами. Його поема, єдиний епічний твір бароко у слов'ян, створена і під враженням творчості Торквато Тасо, становить величне полотно з показом героїчної баталії, подібно до монументальних картинн барокових художників. Гундулич у душі барокової стилістики змальовує українське козацтво на чолі з гетьманом Сагайдачним як величних лицарів. Подібне зображення українських воїнів продиктовано не лише вимогами поетичних норм бароко, а й традиційними симпатіям хорватів до слов'янства на сході, представленого українськими витязями. Портретування дубровницьким поетом козацтва становить контраст до показу їх в російській імперській імагології, одну з ілюстрацій якої становить відоме змалювання І. Рєпіним запорожців, представлених у відомій картині не без карикатурного елемента, згідно традицій великодержавної ідеології у сприйнятті України.

Буковина становить інтерес і як простір проходження Східного фронту, де хорватські військові перебували з початку і до кінця війни. Серед епізодів війни згадаємо, що у битвах біля села Вікно потрапив у російський полон один з хорватських військових Йосип Броз, з часом відомий як Тито. На теренах Буковини поховано чимало хорватських військових, зокрема перший великий цвинтар виник 1916 року в селі Добринівці, де зберігся пам'ятник, відновлений 2017 року. Реконструкція поховань, слідів забутої війни може стати орієнтирами у маршрутах поїздок хорватів до Буковини, у пошуках слідів рідних, що залишилися там. Хорватські військові ставилися до українців-русинів зичливо, чим відрізнялися від інших контингентів австро-у-

1 З історії питання: Євген Пащенко. „Проблеми і завдання порівняльного вивчення етногенезу хорватів в українському контексті“. *Народознавчі зошити*. Серія філологічна. № 3 (117), 2014, стор. 545-560.

горського чи російського військ. Хорватські офіцери створили цілу колекцію фотографій села, селян, одягнення, життя буковинців, що становить важливе джерело у вивченні побуту того періоду.²

Розділ про історію Чернівців, міжетнічних відносин також становить паралель щодо певних історичних періодів Хорватії. У розділі *З літератури* представлено письменників, які мали різні дотики з хорватським простором. Твори Осипа Федьковича перекладалися у другій половині ХІХ століття як певна аналогія окремим хорватським письменникам. Творчість Ольги Кобилянської, інших представників літератури початку ХХ століття розглядається як вираз української сецесії, тобто модерну, не модернізму, як прийнято узагальнювати в сучасній українській термінології, і становить інтерес у плані порівняння з письменниками хорватського модерну (moderna). Творчість Марії Матіос, представлена в Хорватії перекладом твору *Солодка Даруся* у бібліотеці Усгаіпіана Сгоатіса, знову ж – вихованцями хорватської україністики, спрямовує на ширше ознайомлення з надбаннями сучасної української літератури.

Як і попередні видання з циклу *Шлях по Україні*, книга не претендує на енциклопедичність і не може дати всебічний показ, а має мету створити певний профіль краю, назви, історії, спонукаючи на подальше вивчення. У виборі матеріалів використано відоме видання *Буковина. Її минуле і сучасне* (1956 р.) з фонду кафедральної бібліотеки (дарунок представника української діаспори Миколи Хлюзя); також матеріали, придбані з бібліотеки Чернівців. Книга створювалася за підтримки колег, що відгукувалися на пропозиції у налагодженні контактів, яким висловлюємо вдячність. У ході перекладу ойконімії витримувався принцип транслітерації з метою внесення автентичних українських назв у хорватський лексичний фонд, а в разі вже затверджених форм, вживаються паралельні як *Bukovina/Bukovina*.

Книгу опубліковано за підтримки громадських організацій Хорватсько-українське товариство, Хорватсько-українське співробітництво, за фінансування Міністерством закордонних справ Республіки Хорватія.

2 Оpubліковано в книзі Jevgenij Paščenko. *Hrvatski grobovi 1914–1918. Karpati, Galicija, Bukovina*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2016.

Prevedeni radovi

А. Жуковський, З. Лукіянович. Назва Буковина. / Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. Буковина. Її минуле і сучасне. Париж–Філядельфія–Дітройт: Видавництво „Зелена Буковина“, 1956, с. 15-19.

Сергій Пивоваров. Археологічні дані про минуле Чернівців та його околиць. Чернівці: історія і сучасність. Чернівці: Видавництво „Зелена Буковина“, 2009, с. 9-10, 12-14, 16.

Георгій Кожолянко. Етнографія Буковини. Том 1. Населення Буковини. Хто ми? Чий діти? Яких батьків? Чернівецький державний університет ім. Юрія Федьковича. Буковинське етнографічне товариство. Чернівці: Золоті литаври, 1999, с. 41-57.

А. Жуковський. Буковина у складі Української Держави. / Буковина. Її минуле і сучасне, с. 113-140.

О. Старчук. Буковинські говірки. / Буковина. Її минуле і сучасне, с. 20-31.

Л. Бурачинська. Народний побут. / Буковина. Її минуле і сучасне, с. 44-62.

Юсов, С. Л., Вортман, Д. Я. Хотин. / Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2013, с. 418-419.

Липа, К. А. Хотинська фортеця. / Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2013, с. 422-423.

Комарницький, Сергій. З історії Хотинської війни. / Хотину – 1000 років. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000-літтю Хотина. Хотин, 2000, с. 45-58.

Якимович, Богдан. Хотинська битва 1621 р. – один з ключових етапів історії Європи XVII ст. // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 34. Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2012, с. 242-249. Internet: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=99297.

Лазарович, Микола. Історія України: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. Internet: http://pidruchniki.com/16850303/istoriya/petro_sagaydachniy.

Федорук, Андрій. Елементи „лінійної тактики“ у бойових прийомах українського козацького війська в Хотинській битві 1621 р. / Хотину – 1000 років. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000-літтю Хотина. Хотин, 2000, с. 59-61.

Олександр Добржанський. Чернівці – визначний центр українського національного руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Чернівці: історія і сучасність. Чернівці: Видавництво „Зелена Буковина“, 2009, с. 155-162.

Ігор Піддубний. Місто у міжвоєнний період. Чернівці: історія і сучасність. Чернівці: Видавництво „Зелена Буковина“, 2009, с. 163-165, 168-173, 182-186, 193-195, 198-203, 205-218, 222.

Іван Монолатій. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Івано-Франківськ, 2010. (fragmente).

Д. Яремчук. Причинки до історії української літератури на Буковині. / Буковина, її минуле і сучасне, с. 524-533.

Лідія Ковалець. Юрій Федькович як титульна постать української літератури (tekst je primljen od autorice).

Nataliya Celing Tomkiv. Toponimi zavičaja u povijesnoj prozi Katrje Ćrynevuyčeve (tekst je primljen od autorice).

Дмитро Яремчук. Ольга Кобилянська. / Буковина, її минуле і сучасне, с. 540-556.

Світлана Кирилюк. Ольга Кобилянська: аспекти творчості (tekst je primljen od autorice).

Тетяна Качак. Творчість Ольги Кобилянської і Марії Матіос у контексті української жіночої літературної традиції. Науковий вісник Чернівецького

університету. Випуск 545-546. Слов'янська філологія. Чернівці, 2011, с. 155-159.

Ірина Насмінчук. Проза Марії Матіос як інтертекст. Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 394-398. Слов'янська філологія. Збірник наукових праць. Чернівці, 2008, с. 379-385.

Igor Nabitovich. Мистецький світ Марії Матіос (tekst je primljen od autora).

Автори

Arkadij Žukovs'kuj / Аркадій Жуковський (1922–2014) – povjesničar, kulturolog, društveni i politički djelatnik i član Nacionalne akademije znanosti Ukrajine. Bio je na čelu Znanstvenog društva Taras Ševčenko u Europi i urednik *Encyklopedije ukrajinoznauštva* u Parizu.

Sergij Puvovarov / Сергій Пивоваров – povjesničar, arheolog, predstojnik Katedre za etnologiju i povijest antike Černivec'koga nacionalnog sveučilišta te ravnatelj Bukovinskoga centra arheoloških istraživanja.

Georgij Kožoljanko / Георгій Кожолянко – etnograf, povjesničar i profesor Černivec'koga nacionalnog sveučilišta na katedrama za etnologiju te antičku i srednjovjekovnu povijest.

Orest Starčuk / Орест Старчук (1915–1971) – jezikoslovac. Od 1948. bio je u Kanadi profesor slavenskih jezika na Sveučilištu u Alberti. Osnovao je Kanadsko udruženje slavista.

Lidija Buračyns'ka/ Лідія Бурачинська (1902–1999) – novinarka, etnolog i društvena djelatnica. Predstavljala je ukrajinsku narodnu kulturu u SAD-u.

Svjatoslav Jusov / Святослав Юсов – povjesničar i viši znanstveni suradnik Instituta za povijest Ukrajine Nacionalne akademije znanosti Ukrajine.

Dmytro Vortman / Дмитро Вортман – kartograf, znanstveni urednik *Encyklopedije povijesti Ukrajine* (EIU) te autor publikacija o problemima kartografije, povijesne geografije i toponimije.

Kateryna Lyra / Катерина Липа – povjesničarka umjetnosti, novinarka i voditeljica projekta Ukrajinska militantna povijest.

Serĝij Komarnyc'kuj / Сергій Комарницький – povjesničar; bio je znanstveni suradnik u Institutu za povijest Nacionalne akademije znanosti Ukrajine.

Boĝdan Jakymovyc' / Богдан Якимович – povjesničar, profesor na Ljvivs'kome nacionalnom sveučilištu Ivan Franko i ravnatelj znanstvene knjižnice Ljvivs'koga sveučilišta.

Mykola Lazarovyc' / Микола Лазарович – povjesničar i profesor na Ternopiljskome nacionalnom ekonomskom sveučilištu.

Andrij Fedoruk / Андрій Федорук – povjesničar, docent na Černivec'kome nacionalnom sveučilištu te istraživač povijesti Ukrajine srednjega vijeka i ukrajinskoga kozaštva.

Oleksandr Dobrżans'kuj / Олександр Добржанський – povjesničar, profesor i dekan fakulteta za povijest Černivec'koga nacionalnog sveučilišta. Dobitnik odlikovanja Myhajlo Gruševs'kuj Nacionalne akademije znanosti Ukrajine.

Iĝor Piddubnyj / Ігор Піддубний – povjesničar i docent na Katedri za povijest novoga doba fakulteta za povijest, politologiju i međunarodne odnose Černivec'koga nacionalnog sveučilišta Jurij Fed'kovyc'.

Ivan Monolatij / Іван Монолатій – povjesničar, politolog i profesor na Katedri politologije Instituta za povijest, politologiju i međunarodne odnose Prikarpatškoga nacionalnog sveučilišta Vasylj Stefanyk. Član Akademije znanosti visokog školstva Ukrajine.

Dmytro Jaremčuk / Дмитро Яремчук (1914–2010) – filolog. Od 1949. živio u Kanadi, gdje je radio u Nacionalnoj biblioteci Kanade u Ottawi.

Lidija Kovalec' / Лідія Ковалець – povjesničarka književnosti i docentica na Katedri ukrajinske književnosti Černivec'koga nacionalnog sveučilišta.

Nataliya Celing Tomkiv / Наталія Целінг Томків – mr. sc. humanističkih znanosti, profesorica ukrajinskog jezika i književnosti.

Svitlana Kyryljuk / Світлана Кирилюк – povjesničarka književnosti i docentica na Katedri ukrajinske književnosti Černivec’koga nacionalnog sveučilišta.

Tetyana Kačak / Тетяна Качак – povjesničarka književnosti i docentica na Katedri ukrajinske književnosti Priкарпатскогa nacionalnog sveučilišta Vasylj Stefanyk.

Iryna Nasminčuk / Ірина Насмінчук – povjesničarka književnosti i docentica na Katedri za novinarstvo Kam’janec’ Podiljs’koga nacionalnog sveučilišta Ivana Oğijenka.

Igor Nabytovyč / Ігор Набытович – književni kritičar i profesor na Katedri za ukrajinski jezik i teoriju književnosti Filološkoga fakulteta Državnoga pedagoškog sveučilišta Ivan Franko u Drogobyču.

Recenzenti

Željka Čelić – docentica na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za ruski jezik i pročelnica Odsjeka za istočnoslavenske jezike i književnosti.

Cvijeta Pavlović – redovita profesorica na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i predstojnica Katedre za poredbenu povijest hrvatske književnosti.

Martin Previšić – docent na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest.

Prevoditelji

Studenti kolegija *Teorija i praksa prevođenja*, prevoditeljsko-kulturološki smjer sveučilišnoga diplomskog studija ukrajinskog jezika i književnosti: **Kristina Barać, Katarina Črnko, Gordan Grgić, Ana Ivančić, Bruno Robert Kirinić, Martina Markelić, Kristina Turin i Aleksandra Vračević.**

Sažetak

Ukrajinska povijesna pokrajina Bukovina predstavljena je u ciklusu *Put kroz Ukrajinu* knjižnice *Ucrainiana Croatica* (knj. 15). Knjiga donosi radove ukrajinskih autora u prijevodima studenata ukrajinistike na Katedri za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Prikazan je povijesni aspekt, središnji grad Černivci te druge osobitosti dijalekata i pučke tradicije. Posebna je pozornost posvećena prikazu Hotynske bitke 1621. godine, koja je poslužila kao poticaj za nastanak epa *Osman* Ivana Gundulića. Prikazana je polietnička struktura s dominirajućim ukrajinskim stanovništvom. Bukovina je posebno zanimljiva i kao prostor na kojem su ratovala hrvatske postrojbe u godinama Prvoga svjetskog rata. Književnost predstavljaju pisci, poznati u prijevodima na hrvatski ili tipološki srodni hrvatskoj književnosti različitih razdoblja.

Summary

The Ukrainian historical region of Bukovina is presented in the *journey across Ukraine* cycle of the *Ucrainiana Croatica* series, book 15. The book brings papers by Ukrainian authors translated by students of the Department of Ukrainian Language and Literature of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb. It presents the historical aspect, the central town of Chernivtsi and others, characteristics of the dialect, folk tradition. Special attention is paid to the presentation of the Battle of Khotyn in 1621, which inspired the epic poem *Osman* by Ivan Gundulić. The polyethnic structure with the dominant Ukrainian population is presented. Bukovina is especially interesting also as an area where Croatian troops fought during the First World War. Literature is presented through writers, familiar in translations into Croatian or typologically related to Croatian literature of various periods.

**Katedra za ukrajinski jezik i književnost
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Knjižnica *Ucrainiana Croatica***

1. *Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini. 1932–1933. Голодомор / Gladomor*. Uredio: dr. Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2008.
2. o. Ivan Barščevski, Olja Barščevski, Željko Peh. *Jubilej 100. godišnjice osnivanja grkokatoličkih župa Sibinj, Gornji Andrijevci, Slavonski Brod. 1908–2008*. Sibinj–Slavonski Brod, 2009.
3. Jevgenij Paščenko. *Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe*. Split, 2010.
4. Jevgenij Paščenko. *Slavist i imperiji. Vatroslav Jagić između Galicije, Malorusije i Ukrajine*. Zagreb, 2010.
5. Jevgenij Paščenko. *Od Kijeva do Poljica. Tragom prastarih migracija*. Zagreb, 2010.
6. *Hrvatska ševčenkiana*. Priredio Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2011.
7. Bogdan Igor Antonyč. *Most iznad vremena*. Pjesme. Prepjev s ukrajinskoga Dubravka Dorotić Sesar. Ur. Jevgenij Paščenko i dr. Zagreb, 2011.
8. Marija Matios. *Slatka Darica*. Drama u tri života. S ukrajinskoga prevela Dijana Dill. Zagreb, 2011.
9. Volodymyr Galyk. *Ivan Franko i hrvatska kulturna baština*. Zagreb, 2012.
10. *Zakarpats'ka Ukrajina: povijest – tradicija – identitet*. Zbornik radova (prijevod s ukrajinskoga). Priredio Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2013.

Drugo, ponovljeno izdanje: *Zakarpats'ka Ukrajina: povijest – tradicija – identitet*. Zbornik radova (prijevod s ukrajinskoga). Priredio Jevgenij Paščenko. Novi Sad, 2017.
11. *Ukrajinski Karpati. Etnogeneza-arheologija-etnologija*. Zbornik radova (prijevod s ukrajinskoga). Priredio Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2014.

12. *Ukrajinska Galicija* (prijevodi s ukrajinskoga). Uredio Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2015.
13. Roman Lubkiv's'kyj. *Zemlja preobražaja*. Izbor Josip Ralašić. Preveli s ukrajinskoga Josip Ralašić, Zrinka Suk, Iva Dejanović, Kristina Barać. Ilustracije Nada Žiljak. Zagreb, 2015.
14. *Prikarpataska Galicija* (prijevodi s ukrajinskoga). Priredili Jevgenij Paščenko i Tetyana Fuderer. Zagreb, 2017.

*

Taras Ševčenko. *Izabrane pjesme*. Prevela s ukrajinskoga Antica Menac. Bilješke i komentari Rajisa Trostinska. Izbor pjesama i pogovor Jevgenij Paščenko. Zagreb: Matica hrvatska, 2014.

Jevgenij Paščenko. *Juraj Križanić i Ukrajina. Graditelji europske kršćanske unije*. Biblioteka Historia. Knjiga 2. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Jevgenij Paščenko. *Hrvatski grobovi 1914-1918. Karpati, Galicija, Bukovina*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2016.